OLCSÓ KÖNYVTÁR

Szerkeszti Gyulai Pál.

957

RÉGI UTAZÁSOK

MAGYARORSZÁGON ÉS A BALKÁN-FÉLSZIGETEN.

1654—1717.

ÖSSZEGYŰJTÖTTE ÉS JEGYZETEKKEL KISÉRTE

SZAMOTA ISTVÁN.

290. sz. 1 frt 40 kr.

FRANKLIN TÁRSULAT
BUDAPEST.

RÉGI UTAZÁSOK

MAGYARORSZÁGON ÉS A BALKÁN-FÉLSZIGETEN.

1054–1717.

L 7

ÖSSZEGYŰJTÖTTE ÉS JEGYZETEKKEL KISÉRTE

SZAMOTA ISTVÁN.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IRODALMI INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1891.

81131

81.131/290

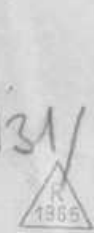

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

ELŐSZÓ.

A régi útleírások elsőrangú föld- és néprajzi kútforrások, de nem csekélyebb fontossággal bírnak művelődéstörténeti szempontból is. A családi-, egyházi- és közéletre vonatkozólag számos oly adatot találhatunk bennök, melyek semmiféle krónikában vagy más ehhez hasonló művekben föl nem lelhetők. A különféle népviseletekre, lakodalmi és temetkezési szokásokra, iparra, kereskedelemre, bányászatra, mezőgazdaságra, stb.-re nézve pedig valóban kiapadhatatlan kincsesbányáknak nevezhetők. A történelmi és politikai vonatkozású részleteket mindenütt lehetőleg elmellőztem, mivel ezekre nézve számtalan munka forog közkézen, de a magyarországi régi útazásokkal a magyar földrajzi és történelmi irodalom eddigelé még egyáltalában nem foglalkozott.

Az útleírások temérdek számából minden korszakra, sőt csaknem minden századra nézve válogattam ki néhányat, még pedig azokat, melyek

nem csak felületesen emlékeznek meg az akkori műveltségi állapotokról, hanem behatóbb és tüzetesebb megfigyelés alá veszik azokat. Az egy századba vagy időszakba eső útleírásokból, az ismétlés kikerülése végett, csak ama részleteket közlöm, melyek az előbbiben nem fordulnak elő, így pl. Vratiszláv és Neitzschitz útazása közt 40 évnyi időköz lévén, ez utóbbi útleirásból csak azokat szemeltem ki, melyek Vratiszláv figyelmét kikerülték.

Nemcsak minden időszakra, hanem lehetőleg minden vidékre is kiterjesztettem figyelmemet. Hiszen Magyarország egyes vidékeinek nemcsak természeti és műveltségi, hanem nemzetiségi viszonyai is mások és különfélék. Az itt közölt útleirások, a magyar sz. korona területén lévő 71 megye közül 63 megyére vonatkoznak, tehát láthatjuk, hogy a Dunántúl, a Felvidék, az Alföld az úgynevezett Temesi-Bánság, Erdély-, Horvát- és Szlavonország egyaránt tekintetbe jönnek és tárgyaltatnak. Ezt legkönnyebben az egyes útazók által követett útirány feltüntetése által bizonyíthatom be. Így például vegyük a következő útleirásokat:

Bertrandon de la Brocquière útiránya következő Nándorfehérvár, Pancsova, Nagybecskerek, Ó-Becse, Szeged, Pest, Buda, Tata, Győr, Bruck, Brocquière 1433-ban útazott hazánkban. Brown Eduard (1669) útiránya: Zimony, Vukovár, Eszék, Mohács, Szekcső, D.-Földvár, Buda, Vácz, Esztergom, Komárom, Győr, Pozsony. Bongars J. (1585) útiránya: Köpcsény, M.-Óvár, Győr, Komárom, Gutta, Érsekujvár, Nyitra, N.-Tapolcsány, Privigye, T.-Próna, Szucsán, Rózsahegy, L.-Sz.-Miklós, Lucsivna, Poprád, Szepesváralja, Siroka, Kassa, Göncz, Szántó, Tokaj, N.-Kálló, Ny.-Bátor, Domahida, Szatmár, Nagybánya, Kővár, Dés, Szamosujvár, Torda, N.-Enyed, Gyulafehérvár, Szászsebes, Szeben, Fogaras, Brassó, Törcsvár. Strassburg Pál (1632) útiránya: Vereczke, Munkács, Huszt, Dés, Gyulafehérvár, Brassó. Pinxner And. útiránya: Kolozsvár, Zilah, Sz.-Somlyó, Székelyhid, Debreczen, Szoboszló, T.-Dob, Ónod, Eger, Hatvan, Buda, Zsámbék, Tata stb. Born I. útiránya: Szeged, T. Kanizsa, Temesvár, Resicza, Dognácska, Oravicza, Moldova; továbbá Lugos, Dobra, Déva, Nagyág, Zalatna, Abrudbánya, Toroczkó stb. Welschen Jeromos 1631-ben Fiumében, Nogarola (1532) pedig Horvátország délnyugati részében útazott. Brown E.

pedig a már felsorolt útirányon kivül leírja még a felvidéki bányavárosokat és fürdőket is.

Mind az által még sem sikerült egész Magyarországot útazások alakjában leírnom, ennélfogva függelékül közlöm még Oláh Miklós Magyarország általános és részletes leírását, mely valóságos útleírásnak tekintendő, mivel írója többször is fölemlíti, hogy az előadottakat maga is látta, tehát a szemtanú hitelességével bír.

Az útleírások érdekességére és hasznosságára nézve néhány adatot akarok még közölni. Kezdjük tehát a nemzetiségi viszonyokon; Brocquière fölemlíti, hogy Buda és Pest város lakosai túlnyomólag németek, kezökben van az igazságszolgáltatás, ipar, kereskedelem stb. (1433). Bongars útazása idejében, azaz 1585-ben számos felvidéki községben még németek laktak, kik azóta már teljesen eltótosodtak; ugyancsak ő említi, hogy Szatmármegyében az oláhság Szinyérváraljánál kezdődik, ma az oláhok itt is előre nyomúltak, habár nem annyira, mint pl. Aradmegyében. A Dunántúl lakó szerbek már Brown idejében is (1669) ellenséges lábon álltak a magyarokkal stb. Vratiszláv (1591) azonnal fölismerte a cseh és bolgár nyelvek közösségét és rokonságát.

Az alföldi nagy városok Brocquière idejében (1433) is óriási terjedelműek voltak, pl. Szeged hossza egy liene, azaz négy és fél kilométer volt. Herberstein a kocsi magyar eredetéről és az akkor létezett bölényekről is említést tesz (1518). Így lehetne ezt a végtelenségig folytatni.

A Magyarországra vonatkozó útleírások elenyészőleg csekély kivétellel a Balkán-félszigetre is kiterjednek, hiszen a hazánkon átútazókat kétféle indok vezérelte. A középkorban a Szentföldre zarándokló útasok és a keresztes hadak vonultak át Magyarországon, azután pedig a Balkán-félszigeten. Az újkorban a török császárokhoz menesztett követségek tették meg ugyanezen útat. A Balkán-félsziget az egész középkoron át sokszor látta a magyar hadakat, a magyar királyok mindenkor használták a «Szerbia, Bosznia, Bolgárország, stb. királya» czímet. Hunyady János, Kinizsy Pál viselt dolgainak emlékét, számtalan délszláv népköltészeti műremek őrizte meg. Boszniában a Szprecsa kapuját még ma is «Magyarszka Vratának» azaz «Magyar Kapunak» nevezik, ilyen példát még sokat hozhatnék fel, annak indokolására, hogy a Balkán-félszigetet is fölvettem e mű keretébe. De ha semmiféle régi

emlék sem fűződnék a délkeleti félszigethez, már a mai keleti kérdés is elegendő ok volna a nevezett országok állapotának és viszonyainak figyelemre méltatására. Magyarország külföldi politikája egyedül erre irányúl és a balkánkérdés elsőrangú világfontossággal bír. A bennünket annyira érdeklő Balkán-félsziget mai állapotára vonatkozólag már létezik néhány kitűnő magyar mű is, de annak régi állapotáról még nem adatott ki magyar munka.

A Balkán-félsziget minden részére nézve közölni fogok egy-egy útleírást. Boszniában Nogarola (1532); Szerbiában Brocquière (1433), Vratiszláv (1591), Brown (1669), Bolgárországban, Rumiliben ugyanezek; Maczedóniában és Tesszáliában Brown; Bolgárországban és Ruméniában Bongars (1585), Strassburg Pál (1632); Dalmáczíában: Faber (1482) és Nicolay (1551) útaztak. Az összes feldolgozott anyagnak két harmadrésze Magyarországot, egy harmada pedig a Balkánfélszigetet tárgyalja; az egésznek felét francziából, egy negyedét angolból és németből, egy negyedét pedig latinból és olaszból fordítottam, tehát ebből is kitűnik a már említett változatosság. A különféle útleírásokban előforduló hely- és személyneveket mindenütt zárjelbe tettem, hogy az olvasást megkönnyítsem, mivel ha az illető helynevek megfelelő értéke a sorok alatti jegyzetekben volna elhelyezve, az útirány igen nehezen volna figyelemmel kísérhető; tehát a szövegben zárjelen kívül álló helynevek a mai kimondást jelzik, a zárjelen belől levők pedig az illető útleírók által eltorzítva jegyeztettek föl.

Különös súlyt fektettem fővárosunk régi állapotának minél teljesebb föltűntetésére. 1433-tól 1793-ig fővárosunk nyolcz különböző korszakbeli leírását közlöm, ú. m.: 1433 (Brocquière), 1502 (Candalei Anna fegyverhirnöke), 1536 (Oláh Miklós), 1591 (Vratiszláv), 1669 (Brown), 1693 (Pinxner), 1717 (Wortleyné Montagu Mária) és 1793 (Townson). Ha ezen leírásokat sorra veszszük, világos képet alkothatunk Budapest változatos viszontagságairól, a török hódítás előtt egészen nyugati város volt és a külföldiek állítása szerint is bármely európai fővárossal kiállotta a versenyt úgy szépségre mint gazdagságra nézve; a török uralom alatt mintegy Ázsiába ültettetett át, ugyanis a szó szoros értelmében keleti várossá lett, hol a karcsú minaretekről muezzinek éktelen kiáltozása hívta imára Mohamed követőit. Azután

újra keresztényné lett és lassan, de biztosan fejlődött ismét nemcsak hazánk fővárosává, hanem világvárossá is.

A pozsareváczi béke (1718) után Magyarország egész területe ismét belevonatott a nyugati műveltség keretébe, tehát itt végződik a régi Magyarország. Mindazáltal szükségesnek tartom XVIII. században nálunk megfordult két utazónak művéből néhány részletet közölni. Az egyik (Born I.) 1770-ben az úgynevezett Temesi Bánságot és az ottani bányavárosokat útazta be; a másik (Townson Róbert) pedig Széchenyi Ferenczről, az Eszterházíak akkori gazdagságáról, Debreczenről, Nagyváradról és fővárosunk 1793-ki állapotáról közöl érdekesnél-érdekesebb adatokat.

Függelékül és kiegészítésül még néhány leírást csatolok az útazásokhoz. Ezen leírások Magyarország XV—XVI. századbeli földrajzi és műveltségi állapotára nézve nem csekélyebb fontosságúak, mint az útazások. Legnevezetesebb ezek közül Oláh Miklós, Magyarország leírása (1536), a szerző, — miként ezt művében számtalanszor említi, — hazánk legnagyobb részét beútazta, ennélfogva éppen oly értékes, mint bármely útleírás, söt néprajzi, kereskedelmi,

mezőgazdasági viszonyainkra csaknem egyetlen kútforrás; ezen műből megtudhatjuk, hogy Szerém, Verőcze, Bács, Torontál, Temes stb. megyékben tősgyökeres magyar hangzású névvel bíró helységek léteztek; akárhány helység pusztává lett vagy pedig teljesen eltűnt; számos alföldi város egyáltalában nem fordul elő nála, pedig az egyetlen Újvidék kivételével, Magyarország húszezernél több lakossal bíró (1880. népszámlálás szerint) városa, mind meg volt, így pl. Makó a pápai tizedlajstromban (1332) Mokofalva név alatt említtetik, ugyancsak az említett tizedlajstromban előfordulnak még Hódmezővásárhely, Nyiregyháza, B.-Csaba, Békés, Jászberény stb. városok, melyekről Oláh Miklós említést sem tesz. Oláh Miklós műve megbecsülhetetlen adatokat nyújt az Alföld régi viszonyaira nézve, melyekről másutt bizony édeskeveset találhatunk. A teljesen eltűnt helységek, valamint a jelenleg puszták gyanánt szereplő falvak és városok fekvését, Hevenesi térképe (1689), továbbá Böhm, Bárány, Pesty, Palugyay stb. művei szerint, a jegyzetekben jelöltem meg; a többi helységek akkori nevét pedig a szövegben zárjelbe tettem.

A XV. és XVI. század földrajzi és műveltségi

állapotára nézve rendkívül fontosak és érdekesek a velenczei, modenai, pápai stb. követek jelentései, melyeket a szó szoros értelmében vett útleírásoknak is tekinthetünk, ugyanis a követek nemcsak általában írják le hazánkat, hanem a nyugati határról Budáig vezető útat, a Budán és másutt látottakat is körülményesen ecsetelik. Mind az által jobbnak véltem a leírások közt közölni, mivel Magyarország általános leírásával csaknem mindnyájan foglalkoznak.

A középkori, sőt számos újkori útleírásnak egyszerű, mesterkéletlen, sőt mondhatni naiv nyelvezetét és az írásmodorát lehetőleg hűen visszatükrözni igyekeztem, azonban mindenütt szem előtt tartottam az igazi magyarosságot. Végül azon reményemet bátorkodom kifejezésre juttatni, hogy a régi útleírásoknak nyelvünkre való átültetése által, a szakembereknek hasznos szolgálatot teszek, a nagy közönségnek pedig tanúságos és érdekes olvasmányt nyújtok.

Szamota István.

I.

Szent Lietbert cambrai-i püspök és háromezer zarándok útazása a Szentföldre 1054-ben.

(L.: Michand, *Histoire des croisades* I. köt.)

A püspököt és a zarándokokat az egész város népe nagy sírás-rívás közt, három mérföldnyire elkisérte, ezen helyre érkezvén, az atyák, fiuk, rokonok és barátok megölelték egymást és elbúcsuztak, a pásztor pedig megáldotta hátrahagyott nyáját. A jámbor csapat ezután ismét elindulván, számtalan városon, falun, vidéken, tartományon, hegyen, erdőn és folyón áthaladva, végre azon országba érkezett, melyet a szokásaikra és nyelvükre nézve barbár hunok laktak.[1]

Útukat megröviditendők a zarándokok átkeltek a Dunán és a Szent-Márton születéséről neve-

[1] Itt a magyarok értendők, ezen névesere az itt közölt útleírásokban igen gyakran fordúl elő.

zetes Pannoniába érkeztek.[1] Az ország királyának hírül hozták, hogy idegenek akarnak országán áthaladni. Terveikről meggyőződni akarván, az uralkodó maga elé hívatta őket. A kereszttel díszített főpap láttára, Isten megengedte, hogy gonosz szándéka megváltozzék; a főpapot maga mellé ültette és útazásának czélja után tudakozódván, nagyon csodálkozott annak indoka és a gyenge Lietbert emberfölötti kitartása fölött. Mivel a zarándokok még sohasem használták ez útat, attól tartott, hogy ezek a szent ügy ürügye alatt, másféle szándékot és tervet rejtegetnek, ennélfogva néhány poroszlójának elrendelte az útasok szemmeltartását, de midőn látta, hogy a főpap és társai böjtöléssel és imával töltik idejöket, minden szükségleteikről maga is gondoskodott. E zarándoklás leírója[2] megjegyzi, hogy Szent-Lietbert zarándokcsapatát, mindenütt az Úr seregének nevezték.

Ezután a szent sereg a bolgárországi pusztaságba[3] érkezett, melyet Szczithiából kijött tolvajok laknak. E vadak úgy élnek mint a barmok, sem törvényeik, sem városaik nincsenek; a szabad

[1] Szt.-Márton toursi (Franczia ország) püspök, Sabariában (Szombathely) született 316-ban.

[2] Radulf.

[3] Bolgárország ekkor Magyarországgal volt határos, még Kalojan alatt is (1197—1207) a bolgár határ Keve (ma Kubin) várával szemben, tehát a mai Szendrő táján húzódott el.

ég alatt laknak és ott állapodnak meg, hol az éjtszaka utoléri őket; az eltévedt utasokra leselkednek, rablásból élnek és a szétszórt csoportok minden szükségleteiket magokkal viszik, az asszonyok és gyermekek szintén követik őket. Sem vallásuk, sem istenségeik, sem vallási szertartásaik nincsenek, könyörületlenek és kegyetlenek.

Hét napon át akadálytalanul haladtak előre, a nyolczadikon azonban az erdő sűrűségében, lóés teveháton ülő embereket vettek észre,[1] kiknek hajában szalagok lobogtak, félig meztelenek voltak, csupán köpönyeg és csizma volt rajtok látható, vállaikról nyilakkal töltött tegez lógott le, kezökben pedig íjat tartottak. A zarándokok megrémültek; csupán a püspök tanusitott örömet; mivel a nagy zarándoklatért szent jutalmat remélt elnyerhetni. Legfőbb vágya volt a barbárok által meggyilkoltatni, vagy legalább fogságot szenvedni Krisztus urunkért. Krisztus urunk azonban mindnyájokat életben hagyta. A tolvajok a főpap láttára elenyészni érezték vadságukat, a zarándokok jámbor tekintete pedig lefegyverezte őket. A csapatfőnök a püspök felé közeledett és kezével megmutatta az általuk követendő útat. A zarándokok ezután teljes békességben eljutottak a sziriai Laodiceába.

[1] Itt még mindig a bolgárokról van szó.

II.

Ottó freisingeni püspök átútazása[1] Magyarországon 1147-ben.

A második Konrád császár által vezetett kere
tes had egy része Regensburgban hajóra sz
a többi pedig gyalog folytatta útját. A keres
sekkel levő Ottó püspök Magyarországról é
magyarokról következőleg nyilatkozik: «Kin
sök marczona, szemeik beesettek, termetök
csony, viseletök vad, nyelvök pedig barbár,
hogy vagy a sorsot kell vádolni, vagy az is
türelmet kell csodálni, mely e szörnyete
nek, ilyen pompás ország birtokba vételét n
engedte. Mind az által a magyarok épen úgy, n
a görögök, minden nagyobb vállalat vagy
előtt, hosszú tanácskozást tartanak. Városaik
csak kevés faház és még kevesebb kőház
mivel ők mindezt megvetik, hanem inkább

[1] L.: Pertz: *Monumenta scriptores* I. köt. Mic
Bibliothèque des croisades, II. köt.

egész nyarat és őszt sátrak alatt töltik. A nagyok, midőn a királyi udvarhoz mennek, magokkal viszik székeiket. Az ország kormányzását és egyéb ügyeket illetőleg, nagy súlyt fektetnek a tanácskozásokra. Ezzel leginkább télen foglalkoznak, midőn lakhelyeikbe visszatérnek. Uralkodójoknak annyira alá vannak vetve, hogy nemcsak a nyilt ellenszegülést, hanem még a titkos zúgolódást is, büntettnek tekintik. Az egész királyság 70 megyére oszlik. Mindegyik megye jövedelme három részre oszlik, két rész a kincstáré, a harmadik pedig, a megye grófjáé. Ily nagy terjedelmű országban, a királyon kívül, senki sem mer pénzt gyűjteni. Ha bárki a megyegrófok közül a király ellen legcsekélyebb sértést követ el, vagy általa, habár igazságtalanul is vádoltatik, az udvar által kiküldött katona megfogja, megkötözi, és a vesztőhelyre viszi. A fejedelemtől nem lehet kérni — mint Németországban, — hogy a vádlott fölött a vele egyenrangúak ítéljenek, sőt még védekeznie sem szabad. A fejedelem akarata mindenkire nézve kötelező törvény. Ha az uralkodó hadat akar gyűjteni, mindnyájan egy sereggé egyesülnek, a legkisebb jeladásra. A várjobbágyok szükség esetén tíz ember közül kilenczet, vagy legalább nyolcz közül hetet, fölfegyvereznek és minden kellékkel ellátnak, a többiek otthon maradnak földet művelni. A király hadseregében külön válogatott csapat is van, mely az uralkodót, mindenhová kiséri, ezek olyan testőrfélék és herczegi

nevet viselnek, marczona kinézésűek és fegyverzetök ijesztő jelleget kölcsönöz nekik. Mindazáltal e testőrök fiai, bizonyos nevelésben részesülnek és e nevelés folytán, atyáik vadságából veszteni fognak valamit.»

Michaud, a jelen század egyik legnagyobb történetírója, a *Bibliothèque des Croisades* czímű művének II. kötetében, Ottó püspök leírására ezen megjegyzést teszi: «Bátran elhihetjük, hogy ezen gyalázatos kép nem nélkülözi teljesen a valóságot. Ilyenek voltak a magyarok az első és második keresztes háború idejében; erkölcseik, szokásaik, de különösen intézményeik igen sokat változtak, már a következő században is, midőn II. András királyuk hadat vezetett a Szentföldre. Freisingeni Ottó még csak nem is álmodhatta, hogy ezen barbár és furcsa nép, három század mulva a keresztyénség leghatalmasabb védbástyájává és legvitézebb előharczosává lesz, a vele egy hazából származó törökök ellen.»

III

Ansbert osztrák lelkész átutazása Magyarországon és a Balkánfélszigeten, 1189-ben.[1]

A szerző Barbarossa vagy első Frigyes császár hadával, Pozsonyba érkezett, hol a császár III. Béla király követségét fogadta. A magyar király Esztergomnál várta be a császárt hadával együtt. Margit magyar királyné, a franczia király nővére, a császárt nagyszerű, művészileg készített sátorral ajándékozta meg, melynek belseje négy szobát képezett és a legpompásabb bíbor szövettel volt borítva. A király pedig a császárnak és embereinek kenyérrel, borral és a lovak számára szánt zabbal megterhelt hajókat és kocsikat ajándékozott. Ezenkívül a kereszteseknek még ökröket, juhokat és három tevét is ajándékozott. Béla és Frigyes ezután a Duna által képezett

[1] L. Michaud, *Bibliothèque des croisades* III. köt.

nagy szigeten két napig vadászatot tartottak. A magyar király meghagyta népének, hogy a német császárt mindenütt ünnepélyesen és tiszteletteljesen fogadja. A szerző azonban megjegyzi: Nem tudhatni, vajon ezen nyilvános ünnepeltetés őszinte volt-e vagy nem, azaz a tisztelet és szeretet vagy pedig a félelem voltak-e a király eljárásának inditó okai; ugyanis a fejedelem később igen gyanús magaviseletet tanusított a keresztesekkel szemben, midőn ezek a görögökkel viszályba elegyedtek.

Ansbert állitása szerint a magyarok a pénzbeváltásnál gyakran rászedték a kereszteseket, ugyanis 2 kölni dénárért csak 5 magyar dénárt adtak a kereszteseknek, két friz dénárért csak négyet, egy regensburgi dénárért csak egy magyar dénárt adtak, mely alig ér föl a veronaival. A kereszteseket Magyarországon átvonulásuk alatt, nem gyötörték amaz állatok, melyek az e vidéken útazókat kinozni szokták, ú. m.: kigyók, bögölyök, legyek és szúnyogok.

A Száván szerencsésen átkelve, Péter és Pál apostolok ünnepét a félig rombadőlt Belgrádban (Wizzenburch) ültek meg; Pozsonytól odáig 5 hétig utaztak. Engelbert gróf a Belgráddal átellenben levő Keve mellett[1] elhalálozott. Ezután

[1] Keve (Ansbertnél Gowin) hajdan fontos ha[illegible]ár volt, ennek helyén jelenleg Kubin temesmegyei na[illegible] község áll. Kevétől vette nevét a hasonnevű eltünt r[illegible] vármegye. (Pesty.)

az erdőkön keresztül Branicsevóba[1] érkeztek, hol a hajókról mindent kocsikra és szekerekre raktak, a nagy ügyességgel és gonddal készült hajókat a császár nagylelkűen a magyar királynak ajándékozta, mivel a királynak jótéteményeit még nagyobb jótéteményekkel akarta megjutalmazni.

A keresztesek ezután a rengeteg bolgárországi erdőkön keresztül haladtak, azonban igen sokat kellett szenvedniök a bolgárok, szerbek és oláhok (flacci, blacci) támadásai miatt. Rabnel[2] város közelében Ráczország (Crassia) és Szerbia (Sarvia) nagygrófjának követeit fogadta, kik uraiknak megérkezéséről értesitették Frigyes császárt. Ansbert e két fejedelmet Neamannak[3] és Crazimernek[4] nevezi, kik nagy pompával jöttek a császár elé Nisbe, hol a keresztesek élelmi szerek

[1] Branicsevo (Ansbertnél Brandis, más íróknál Brandeis, Brandusium, Brandisium stb.) a Mlava folyó torkolatánál a római Viminacium és a mai Kosztolácz helyén állott. Kimerítő lefrása föllelhető: Milicsevics »Knyezsevina Szrbija« czímű művében 1029. lapon.

[2] Rabnel, Ravna, Ravanella, Ravanicza a középkori szerb okmányokban igen gyakran említtetik, legtöbb iró állítása szerint a mai Tyuprija helyén állott.

[3] Ez Nemanja István Szerbia nagyzsupánja volt (1159—95), fiai István, az első koronás szerb király (1195—1224) és sz. Száva érsek (megh. 1237) a szerb birodalom hatalmának megalapítói voltak. Az egész n[illegible]zetség leghíresebb tagja Dusán czár (1336—56) volt, [illegible]nek fiával, Uros Istvánnal 1367-ben kihalt a Neman[illegible]-ház. Bővebbet: Majkov, Isztorija szrbszkog naroda.

[4] Szraczimir.

bevásárlása végett néhány napig megállapodtak. A fejedelmek lisztet, árpát, juhokat és ökröket ajándékoztak a császárnak. A többi ajándékok közül kiemelendők: három tengeri ökör vagyis fóka, egy szelidített vaddisznó és három szelidített szarvas.[1] Ezenkívül a német fejedelmeknek még külön-külön bort, ökröket és bárányokat is adtak. Nemanja még harczosokat is ajánlott föl a keresztesek vezérének, akár a hitetlenek, akár a görögök ellen.

Ezután a hegyeken keresztül, örökös harczok közepett Sredeczbe[2] (Straliz) érkeztek, a város azonban teljesen üres és kihalt volt. Innen a Circuiz vagy Cirkuwicz nevű, szerfelett termékeny síkságra érkeztek.[3] A még gazdagabb vidéken elterülő Filippopol várost szintén egészen üresen találták. Innen Drinápolyon, Dimotikán keresztül, Gallipoliba mentek, hol a tengeren átkeltek.

[1] A délszláv fejedelmek mindenkor nagy becsben tartották a ritkán előforduló vagy szelidített állatokat. Többek közt nevezetes a következő példa: II. Endre magyar király Istvánnal, Nemanja fiával találkozván, serlegeken, ruhákon és lovakon kívül, bölényeket és szaraczén bivalyokat ajándékozott az utóbbinak.

[2] Szredecz = Szofia.

[3] Czirkuvicz a Maricza felső folyásánál, a mai Tatarpazardzsik környékén terült el.

IV.

Szemelvények az első és második keresztes hadjáratok korabeli útleírásokból. 1096—1147.

(L.: Recueil des historiens des croisades.)

A magyar-horvát-dalmát tengerparton vezető fáradságos útat, csak a toulousei Raimund által vezetett csapat választotta, mely 1096-ban kelt útra Languedocból és Itálián, Isztrián, Dalmáczián, Albánián stb. keresztül ment Konstantinápolyba.

Raimond d'Agiles ezt írja az adriai tenger keleti partjának lakóiról: «Szlavonia[1] (Sclavonia) hegyes, járhatlan és sivár ország, három hétig semmiféle állatot sem láttunk. A bennszülöttek a falvakból és városokból a hegyek közé menekültek, honnan többször ránk rohantak. Majdnem 40 napig voltunk Szlavoniában.»

[1] A középkorban majdnem minden szláv országot Szlavoniának neveztek.

Tyri Vilmosnál ezt olvashatjuk Dalmácziáról: «Dalmáczia Magyarország és az Adriai tenger közt elterülő ország, főbb városai: Zára (Jarara), Salona vagy Spalató, Ragusa és Antivari (Antibari), mindenütt hegyek, folyók és terjedelmes legelők váltakoznak, szántóföld alig létezik. A lakosok műveletlenek, vadak, tolvajok és gyilkosok, főképen állattenyésztéssel foglalkoznak; a parti lakosok a többiektől nyelvre és szokásokra nézve nagyon különböznek, ugyanis latinul beszélnek, holott a többiek szlávul beszélnek és a vadakhoz hasonlóan öltözködnek.

Az egész útazás alatt oly sűrű volt a köd, hogy harapni és markolni lehetett. Az egész országot folyók és patakok szeldelik és mocsarak borítják, ennyi nedvességtől tehát folytonosan fojtó levegő uralkodott.

Ennyi fáradság és veszély után — a szlávok ugyanis szüntelenül előtörtek, — végre Szkutariba (Skodra) érkeztünk, innen pedig Durazzóba mentünk.»

Odo de Diogilo, ki VII. Lajos franczia király keresztes hadával 1147-ben vonult keresztül hazánkon, következőleg írja le Magyarországot: «Magyarországot Németországtól mocsár,[1] Bolgárországtól pedig egy tiszta vizű folyó[2] választja el. Közepén folyik a Dráva, melynek part-

[1] A Fertőtó és a Hanság.
[2] Száva.

jai meredekek, ennélfogva ritkán önt ki, mind az által a közeli mocsarak a távolabbi vidékeket is elárasztják. A Drávánál kevés hajót találtunk, tehát lovakon kellett átkelnünk, a mi a sebes ár folytán igen nehezen ment. Magyarország vizei, az egyetlen Duna kivételével, mind tavak, mocsarak és források; a Duna számos ország kincsét és gazdagságát hordja össze a híres Esztergomba.»

A Szentföldre vezető út leírása, ismeretlen szerzőtől, körülbelül a második és harmadik keresztes hadjárat közti időszakból (1148—1189). L.: *Eccard II.* 1346.

«A Fischa (Fisgaga) nevű folyócskánál kezdődik Magyarország, a Fischától egy mérföldnyire fekszik Hainburg[1] (Heimenburch), ettől két napnyira van Győr (Rava), három napnyira Székesfehérvár (Wzzenburch), három D.-Földvár[2] (Hanenbuch), négy Tolna (Duldumast). Innen egy erdőn, nagy tavakon és egy folyón át ama faluig, hol nagyon sok kenyér található, a folyótól nem messze fekvő Dárda (Dordomest) városig.[3] Ezután három napig keresztül kell

[1] Hainburgot a magyarok már I. Endre alatt elvesztették, itt tehát az egy századdal előbb létezett határ említtetik.
[2] Ez, valamint a következő helynevek csak föltételesen fogadandók el.
[3] Dárda ugyan a Dráván innen fekszik, de a Dráva közelében nem létezik más helység, melynek neve Dor-

menni egy száraz, kopár pusztaságon[1] a Száva (Suouma) folyóig, melynek tulsó partján a derék és gazdag Belgrád emelkedik, hol Bolgárország kezdődik.

Belgrádtól hét napig folytonosan pusztaságon, rengeteg erdőkön és hegyeken keresztülhaladva, következik Nis. Ezután négy napig egy pusztaságon át Szredeczig (Straliz),[2] innen ismét négy nap alatt számos apró és egy nagy folyón át[3] Filippopolig, az első maczedóniai városig. E folyónál végződik Bolgárország és kezdődik Maczedónia.[4]

Filippopolból öt napnyi út Drinápoly, a borban, halban és mindennemű kincsekben bővelkedő Romániában, Drinápolytól Konstantinápolyig ismét öt nap. Ezen két utóbbi város között öt kis városka létezik, melyek mindegyike egy-egy napnyira fekszik egymástól. Az első városka: Bulgarophygum (Bargaropolis), a második Arcadiopolis (Erkanropolis), a harmadik Burgas (Burgara), a negyedik Selymbria (Solumbrea) és az ötödik Thyras (Ziur).

A már említett Tyri Vilmos így nyilatkozik Szerbiáról és a szerbekről: «Szerbia, Magyarország, Dalmáczia és Illyria közt elterülő hegyes, erdős és nehezen hozzáférhető ország. A hagyomány szerint az egész nép számüzöttekből áll, kiket ezen országba hurczoltak, hogy ott márványt és érczeket ássanak, ezen rabszolgaságtól veszik nevöket is.[1] Egyébiránt az egész nemzet müveletlen, tudatlan, erdőkben és hegyekben él, a földmivelést nem ismeri, a nagyban üzött baromtenyésztés legfőbb gazdasága. Tej, sajt vaj, hús és méz bővében vannak. A szerbek főembereiket zsupánoknak nevezik (suppanos) és a görög császárnak vannak alávetve. Hegyeikből és erdeikből gyakran előtörnek és az egész környéket elpusztitják, mivel igen harcziasak.»

Ha már Szerbiáról szólunk, azt hiszem helyén lesz, Brocard vagy Burchard franczia útleirásából a Szerbiára vonatkozó részletet itt közölni, habár ezen leirás 1332-ből való. «Szerbia szerfelett bő-

domesthez hasonlitana, hacsak Tarkóvárát (ma Tovarnik) nem vesszük figyelembe.

[1] Szerémség.

[2] Szófia középkori neve.

[3] Maricza.

[4] Itt Rumili értendő.

[1] A nyugateurópai nyelvekben a «rabszolga» szó a szlávoktól vette eredetét, így pl.: rabszolga angolul = slave, németül = Sklave, francziául = esclave, olaszul = schiavo, spanyolul = esclavo, portugálul = escravo; ehez hasonló példák: hongre (magyar) és Wallach (oláh), mindkettő paripát jelent, továbbá suisse (svájczi) francziául egyáltalában kapust és ajtónállót jelent; épagneul (spanyol), francziául hosszúszőrű vadászkutya; dutch (hollandi) angolul még otrombát is jelent; french-nek (franczia) különös értelme van e szólásmódban: «to take a french leave» = búcsúzás nélkül eltávozni, azaz elillanni. A zárjelben levő nemzetek neveit tehát az idegen nemzetek teljesen eltérő értelemben más főnevekre és egyéb beszédrészekre is alkalmazták.

velkedik gabonában, borban és házi állatokban; egymást éri a sok patak, forrás és folyó, hegyek és termékeny síkságok váltakoznak, legszebb része azonban a tengerpart.[1] Az országnak 5 arany- és 5 ezüstbányája van, melyekből folytonosan sok kincset hoznak napfényre. Szerbiát nem volna nehéz elfoglalni, ugyanis városai nincsenek sánczokkal és kőfalakkal körülvéve. A házak és paloták úgy a királyéi, mint a többi nemesekéi fából vannak és a tengerparti latin házakon kívül egyetlen kőház sincs az országban. Ezen királyság meghódításához ezer lovas és 6000 gyalogos elegendő volna. Az ország meghódítása által, bárki becses és kedves ékszer birtokába jutna.»[2]

Nagy Uros szerb király (1237—72) fia, Milutin, 1269-ben eljegyeztetett Paleolog Mihály bizanczi császár leányával, Annával,[3] kit a császárné pompás kelengyével és a patriárkával Berrhöába[4] küldött. Innen Veccus főlevéltárnok (Chartophylax) és Eudumenes trajánopoli püspök a szerb udvarhoz küldettek,[5] hogy az ottani szokásokról,

[1] A szerb királyság már Dusán czár trónralépte (1336) előtt az Adriai tengerig terjedt, főbb kikötői voltak: Cattaro, Budua, Antivari, Dulcigno stb.

[2] Ce seroit un joyel gracieux et plaisant a acquerir.

[3] Milutin 1281-ben királylyá lett és 1321-ben halt meg.

[4] Bolgárul: Ber, újgörögül: Veria, törökül: Karaferia.

[5] A szerb fejedelmi és királyi székhely folytonosan változott, legnevezetesebbek voltak: Prizren, Krusevácz, Belgrád, Szendrő, Narodimlji stb.

és állapotokról tudósítást hozzanak. A követek szerint minden oly egyszerű és közönséges volt, mint bármely kisebb rangú bizanczi hivatalnoknál. Uros, a követek udvarias és ildomos modora, valamint a kelengye, a különféle utikészletek és a szép kiséret fölött, nem győzött eleget csodálkozni. Midőn azonban megmondották neki, hogy a herczegnő nagyszerű kelengyéjének csak csekély részét hozták magokkal, így válaszolt: «Nekünk nincs szükségünk ily elpuhító dolgokra, nézzétek menyemet,[1] ki egyszerű othoni ruhában, a rokka mellett ül és oly háziasan tölti idejét.»

Az egész királyi udvarban semmi fényűzés, semmi drágaság sem volt látható; a vadászatra teljesen rendetlen csoportokban lovagoltak, mohó étvágygyal ültek az egyszerű ételekkel terített asztal mellé, az ételeket minden rend nélkül, egymás után nyelték le, a szolgaszemélyzet pedig ugyancsak csekély számot képviselt.

A követek jelentése nem igen tetszett a patriárkának, mind az által tovább utazott és Ohridába[2] ment, honnan tudtára adta Urosnak, hogy a szerb határon levő Boglugban[3] (Nemus, pratum Dei; Polog) való fogadtatása iránt intéz-

[1] Katalin magyar herczegnő, Dragutin felesége.

[2] Ohridát (bolgárul: Ohrid, az ó-korban: Lihnidusz) Sámuel bolgár czár (976—1014) székhelyévé tette, a középkorban érseki székhely volt, a fenséges ohridai tavon még mai napig látható két várrom.

[3] Polog a Vardar felső folyásának völgye, ma Tetovo.

kedjék. A szerb király követei György békebiróval (meszazon) együtt megérkeztek Lipäniumba,[1] útközben azonban rablók kifosztották őket; a görögök bizalmát ez igen megrenditette, mit fognak az idegenekkel tenni, hol a belföldi hivatalnokokkal így bánnak el.

E műveletlen és durva hegyi lakosok alattomban sóvár pillantásokat vetettek a görögökre és azok podgyászaira, mintha lesbe állottak és a rablásra mindent előkészitettek volna. Néhány görög lovat az éj leple alatt csakugyan elloptak, a görögök följelentették a helyi hatóságnak, azonban a tetteseket nem puhatolhatták ki, tehát a görögök nyomorult szerb lovakat kaptak. Mindez visszautazásra inditotta a görögöket, a házassági terv pedig végkép dugába dölt. L.: *Engel* III. köt. 230. lap.

[1] Lipljan Pristinától délre.

V.

Tudelai Benjámin útazása a Balkánfélszigeten. 1173.

(L.: Bergeron, *Voyages* I. köt.)

«Zeituninál (Sinon Potamon) kezdődik Oláhország,[1] melynek félvad lakosai hegyek közt tar-

[1] Tesszáliát, hol a lakosok zömét oláhok képezték, a XII—XV. században Nagyoláhországnak hívták. Etolia ugyanekkor Kisoláhország volt. Az oláhokat a Balkánfélszigeten csak 976-ban emiltik először Kasztoria és Preszpa közt. A mai Oláhországban csak a XIII. században tünnek föl először az oláhok, Erdélyben pedig 1222 előtt nyomuk sem volt. A XIV. században már Krassó, Szörény és Temes megyékben, a XV.-ben pedig Aradmegyében is elszéledtek. Biharban csak a XV. században tüntek föl. Havasalföldön a XIII. század közepén még nyoma sincs valamely független államalakulásnak, csak Róbert Károly idejében alakúl meg a havaselvi vajdaság. A moldvai vajdaság az Anjouk idejében még litván-ruthén ország volt és szláv jellegét még századokon át fönntartotta. A moldvai oláhság Havasalföldről, nem pedig Mármarosból vándorolt be.

tózkodnak. Az oláhok, kik gyorsaságra és fürgeségre nézve a szarvasokkal csaknem egyenlők, leereszkednek hegyeikről és a görögöket kifosztják. Eddigelé még nem voltak megfékezhetők, a lakhelyeikül szolgáló hozzáférhetetlen rejtekeik miatt, mivel az azokhoz vezető útakat csupán ők ismerik. Sem nem keresztyének, sem nem zsidók, jóllehet vannak köztök olyanok, kik azzal dicsekszenek, hogy hajdan zsidók voltak, kiket testvéreiknek neveznek. Ha zsidókkal találkoznak, ezeket egyszerüen kirabolják, de nem gyilkolják meg mint a görögöket. Semmiféle vallásnak még csak a nyomát sem vettem észre. — E tartományt elhagyva két nap alatt a rombadőlt Gardikian (Gardegin) városba értem, hol kevés görög és néhány zsidó lakik. Ugyancsak ily távolságra van Armyro (Armilon) város, melynek kikötőjét velenczei, genuai és pisai kereskedő hajók sűrün látogatják. Itt 500 zsidót találtam. E várostól Bisszináig egész napi utat kell megtenni, itt körülbelől 100 zsidó lakik. Két napi hajózás után Seleuciába,[1] Seleucus király által épitett városba jutottam. E nagy városban 500 zsidót találtam, kik mindnyájan iparral foglalkoznak.

A makedorumunokat, a szlávok czinczároknak, az újgörögök kuczovlahoknak nevezik, legfőbb lakhelyeik: a Pindus, Tesszália, Kasztoria Prilip. Ma is többnyire pásztorok.

[1] Szaloniki.

Innen Dimitriczi (Mitricin) nevű helységbe[1] két napig mentem, itt csak húsz zsidó lakik. Ugyanily távolságra van Darma[2] (Darman), hol mintegy 140 zsidót találtam; az egy napi járóföldre levő Christopoliban (Canisthol) csak 20-at.[3] Innen a tenger mellett fekvő Abidosz (Abidom) három napnyi távolságra van és a hegyeken át öt nap kell Konstantinápolyig.

Ez a görögök fővárosa és Emánuel császár székhelye. A város kerülete 18 mérföld, felét a tenger mossa, fele pedig a szárazföldi oldalra esik; Konstantinápoly két tengeröböl közt fekszik, melyek egyike Oroszország, másika pedig Spanyolország felé esik. A várost minden ország és tartomány kereskedői látogatják, ú. m. Babilonból, Mezopotamiából, Perzsiából, Egyiptomból, Kanaanból, Orosz- és Magyarországból, Lombardiából és Spanyolországból. Ehez nincs hasonló a világon Bagdadon (Bagdet) kívül. Itt látható a világhirü Szt. Szófia székesegyház, hol a görög patriárka székel, kinek doktrinája a római pápáétól különbözik. A templomok száma épen annyi, mint az év napjaié, azonban az elsőnek kincsei, ajándékai és gazdagságai, melyeket különböző szigetekről, várakból és vidékekről össze-

[1] Szeresz.
[2] Drama.
[3] Jenidzse-i-Karaszu.

E négy utóbbi meghatározást Lelevelnek *Géographie du moyen âge* czímű művéből vettem.

hordanak, megbecsülhetetlen értékűek, mihez fogható az egész föld kerekségén nincs. A templom közepén aranyoszlopok, nagy ezüst gyertyatartók, lámpák és egyéb számlálhatatlan gazdag ékítmények léteznek.

A székesegyház közelében a hippodromnak nevezett tér és helyiség látható, hol názáreti Jézus születésének napján, nagyszerű látványosságot adnak elő. A király és királyné előtt, a világ legkülönbözőbb viseleteit mutatják be. Ezenkívül oroszlánokat, medvéket, leopardokat és vadszamarakat bocsátanak egymásra, miáltal óriási küzdelem idéztetik elő. Ugyancsak ilyféle játékot madarakkal is adnak elő. Azt hiszem, sehol a föld kerekségén nem láthatók ily pompás játékok.

Az ősökről reámaradt palotákon kívül, Emánuel még a tenger partján is építtetett egyet, ennek oszlopai és falai dús aranyozással és ezüstözéssel vannak ellátva; a palota belsejében drágakövekkel díszített nagyszerű trónt csináltatott, mely fölött szintén drágakövekkel ékesített arany korona, aranylánczon függ. Mindez annyira el van halmozva gyémánttal és gyöngygyel, hogy éjjel világítás nélkül is látni lehet a teremben. Ezenkívül megszámlálhatatlan a többi drágaságok tömege. Ezen palotába hozzák az évi adót aranyban, bibor- és skárlát-öltönyökben, a tornyok tehát alig képesek befogadni ennyi kincset. A városnak kikötővámból, helypénzből és

kereskedelmi adóból álló jövedelme naponként húszezer tallérra rúg. Az itt lakó görögök aranynyal és drágakövekkel díszített karmazsin- és bibor-öltönyökben járnak. Gazdagon fölszerszámozott lovaikat pedig alig lehet megkülönböztetni a fejedelmekéitől. Országuk igen terjedelmes; mindennemű gabonában, gyümölcsben és borban bővölködő. A görögök igen ügyesen végzik dolgaikat, a tudományokat is kedvelik, azonban élnek-halnak az élvezetekért. Mindenki saját lugasa és fügefája alatt étkezik. Az általok barbároknak nevezett összes népekből fogadják fel zsoldos csapataikat, a turkomanok (Torgamans) királya ellen; mivel a renyheség és élvezetek folytán annyira elpuhultak, hogy a harczra teljesen képtelenek és inkább asszonyokhoz, mint férfiakhoz hasonlítanak. A város kerületén belől, egyetlen zsidó sincs, a zsidókat a várostól egy tengeröböl választja el, csakis kereskedelmi ügyekben szabad a tulajdonképeni városba bemenniök. A zsidók száma mintegy ezer. Egy részök selyemszövő munkás, a többi pedig gazdag kereskedő. Egyiptomi Salamon, királyi orvos kivételével, a zsidóknak nem szabad lóháton járniok. A görögök rendkívül rosszul bánnak a zsidókkal. Különösen a timárok, kik házaik elé öntik a cserzésnél elhasznált piszkos vizet, fölbujtogatják ellenök a népet, mely az útczákon üldözi, kínozza őket és érezteti velök a siralmas rabszolgaság keserűségét. Mind az által a zsidók igen gazdagok, könyö-

rületesek, törvénytisztelők és türelmesen szenvedik elnyomattatásukat. Lahóhelyök Pera külváros.

Konstantinápolytól két napi távolságra van Rodostó (Doroston), hol körülbelől 100 zsidó lakik. Ugyanily távolságra van Gallipoli (Galipolin), hol 220 zsidó él.» — Ezután Kisázsiába ment át, ez azonban nem tartozik a mű keretébe.

VI.

Akropolita György útazása Szalonikiből Durazzóba 1257 és Gregorasz Niczefor útazása Szkopjébe 1326.[1]

«Szalonikiből elindulva, Veriába[2] (Berroea) mentem, hol a pápai követek tartózkodtak, itt a követek elbocsátása és egyéb ügyek miatt, némi ideig késedelmeztem, azután Albanon és Szelvidzsén[3] (Servia) át, Kasztoria[4] és Ohrida[5] érintésével, Elbaszanba érkeztem, innen pedig a város kiválóbb polgárai kiséretében Durazzóba vettem útamat: Durazzóban[6] nyolcz nap alatt igen jó sikerrel elintéztem és elvégeztem ügyeimet, azután Kunavián és a «Rosz Szikla» Mala Petra[7]

[1] *Scriptores historiae byzantinae.* Bonn 1837.
[2] Törökül: Karaferia.
[3] Másként: Szrvija.
[4] Bolgárul: Kosztur.
[5] Bolgárul: Ohrid.
[6] Szerbül: Draes.
[7] A krojai hegyek.

nevü hegyen áthaladva, Matje érintésével Divrába[1] (Derbe) érkeztem, Divrából, Kricsovón[2] (Cytzabics) át Prilipbe (Prilapum) jutottam. Szalonikiből Durazzóig, és innen Prilipig, három hónapig utaztam, ugyanis deczemberben indultam el Veriaból és február végén érkeztem Prilipbe.

Niczefor 1326-ban útazott Szkopjébe, Decsanszki III. Uros István szerb királyhoz. Útleírása csak a Sztrumánál kezdődik.

»Elindultam tehát a királyhoz (Cralem), útközben igen sok nehézséget kellett leküzdnünk, ugyanis a szczithák betörésének hire a lakosokat a várakba és egyéb erődített helyekbe üzte, az elhagyott házakban kellett éjjeli szállásra térnünk és fáradt tagjainknak üdülést szereznünk. A Sztruma[3] (Strymon) folyóig történteket nem emlitem föl. Itt valami fontosabb esemény ért bennünket. A Sztruma sem lóháton, sem gyalog át nem gázolható, mivel a Maczedóniát Trácziától elválasztó folyók legnagyobbika. A Sztruma, a Fekete tengertől a Joniai tengerig, délen pedig Maczedóniáig és Trácziáig terjedő, szerfelett magas hegyekből ered és az Egei tengerbe ömlik. A hegyi patakokból keletkező és rendkívül se-

[1] Másként: Dibr.
[2] Másként: Krusevo.
[3] Sztruma (törökül: Karaszu) a Vitos és Rilo hegységekben ered, és a Tachino tavon át folyva, a Rendina öbölbe ömlik.

bes Sztruma folyón egyetlen hajócska segélyével, egyenként vagy hármanként keltünk át. A nap már leáldozóban volt, mivel pedig valahol éjjeli szállásra kellett volna térnünk, elég eszélytelenek voltunk, hogy valamely alkalmas szállás föllelhetésének reményében, még 15 stádiumnyira előrehaladtunk. — De reményünkben keservesen csalatkoztunk, ugyanis a rablók portyázása folytán az egész vidék puszta és elhagyott volt, ennélfogva czéltalanul ide-oda bolyongtunk. A nap már eltünt a láthatárról és az utakat sötétség borította, a holdvilág sem akart mutatkozni, mi tehát legnagyobb sötétségben botorkáltunk, mintha a Tenaroszon az alvilágba indultunk volna. A holdvilágtalan éjszakát még sötétebbé tették az égig érő hegyormok, melyek még a a csillagok látásától, tehát az egyetlen tájékozástól is megfosztottak bennünket. Ez már nagyon elkeserített, ugyanis a gödrökkel, mélységekkel telt sürü erdőbe értünk, hol a tövisek és galyak nemcsak czipőinket és köpönyegeinket szaggatták szét, hanem arczunkat is megsebezték, végre már szemeink sem voltak biztonságban, ennélfogva a kantárszárat elbocsátottuk és tenyerünkkel védtük arczunkat. A velünk levő szolgaszemélyzet néhány tagja a veszélyre rá se hederitve, és a régi hősök (kiknek csak hirét hallottuk, de tetteiket sohasem láttuk) viselt dolgait szomorú énekekben magasztalta. A hegyek mélységes üregei és völgyei a hangokat fölfogták

és élő tényekként utánozták, úgy hogy még a szótagokat és a hangsúlyt is meg lehetett különböztetni. E közben lehangoltságomból kissé föl-üdültem és a folyton fenyegető veszélyre nem is gondoltam többé. Egyszerre azonban a sziklákból és barlangokból, gyapjuba és állati bőrökbe öltözött fölfegyverzett és alvilági kisértetekhez hasonló alakok bukkantak elő. A dárdákat és baltákat támadásra készen tartották. Némelyek íjakkal is föl voltak szerelve. Rémületünk nőttön nőtt, hiszen az éj koromsötét volt, a helyi viszonyokat pedig épenséggel nem ismertük, ők pedig nem beszéltek görögül. Ezen vidék lakosai ugyanis bolgár jobbágyok (Mysorum coloni); végre nyájasan üdvözöltek nyelvükön, hogy semmiféle gonosz tervet nem forralnak ellenünk, meglehet, nem merték nagyszámú csapatunkat megtámadni, vagy pedig Isten megoltalmazott bennünket; inkább ez utóbbit hiszem és az előbbi véleményt elejtem. Midőn őket hasonlókép üdvözöltük és itteni foglalkozásuk után kérdezősködtünk (ugyanis kiséretünk néhány tagja jártas volt nyelvökben), válaszuk ez volt: ők az utakat őrzik és a rablási szándékkal ide betörőket elűzik. A fejünk fölött levő néhány csillag állásából kivehettük, hogy az éjszaka harmadrésze már eltelt, végre kutyaugatást hallottunk, mely után indulva, lakott faluba jutottunk, hol nagy nehezen, bizony igen kényelmetlenül beszállásoltunk. Mindenki más-más házba ment be, mint a hajótöröttek, szám-

talan kikötőbe szóratnak szét. Valamint az éhezőnek bármily kenyér is pompás eledel, nekünk pedig a hamuban hemperegni is jól esett.

Másnap egész napon át utaztunk és a rendkívül meredek és magas hegyen álló Sztrumicza[1] (Strummiza) városkába jutottunk, a város bástyáin ülő emberek, a völgyből nézve, apró madárkáknak látszanak. Husvét ünnepét (az igaz, hogy elég unalmasan) itt ültük meg. Itt természetesen szó sincs hitelvekről, szent himnuszokról és dallamos zenéről, a lakosok csaknem barbár nyelvet beszélnek, szokásaik pedig az ekéhez és kapához illők. A lakosok csak pásztorénekeket dalolnak, midőn tavaszszál a hegyekre és erdőkbe hajtják nyájaikat és csészékből tejet öntenek. Egész napot töltöttünk itt, részint isteni tisztelettel, részint az alattunk elterülő völgy és a fenséges vidék szemlélésével, részint a férfiak, ifjak és gyermekek tánczának megtekintésével. Strumiczából útra kelve, harmadnapra Szkopjébe érkeztünk; a szerb (Triballorum fines) határon átlépve, megpillantottuk a Vardar (Axius) folyót, ez ugyanazon hegyekből ered, mint a Sztruma, eleinte nem nagy, de a hegyekből lefutó számtalan apró patak és folyócska által bővülve, hajózhatóvá lesz és neve Vardarrá (Bardarium) változik.

[1] Sztrumicza (törökül = Sztrundzsa) a Sztrumnicza folyó közelében fekszik.

VII.

A brugesi itinenarium.[1] (Itinéraire brugeois.) A XIV. század végéről.

(Lelevel, *Géographie du moyen âge.* IV. köt. 281—308. l.)

Szöveg.	*Magyarázat.*
Haenborch 8.	Hainburg. (L.)
Halteborch 6.	Magyaróvár. (L.)
Rawen 6.	Győr. (L.)
Langhedorp 8.	?
Nieuwenhoue	Nyergesújfalu. (L.)
Danubius fl.	Duna-folyam.
Oudenhoue 9.	Buda. (L.)
Terra de Zeuenberge et est regis ungarie.	A magyar király birodalmához tartozó Erdély.
Haenbaen I.	Nagyabony. (L.)
Ruffa I.	Tiszaroff. (L.)

[1] Az arab számok mérföldeket, a római számok pedig egy napi útat jelentenek. A magyarázatnál zárjelbe

Szöveg.	*Magyarázat.*
Landaen I.	Püspökladány. (L.)
Aerbaen I.	Herpály. (S.)
Werdem I.	Nagyvárad. (L.)
Ter hogerstede I.	Nagy-Rév. (S.)
Heynode I.	Bánfihunyad. (L.)
Clysemborch I.	Kolozsvár. (L.)
Curemborch I.	Torda. (L.)
Dourecht m'et I.	?
Bulgária.	*Bolgárország.*
Helmstat I.	Nagyszeben. (L.)
Birbom II.	Pripova. (S.)
Merp I.	?
Nieuwenmere I.	Tirgovist. (L.)
Suppa I.	Czupak. (S.)
Vela I.	Vele. (S.)
Rossyvel	Ruscsuk. (L.)
Jorgo I.	Gyurgyevo. (S.)
Castrum de cassano I.	Koszna. (S.)
Tirno I.	Trnovo. (L.)
Turchia	*Törökország.*
Werdise II.	Tvardicza. (S.)

tett L. betű a Lelevel-féle megfejtést, az S. betű pedig saját pótlásomat jelenti. A Győr és Nyergesújfalu közt említett Langhedorp körülbelül Szőnynek, a Torda és Nagyszeben közt előforduló Dourecht m'et pedig mintegy Tövisnek felel meg. A Konstantinápoly előtt említett Tiro, Lelevel szerint Dercon sur la Mer Noire, ez azonban téves állítás, ugyanis Csorluból Konstantinápolyba nem Derkoszon, hanem a török uralom előtt Thirasnak nevezett Böjük-Csekmedzsén át vezet az út, Tiro tehát annyi, mint Thyras (ma Böjük-Csekmedzse); lásd még Brocquière útazását.

Szöveg.	*Magyarázat.*
Grenboel II.	Iamboli. (L.)
Ischirtier II.	Drinápoly. (L.)
Grecia	*Görögország.*
Sierlier II.	Szaranli. (S.)
Sorley 15.	Csorlu. (L.)
Tiro I.	Thyras. (S.)
Constantinoble I.	Konstantinápoly.

VIII.

Schiltberger János útazása. 1389—1427.

(L.: *Reisen des Joh. Schiltberger.* München, 1859. Neumann-féle kiad.)

»Kedves hazámból, Bajorországból eltávozva, legelőször Magyarországba érkeztem (1394). Itt tíz hónapig maradtam, mi alatt Zsigmond nagyszerű vállalatához előkészületeket tett. Zsigmond király hadával Törökországba jutottam.[1]

Továbbá voltam még Oláhországban is, melynek mindkét fővárosát láttam, ezek pedig: Kurte-Ardzsis (Agrisch) és Tirgovist (Türkicsh).[2] Ezenkívül láttam a Duna egyik szigetén épült Braila

[1] Itt Zsigmond királynak 1396-iki szerencsétlen török hadjáratáról van szó, melyben az útleíró is részt vett.

[2] Kurte-Ardzsis jelenleg kis városka, az Adzsis folyó mellett fekszik; a középkorban a havasalföldi fejedelmek székhelye volt. Igen szép temploma még ezen időből való.

(Uberteil) várost,[1] hol a törökök gályáikat és egyéb vizi járműveiket tartják és tengeri kereskedést üznek. Úgy Kis-, mint Nagy-Oláhországban a lakosok mindnyájan keresztyének és egészen sajátságos nyelvet beszélnek, szakálluk és hajuk igen hosszú, mivel soha sem nyirják.

Ezenkívül Erdélyben is voltam, ennek fővárosa Nagyszeben, melynek lakosai németül beszelnek, nemkülönben a Bárczaságon is, melynek fővárosa Brassó (Bassan). Mindezen országok a Dunán innen terülnek el.

A Duna és Fekete-tenger közt legelőször három országot találtam, melyek mindegyike Bolgárország nevet visel. Az egyik Bolgárország, nem messze a Vaskaputól terül el, fővárosa Bodony[2] (Pudem); a másik Bolgárország Oláhországgal szemben fekszik, ennek fővárosa Trnovo[3] (Ternaw); a harmadik pedig ott terül el, hol a Duna a tengerbe folyik, ennek fővárosa Kalliterka vagy Kallacercka.[4]

[1] Braila török neve, Ibrailov, még jobban megközelíti a Schiltberger által használt elnevezést.

[2] A nyugateurópaiaknál Vídin bolgárul Bdyn.

[3] Trnovo hajdan a bolgár uralkodók székhelye és az egész Bolgárország fővárosa volt.

[4] Talán a Várna melletti Galata. Ez időtájban nyugati Bolgárországban, Bodonban Szraczimir János uralkodott. Trnovoban III. Sisman János székelt, nevezetesebb városai voltak: Sofia, Nikápoly, Drszter (Silistra) és Jamboli. A Fekete-tenger mellett elterülő Bolgárországban pedig Dobrotics uralkodott. Sándor czár ugyanis

Másodszor Görögország,[1] melynek fővárosa Drinápoly 50,000 házból áll. Ezen országban az Oláh-tenger[2] mellett van Szaloniki, hol Szt. Demeter holtteste nyugszik. A szentnek sírjából olaj folyik és a templomban, hol eltemetve fekszik, kút van, mely egész évben száraz, csupán a szentnek emléknapján telik meg vízzel. E templomban magam is voltam. Görögországban jelentékeny város még Szeresz. A Duna és a tenger között elterülő országok a török császár birodalmához tartoznak.

Az európai szárazföldön legutolsó város Gallipoli, hol a tengeren Nagy-Törökországba[3] lehet átkelni.

1365 elején elhalálozván, az ország a három említett részre szakadt, ezeknek urai az utolsó bolgár uralkodók voltak.

[1] Görögország alatt, mint később Brocquièrenél is látni fogjuk, a bizanczi birodalomnak európai része, azaz a törökök által Rumili név alatt egybefoglalt tartományok értendők.

[2] Egei tenger. L.: Benjámin útleirását.

[3] Kisázsia.

IX.

Bertrandon de la Brocquière útazása. 1433.

(L.: *Mémoire de l'Inst. Nat. des sciences et arts. Sciences mor. et pol.* V. köt.)

Bertrandon de la Brocquière 1432-ben indult el a Szentföldről és Kisázsián, a Balkán-félszigeten, Magyar- és Németországon keresztül, tért vissza Bourgogneba. Itt csak a Balkán-félszigetre és hazánkra vonatkozó részletet közlöm.

«Pera, görögök, zsidók és genovaiak által lakott nagy város, a genovaiaknak itt podestájuk van és a törökökkel élénk kereskedelmi összeköttetésben állnak. A törökök azonban különös elöjogot élveznek, ugyanis ha valamely rabszolgájuk megszökik és itt menedéket akarna keresni, azonnal ki kell szolgáltatniok. A kikötőnél szebbet sehol sem láttam, azt hiszem, hogy ehhez hasonló nincs az egész keresztyén világban; itt a legnagyobb genovai hajók is horgonyt vethetnek.

Két nap mulva átmentem a kikötőn Konstantinápolyba, mely óriási terjedelmű város és háromszöget képez. Egyik oldalát az általunk Szt.-Györgyágnak (Bras-de-Saint George) nevezett szoros,[1] délen a Gallipoliig húzódó széles öböl, északon pedig a kikötő mossa. A világon három város létezik, melyek mindegyike hét halomra épült: Róma, Konstantinápoly és Antiochia. Róma nagyobb és kikerekítettebb Konstantinápolynál. Antiochiát csak futólag láttam, tehát nem szólhatok nagyságáról, halmai azonban magasabbak a másik kettőeinél.

Konstantinápolynak állitólag 18 mérföld (milles) a kerülete, melyből 6 mérföld a szárazföldi oldalra jut, ezen részlet kitünően meg van erősítve. Konstantinápoly igen sok elkülönitett részből áll, úgy, hogy több az üresség mint az épület. Falai alatt a legnagyobb hajók kiköthetnek. A számtalan szebbnél-szebb templom közül legnagyszerübb a Szt.-Zsófia templom, mely három részből áll, kapui pedig mind érczből valók. A székesegyház körül három kolostor látható, ezek márványnyal vannak kirakva és kikövezve.

Mint mondják, az egyház tulajdonában a következő drága ereklyék vannak: Krisztus Urunk ruháinak egyike, a spongya, melylyel eczetet nyujtottak neki, a lándzsa, melylyel keresztül döfték és a királyi pálcza gyanánt kezébe adott

[1] Boszporusz.

nádszál. Saját szemeimmel láttam a vasrostélyt, melyen szt. Lőrinczet megsütötték és a kötélat, melyen Abrahám ételt nyujtott a Szodoma és Gomorra elpusztítására induló három angyalnak.

Kiváncsi voltam a görögök isteni tiszteletét megszemlélni; midőn a Szt.-Zsófia templomba beléptem, épen a császár is jelen volt,[1] feleségével, anyjával és fivérével, a moreai despotával. A császárné a trapezunti császár leánya és igen szép asszony volt. De mivel nem láthattam közelről, szerettem volna jobban szemügyre venni, különben is nagyon kiváncsi voltam meglátni, hogy miként száll lóra. Végre kijött, a ló mellé alacsony padot állítottak, a császárné a padra lépett, azután kengyelbe tette lábát és fölült a lóra, mint a férfiak szoktak.[2] Ekkor köpenyeget és kalapot tettek rá. Oly közelről láttam őt, hogy mindent megfigyelhettem: valóban szép, fiatal és hófehér volt, semmi kifogásom sem volna ellene, ha arczát nem festené, pedig erre csakugyan nincs szüksége.

A Zsófia-templom közelében, kőfallal körülvett, palotához hasonló, óriási és gyönyörű épület látható, hajdan ebben különféle játékok tartattak. A Szt.-György templom magas tornya, a szoros legkeskenyebb helyén áll. A nyugati oldalon igen magas oszlopon, Konstantinnak lovas bronzszobra látható. Bal kezében királyi pálczát tart, jobb kezével pedig Jeruzsálem felé mutat, mintha azt akarná jelezni, hogy hajdan, mind ez birodalmához tartozott. E szobor közelében három oszlop áll, melyeken hajdan, a jelenleg Velenczében levő három aranyozott érczló volt elhelyezve.

[1] Paleolog II. János.

[2] «Elle enfourcha le cheval comme le font les hommes.»

MUZEUM KÖNYVTÁRA

A városban minden nemzetiségű kereskedőket láthatni, leghatalmasabbak azonban a velenczeiek, kik már régóta igen nagy kiváltságokat és előjogokat élveznek. Mint mondják, a velenczeiek már kétszer megmentették a várost a törököktől.[1] Én azonban azt hiszem, hogy Isten az itt levő számtalan szent ereklyéért mentette meg.

A császár a törököknek 10,000 arany évi adót fizet, a fővároson kívül csak egyetlen vára (három mérföldnyire északra) és Szalumbria nevű kis városkája van még.

Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepén a kereskedők a császári palotában tartott ünnepélyes isteni tiszteletre vezettek el. A császár a nagy terem egyik végén párnán ült, a császárné pedig emelkedettebb helyről nézte a szertartást. A káplánok igen furcsa ruhákat viseltek és kötelességük szerint énekeltek.

[1] 1204 óta, midőn a velenczeiek nagy mérvben hozzájárultak a latin császárság felállításához.

Néhány nap mulva a császár egyik rokonának menyegzőjén rendezett ünnepélyeknek voltam szemtanúja. Lovagjátékukat igen különösnek tartom. A tér közepén álló czölöpre három láb széles és öt láb hosszú deszka volt erősítve, egyszerre 40 lovas lépett elő, mindegyikök botocskát tartott kezében. Eleinte egymás után vágtattak, ez mintegy fél óráig tartott. Ezután 60—80 olyan póznát hoztak elő, minőket mi a nádtetejű házaknál alkalmazunk. A vőlegény erre a deszkához futott és azon a póznát eltörni igyekezett. Mihelyt ez megtörtént a nép örömrivalgásban tört ki és a zene megszólalt. A többi lovag is hasonlókép cselekedett. Ezután a vőlegény két rudat kötött össze és azokat is eltörte.

Konstantinápolyban megismerkedtem Furlinoi Benedek milanói követtel, ki a szultánhoz útazott, tehát hozzá csatlakoztam. Konstantinápolyból 1433 január 23-án indultam el, legelőször Rhegionnál[1] (Rigory) haladtam el, ez hajdan nevezetes hely volt, a tenger itt mintegy 20 mérföldnyi (milles) hosszú öblöt képez. Hajdani tornyát a törökök lerombolták. Egy híd, országút és görög falu maradt fönn.

Rhegionból Athyrasba[2] (Thiras) érkeztem, ezen hajdan szintén derék várost ugyancsak görögök lakják, itt az előbbihez hasonló tenger-

[1] Ma: Kücsük Csekmedzse.
[2] Ma: Böjük Csekmedzse.

öböl létezik, a híd mindkét végén egy-egy torony állott. A törökök a várost és a tornyot teljesen elpusztították.

Thirasból Selymbriába[1] (Salubrie) érkeztem. E város Konstantinápolytól két napi járó földre, a Gallipoliig húzódó öböl egyik kikötőjénél fekszik. A törökök még nem vették be. Pedig a tengerről nem valami erősnek látszik. Ez, valamint az idáig terjedő egész vidék a görög császáré, azonban nagyon elpusztult és csak szegény falvak láthatók.

Innen a hajdan jelentékeny, most azonban elpusztult Czurlosba[2] (Churleu) értem. Czurlosból Misterioba,[3] hol csupa görög lakik, (egy török kivételével, kinek a város adományoztatott). Misterioból Burgasba[4] (Pirgasy), hol csupa török lakik, a város falai teljesen romba döntettek. Pirgasyból Zambryba[5] és Zambryból Drinápolyba (Andrenopoly).

Drinápoly népes és nagy kereskedő város a Maricza (Marisce) nevű nagy folyó mellett fekszik, Konstantinápolytól hat napi járó földre. Ez a törökök legerősebb városa egész Görögországban,[6] a Nagyúr is legörömestebb itt tartózkodik.

[1] Ma: Szilivri.
[2] Ma: Csorlu.
[3] Ma: Böjük-Karicsiran.
[4] Lüleh Burgas.
[5] Ma: Baba-Eszkizi.
[6] Rumili; Törökországnak ekkor csak az ázsiai részt nevezték.

A görögországi, azaz rumilii kormányzó, vagyis helytartó, szintén itt székel, ezenkivül velenczei, genovai, firenzei és cataloniai kereskedők nagy számmal laknak itt.

A Konstantinápolytól idáig terjedő vidék, igen termékeny, azonban gyér népességű; fa kivételével minden igen szépen díszlik.

A Nagyúr ekkor Seresben (Lessere) volt, azon hely közelében, hol Cæsar és Pompejus ama nagy ütközetet vívták. Benedek úr tehát hozzá akarván útazni, ez útat választotta.[1] Legelőször hajókon átkeltünk a Maricza folyón, nemsokára mintegy 16 eunuk által kisért 50 asszonynyal találkoztunk, kiket Drinápolyba vittek, hová a Nagyúr is csakhamar meg fog érkezni.

Azután Dimotika[2] (Dymodique) kettős fallal körülvett, derék városba érkeztünk. Egyik oldalán a Maricza[3] folyik, a másikon pedig valamely gömbölyű magaslatra épített erős vár áll, mely terjedelménél fogva kétszáz házat is magába foglalhatna. A várnak öreg tornyában a Nagyúr kincseit tartja.

Dimotikából Ipszala[4] (Ypsala) elég nagy, de

[1] Ez Furlinoi Benedek milanói követ volt, a ki politikai ügyben útazott II. Murad szultánhoz.

[2] Hajdan: Didimotika.

[3] A Maricza (hajdan Hebrus) a Miesz Alla hegységben ered és 437 kmnyi folyás után Ainoszuál a tengerbe ömlik.

[4] Hajdan: Kipszele.

teljesen elpusztitott városba értem, hol a czán másodizben átkeltem, a város két nap földre van Drinápolytól. Az idáig terjedő videk mocsaras és lóval nehezen járható.

Ipszalán túl van Ainosz (Ayne), a tenger mellett a Maricza torkolatánál, a folyó itt bizonyára két mérföldnyi széles. Trója idejében hatalmas város volt és saját királylyal birt. Jelenleg adót fizet a töröknek.

A közeli kerek dombon[1] sir látható, melyről azt mondják, hogy Polydorusé, Priamus legifjabb fiáé. Az atya Trója ostroma alatt, fiát sok kincscsel Ainoszba küldte, azonban Trója elpusztitása után, az ainoszi király vagy a görögöktől való félelmében, vagy pedig kapzsiságból meggyilkoltatta a fiatal fejedelmet.

Ainosznál ismét átkeltem a Mariczán és Makriba[2] (Macry), az előbbitől nyugatra fekvő tengeri városba érkeztem, hol törökök és görögök laknak. Ez Szmathraki (Samandria) sziget közelében van, hajdan igen jelentékeny lehetett, most azonban a nagy várkastély kivételével, minden romban hever.

Kumuczenába[3] (Caumissin) hegyeken keresztül haladva jutottunk el; a város kicsiny, de erős

[1] A Balkán-félsziget csaknem egész területén előforduló kerek dombokról lásd: Vratiszláv útazását és az ottani jegyzetet.

[2] Ma: Megri (törökül).

[3] Ma: Gümüldzsina, a Rodope déli lejtőjén.

falak veszik körül. Gyönyörű vidéken fekszik. Szeresz ide mintegy 5—6 napi járóföldre fekszik. Meszene (Missy) hasonlókép erős és jól körülzárott város volt; falai azonban romban hevernek, itt minden elpusztult, még lakosai sincsenek. Peritheorium[1] (Peritop) régi és hajdan jelentékeny város, a mintegy 40 mérföldnyire (milles) a szárazföldbe nyomuló öböl[2] mellett fekszik, ezen öböl a Monte-Santotól indul ki, hol annyi kalugyer van. A város lakosai görögök, falai még elég jó állapotban vannak, jóllehet itt-ott rések láthatók rajta.[3] Innen Szereszig (Lessere) nagy síkság terül el. Mint mondják Szeresz, közelében történt a pharsalai ütközet.

Azonban már nem jutottam el Szereszig. Értesültünk ugyanis, hogy a Nagyúr már útban van, az alattvalói által épített Jangbazar[4] (Yamgbatsar) nevű faluban vártuk meg, azonban csak harmadnap érkezett meg. Kisérete 4—500 lovasból állott, de mivel szenvedélyesen szerette a sólymászatot, ezen csapat legnagyobb része sólymászokból és ölyvészekből állott, ilyeneket, mint mondják, valami 2000-et tartott. Esőben érkezett meg, kisérete ekkor mintegy 50 lovasból és

[1] Ma: Szarszarli.

[2] Itt a Lagos vagy Kara-Agadzs öblöt, az Orphano öböllel tévesztette össze.

[3] Pharsala nem Szeresz, hanem Larissza közelében fekszik.

[4] A Mszta folyó mellett.

12 ijászból állott, rabszolgái gyalog mentek előtte. Ruhája czobolyprémmel diszitett biborbársonyból készült, fején, mint a többi törökök, vörös kalapot viselt, azonban az eső ellen köpönyegfélét vett föl.

Az utána hordozott sátor alatt táborozott, mivel nagyobb városok kivételével, sehol sem kaphatni szállást, vagy élelmiszereket, útközben mindenki kénytelen magával vinni az összes szükségleteket. Ezért jött utána annyi teve és egyéb teherhordó állat.

Ebéd után fürdeni ment, most tehát igen könnyen megláthattam. Ugyanazon öltözetben lóháton ment, tiz személy gyalog kisérte, hallottam midőn embereihez szólt, beszéde érczesnek tünt föl előttem. A Nagyúr mintegy 28—30 éves és már hizásnak indul.

A követ kihallgatást kért tőle, hogy a magával hozott ajándékokat átadhassa. A Nagyúr azonban tudatta vele, hogy szórakozása közben semmit sem akar közügyekről hallani, egyébiránt pasái távol vannak, tehát vagy várja meg ez utóbbiakat, vagy pedig menjen Drinápolyba és ott várja be az ő megérkezését.

Benedek úr ez utóbbit választotta. Ennélfogva visszatértünk Kumuczénába (Caumissin) és innen a már említett hegyen átmenve, két magas szikla által képezett átjáróhoz értünk, melyen folyó halad keresztül. A sziklák egyikén erős várat építettek, mely azonban jelenleg romokban

hever. A hegyeket részben erdők borítják, hol gonosz és gyilkos emberek laknak. Ezután a híres tetteiről nevezetes Traján császár által építtett Trajanopolisba érkeztem.[1] Traján egyébiránt Drinápoly alapítójának fia volt.[2] A szaraczénok azt mondják, hogy birka füle volt.

E város hajdan igen nagy volt, a tenger és a Maricza közelében feküdt. Jelenleg csupa rom, alig lézeng egy-két lakos. Tőle keletre hegy emelkedik, délre pedig a tenger terül el. Fürdőinek egyike szent víznek neveztetik. Ezután következik Vira;[3] régi várát több helyen megrongálták. Mint hallottam, templomának hajdan 300 kanonokja volt. A kórus még most is fönnál és a törökök mecsetté alakították át, a vár körül nagy várost építettek, hol most ők és görögök laknak. A város a Marisa közelében, hegyen terül el.

Virából kiindulva, a rumilii kormányzóval találkoztunk, ki 120 lovassal a Nagyúr elé ment. A kormányzó igen szép ember, bolgár származású

[1] Trajanopolis romjai Makri és Feredzsik közt láthatók. Trajanopolist nem azért nevezték el Trajánról, mintha ő alapította volna, hanem mivel itt halt meg. Egyébiránt már előbb is létezett és Selinuntumnak neveztetett.

[2] Drinápolyt sem Hadrián alapította, hanem a földrengés által történt elpusztulása után, ismét fölépíttette. Hadrián egyébiránt nem volt Traján atyja, hanem fogadott fia, sőt sok író ez utóbbit is kétségbe vonja. A birkafül csak afféle középkori mese.

[3] Ma: Feredzsik vagy Feret.

és urának rabszolgája volt, de mivel kitünően ért az íváshoz, ura a rumilii kormányzósággal és 50,000 arany jövedelemmel ajándékozta meg.

Demotika, hová ismét visszatértem szebbnek és nagyobbnak látszott, mint első átutazásomkor; ha igaz, hogy a Nagyúr itt helyezte el kincseit, nagyon okosan tette.

Drinápolyban 11 napig kellett várakoznunk reá, végre böjt első napján megérkezett. A nagy kalifa,[1] ki náluk az, a mi nálunk a pápa, a város összes előkelőségével elébe ment, ez pedig tekintélyes csapatot tett ki. Már nem messze találkoztak vele, ő azonban megállapodott, mivel enni és inni akart, embereinek egy részét előre küldte, ő maga csak éjjel vonult be.

Drinápolyi tartózkodásom alatt, alkalmam nyilt megismerkedni oly személyekkel is, kik udvarában éltek és jól ismerték, ezek sok érdekes részletet beszéltek el róla; a Nagyúr tatár fiziognomiáju, széles, barna arczú, kerek szakállú, nagy és görbe orrú, kisszemű, alacsony és köpczös férfiú; azonban, mint mondják, jó, szelid, nagylelkű és nagyon bőkezű.

Jövedelme a 25,000-nyi adót beleértve,[2] harmadfél millió aranyra rúg. Egyébiránt a hadsereg nemcsak, hogy pénzébe nem kerül, hanem még

[1] Itt a fő-mufti, vagyis a törökök legfőbb egyházi méltósága értendő.

[2] Ez bizonyára tollhiba, hiszen mint látni fogjuk, maga a szerb despota 50,000 arany évi adót fizetett.

haszna is van belőle, ugyanis az ázsiai Törökországból Európába átkelő seregtől, Gallipolinál díjat szedet, még pedig gyalogostól három aspert, lovastól pedig ötöt. Ha katonai rabszolgákat hoznak magukkal, a szultán minden ötödiket kiválaszthatja és megtarthatja.

Mind az által nem tartják nagyon harcziasnak és ezen vádnak van is valami alapja. Valóban eddigelé a keresztyénség részéről oly csekély ellenállást tapasztalt, hogy ha hatalmát és jövedelmét ellene akarná fordítani, bizonyára számos keresztyén országot meghódíthatna. Legkiválóbb és legkedvesebb mulatsága a sólymászat és kutyákkal való vadászat. Mint mondják, több mint ezer kutyája és 2000 sólyma van, még pedig a legkülönfélébb válfajokból, magam is sokat látam közülök.

Nagyon szeret inni és szerfelett kedveli azokat, a kik jól értenek az iváshoz, azaz a kitünő ivókat.[1] A Nagyúr minden erőlködés nélkül megiszik 14—17 pint bort. Mikor már eleget ivott, akkor bőkezűvé lesz és nagyszerű adományokat osztogat: környezete tehát ugyancsak örül, ha a Nagyúr bort kér. A múlt évben egy mór ezen ital ellen prédikálni kezdett és előadta neki, hogy a próféta megtiltotta ezen folyadék élvezetét, kik tehát belőle isznak, nem jó szaraczénok; a Nagyúr válaszul börtönbe vettette és birodalmából örökre kiüzette.

[1] «Et aime ceux qui boivent bien.»

Némelyek a szultán kincsét fél millió, mások pedig egy millió aranyra becsülik. Ezenkívül drága edényei és női ékszerei is vannak, ez utóbbit körülbelül egy millió aranyra becsülik, meg vagyok győződve, hogy ha egy esztendeig nem szórná a pénzt oly esztelenül, minden zsarolás nélkül, egy millió aranyat takaríthatna meg.

Háznépe 5000 gyalogos és lovas személyből áll; háborúban azonban nem emeli föl fizetésöket, úgy hogy háborúban sem ad ki többet, mint békében. Legfőbb tisztjei a pasák és a vezér-pasák. A vezér-tanácsadó, a pasa, olyan főnök féle. E három személyiség föladata a házát vagy őt illető ügyek elintézése és csak az ő közvetítésuk segélyével lehet vele beszélni. Midőn Rumiliben van, akkor az itteni kormányzó ügyel a hadakra.

Nagy uradalmakat osztogat, de kénye-kedve szerint vissza is veheti azokat. Azonban a kiknek uradalmakat adományoz is, háború esetén, bizonyos számú csapatokat, saját költségükön kell eltartaniok.

A hadseregben igen sok rabszolga is van, ezek többnyire keresztyének, ú. m. albánok, bolgárok és más országbeliek. A rumilii hadseregben háromezer szerb lovas is volt, kiket a despota egyik fiának parancsnoksága alatt küldött. Elég szomorú dolog, hogy a keresztyéneknek a törököt kell szolgálniok, de nem mernek ellenszegülni.

A pasák három nappal később érkeztek Drinápolyba, ezek a szolgaszemélyzet egy részét és a podgyászt hozták. A podgyászt tevék, öszvérek és egyéb teherhordó állatok szállították, mivel a törökök nem használnak kocsikat.

Benedek úr kihallgatást akarván kapni, a basáknál tudakozódott, ezek tagadó választ adtak. E mek oka az volt, hogy a basák urukkal együtt ittak és mindnyájan lerészegedtek. Mindazáltal másnap előhivatták a követet, ki azonnal odasietett, de az ajándékokat is magával vitte, már itt ez a szokás, még a kaput őrző rabszolgákkal sem lehet ajándék nélkül beszélni. E látogatásában én is elkisértem.

Másnap délután a palotába hívatták. Azonnal lóra ült és kiséretét maga mellé rendelte, én is vele mentem mindnyájan gyalog mentünk, csak ő ült lovon.

Az udvar előtt rendkívül sok lovat és embert láttunk. A kaput mintegy harmincz rabszolga őrzi. Ha valaki engedély nélkül be akarna menni, azt visszatérésre szólítják föl, ha még ekkor sem távozik botokkal elkergetik.

A mit mi királyi udvarnak nevezünk, a törökök azt az úr kapujának hivják. Valahányszor a Nagyúr követséget fogad, — ez pedig csaknem mindennap megtörténik, — azt mondják: kaput tart vagy csinál. Kaput csinálni tehát annyi, mint nálunk Francziaországban nyilt udvart tartani, jóllehet a két szertartás közt nagy különbség van.

Ugyanis, mihelyt a követ belépett, az ajtó ele leültették a többiekkel együtt és vártak míg a Nagyúr kilép szobájából, kaput tartani. Először a rumilii kormányzó és a három pasa lépett be. Szobája a nagy udvarra nyilt. Végre megjelent.

Ruhája szokás szerint karmazsin szatinból készült, fölötte zöld szatinból való és czobolyprémmel diszített köpönyeg felet viselt. A kiséretében volt fiuk közül, csak egy törpe és két fiatal udvari bolond maradt vele.[1] Az udvaron keresztül egy csarnokba ment, hol ülőhelyet készítettek számára, ugyanis valami bársonynyal fedett szófához vezették, hová négy vagy öt lépcsőn kellett felmennie. Itt azután törökösen leült, mint a mi szabóink mikor dolgoznak, a három pasa némi távolságban szintén helyet foglalt. A kiséretét képező többi tisztek szintén beléptek a csarnokba, azután a falak mellett helyezkedtek el. Ezenkívül volt itt még húsz oláh nemes, kik tűszok gyanánt tartattak itt. A terem közepén mintegy száz nagy óntál volt elhelyezve, melyek mindegyikén rizs és ürühús feküdt.

Midőn már mindenki elhelyezkedett, egy boszniai (de Bossene) urat vezettek be, ki azt állította, hogy a boszniai korona őt illeti, tehát hódolatát ajánlotta föl a töröknek és segélyt kért a király

[1] A törpék és udvari bolondok tartása régi keleti szokás, mely a keresztes háborúk idejében Európában is elterjedt és XIV. Lajos koráig fönnmaradt.

ellen. Erre a pasák mellé ültették; ezután a milanói herczeg követet hívták be.

A követ ajándékaival együtt ment be. Az ajándékokat az óntálak mellé helyezték el, ezután az e czélra alkalmazott emberek fölemelték azokat és fejük fölé tartották, hogy a Nagyúr és udvara jól láthassa. E közben Benedek úr lassan a csarnok felé közeledett. Egy előkelő egyén elébe jött, hogy bevezesse. Midőn belépett, meghajtotta magát, a lépcsőkhöz érve ugyanezt ismételte.

Ekkor a Nagyúr fölemelkedett, két lépcsőn lement és kezénél fogta; a követ kezet akart csókolni, ő azonban nem engedte meg, hanem egy olaszul és törökül tudó zsidó tolmács közvetitésével, kedves fivére és szomszédja a milanói herczeg egészsége után tudakozódott. A követ felelt a kérdésre és azután a boszniai mellé ültették. Ezután minket is bevezettek és szintén a boszniai mellé ültettek. E közben a Nagyúrra selyemszalvétát kötöttek, azután egy kerek, vörös és vékony bőrt tettek le elébe, mivel ők csak bőrabroszról esznek, végre két arany tálon, főtt húst hoztak neki. Erre a szolgaszemélyzet az emlitett czintálakat a teremben levő összes egyének közt kiosztotta egy tálat négy személyenként. Mindegyik tálban birkahús és rizs volt, de sem kenyeret, sem bort nem adtak. Mind az által a csarnok egyik szegletében, nagy étszekrényt pillantottam meg, rajta kevés edény, lábánál pedig kehelyforma nagy edény állott, melyből sokan ittak,

azonban nem tudhattam meg, bort-e vagy vizet.[1] A tálakon levő húsból néhányan ettek, mások pedig nem: mielőtt azonban mindenkit kiszolgáltak volna, ismét mindent elhordtak, mivel a Nagyúr nem akart enni. Sohasem étkezik nyilvánosan; kevesen vannak, kik beszélni hallották, és enni vagy inni látták volna. Ekkor kiment és az étszekrény mellett elhelyezett zenészek játszani kezdtek. Zenéjök mellé pedig a törökök híres hadi tényeiről szóló dalokat énekeltek. Ha a csarnokban levők valami nekik tetszőt hallottak, rettenetes orditozásban törtek ki. A hangszereket nem ismertem, tehát közelebbről megnéztem és láttam, hogy igen nagy húros hangszerek. A zenészek ezután a terembe jöttek és mindent megettek, a mit találtak. Végre mindenki fölállott és a követ eltávozott a nélkül, hogy a követségről egyetlen szót szólt volna: az első kihallgatáson ez a szokás.

Ezenkívül, ha egy követ jelentkezik a Nagyúrnál, ez a válaszig a követnek kétszáz aspert küld, költségeinek fedezésére. Másnap reggel tehát, a kincstárnok, ugyanaz, ki Benedek urat az udvarhoz vezette, áthozta neki az összeget. Harmadnap a pasák tudatták vele, hogy készek meghallgatni megbizatásának ügyét. Azonnal az udvarhoz mentünk. A Nagyúr már bevégezte a kihallgatást és már visszavonult, csupán a rumilii beglerbég

[1] «Je vis plusieurs gens y boire; mais j'ignore si c'étoit de l'eau ou du vin.»

(beguelar) és a pasák maradtak hátra. A mint a kapun belől kerültünk, mind a négyet a csarnokon kívül, egy darab fán ülve találtuk. A követet magukhoz hivatták. Erre a földre helyeztek egy szőnyeget és a követet arra ültették, mint a vétkest a biró elé. Mind az által igen sokan voltak jelen.

Ezután kifejtette előttök küldetése tárgyát, ugyanis a Nagyurat a milanói herczeg nevében arra kérte, hogy engedje át Zsigmond római császárnak Magyarországot, Oláhországot, Bolgárországot, Szófiáig, Boszniát és Albaniának általa birt részét. Ők azt válaszolták, hogy a szultánt elfoglaltsága miatt most nem értesíthetik, azonban tíz nap mulva megtudhatják a Nagyúr válaszát. Itt az a szokás, hogy mihelyt a követ bejelentette ebbeli minőségét, nem beszélhet többé az uralkodóval; ez pedig azóta van szokásban, mióta a jelenlegi szultán nagyatyja, egy szerb követ által meggyilkoltatott.[1] A követ ugyanis kegyelemért könyörgött honfitársaiért, kiket a szultán rabigába akart hajtani. A sikertelenségen kétségbe esve, a szultánt legyilkolta, de őt is nyomban felkonczolták.

Tíz nap mulva elmentünk válaszért. A Nagyúr ismét azon a helyen ült, hol első látogatásunkkor,

[1] Ez Kobilovics Milosra vonatkozik, azonban az egész eset másképen történt. Brown útleirásánál a helyes tényállást látni fogjuk. Kobilovicsot még Obilovics Milosnak is nevezik.

azonban csak az ételeket fölszolgáló személyzet volt a csarnokban. Sem az étszekrényt, sem a zenészeket, sem a boszniai urat, sem az oláhokat nem láttam, hanem csupán Magudyyt a kefaloniai (Chifalonie) fejedelem fivérét, ki legalázatosabb szolgaként viselkedett. A pasák is kívül álltak, valamint sokan, kiket azelőtt benn láttam; egyébiránt ott is kevesen voltak. Kinn kellett várakoznunk; ezalatt a nagy kádi társaival együtt igazságot szolgáltatott a külső kapunál, számos keresztyén is jött eléje peres ügyének elintézése végett. De mihelyt a Nagyúr felállott, a birák is beszüntették az ülést és hazamentek. Ez alkalommal a Nagyurat az udvaron keresztül menni láttam. Aranyszínü és zöld, de nem nagyon gazdag ruhát viselt, járása elég gyorsnak tünt föl előttem.

Mihelyt szobájába visszatért, a pasák, mint a multkor, a fadarabon ültek, és előhivatták a követet. Válaszuk ez volt: a Nagyúr üdvözletét küldi kedves fivérének, a milanói herczegnek; nagyon szeretne kedvében járni, azonban ez idő szerint nem volna észszerű; a Nagyúr már gyakran tartózkodott vissza Magyarország meghódításától; mely egyébiránt nem sokba került volna neki, ez az áldozat elég legyen; a Nagyúrnak nagyon roszszul esnék a karddal szerzettet visszaadni; a jelenlegi körülmények közt, úgy ő, mint katonái, csupán a császár birtokai ellen gyakorolhatják bátorságukat, már pedig annyival kevésbbé mondanak le erről, mivel eddigelé még sohasem lát-

ták őt máskép, mint veszteni és futni, hisz ezt az egész világ tudja.

Valóban a követnek tudomása volt ezen részletekről. Zsigmond királynak Galambócznál (Gouloubath) szenvedett vereségénél, mint szemtanú volt jelen, sőt az ütközet előestéjén elhagyta a tábort és a törökhöz ment. Beszélgetés közben, sok érdekes részletet mondott el. Két genovai íjászt is láttam, kik az ütközetben részt vettek, ezek elmondták nekem, hogy Zsigmond császár miként menekült át a Dunán, hadseregével együtt.

A pasák válasza után, a követ lakására tért vissza; azonban alig érkezett szállására, midőn a Nagyúr részéről 5000 aspert és egy karmazsin színü kamuka-ruhát kapott, melynek bélése sárga selyemből készült. Harminczhat asper egy velenczei aranyat ér, azonban a kincstárnok minden 100 darab után 10-et fáradságdíjul visszatartott.

Drinápolyban időzésem alatt, még másféle ajándékot is láttam. Ezt a Nagyúr a rumilii beglerbég leányának küldötte lakodalma alkalmából. Az ajándékban következők foglaltattak: mindenféle csemegével és czukros süteménynyel megrakott 70 óntál; ezenkívül 28 másik tálon egy-egy lenyúzott juhot vittek. Az ürük egytől-egyig pirosra és fehérre voltak festve, mindegyiknek szájában és két fülében ezüst gyűrük lógtak.

Az ajándékot vivő csapat harmincz és egynehány asszonyból állott, egy pasa leányának vezetése alatt, kinek ruhája csak úgy csillogott, a sok aranyszövettől, arczát az itteni szokás szerint drágakövekkel ékitett fátyol borította. A hölgyek szintén ilyen pompás ruhákat és fátyolt viseltek. Mindnyájan lóháton ültek és pedig egészen úgy, mint a férfiak.

A csapat előtt 13—14 lovas és néhány zenész ment, ez utóbbiak trombitával és dobbal fülsiketitő lármát csaptak. A zenészek után jött az ajándék és a hölgyek.

Drinápolyban egész csapat eladásra szánt keresztyén rabszolgát láttam. Az utczákon alamizsnát kéregettek. Akárkinek megrepedne a szive, ha ezeknek szenvedéseit látná.

Drinápolyból márczius 12-én utaztunk el, a Nagyúr által a követ mellé kalauzul rendelt rabszolga kiséretében. Ezen ember rendkívül hasznos volt reánk nézve, különösen a szállások ügyében, ugyanis mindenütt, a hol valamit kért számunk, a lakosokra azonnal előhozták azt.

Első nap a Maricza (Marisce) folyó mentén igen szép vidéken útaztunk és a nevezett folyón komppal átkeltünk. Másnap, ámbár jó utakon, erdőségeken kellett áthaladnunk, végre Maczedoniába [1] érkeztünk. Itt a Maricza által öntözött, mintegy 40 mérföldnyi (milles) szélességű és két hegység közt elterülő síkságot találtunk, hol 15

[1] Ez semmi esetre sem Maczedónia, hanem az 1878-ki berlini kongresszus által alkotott Kelet-Rumélia területe.

férfiúval és 10 asszonynyal találkoztunk, kiket nyakuknál összelánczolva hajtottak. Ezek boszniai lakosok voltak, kiket a törökök portyázás alkalmával foglyul ejtettek és Drinápolyba hurczoltak eladás végett.

Ezután a Fülöp király által épített Filippopolba[1] érkeztünk. A város a Maricza mellett gyönyörű szép síkságon és kitünő vidéken fekszik, hol mindennemű élelmiszer igen olcsón kapható. Filippopol (Pheropoly) hajdan jelentékeny város volt és még most is az. Három hegyet foglal magában, közülök kettő a déli végénél, egy pedig a közepén emelkedik; ez utóbbin hosszú félhold alakú, pusztuló félben levő vár látható. Megmutatták nekem Fülöp király palotájának romjait, csupán négy fal áll még. Filippopolban leginkább görög vallású bolgárok laknak.

Ezután a Mariczán épült hidon átkelve, egész nap az említett síkságon keresztül lovagoltam, a róna végén mintegy 16—20 mérföldnyi (milles), erdővel borított hegység emelkedik. Ez hajdan hirhedt rablófészek volt és az átutazás nagy veszélylyel járt. A török elrendelte, hogy a ki ott letelepedik, szabaddá lesz, ennek következtében két bolgár falu emelkedett itt, az egyik a bolgárhatáron fekszik. Én az erdőben töltöttem az éjszakát.

A hegyen átmenve, hat mérföld hosszú és két

[1] Bolgárul: Plovdiv, törökül pedig: Filibe.

mérföld széles síkságra, azután pedig mintegy 16 mérföld hosszú erdőbe érkeztem; erre hegyek által teljesen körülvett síkságra jutottam, melyet teljesen bolgárok laknak, itt egy folyón[1] kellett átkelnünk. Végre három napi utazás után, Szófiába[2] érkeztem, ez hajdan igen jelentékeny város volt, miként a földig lerombolt falak maradványai is mutatják, azonban megjelenleg is Bolgárország legkiválóbb városa. Kis vára is van, a déli oldalán emelkedő hegy közelében mintegy hatvan mérföld hosszú és tíz mérföld széles síkság kezdődik. A város és a környékbeli falvak lakossága csupa bolgár. A törökök csekély számban találhatók, ezért a többiek nagyon szeretnének megszabadulni a szolgaság ez állapotából, csak segítené őket valaki.

Itt láttam törököket, kik Magyarországba indultak portyázásra. Ciba Miklós nevű és a városban tartózkodó genovai mondá nekem, hogy ő is látott a Dunántúlról visszatérő törököket, kiknek tíz közül csak egynek volt ijja és egyszersmind kardja. Én is bizonyíthatom, hogy még kevesebbet láttam mindkét fegyverrel fölfegyverkezve, mint a kinek csak kardja vagy csak ijja volt. A legjobban fölszereltek kis fatárcsát (pajzsot) viseltek. Valóban nagy szégyen a keresztyénségre

[1] Ez az Iszker folyó volt, mely a Ril hegységben ered és Gurapadinával szemben a Dunába ömlik.

[2] Hajdan Szardika, később Triadicza, ó-bolgárul pedig Szredecz.

nézve, hogy ily nyomorultak által leigáztatni hagyja magát. Sokkal silányabbak, mintsem általában hiszik.

Szófiát elhagyva, az említett síkságon, mintegy ötven mérföldnyi útat tettem meg. Az egész tartomány eléggé népes, a lakosok pedig görög vallású bolgárok. Ezután lóval elég jól járható hegységen mentem át és a síkságon a Nisava folyócska mellett elterülő, igen kicsiny Pirot (Pirotte) városkába [1] érkeztem. A város ugyan nyilt, de a folyó és egy mocsár által védett kis vára van. Ettől északra hegység emelkedik. Kevés törökön kivül alig van lakosság.

Piróton túl hegyes vidék kezdődik; azután ismét a Nisavához közeledtem, mely itt két magas hegység közt elterülő kies völgyön folyik keresztül. Az egyik hegy tövében volt hajdan Izvor (Ysvourière) város, mely ma falaival együtt, teljesen rom. A folyó partján tovább haladva, nehezen járható hegyekhez értem. Végre a Nisava által öntözött kies völgybe jutottam és a folyón épitett hidon átmenve, Nis (Nisce) városába érkeztem.

E városnak igen szép vára volt és az egész a szerb despota tulajdonát képezte. Öt évvel ezelőtt a törökök elfoglalták és teljesen elpusztították, gyönyörű környékén sok rizs terem. Nisen túl még mindig a folyó mentén haladtam, a vidék

[1] Pirot város jelenleg Szerbiában van, azonban a piróti járás a bolgár nyelvterülethez tartozik.

mindenütt szép és sűrűn lepik el a falvak, végre csónakon átkeltem a folyón és elhagytam azt. Ezután ismét hegyek következnek. Ingoványos, nagy erdőségeken kellett keresztül haladnom, mígnem Drinápolyból (Andrinople) való útrakelésem után tíz napra, a Moravától (Morane) egy mérföldnyire (mille) fekvő Krusevácz (Corsebech) városkába érkeztem.

A Morava elég nagy folyó és Boszniából jön.[1] Bolgárországot Ráczországtól, vagyis Szerbiától választja el,[2] ez utóbbi tartományt a török már hat évvel ezelőtt elfoglalta.

Kruseváczban kis rombadőlt vár látható. Kettős körfala is volt, azonban felső részét már lerombolták.

Itt találtam Cenamin beyt, az Oláhországtól Szlavoniáig terjedő óriási vidék parancsnokát. Az év egy részét e városban tölti. Azt mondják, hogy görög származásu, de bort, — a többi törökökhöz hasonlóan, — nem iszik. Bátor és okos ember, ki félelmet tud előidézni. A szultán reá bízta e vidék kormányzását. A folyón való átkelést csak azoknak engedi meg, kiket ismer, föltéve, ha urától vagy ennek távollétében Görögország urától kapott levél birtokában van.

[1] A Morava két folyó egyesüléséből származik, ú. m.: a Bolgár- és Szerb-Moravából. De egyik sem ered Boszniában.

[2] Ez az állapot még jóval Brocquière előtt létezett, erre vonatkozólag lásd Sz. Lietbert útazását.

Itt igen szép magyar nemesasszonyt láttunk, kinek helyzete szánalmat keltett bennünk. Egy alacsony származású magyar, valamely portyázás alkalmával elrabolta és most feleségül használja. Megpillantásunkkor könyekre fakadt, mivel még nem mondott le hitéről.

Kruseváczból eltávozva, a Moraván csónakon átkeltem és a szerb, vagyis a rácz despotának népes és szép tartományába jutottam. A mi a folyón innen fekszik, az az övé, a mi pedig azon túl, az a töröké; azonban a despota évenkint 50,000 arany adót fizet a töröknek.

A despotának Bolgárország, Szlavónia, Albánia és Bosznia közös határán, Novobrdo (Nyeuberge) városában nagyszerű arany- és ezüst-bányái vannak.[1] Ezek évenkint — jól értesült egyének állítása szerint — több mint 200,000 arany hasznot hoznak neki, e nélkül már régóta elkergették volna országából.

Útközben a szintén az ő tulajdonát képező Sztalaty (Escalache) vár közelében haladtam el. Ez hajdan erős vár volt, a Nisava (Nissane) és Morava egyesülésénél emelkedő hegy csúcsán állott.[2] Még most is látható néhány fal és egy

[1] Novobrdo jelenleg Pristina és Vranja közt, török területen fekszik. Kosztenecz Konstantin szerint «igazán ezüst- és aranyváros». A szerb krónikákban olvassuk: «a törökök 1466-ban birtokba vették a novobrdoi ezüst templomot, a lakosokat pedig Stambulba hurczolták».

[2] Sztalaty a Bolgár- és Szerb-Morava egyesülésénél

öreg torony (donjon); ez az egész, a mi megmaradt.

A két folyónak e torkolatánál a török mindig készen tart 80—100 naszádot és sajkát, hogy háború esetén lovasságát és hadseregét átszállíthassa. Én nem láthattam meg azokat, mivel keresztyénnek még csak közeledni is tilos, hanem egy szavahihető embertől hallottam, hogy folytonosan háromszáz katona őrzi, kiket kéthónaponkint fölváltanak.

Sztalatytól a Dunáig bizonyára száz mérföld (mille) és mégis e hosszú úton nem létezik semmiféle vár vagy egyéb védelmi mű, csak Cenaym bey építtetett a hegylejtőre egy falut, házat és mecsetet.

Mindenütt a Morava mentén haladtam, körülbelől egy mérföldnyi mocsaras térség kivételével, az egész vidék igen kies és népes. De nem így a második napon: erdőkön, hegyeken, ingoványos helyeken kellett átútaznom; mind az által a vidék hegyes tájnak elég szép volt. Falut mindenütt láthatni, hol a szükségleteket könnyen megszerezhettük.

Mióta Bolgár- és Ráczországba léptünk, folytonosan hallottam, hogy a török a fegyverfogásra kötelezetteket mindenkor készenlétre figyelmezteti; ha a keresztyének a hadi szolgálattól meg-

állott; a középkori szerb oklevelekben igen gyakran említtetik.

menekülni óhajtanak, fejenként 50 aszpert tartoznak fizetni, a többiek csak kényszerből mennek, ezeket csak számuk növelésére viszik magokkal.

A despota udvarában azt mondták nekem, hogy a törökök az összes határtartományok őrizetét és védelmét három vezérre bízták. Dysem bey kormányozza a Fekete-tengertől Oláhországig, Cénaym bey Oláhországtól Boszniáig és Ysaac bey Boszniától Szlavoniáig, azaz a Moraván túl fekvő vidékeket.

De most már visszatérek tárgyamhoz. Kruseváczból Nekudim (Nichodem) városba, vagyis jobban mondva mezei lakba érkeztem. A despota állandóan itt tartózkodik, mivel a környék igen szép; erdőket, folyókat és mindent lehet látni, a mi csak vadászathoz és sólymászathoz szükséges.[1]

Épen a mezőkön volt sólymászaton mintegy ötven lovassal, három gyermekével és egy törökkel, ki ura részéről a despota egyik fiát, csapatá-

[1] A sokat emlegetett despota, Brankovics György volt, ki 1428–1457-ig uralkodott és 91 éves korában halt meg. A Brankovics-nemzetség nevezetesebb tagjai még: Vuk, kinek árulásának tulajdonítják a rigómezei (1389) vereséget és ezzel a szerbek önállóságának bukását. György egyik unokája (megh. 1497.) Vuk, Zmaj (sárkány) nevet kapott vitézségéért. Az utolsó Brankovics, II. György, 1711-ben Egerben (Csehorsz.), osztrák fogságban halt meg.

val együtt a badsereghez hívta. Az említett adón kívül még egyéb föltételeket kellett teljesítenie. Valahányszor a Nagyúr felszólította, köteles volt második fiának parancsnoksága alatt ezer vagy nyolczszáz lovast küldeni.

A despota egyik lányát a Nagyúrnak nőül adni kényszeríttetett, mind az által egyetlen pillanatig sem biztos, hogy országát el nem veszi. A szultán különben így nyilatkozott: «Több hasznom van belőle (t. i. Szerbiából), mintha az enyém volna, mivel helytartómtól semmit sem kapnék.»

Az általa küldendő csapatok Albánia ellen voltak szánva. Már tíz ezret küldött ezen ország ellen, ezért volt tehát a szultán mellett oly kevés katona, midőn őt Szeresznél (Lessere) láttam: de ez első sereg megsemmisíttetett.

A despota úr igen szép és magas ember, lehetett úgy 58—60 éves. Öt gyermeke van: három fiú[1] és két leány. A fiuk közül az egyik 20, a másik 16, a harmadik pedig 14 éves, mind a három igen csinos külsejű. A leányok közül az egyik a Nagyúr felesége, a másik pedig gr. Czilley (Seil) neje, én azonban egyiket sem láttam.

Midőn a mezőn találkoztunk vele, én és a követ kezet csókoltunk neki, mivel ez itt szokás. Másnap pedig látogatást tettünk nála. Udvara

[1] Grgur, István és Lázár, Grgur a törökökhöz ment, István számos társával a Szerémségben telepedett meg, Lázár pedig már 1457-ben meghalt. Bővebbet: *Majkov, Isztorija szrbszkoga naroda.*

eléggé népes és hosszú szakállú és hajú emberekből áll, kik mindnyájan görög vallásúak. A városban egy püspököt és egy hittudort láttam, kik Konstantinápolyba mentek, hová a baseli szent zsinat által a császárhoz küldettek.[1]

Krusevácztól Nekudimig[2] két napig, innen pedig Belgrádig fél napig útaztam. Ez utóbbi városig csupa hegy, völgy létezik, azonban a völgyekben egymást érik a falvak, hol mindennemű élelmiszer, kiváltképen pedig jó bor kapható.

Belgrád Ráczországban van és ezelőtt a despotáé volt, ki azt négy évvel ezelőtt a magyar királynak engedte át, nehogy a török hatalmába jusson, mint Galambócz[3] (Coulumbach). Ez nagy veszteség volt a keresztyénségre nézve. Belgrád elveszítése azonban még sokkal nagyobb volna, mivel az utóbbi mintegy 5—6000 lovat fogadhat magába.[4]

[1] A baseli és a folytatását képező ferrarai, továbbá firenzei zsinat, a görög egyházat a latinnal egyesíteni akarta, ezért küldött tehát követeket a görög császárhoz, ki csakugyan elment Firenzébe és itt aláírta az egyezséget.

[2] Nekudim, Nikodem, vagy Nikudimi falu H.-P.-Palánka mellett. Bővebbet: *Milicsevics Kn. Srbija.* 164 l.

[3] Galambócz (szerbül Golubacz) romjai Gradiste mváros mellett, mai napig láthatók. Keletkezésének ideje ismeretlen, legfőbb szereplése a török-magyar háborúk idejébe esik, 1427-ben török kézre került. Ekkor építette Zsigmond a híres Lászlóvárát.

[4] Ez ugyanannyi lovast jelent, Brocquière folytonosan lovakról beszél, így pl. a despota által a szultánnak küldendő csapatot is lovakban állapítja meg; ekkor még csak csirájában volt a gyalogság fejlődése, jóllehet a lovagkor már letűnni kezdett.

A falak mellett az egyik oldalon, a Boszniából jövő Száva (Sanne), a másik oldalon pedig vár van, melynek közelében a Duna (Dunoe) folyik. Ez utóbbiba ömlik a Száva. A két folyó által képezett csúcsban vagy szögletben terül el a város.

Körfala körül a talaj némileg emelkedett, kivéve a szárazföld felé eső oldalát, hol annyira egyenes, hogy szépen, simán egész az árok partjáig lehet haladni. Ezen az oldalon a Szávától a Dunáig terjedő és a várost mintegy nyillövésnyire körülvevő falu van.[1]

E falu lakosai ráczok. Husvét napján szláv nyelven tartott misét hallgattam templomukban. A római egyháznak engedelmeskednek és szertartásuk nem nagyon különbözik a mienktől.

A fekvésénél fogva rendkívül erős várat árok és kettős fal veszi körül, mely pontosan követi a talaj vázlatát. Öt erősségből áll, közülök három az említett magaslaton, kettő pedig a víz mellett emelkedik. A két alsó is jól meg van erősítve, azonban a három első uralkodik fölöttük.

A mintegy 15—20 gálya befogadására képes kis kikötőt két torony védi, az egyik toronytól a másikig húzódó lánczczal az egész könnyen elzárható. Ezt azonban csak hallomásból tudom,

[1] Itt a külvárosokat kell érteni.

mivel a két part oly távol van egymástól, hogy én nem láthattam azt.

A Száván hat gályát és öt naszádot láttam.[1] Ezek az öt erőd leggyöngébbikének közelében voltak. E várban, vagyis erődben igen sok rácz van, azonban a többi négybe nem szabad bemenniök.

Mind az öt erőd jól föl van szerelve tüzérséggel. Leginkább föltünt a három bronzágyú, melyek egyike oly óriási volt, minőt még soha sem láttam, csövének belseje ugyanis 42 hüvelyk széles volt,[2] azonban vastagságához képest rövidnek találtam.

A vár főkapitánya, vagyis parancsnoka, raguzai Máté (Mathico de Aragouse), helyettese pedig egyik fivére volt.

Belgrádtól lefelé a Duna mellett van Galambócz (Coulambach), melyet a török a despotától vett el. Ez is igen erős vár, jóllehet tüzérséggel könnyen körül lehet zárolni és minden segítségtől elvágható. A törököknek itt száz naszádjok

[1] A *Dunai hajóhadak* történetét magyarul dr. Szentkláray I., szerbül pedig Vitkovics írta meg.

[2] Itt a csőüreg átmérője értendő. Ekkor nagy divatban voltak az ilyen óriási ágyúk. II. Mohamed Konstantinápoly ostroma alkalmával a helyszinén öntette az ágyúkat, melyekből 200 fontos golyókat löttek. Monstrelet szerint XI. Lajos 500 fontos ágyúkat öntetett Toursban. Jenő herczeg 1717-ben Belgrádban 25 láb hosszú ágyút talált, melynek 200 fontos golyójához 52 font lőpor szükségeltetett. Híres volt még a genti nagy ágyú.

van Magyarország megtámadására. E hely parancsnoka a fent említett Cenaym bey.[1]

A Duna mellett, de Belgráddal szemben, azaz Magyarországban, a despotának szintén van egy városa, kastélylyal együtt. Ezt és még számos más helységet, melyekből mintegy 50,000 frtnyi jövedelme van, — a császár oly feltétel alatt adta a despotának, hogy ezután csak neki, nem pedig a töröknek fog engedelmeskedni.[2]

Belgrádba érkezésem harmadik napján, az országos szokás szerint fölfegyverzett 25 embert láttam a várba menni, ezeket Máté gróf parancsnok helyőrségül hozatta ide. Ezek a vár őrizetére hivatott németek voltak, pedig magyarokat és szerbeket oly közel kaphattak volna. Erre következő felvilágositást kaptam: a szerbek a törökök alattvalói és adófizetői lévén, óvakodni kell tőlök, a magyarok pedig annyira remegnek tőlök, hogy ha a török megjelennék, nem mernék ellene védni bármily erős legyen is a vár. Ezért tehát idegeneket kellett hívni, ez intézkedés annyival is inkább szükséges volt, mivel a császárnak csupán ez az egyetlen vára van a Duna tulsó partján.

[1] Szinán bej.

[2] Brankovics György Belgrádot és környékét 1433-ban a magyar királynak adta át és a következő javakat kapta érte: Becsét, Világost, Zalánkeményt, Tokajt, Böszörményt, Túrt, Debreczent, Szatmárt, Varsányt, Regéczet, Munkácsot, Tálját és egy budai házat. Belgrád ezután magyar végvár maradt 1521-ig, midőn a törökké lett.

E beszéd rendkívül meglepett; ekkor elmélkedni kezdtem ama különös körülményen, hogy a török Maczedóniát, Bolgárországot, a konstantinápolyi császárt, a görögöket és a rácz despotát mind alávetette hatalmának. Ez alávetettség siralmas dolog a keresztyénségre nézve. Mivel pedig törökök közt éltem, ismertem élet- és harczmódjokat, érintkeztem oly nevezetes egyénekkel, kik a törököt közelről is látták nagy vállalataikban, bátorkodom tehát saját megfigyelésem szerint néhány adatot közölni rólok és ki fogom fejteni, hogy mikép volna lehetséges a hatalmukba keritett országokat visszafoglalni és őket ütközetben legyözni.

Először is a személyleirással kezdem. A törökök középtermetű és erejű, hosszú szakállú elég szép emberek. A közbeszédben mindenütt járja: erős, mint a török, azonban már számtalan keresztyént láttam, kik erő dolgában túl tesznek rajtok.

Igen szorgalmasak, korán reggel kelnek, rosszul sült kenyérrel, napon szárított hússal, nyers vagy aludt tejjel, mézzel, gyümölcscsel, szőlővel, főzelékkel, sőt egy marék liszttel is megelégszenek. Ha lovuk vagy tevéjök veszélyesen megbetegszik, egyszerűen levágják és megeszik, ezt már számtalanszor láttam. A mi az alvást illeti, evvel nem sokat törődnek, egyszerűen földre fekszenek.

Ruházatok két vagy három, földig érő pamutszoknyából áll. Ezek fölé nemezből készült köpönyegfélét vesznek föl, melyet capinatnak neveznek. E capinat ámbár könnyü, de az eső ellen igen czélszerű. Csizmájok térdig érő, bő nadrágjok némelyiknél vörös bársonyból, másoké selyemből, batisztból vagy egyéb közönségesebb kelmékből készült. Háborúban vagy útközben nagyobb kényelem kedvéért a nadrágba dugják szoknyájokat, mivel így szabadabban mozoghatnak.

Lovaik kitünők, táplálékjok kevésbe kerül és jól, valamint sokáig futnak; azonban igen soványan tartják, csak éjjel engedik enni, akkor is csak öt-hat marék árpát és kétszer annyi szecskát adnak nekik, mindezt tarisznyába teszik és füleik mögé nyakokra kötik. Napfölkeltekor megtisztitják, megvakarják és fölkantározzák, azonban csak délben és délután itatják, valahányszor vizet találnak és este midőn tábort ütnek, ugyanis mindig jókor este és ha lehet folyó mellett táboroznak. Ezután még egy óráig fölkantározva hagyják, mint az öszvéreket. Végre elérkezik a pillanat, midőn szabadon ehetnek.

A lovakat éjjelre nemezből vagy más kelméből készült csótárral fedik be, vadászkutyáik igen szépek, hosszú füleik lelógnak, farkuk pedig bozontos.

Minden lovuk paripa, csak csekély számú csődört tartanak, én legalább ez utóbbiakból egyet sem láttam. Kantár- és kengyelszáruk igen rövid. Kivájt nyergeik többnyire gazdag diszitésekkel vannak elhalmozva. A kengyel széles.

Hadi öltözéköket kétszer nyilt alkalmam láthatni, midőn görög hitehagyottak mohamedán hitre tértek át, ilyenkor a törökök nagy ünnepélyt tartanak, legszebb fegyvereikkel feldiszítve, az egész várost belovagolják. Öltözetök nagyon hasonlít a Julius Cæsar korabeli katonákéhoz.

Nyergeikben úgy ülnek, mint valami karosszékben, térdeik igen magasan vannak, ily helyzetben, lándzsával nagyon könnyen ki lehetne őket vetni a nyeregből.

A gazdagabbak fegyverzete: ijj, tegez, kard és rövidszárú buzogány, melynek feje be van vagdalva. Sokan kis pajzsot viselnek, melylyel igen jól tudják magokat fedezni.

Urok iránti engedelmességök határtalan. Egyetlen egy parancsát sem mernék megszegni, még ha életök forogna is veszélyben és e folytonos engedelmességöknek köszönhetik nagyszerű hadi tetteiket és tetemes hóditmányaikat, melyek nagyobb területet foglalnak el, mint Franczia-ország.

Ha a keresztyén hatalmak fegyvert fognak ellenök, erről mindig idejekorán értesülnek. A Nagyúr e czélra alkalmas emberekkel kikémlelteti mozdulataikat és hadseregével két vagy három napi járóföldre azon helytől, hol megütközni kíván, megállapodik. Ha az alkalmat kedvezőnek látja, azonnal megrohanja az ellenséget. Ez pedig következő módon megy végbe: a nagy dobbal jelt adnak, azután teljes csendben

egymásután előrenyomulnak, ily esetben tizezer török nem üt akkora zajt, mint száz fegyveres keresztyén. Rendesen csak lépésben mennek, ilyenkor azonban vágtatva száguldanak, mivel pedig fegyverzetök igen könnyű, reggeltől estig három napi járóföldet tesznek meg, ezért nem viselnek teljes fegyverzetet, mint az olaszok és franciák; csak a jó vágtató lovakat szeretik, holott nekünk csak a kényelmes ügetés tetszik.

Ilyen gyors menettel már több izben meglepték és legyőzték a keresztyéneket; így győzték le János neversi herczeget is,[1] — hogy az Isten bocsássa meg neki — Zsigmonddal együtt. Zsigmond császár újabban ismét vereséget szenvedett Galambócznál,[2] hol Advis lengyel (de Poulaine) lovag életét vesztette.

Hadakozási módjok a körülmények szerint változik. Ha támadásra alkalmas helyet látnak, apró csoportokra oszlanak és különböző oldalról rohannak az ellenségre. E módot leginkább hegyes és erdős vidékeken gyakorolják, mivel igen könnyen tudnak ismét egyesülni.

Máskor pedig lesbe állnak és néhány jól föl-

[1] Itt a nikápolyi ütközetről van szó, hol a VI. Károly által, a neversi herczeg vezetése alatt küldött segédcsapat a harczban és azután, néhány ember kivételével, teljesen lemészároltatott.

[2] A galambóczi ütközet 1428-ban ment végbe; az itt említett Advis nem más, mint grabovai Zavissza Niger.

szerelt embert kémszemlére küldenek ki, ha ezek hirül hozzák, hogy az ellenség nem igen óvatos, azonnal fölhasználják a kedvező alkalmat. Ha pedig az ellenséget jó rendben találják, a sereg körül nyargalásznak, a lovakra és emberekre lövöldöznek mindaddig, míg a rendet meg nem bontják. Ha pedig üldözni akarják őket, mindenfelé szétszórodnak, még ha negyedrésznyi erővel támadtatnának is meg; de épen futás közben legfélelmesebbek és majdnem mindig így győzik le a keresztyéneket. Ugyanis futás közben oly ügyesen lőnek, hogy csaknem sohasem tévesztik el a lovast vagy a lovat.

Egyébiránt mindegyik lovas nyergére tobolkán van kötve. Ha a vezér, vagy a tisztek valamelyike észreveszi az üldöző ellenséget, hogy rendetlenségbe jött, háromszor a tobolkánra üt, ezt mindegyik utánozza és egy pillanat alatt vezérök köré gyülnek, azután szép rendben megtámadják az ellenséget vagy csoportonkint törnek reá.

A rendes ütközetekben, néha másféle hadicselt alkalmaznak, ugyanis a lovak fölé tüzet hajigálnak, azok megijesztésére, gyakran a had élén tevéket állítanak föl és a lovak felé kergetik, mi által az utóbbiakat zavarba ejtik.

Így harczolnak a törökök a keresztyének ellen. Bizonyára nem akarok e harczmódról rosszat mondani vagy őket ócsárolni sincs szándékomban, söt ellenkezőleg, a törökök igen nyiltak és becsületesek és a hol bátorságról volt szó,

mindenkor kitüntek, mind az által a jól fölszerelt és szervezett csapatoknak nem nagy fáradságába kerülne a törököket legyőzni és felényi hadsereggel bátran meg merném támadni őket.

Seregeik rendesen száz-kétszázezer főből állnak, azonban legnagyobb részök gyalogos és vagy tegezök, vagy kardjok, vagy pedig buzogányok hiányzik; csak kevésnek van teljes fegyverzete.

Egyébiránt igen sok keresztyént kényszeritenek hadiszolgálatra: görögöket, bolgárokat, maczedónokat, albánokat, szlávokat, oláhokat, ráczokat és a szerb despota egyéb alattvalóit. Mindezek gyülölik a törököket, kik siralmas rabszolgaságban tartják őket, ha ezek látnák a keresztyének, kiváltképen pedig a francziák támadását a török ellen, bizonyára sok bajt okozhatnának elnyomóiknak.

A törökök nem oly rettenetesek és nem oly borzasztók, mint általában hiszik. Azonban olyan hadvezér kellene ellenök, ki hadakozási módjokat teljesen ismeri. Ezt a hibát követte el Zsigmond császár, midőn Galambócznál vereséget szénvedett. Ha a jó tanácsra hallgatott volna, nem lett volna kénytelen szégyenteljesen elvonulni, hiszen 25—30 ezer magyar katonája volt. Kétszáz lombardiai és genovai ijjász fönntartotta az ellenség erőlködését, mely Zsigmondot a Dunán átkelésben akarta megakadályozni; a hatezer oláh, kik a fenntemlitett lengyel lovaggal valamely magaslaton foglaltak állást, teljesen lemészároltattak.

Csak a látottakat és hallottakat mondom el. Tehát ha valamely keresztyén vezér vagy fejedelem Görögország meghódítására vállalkoznék, vagy még tovább akarna nyomulni, igen hasznos fölvilágositásokat és utasításokat adhatnék. Egyébiránt tehetségem szerint fogok beszélni, ha pedig olyasvalamit találnék mondani, a mi némelyeknek nem tetszenék, bocsánatot kérek érte és oda nem irottnak tekintsék.

Az ilyen tervet végrehajtani törekvő uralkodónak, nem a dicsőséget és hírnevet, hanem Istent, a vallást és a végveszély felé útban levő annyi keresztyén lélek üdvösségét kellene czélul kitűznie. A csapatok zsoldjáról jó előre gondoskodnia kell, nehogy kiéhezettekkel induljon hadba, főképen pedig a fosztogatást kell megakadályoznia. A zsoldot illetőleg a Szent Atyának kellene gondoskodnia, de a meddig török földre nem érnének, semmit sem volna szabad fizetés nélkül elvinni. Senki sem szereti látni, hogy tulajdonát elrabolják. Egyébiránt még a vállalathoz legalkalmasabb csapatnemekről akarok néhány szót szólni.

1. Franciaország lehető legnagyobb számú fegyverest és ijászt. 2. Angolország ezer fegyverest és tizezer ijászt. 3. Németország a mennyi nemest csak küldhet és gyalogost, valamint lovas ijászait. Gyüjtsétek össze ezen három nemzet ijászait mintegy 15—20 ezer embert, vegyetek még hozzá két vagy háromszáz portyázót és én

az Isten kegyét fogom rájok kérni; bátran mondhatom, hogy fáradság nélkül el lehet őket vezetni Belgrádtól Konstantinápolyig.

Miként már említettem, könnyű fegyverzet kellene nekik. A törökök mindenkor kétszerakkora sereggel támadnak mint a keresztyének. E körülmény egyrészt bátorságokat növeli, másrészt pedig lehetségessé teszi, hogy különféle csapatokat alakíthassanak és több oldalról támadhassanak. Ha a sorokon rést tudnak ütni, akkor megszámlálhatatlan tömegben nyomulnak be az így támadt hézagon, ilyenkor ritkán kerülhető el a teljes vereség.

Lovasságok is számosabb, lovaik pedig, jóllehet erőre nézve meg sem közelítik a mieinket és nagyobb terhek szállítását épenséggel nem bírnák el, sokkal jobban futnak a mieinknél.

Takarmányszerzésre sohase küldjetek ki, egyébiránt semmit sem fogtok találni. Háború idején a törökök mindent a városokba visznek. A törökök sohasem maradnak ugyanazon helyen, tegnap még két napi járóföldre voltak, ma meg egyszerre ismét megjelennek, ha tehát folytonosan nem ügyelünk és nem vagyunk óvatosak, nagyon nagy veszélyeknek leszünk kitéve. Mindenkor készen kell lenni a lóra ülésre és támadásra.

Mindez intézkedések után nem lesz nehéz Rumili visszafoglalása, föltéve ha a sereg mindenkor tömegben nyomul előre, sohasem oszlik

szet és az ellenség üldözésével mit sem törödik. Az élelmiszerek kérdésére azt felelem, hogy Ráczországnak és Rumilinek hajózható folyói vannak, Bolgárország és Maczedónia pedig termékeny országok.

Ilyképen tömegben előnyomulva, kényszeriteni fogjuk a törököt, hogy vagy menjen vissza Ázsiába és hagyja itt javait, gyermekeit és feleségeit, vagy bocsátkozzék ütközetbe, miként ezt már sokszor tették, midőn a Dunán átkeltek.

A jól szervezett és rendezett franczia, angol és német csapatokkal nagyszerű sikert lehetne elérni, ha pedig kellő számban jól egyesülnének, szárazföldön egész Jeruzsálemig előnyomulhatnának.[1] De most már visszatérek tárgyamhoz.

Belgrádnál átkeltem a Dunán, mely ekkor rendkívül kiáradt és körülbelől tizenkét mérföld széles (milles) lehetett. Emberemlékezet óta nem volt ily nagy. Utamat nem folytathattam egyenesen Budára, Pancsova[2] (Pensey) nevű mezővárosba mentem. Pancsováról a lehető legegyenesebb rónaságon áthaladva és egy folyón[3] komp segélyével átkelve, Becskerekre (Beurquerel) érkeztem. Becskerek városa, a rácz despotáé és itt két más folyón,[1] hidon mentem át. Becskerekről Becsére[2] (Verchet) jutottam, mely szintén a despotáé, itt átkeltem a mély és széles Tisza folyón. Végre a Tisza (Tiste) mellett fekvő Szegedre (Segading) jutottam.

[1] Hasonló tervet találhatunk Brochardnál: Franczia-ország hadereje, minden segítség nélkül, képes volna legyőzni nemcsak a törököket és egyptomiakat, hanem a tatárokat is, az indiaiakon, perzsákon és arabokon kívül. Brochard műve 1332-ből való.

[2] Pancsova az ókorban Pannucca, a középkorban pedig Poczazin volt.

[3] Temes folyó.

Egész hosszú utamban egy patak mellett elterülő két kis bereken kívül, egyetlen fát sem láttam. A lakosok csupán szalmával vagy a folyópartokon és a nagyszámmal előforduló mocsarakban szedett náddal tüzelnek. Kenyér helyett valami lepényfélét esznek, de ennek sincsenek nagyon bővében.

Szeged nyilt nagyváros és egyetlen, mintegy egy mérföldnyi (lieue) hosszú utczából áll. Környéke mindennemű gabonával megáldott, termékeny szántóföld. Itt igen sok darvat és túzokot fognak, egész piaczot láttam tele e madarakkal, azonban igen tisztátalanul készitik és épúgy eszik. A Tisza rendkívül sok halat szolgáltat, egyetlen folyóban sem láttam oly nagy halakat.

Ugyanitt temérdek szilaj és eladásra szánt lovat láttam, ezeket nagyon jól tudják megfékezni és megszeliditeni, ez pedig nagyon sajátságos

[1] Ez a Bega folyó volt, a Hevenesi-féle térképen ugyanis Becskerek a Bega balpartján van feltüntetve.

[2] Ez semmiesetre sem lehetett Versecz, mivel ez a Brocquière által követett úttól nagyon is távol és a Tisza mellett sem fekszik. Különben is Versecz sohasem volt a despotáé.

látványt nyújt. Mondták nekem, hogy a ki háromnégyezer lovat óhajtana, e városban találhatna annyit is. A lovak oly olcsók, hogy bárki tíz magyar forintért igen szép csődört vehetne.

A császár Szegedet valamely püspöknek ajándékozta. Láttam e főpapot, ki igen tág lelkiismeretű embernek tünt fel előttem. A ferenczrendieknek a városban szép templomjok van, hol istenitiszteletet hallgattam, mely egy kicsit magyaros volt.

Szegedről elindulva egy városba érkeztem.[1] Utam ismét szép síkságon vitt keresztül, hol a lovak vad állatokhoz hasonlóan, egészen szabadon élnek, még pedig egymást éri a sok ménes, ez az oka, hogy a szegedi piaczon annyit láthatni.

Pestnél átkeltem a Dunán és Budára érkeztem. Belgrádtól Budáig hét napig utaztam.

Buda, Magyarország fővárosa, hosszasan elnyúló hegyen áll. Keletfelé a Duna folyik, nyugati oldalán völgy terül el,[2] délen nagy palota emelkedik, mely a kapu felett uralkodik, e palotát a császár kezdte építtetni, mely befejezése után nagyszerű és erős leend.[3] Ezen az oldalon, de a falakon kívül, igen szép meleg fürdők vannak,[4]

[1] Valószínüleg Kecskemét.
[2] A mai Krisztinaváros területe.
[3] Ez az úgynevezett «friss palota» volt.
[4] A Gellérthegy tövében létező Sáros-, Rudas- és Ráczfürdők.

a keleti oldalon is van néhány, ezek azonban nem érnek annyit, mint a többiek.

A városban a németek, úgy az igazságszolgáltatás, mint a kereskedelem és ipar terén uralkodnak. Sok francziául beszélő zsidót is láthatni, kik közül sokat Francziaországból űztek ki. Ugyancsak itt találkoztam Clays Davion arrasi kereskedővel, ki a Zsigmond császár által Francziaországból behívott kézművesek közé tartozott. Clays szőnyegeket készített.[1]

Buda környéke rendkívül kies, a talaj pedig mindennemű élelmiszert bőségesen szolgáltat, különösen kitünő a fehér bor, mely tüzességét, a számos meleg fürdőtől és az azokban levő kéntől kapja. A várostól egy mérföldnyire (lieue) látható Remete Sz. Pál teljes épségben levő holtteste.[2]

Visszatértem Pestre, hol szintén hat, vagy nyolcz franczia családot láttam, kik a császár megbizásából, a Dunaparton, palotájával szemben, nagy tornyot épitettek, szándéka volt a Dunán keresztül óriási lánczot húzni, mely a folyamot elzárta volna.[3] Ugy látszik, az Écluse várkastély mellett levő, burgundi tornyot akarja

[1] Zsigmond flandriai útazása alkalmával megismerkedett az ottani hírneves szőnyegiparral, melyet Magyarországban is meg akart honosítani, ennélfogva iparosokat is hozott onnan.
[2] Erre nézve lásd Oláh Miklós leirását.
[3] «Son dessein étoit d'y mettre une chaîne avec laquelle il pût fermer la riviere.»

utánozni, tervét azonban kivihetétlennek tartom, mivel a folyam roppant széles. Megszemléltem a tornyot, mely körülbelöl már három lándzsányi magas volt. Környeskörül igen sok faragott kő hevert, azonban az egész abban maradt, mivel az első kőmüvesek elhaltak, a kik pedig életben maradtak, nem tudták folytatni, — legalább igy beszélik.

Pesten igen sok lókereskedő van, ha valaki kétezer jó lovat kívánna venni, itt bizonyára kaphatna. Tiz lóból álló istállókként adják el, minden istálló ára 200 frt. Láttam olyan lovakat is, hogy közülök kettö-három megérné az emlitett árt. Legnagyobb részök a Magyarország határait boritó erdélyi hegyekből való. Vettem egy kitünö futót, egyébiránt majd mind jó hátasló. Az ország igen jó legelöket szolgáltat számukra. Hibájok azonban, hogy kissé makranczosak, különösen pedig nehezen patkolhatók.[1]

Az emlitett hegyekben gazdag arany- és sóbányák vannak, melyek a királynak évenként 100.000 magyar forintot jövedelmeznek. Az aranybányákat Poroszország urának és Mátának engedte át, oly feltétel alatt, hogy az elöbbi a határt, az utóbbi pedig Belgrádot örzendi a török ellen. A királyné a sójövedelmet húzza.

Az itt ásott só igazán szép. Egész sziklákat

[1] Un peu quintenx, et spécialement mal aisés à ferrer.

ásnak ki, azután körülbelöl egy lábnyi hosszú, négyszögletes darabokra vágják szét. A ki kocsira rakva látná a sókoczkákat, bizonyára terméskönek nézné. Mozsárban szétzuzzák, az igy létrejött por elég fehér, azonban finomabb és jobb bármely más sónál.

Magyarországi utazásom alatt, gyakran találkoztam szekerekkel, melyeken hat, hét vagy nyolcz egyén ült és mindezt egyetlen ló húzta, ugyanis ha nagy útra indulnak, egy lovat szoktak befogni. A hátulsó kerekek magasabbak az elsöknél. Fedelök igen szép, az ilyen fedeles kocsik oly könnyüek, hogy kerekekkel együtt, akárki egymaga vállára veheti és elviheti. Az ország róna lévén, a lovak mindenütt ügetve mehetnek. Ugyancsak a rónaság okozza azt, hogy csodálatos hosszú barázdákat szántanak.

Pestig nem volt szolgám, itt fölfogadtam egyet az emlitett franczia kőmivesek közül, ez Brai-sur-Sommeból való volt.[1]

Budára visszatérve, a milanói követtel, Magyarország nagy grófjához mentem tisztelegni, e méltóság körülbelöl a császár helytartójának felel meg.[2] A nagy gróf eleinte kiváló figyelemmel fogadott, mivel ruhám után itélve töröknek tartott, de midön megtudta, hogy keresztyén vagyok, meghidegült iránt am. Azt mondták ne-

[1] Somme északfranczia ország i megyében.
[2] Nagygróf alatt a nádor értendő.

kem, hogy nem igen tartja meg adott szavát és igéreteiben nem lehet szerfelett megbízni, ezt egyébiránt kisebb-nagyobb mértékben, a többi magyaroknak is szemére lobbantják; részemről megvallom, hogy a látottak és hallottak után alkotott fogalmakból ítélve, sokkal kevésbbé bíznám a magyarban mint a törökben.[1]

A nagy gróf idős ember. Ő volt az, ki hajdan Zsigmond magyar és cseh (de Behaigne) királyt letartóztatta és fogságba tette és később egyezség útján szabadon bocsátotta.

Fia igen szép magyar hölgyet vett nőül. Fiát láttam részt venni a lovagjátékban, melyet az ország szokásai szerint tartottak, kis lovakkal és alacsony nyergekkel. A bajnokok gazdag díszruhát viseltek és igen rövid lándzsákkal küzdöttek. Ez igen kedves és gyönyörködtető látvány. Ha a küzdők összecsapnak, kell hogy mindketten vagy legalább egyikök földre bukjék. Itt azután biztosan megtudhatni, ki bírja a nyerget jól megülni.

Midőn az aranypálczáért küzdenek, a lovak mind egyforma magasak, a nyergek szintén egyenlők és sors által huzatnak ki, a megmérközés páronként történik. Ha a két küzdő egyike kiesik, a győzőnek ki kell lépnie és már nem küzd tovább.

Budáig a milanoi követ kiséretében utaztam,

[1] «j'avoue que, d'après l'idée que m'ont donnée d'eux ceux que j'ai hantés je me fierois moins à un Hongrois qu'a un Turc».

azonban még a városból való eltávozásom előtt értesitett, hogy útközben el fog válni tőlem, mivel a herczeghez megy. Ez értesülés után, azonnal elmentem az artoisi Clays Davionhoz, ki egy jó ismerős bécsi kereskedőhöz ajánló levelet adott számomra. Mindent nyiltan megmondtam neki, mivel semmi titkolni valóm nem volt, ennélfogva nevemet, hazámat, a burgundi herczegnél elfoglalt állásomat, szóval mindent beírt a levélbe, tehát nagyon meg voltam vele elégedve.

Budáról Tata (Thiate) mezővárosba, Zsigmond király kedvencz mulató helyére érkeztem, azután Győrbe[1] (Junir), melyet a németek Raabnak (Rane) neveznek, e város a Duna mellett fekszik. Azután a folyam által alkotott szigeten levő városkán haladtam át, melyet a császár valamely burgundi nemesnek, azt hiszem Renier Potnak adományozott. Ezután Bruckba (Brut) érkeztem, ez a Magyarországot Ausztriától elválasztó határfolyó[2] mellett fekszik. A folyó nagy mocsáron fut végig, melyen keresztül, hosszú, feltöltött útat készitettek. E hely igen fontos átjáró, kevés emberrel meglehetne védeni Ausztria felől.

[1] Ez mindenesetre Győr, nem pedig Esztergom, miként ezt a felemlíttett Rane és Gran közötti feltűnő hasonlatosságból következtetni lehetne, azonban Győrnek középkori magyar elnevezései közt ott találjuk a Jenor nevet, is a mi Junir névvel csaknem megegyező, különben is Tatáról Bécsnek haladva, senkisem menne Esztergomon keresztül.

[2] A Lajta folyó.

Brucktól két mérföldnyire a milanoi követ elvált tőlem és a herczeghez ment, én Bécs felé vettem útamat, hová öt napi menet után meg is érkeztem.

A városba érve, senki sem akart szállást adni, mivel ruházatomat látva, töröknek tartottak; végre valamely szállodába utasítottak, hol nagy nehezen befogadtak. Szerencsémre a Pestről magammal hozott szolga magyarul és németül tudott, tehát előhivatta a kereskedőt, kihez ajánló levelem volt.

Bécs elég nagy város, mély árkok és magas falak veszik körül. Itt gazdag kereskedők és mindenféle kézművesek láthatók. A környék kies és termékeny. A lakosok öltözéke jobb mint a magyaroké,[1] jóllehet durva kelméből készült, széles és bő mellényt viselnek.»

Brocquière ezután Linzen, Münchenen, Konstanzon és Baselen keresztül, hazájába utazott. Útleirását így végzi:

»Bécstől kezdve nem terjeszkedtem ki az országok leirására, mivel ezek nagyon is ismeretesek; a mi az általam beutazott többi országokat illeti, azok, kik útleirásomat olvasni fogják, tudják meg, hogy ezt nem hiúságból vagy dicsekvésből közlöm, hanem ama egyének oktatására és útbaigazitására, kik a leirt vidékeket talán meglátogatni szándékoznának. Útközben, midőn ráértem, az eseményeket és tapasztalásaimat naplókönyvembe jegyeztem és ennek alapján állitottam össze az egész útleirást. Ha talán mások jobban tudták volna ezt elkésziteni, bocsánatot kérek tőlük».[1]

[1] »Les habitans y sont mieux habillés qu'en Hongrie.»

[1] Broquière Vieux-Château ura, bourgognei lovag, tanácsos és főkonyhamester (premier écuyer tranchant), szül. Guyenneben 1432 feb.-ban, az Alpokon át Velenczébe, innen pedig tengeren Sziriába és a Szentföldre utazott. Visszatértekor a szárazföldi útat választotta. Az útleirásnak a Balkán félszigetre és hazánkra vonatkozó részét, egész terjedelmében közlöm és mindenütt magyarázó jegyzetekkel kisérem.

IX.

Nápolyi Beatrix (I. Mátyás király második felesége) útazása Pettauból Budára.[1] 1476.

(Irta *Eschenloer Péter.*)

Midőn a királykisasszony Magyarországhoz közeledett, Mátyás király édes anyját, Bánffy (Pamphi) Miklóst és a legelőkelőbb húsz magyar főúri hölgyet küldte Pettauba,[2] ezek fogadták és vezették be a magyar birodalomba Beatrix herczegnőt, kit Székes-Fehérvárig kisértek.

Mátyás király 1476-ban Boldogasszony fogantatása előtti pénteken a Budára összegyűlt urakat fölszólította, hogy vele Székes-Fehérvárra lovagolnának menyasszonya fogadtatására. Vasárnap

[1] P. Eschenloer, *Geschichten der Stadt Breslau*, Kunisch-féle kiadás. II. köt. 341 lap.

[2] Pettau (szlovénül Ptuj) kerületi kapitányasági székhely, Stájerországban, a Dráva mellett. A rómaiak idejében Poetovia városa állott itt, ennélfogva igen sok régiséget találnak.

háromezer lovaggal útra kelt és hétfőn Fehérvárra érkezett. Kedden a felséges hölgy elé ment; az összes kiséret csak úgy ragyogott az aranytól, ezüsttől, gyöngytől és drágakötöl. A király előtt tíz nagy paripán az apródok lovagoltak, ezeknek ruházata sárga, szürke, zöld és barna bársonyból készült.

Fehérvártól félmérföldnyire voltak felütve a sátrak, hol Mátyás nagy tisztelettel és örömmel fogadta menyasszonyát. Jobbján állottak a boszniai király[1] és a német fejedelmek követei. Előtte a fiatal Országh (Orzang, Organg) a király kardját vitte. Balfelöl voltak az érsekek, püspökök, prépostok és a vel nczei követek. A földön tizenhárom vég kék posztó volt kiterítve, ezen vezették a királykisasszonyt Mátyás királyhoz. Legelöl ment Bánffy, ki Mátyásnak gyönyörű koszorút nyújtott át a felséges hölgy nevében, a koszorú közepén pompás gyémánt gyűrű ragyogott. A király a koszorút illő tisztelettel és örömmel vette át, ez után jött a menyasszony és a király anyja; mind ketten aranynyal himzett zöld bársonynyal borított, aranyozott hintóban ültek. A kocsisok is arany gombokkal diszitett bársony ruhában jelentek meg. Ezen kívül még hét aranyozott kocsi jött, mindegyikbe hat-hat ló volt befogva, az egyikbe fehérek, a másikba feketék, a harmadikba barnák

[1] Ez Újlaki Miklós volt, ki 1471-ben czimzetes boszniai királylyá lett.

stb., mind ez oly szépen volt elosztva, hogy ilyesmi talán sehol sem látható.

A menyasszony és Mátyás anyja a posztóra léptek, Bánffy és Pongrácz János a felséges hölgyet a posztó közepéig vezették, hol már várakozott rájok a király. A királykisasszony térdre ereszkedett, Mátyás azonban gyöngéden, nyájasan, kegyesen és illedelmesen fölemelte, hogy valóban öröm és gyönyör volt nézni; jobb karján a sátorba vezette, utána mentek a király édes anyja, a boszniai király, a főurak és főúri hölgyek. Az olaszok (Walen) azonnal marakodni kezdtek a posztóért, melyet óriási dulakodás között apró darabokra téptek szét.

A nagy hideg miatt be kellett fűteni. Gábor, egri püspök, a király fölszólítására, a sátorban rövid latin beszéddel üdvözölte a felséges hölgyet, ki azonnal érényes, elmés és bölcs választ mondott, a latin nyelvet ugyan is igen szépen és folyékonyan beszélte. Ez után megszólaltak a tárogatók, kürtök és húros hangszerek.

E közben a királyné fehér, a király pedig barna ménre ült, így vonultak be Fehérvárra. A város előtt a papság várakozott a szentséggel, és a királyt menyasszonyával együtt a Szent-István templomba, Magyarország legelső egyházába vezette; itt szokták a királyokat és királynékat megkoronázni, valamint eltemetni. A felséges hölgy és Mátyás király menyezet alatt vonultak be. Bal felől volt a király, jobb felől pedig a ki-

rályné. Itt a *Téged Isten dicsérünk* énekeltetett. Ez után a király a felséges hölgyet lakására vezette, maga pedig saját szállására tért vissza. Végre mindnyájan jó éjtszakát kívántak egymásnak és haza mentek.

Az esküvőre követeket küldtek a szász és bajor herczegek. A liegnitzi herczeg személyesen jelent meg; a többi sziléziai herczegek követeket küldtek. A boroszlóiak három tanácsost küldtek ezer forintot érő czobolyprémmel, továbbá negyven lóval és bizonyára ezer forintot költöttek el útazásra és élelmezésre. Ezen kívül igen sok cseh gróf, zászlós úr és lovag volt jelen. Ausztriából is jött néhány nemes.

Szerdán a boszniai király, a fejedelmek követei és a magyar főurak Mátyás terme elé jöttek és óriási néptömeg kíséretében a templomba mentek vele. Gábor, pápai követ, számos püspök segédletével mondta a misét, melyet szép énekkel kísértek. Evangélium után az érsek a királyhoz és menyasszonyához vitte a könyvet megcsókolás végett. A király előtt a liegnitzi herczeg, egy horvát főúr és négy más főnemes hat gyertyát vitt; a király és királyné áldoztak, azután pedig haza mentek.

Csütörtökön volt a koronázás. A vendégek és a főurak a lehető legpompásabb díszruhákban, a királyné szállása elé vonultak és a templomba kísérték őt. A királyné vörös bársony ruhát viselt, a ruhaujjak olasz divat szerint, kivágottak voltak, kibontott hajában két értékes és csaknem göm-

bölyű igaz gyöngy ragyogott. Mátyás királytól jobbra állott a boszniai király, kinek ruháját arany, ezüst, gyöngy és drágakő borította; arany nyakláncza tizenhat márka[1] súlyú volt, a nyakláncon háromszáz darab gyémánt, továbbá számtalan egyéb drágakő és egy több mint ezer forintot érő szafirkő volt látható. A misét Albert, veszprémi püspök, mondta. A királynét az oltár mögött átöltöztették, ugyanis aranynyal átszőtt vörös bársony ruhát és ugyanolyan palástot adtak rá. A ruha ujja a jobb kar és a jobb váll fölött föl volt vágva, hogy fölkenésnél a szent olaj a testet közvetlenül érintse. Ezután a boszniai király Mátyás elé vitte az ország almáját, Mátyás erre föltette a szent koronát és kezébe vette a királyi jelvényeket.

A királyné is lement királyi ruhájában és a püspökök által korona nélkül, az oltárhoz vezettetett, hol letérdelt, ekkor a nagy gróf[2] maga kérdezte Mátyástól, hogy akarja-e a királyné megkoronáztatását, a király igennel válaszolt. Ezután a királyné igen szépen elmondta az esküt, melyet megtartani igért. A felséges hölgy fölállott, a veszprémi püspök pedig jobb vállán és karján szent olajjal fölkente, azután a püspök, a boszniai ki-

[1] A márka, mint a nemes fémek súlymértéke, különböző országok szerint 233 és 253 gramm közt váltakozott.

[2] Itt is, mint már Brocquièrenél láttuk, a nagy gróf alatt nádor értendő.

rály, a nagy gróf és még néhány főúr a királyné fejére tették az arany koronát, melyben 25 nagy gyémánt, balasz,[1] rubin és szafir volt. Erre akkora trombitálás, éneklés, sipolás keletkezett, hogy egymás szavát is alig lehetett érteni. A király ezután lovaggá ütötte a nápolyi király fiát, a bajor herczeget, az oppelni és glatzi herczeget stb.

Mise után mindenki szép rendben haza ment. Az udvari ebédet a királyi palotában tartották. A fényesen földiszített teremben, három lépcsőnyi magasságú emelvényen állott egy négyszögletes asztal, ennél ült a király és a királyné, a többiek rangfokozat szerint a hosszú asztalnál foglaltak helyet. Az ebédnél grófok, bárók és egyéb főurak szolgáltak föl.

Pénteken a király és a királyné, Fehérvárról Budára mentek. Mátyás király a fővárosból még sokkal pompásabb két aranyozott hintót hozatott, ezeket négyezer forintra becsülték. Vasárnap megérkeztek Budára, honnan az összes urak, polgárok, sőt még a zsidók is a királyné elé jöttek; a zsidóknak huszonnégy barna lova, fehér és barna strucztollal volt diszítve, ezen kívül zászlókkal és menyezettel vonultak ki, a menyezet alatt Mózes parancsolatait vitték, és a királynét sajátságos énekkel fogadták.

A király ezután a mintegy hétezer főnyi lovas csapatot a városba küldte, a királyné pedig az aty-

[1] Halványpiros rubin.

jától kapott koronával fölékesítve, menyezet alatt, lóháton haladt tovább, mellette a grófok, bárók, lovagok gyalog mentek. A király aranynyal és gyöngygyel borított vörös ruhát viselt. A menet a Nagyboldogasszony templomba tért be, hol ismét a *Téged Isten dicsérünk* énekeltetett, innen a királyi palotába vonultak. A királyné szobái és termei a lehető legszebben és legpompásabban voltak berendezve.

Hétfőn minden vendéget meghívtak a keddi ebédre. Kedden előbb a győri püspök igen szép misét mondott a várpalotában, azután a fejedelmek, herczegek, grófok, püspökök, zászlós urak és lovagok ebédre gyűltek össze. A királyi teremben tartották a lakomát. A falakat aranynyal átszőtt posztó borította. Az asztal fölött, a falon három barna bársony függött, középen a magyar, két oldalon pedig a nápolyi és szicziliai czímerek voltak láthatók. Az asztal közepénél ültek a király és a királyné. A király czobolylyal prémezett sárga atlasz ruhát, a királyné pedig szintén czobolylyal díszített és aranynyal átszőtt vörös ruhát viselt. A királytól jobbra ült a nápolyi királyfi, a calabriai herczeg, a bari-i érsek, továbbá a nápolyi király néhány tanácsosa és a velenczei követ. A királyné mellett ültek Kristóf bajor herczeg és a fejedelmek tanácsosai.

A magyar érsekek, püspökök és zászlós urak számára hét asztal volt elhelyezve, mindegyik asztalnál külön pohárszék állott, melyek mindegyikén ötven aranyozott ezüst kupa és serleg volt a többi ezüst éteszközökön kívül. A király melletti legelső asztal a nagy grófé volt, utána következtek a kormányzó, a vajda, Bánffy Miklós, a kalocsai (Collatschau) érsek, az erdélyi püspök és a nagyváradi püspök. A Mátyás asztala előtt fölállított pohárszék tíz röf hosszu volt. Kilencz polczán ötszázhatvan aranyozott ezüst serleg, billikom és kupa állott; ugyanitt volt elhelyezve egy négy részre osztott, két akós ezüst hordó, melyben négyféle italt tartottak.

A többi asztaloknál a grófok, bárók, a városok követei (köztök a boroszlóiak is), továbbá a nápolyi főrangú asszonyok és kisasszonyok ültek. A lakoma alatt a magyar nemesek és városok átnyújtották a királynénak az ajándékokat, melyek értéke bizonyára százezer forintra rugott. Ebéd után következett a táncz, először a király menyasszonyával tánczolt, azután a királyné fivére lejtett a menyasszonynyal valamely igen szép olasz tánczot, mely majdnem egy óráig tartott. Ezután a király szobájába vezette menyasszonyát.

Karácsony előtti vasárnapon, azaz Szt. Tamás napján, ugyanazon urak és vendégek ismét összegyűltek a királyi palotába, honnan a király menyasszonyával együtt a Nagyboldogasszony templomba lovagolt. A király anyja a többi magyar és nápolyi hölgyekkel együtt, aranyozott hintókon ment az esküvőre. A templom előtt leszálltak és szép rendben vonultak be,

A király kézen fogta menyasszonyát és az oltárhoz vezette, hol Gábor püspök a keresztyén egyház szertartása szerint megeskette őket. Erre a király anyja és a többi jelenlevők sorban szerencsét kivántak az új párnak. Mise után mindnyájan visszalovagoltak a királyi palotába. A királyné arany koronát, a korona alatt, kibontott hajában remek gyöngykoszorút, nyakán pedig drága ékszert viselt.

A palotába érve, ismét lakomához ültek. A vendégek vízkeresztig ott maradtak; hazatérésekor senkit sem bocsátottak el ajándék nélkül.

XI.

Harff Arnold útazása. 1496-tól 1499-ig.

Harff Arnold 1496-tól 1499-ig beútazta Olasz-, Spanyol-, Török- és Magyarországot, Egyiptomot, Sziriát stb. Útazása közben tizennégy nyelvből följegyzett néhány szót és kifejezést. Hazai nyelveink közül csupán a magyart és szerbet említette föl, ennélfogva én is csak ezeket fogom fölsorolni. A magyar nyelvre vonatkozó följegyzések már 1887-ben közöltettek a *Magyar Nyelvőr* tizenhatodik kötetében, mind az által jónak véltem ezt ki nem hagyni, mivel a *Nyelvőr* szakfolyóirat lévén, nem szerezhetett mindenki tudomást Harff Arnoldnak nyelvünkre vonatkozó följegyzéseiről. A horvát-szerb nyelvből tett följegyzéseket magyar folyóiratban még senki sem közölte, pedig ez is hazai nyelv lévén, bennünket közelebbről érdekel. A Balkán-félszigetre és ha-

zánkra vonatkozó útleírást egész terjedelmében adom és magyarázó jegyzetekkel kísérem. Az útleírást alnémet nyelven (plattdeutsch) kiadta Groote ily czím alatt: *Die Pilgerfahrt des Ritters Arnold v. Harff von Köln durch Italien, Syrien, Egypten, die Türkei etc.* Köln, 1860. A Balkán-félszigetre és hazánkra vonatkozó részlet föllelhető a 63—66. és a 211—214-dik lapokon. Harff Kölnből, Koblenzen, Wormson, Ulmon, Trenton, Firenzén át Rómába, innen Velenczébe ment, honnan Parenzon és Polán át Zárába hajózott. Zára már a Balkán-félszigeten lévén, lássuk magát az útleírást.

«Polából Zárába (Sara) mentünk, útközben jobb felől, a hegyek tövében, a nagy Ancona[1] városát pillantottuk meg. Zára[2] kicsiny, de erős város, hol érsekség is van; a székesegyházban szent Simon teteme nyugszik. Zárából Leszinába hajózva, oly rettenetes vihart állottunk ki, hogy mindnyájan elveszettnek hittük magunkat, midőn a villám az árboczba beütött. Leszina[3] városa a velenczeiek uralma alá tartozik és Dalmátországban van. Leszinából Kurzolába,[4] a Szlavoniában (Slauenijen) levő és a velenczéseknek alá vetett városkába jutottunk.

[1] Horvátul: Jakin.
[2] Horvátul: Zadar.
[3] Horvátul: Hvar.
[4] Horvátul: Koresula.

Kurzolából a szép és hatalmas Raguzába érkeztünk. A város senkinek sincs alá vetve és saját hatalommal rendelkezik; a magyar királynak és a törököknek adót fizet, hogy békét élvezhessen. E város a horvát királyságban fekszik, itt mindenütt szláv nyelvet beszélnek, mely igen messze el van terjedve, ugyanis az összes vend országokban, Szlavoniában, Lengyel-, Horvát- és Dalmát országokban;[1] e nyelvből néhány szót eszemben tartottam és a mint alább következik leírtam: *szláv nyelv.*

Szöveg.	*Magyarázat.*[2]
Crochga.	Kruh.
broyt.	Brot.
	kenyér.
Vyno.	Vino.
wijn.	Wein.
	bor.
Voda.	Voda.
wasser.	Wasser.
	víz.

[1] «Men spricht alhie slauenske spraiche die gar wijdt geyt, as gantze wyndesche lande, durch Slauenijen durch dat koenynckrijch Poellandt» stb.

[2] A magyarázat magyar része a szerb-horvát irodalmi nyelvben előforduló szavak fordítása; így például «jehe» után németül ez áll: «essen», holott «jehe» inkább a jeszti (enni) ige jel. mód. jelen idő egyes szám harmadik személyének («jede») felel meg. Ennélfogva ne ütközzék meg az olvasó, ha «essen» után ez áll: «eszik», mivel az új felnémet szavak a szövegben elő-

Szöveg.	*Magyarázat.*
Messo.	Meszo.
vleysch.	Fleisch.
	hús.
Zere.	Szir.
kese.	Käse.
	sajt.
Guska.	Guszka.
ganss.	Gans.
	lúd.
Rijba.	Riba.
vysch.	Fisch.
	hal.
Kokoss.	Kokos.
henne.	Henne.
	tyúk.
Scho.	Szol.
sals.	Salz.
	só.
Bytte.	Piti.
drincken.	trinken.
	inni.
Jehe.	Jede.
essen.	essen.
	eszik. (Lásd a jegyz.)
Jachge.	Jajce, jaje.
ey.	Ei.
	tojás.
Ja.	Ja.
ich.	ich.
	én.
Potzgo.	Hotyu.
wyllen.	wollen.
	akarok.

forduló alnémet szavakra, a magyar szavak pedig a magyarázatban előforduló szerb-horvát szavakra vonatkoznak.

Szöveg.	*Magyarázat.*
Gotzo.	Jeszt.[1]
ja.	ja.
	igen.
Netzgo.	Nejeszt.[2]
neyn.	nein.
	nem.
Dobro.	Dobro.[3]
goyt.	gut.
	jó.
Eslae.	Zla.
boese.	böse.
	rossz.
Chackauwe.	Csasztan, csasztiv.
waerafftich.	ehrlich, aufrichtig.
	becsületes.
Bomegist.	Neisztinnit.[4]
geloegen.	gelogen.
	valótlan, nem igaz.
Drevo.	Drvo.[7]
schyff.	Schiff.
	hajó.
Schoffneck.	Csovjek.
man.	Mann.
	ember.

[1] Használatos még: : da.
[2] Ma nincs többé használatban; helyette ezt mondják: ne, nije.
[3] Dobar-nak semleges neme.
[4] Zao-nak nőneme.
[5] Föltételes állítás.
[6] Föltételes állítás.
[7] Sokkal használtabbak: brod, ladja, korab. Drvo tulajdonképen fát (Holz, bois) jelent.

Szöveg.	*Magyarázat.*
Gotzpoga.	Goszpodar, -din.
edelman.	Edelman.
	(nemes), úr.
Gena.	Zsena.
wijff.	Weib.
	asszony.
Gostpotymbo.	Goszpodin bog.[1]
here got.	Herrgott.
	Úristen.
Wratze.	Vrag.
dunel.	Teufel.
	ördög.
Swyckga.	Szvjetya.
kertz.	Kerze.
	gyertya.
Konege.	Konj.
peert.	Pferd.
	ló.
Besenitza.	Psenicza.[2]
hauer.	Hafer.
	búza.[3]
Cerrest.	Szjeno.
heuwe.	Heu.
	széna.
Traba.	Trava.[4]
stroe.	Stroh.
	fű.

[1] Ma: «Goszpod».
[2] Tévedés, mivel a zabot «ovasz»-nak nevezik.
[3] E szó a «pseniczára», nem pedig «hafer»-re vonatkozik.
[4] Trava csak füvet jelent, a szalmát «szlamának» hívják.

Szöveg.	*Magyarázat.*
Benese.	Penez.[1]
gelt.	Geld.
	pénz.
Eslade.	Zlato.[2]
gulden.	Gulden.
	arany.
Operate.	Prati.
wesschen.	waschen.
	mosni.
Kosola.	Kosulja.
hempt.	Hemd.
	ing.
Spate.	Szpati, szpavati.
slaeffen.	schlafen.
	aludni.
Mosse spate odij.	Mozsemu szpati ovdje?
moygen wir hie slaelfen.	mögen, v. jobban mondva, können wir hier schlafen?
	hálhatunk itt?
Dobro jutro.	Dobro jutro!
guden morgen.	Guten morgen!
	jó reggelt!
Dobro vetzgijr.	Dobar vecser!
guden naicht.	gute Nacht!
	jó éjtszakát!
Koliko vo.	Koliko valja?[3]
wat gylt dat.	was kostet das?
	hogy adja?
Ja potzko kopita.	Ja hotyu kupiti.
ich wyl it gelden.	ich will es kaufen.
	Megveszem.

[1] Használatosabb: «novacz».
[2] Forint értelemben ma nem használtatik.
[3] Tulajdonképen: mennyit ér.

Szöveg.	*Magyarázat.*
Koka tesimi.	Kako to zove?
wie heyscht dit.	wie heisst das?
	hogy hívják ezt?
Tzellen.	Zählen.
	Számlálni.
Jeden.	Jedan.
eyn.	ein.
	egy.
Duva.	Dva.
tzwey.	zwei.
	kettő.
Trij.	Tri.
drij.	drei.
	három.
Tzettyr.	Csetiri.
vier.	vier.
	négy.
Pete.	Pet.
vunff.	fünf.
	öt.
Seest.	Seszt.
sees.	sechs.
	hat.
Sedam.	Szedam.
seuen.	sieben.
	hét.
Oescham.	Oszam.
acht.	acht.
	nyolcz.
Debet.	Devet.
nuysne.	neun.
	kilencz.
Deschet.	Deszet.
tzien.	zehn.
	tíz.

Szöveg.	*Magyarázat.*
Saet.	Szto, sztotina.
hundert.	hundert.
	száz.
Gleden.	Hiljada.[1]
dusent.	tausend.
	ezer.

Raguzából Dulcignóba (Dulcina) mentünk; e város Albániában fekszik és a velenczeiek birtokaihoz tartozik. Dulcignóból[2] Durazzóba igen kellemetlen időjárásban útaztunk. Durazzo ezelőtt a törököké volt, jelenleg azonban a velenczések birtoka. E város is Albániában fekszik. Az albánok egészen külön nyelvet beszélnek, e nyelvből is jegyeztem föl néhány szót.[3]

Durazzóból Szazenóba jutottunk. Szazeno kis török sziget, melyen két görög kápolna van; a török Nagyúrnak igen sok szép lova legelt ekkor a szigeten. Az öböltől balra, a száraz földön szép nagy falu látható, ez mintegy kétezer tűzhelyet számlál és Avlonának vagy Valonának (Velona) neveztetik. A falu fölött áll Kanina (Kano) sziklavára, hol a török császár hivatalnoka lakik. Valonánál a nagy Bojana[4] folyó (Buyona) ömlik a

[1] Az irodalmi nyelvben használatosabb: tiszutya. A magyarországi horvátok jezerot is használják.

[2] Szerbül: Uczin, Ulczin, Olgun.

[3] Az albán nyelvre vonatkozó följegyzéseket és azok magyarázatát lásd: Meyer, *Albanesische Studien.*

[4] Az útleíró itt a Vojuczát (ez csakugyan Avloná-

tengerbe, e folyó éjszakról, Törökor-zágból jön és a török császár által a velenczésektől nem régen elfoglalt Szkutari [1] (Sekuterym) nevű nagy várost is érinti. Szazeno mellett igen szép tengeri kikötő létezik, ennélfogva folytonosan igen sok török hajó állomásozik itt. A törökök tizennégy évvel ezelőtt innen hajóztak át Apuliába (Poellen), vagy is Pugliába és Calabriába, hol Otrantot [2] (Idrontum) számos apróbb várossal együtt elfoglalták és egy évig és egy napig hatalmokban tartották. Szazeno környékén igen nagy hegység emelkedik.»

Harff ezután Szazenóból Korfuba, innen pedig Modonba ment, azonban az artai és zeituni-i öblöktől délre eső földterület nem számíttatván a Balkán felszigethez, e mű sem terjeszkedhetik a további útazás leírására. Mind az által a moreai czigányok leírását ki nem hagyhattam, mivel az általam közölt útleírások közül ez a legrégibb, mely a czigányokról említést tesz.

nál ömlik a tengerbe) összecserélte a Bojanával (a Szkutari-i tó lefolyása), melyet különben elég pontosan ír le.

[1] Szerbül: Szkadar, törökül: Iskodra, megkülönböztetendő a törökök által Iszkudarnak nevezett kisázsiai Szkutaritól (Konstantinápoly külvárosa).

[2] Otrantot a törökök 1479. augusztus 11-dikén foglalták el. A nápolyi király erre Mátyás magyar királyhoz fordúlt segítségért, mely Magyar Balázs vezetése alatt meg is érkezett. A 800 magyar vitéz azonnal a várat vízzel ellátó forrás védelmére emelt erődöt vette ostrom alá, a forrást elfoglalván, a várat is bevették 1481-ben.

«Modonban [1] megtekintettük a külvárost is, hol náddal födött viskókban, sok fekete, meztelen ember lakik, a családok száma mintegy háromszázra rúg. E kóborlókat itt czigányoknak (Suyginer), nálunk pedig pogányoknak hívják.[2] Leginkább czipőkészítéssel és kovácsmesterséggel foglalkoznak. Igazán különös látvány, midőn ezek az üllő mellett, a mi szabóink módjára ülnek.[3] A kovács mellett annak felesége ül és fon. A két házastárs közt ég a tűz, mely mellett dudához hasonló két bőrzsák volt a földbe erősítve. A földön ülő és fonó asszony időközönként fölemeli az egyik zsákot és azután lenyomja, ez által a tűzre szél ömlik.»

Palesztinai, sziriai és egyiptomi útazásából visszatérve, Harff a szárazföldi utat választotta. A Balkán félszigetre Konstantinápolynál lépett, e világváros leírását már két ízben láttuk (tudni illik Tudelai Benjáminnál és Brocquièrenél), ennélfogva ezt bátran elhagyhatónak vélem és csak további útját fogom közölni. Harff útiránya: Drinápoly, T.-Pazardzsik, Dubnicza, Pristina, Plevlje, Trebinje, Sztagno, Kurzola stb.

«Konstantinápolyból öt nap alatt Drinápolyba érkeztünk. E nagy és szép város a Tatár-

[1] Új-görögül Methoni, ó-görögül Methone, kis városka Morea délnyugati csúcsán.

[2] Hollandul a czigányok neve ma is: Heydenen.

[3] Brocquière is említi, hogy a törökök úgy ülnek, mint a szabók.

országból[1] jövő szép nagy folyóvíz[2] mellett fekszik. Drinápolyban igen szép császári palotát láttunk, a palotát körülményesen megtekintvén, egy másik épületbe mentünk, itt temérdek harangdarabot láttunk, melyeket a keresztyénektől elvett harangokból hordtak össze ágyúöntés végett. Ugyanis, ha a törökök a hegyeken és tengereken keresztül valamely ország meghóditására vonulnak, mindegyik katonának egy egy darab harangtöredéket kell magával hoznia.[3] Igy tehát három-négyszázezer férfiú óriási tömeg érczet hord össze, melyből azután számtalan ágyút öntenek.

Drinápolyból Filippopolba (Filipolis) jutottunk. E szép város hajdan a görögöké volt. Innen Tatár-Pazardzsikba (Basersackba), Bolgárországban levő csinos városba értünk. Mind ez a törököké, Pazardzsikból a Sztruma (Strumonach) folyó mellett fekvő,[4] csinos Dubniczába[5] jutottunk.

Dubniczából (Tobinitza) Vranjába (Wruska-

[1] Bolgárország értendő; Harff talán az országnak egykori hűbéres viszonyáról is hallott valamit, ugyan is Nogaj tatár khán 1292-ben Szmilecz czárt tette Bolgárország uralkodójává, ki azután a tatárok hűbéresévé lett.

[2] Maricza folyó.

[3] «Soe moiste eyn yecklich turck eyn stuck klockspijsen mit yem voiren.»

[4] Dubnicza vagy Dupnicza nem a Sztruma, hanem annak Dzsermen nevű mellékfolyója mellett fekszik.

[5] Törökül: Dupindzsa.

balna), egy igen szép és nagy városba értünk. Előbb a Vardar[1] nevű nagy folyón keltünk át. Azután a török szultánnak szintén alávetett másik Bolgárországba[2] mentünk.

Vranjából körülbelől húsz napig részint éjjel, részint nappal lovagoltunk Velenczéig; az általunk érintett városok nevei következők:

Vranjából Pristinába magas hegyeken át mentünk, Pristina után következik Mitrovicza (Mittrix) városa. Itt kezdődik a szép és nagy Szerbia (Screrfey), mely jelenleg mind a törököké.

Mitrovicza után jön Vucsitrn[3] (Wolffsdorne), ezután Novipazar (Nuevemarschet), továbbá Prjepolje (Prepola), Plevlje (Pleuna), ezután következik Focsa[4] (Gotzei), továbbá Czrnicza (Tzernitza).

Czrniczából Trebinjébe (Neuwe) mentünk. Az utóbbi szép városnál nagy folyóvíz fut el,[5] a várost két sziklavár védi, itt végződik a török császár országa.

[1] A Vardaron Harff sehol sem ment át.

[2] Itt a Bolgár Morava értendő.

[3] Wolffsdorne nem egyébb mint Vucsitrn (Farkastövis) fordítása, ugyanis vuk = farkas, trn pedig = tövis, a «k» betű szóképzés alkalmával «cs»-vé változik így pl.: vucsnicza = farkasverem. Pristina után következik Vucsitrn és csak azután jön Mitrovicza; nem pedig a mint Harff írja.

[4] Valószinűbb mint: Gaczko.

[5] A Trebincsicza.

Trebinjéből[1] (Neuwe) a Magyarország szomszédságában levő Sztagnoba[2] (Steyn) jutottunk; ez csinos kereskedő város; mialatt a kereskedők itt árúikat eladták,[3] mi négyen, három nap alatt a szép, erös és termékeny magyar királyságon keresztül a fővárosba Budára (Ouen) mentünk, hol a király székhelye és udvara látható.

A várost, az országot, a királyt és udvarát megtekintvén, nagyon sokat irhatnék mindezekről. Azonban az idő rövidsége miatt a zarándoklás útjának leirásánál fogok maradni. Midön ez országon keresztül vonultunk, néhány szót emlékezetemben tartottam nyelvükből.

Szöveg.	*Magyarázat.*
Ugersche spraiche.	Magyar nyelv.
Kinge.	Kenyér, kinyér.
broit.	Brot.
Boir.	Bor.
wijn.	Wein.
Beess.	Viz.
wasser.	Wasser.

[1] Itt kezdődik a *Magyar Nyelvőr* (16. köt. 1887-ik évfolyam) közleménye, melyben Neuwe után kérdőjel áll, pedig ez a leírás után ítélve kétségtelenül Trebinje.

[2] Horv.: Szton, a Szabioncsello félsziget kezdeténél.

[3] «Wile di koufflude yere koemenschaft verhanteirden.» A *Nyelvőr* ezen szót: «koemenschafft», semmivel sem fordítja, hanem kérdőjelt tesz utána, pedig a nevezett szó «koumenschaff» és «koemanschaff» változataival együtt «árúkat» jelent.

Szöveg.	*Magyarázat.*
Oist.	Húst.
fleysch.	Fleisch.
Scheffret.	Sajt.
kese.	Káse.
Tickman.	Tikmony = tojás.
eyer.	Eier.
Étzet.	Eczet.
essich.	Essig.
Olie.	Olaj.
oli.	Oel.
Tick.	Tyúk.
henn.	Henne.
Halet.	Halat.
visch.	Fisch.
Schoit.	Sót.
sals.	Salz.
Iho.	Jó.
guet.	gut.
Nempho.	Nem jó.
buess.	bőse.
Thale.	Tál.
schottel.	Schüssel.
Glans.	Kanál, kalán.[1]
leffen.	Löffel.
Haseck.	Fazék.
pot.[2]	Topf.
Gest.	Kést.

[1] Kalán (az Alföldön igen elterjedt tájszó) sokkal jobban megközelíti a Harff-féle «glans»-t, mint az irod. nyelvben előforduló: kanál.

[2] Pot az újfelnémet irodalmi nyelvben csak ezen összetett szóban fordul elő: «*Pot*asche» (hamuzsír). A holland és flamand nyelvekben ma is irodalmi szó. Ezenkívül megvan a franciában és angolban is. (Kelta eredetű.)

Szöveg.	*Magyarázat.*
metz.	Messer.
Wasfasick.	Vasfazék.
kessel.	Kessel.
Salus.	Szállás.
herberch.	Herberge.
Loit.	Lót («lovat» helyett).
pert.	Pferd.
Sab.	Zab.
hauer.	Hafer.
Mee.	Én.
ich.	ich.
Igas.	Igaz.
waer.	wahr.
Remigas.	Nemigaz.
geloegen.	gelogen.
Ember.	Ember.
man.	Mann.
Assanember.	Asszonyember.
franwe.	Frau.
Istant.	Isten.
got.	Gott.
Oirdach.	Ördög.
dunel.	Teufel.
Jurge.	Gyertya.
kertz.	Kerze.
Igal.	Igyál.
drincken.	trinken.
Ich.	Egyél.
essen.	essen.
Allische.	aluszik.[1]
slaeffen.	schlafen.

[1] Ez, valamint az előbbi két igo nem határozatlan módban jegyeztetett föl általa, hanem részint parancsoló, részint jelentő módban, az alnémet magyarázatot azonban mindenütt határozatlan módban adja.

Szöveg.	*Magyarázat.*
Gansda.	Gazda.
wijrt.	Wirt.
Alma.	Alma.
appel.	Apfel.
Kirtwe.	Körte.[1]
beren.	Birne.
Thir.	Dió.
noss.	Nuss.
Prust.	Pénzt.
gelt.	Geld.
Frint.	Forint.
gulden.	Gulden.
Salma.	Szalma.
stroe.	Stroh.
Seua.	Széna.
heuwe.	Heu.
Meess.	Méz.
honich.	Honig.
Zo tzellen.	Zählen.
	Számlálni.
Itz.	Egy.
eyn.	ein.
Katich.	Kettő.
tzwey.	zwei.
Hara.	Három.
drij.	drei.
Netzo.	Négy.
vier.	vier.
Iech.	Öt.
vonff.	fünf.
Hat.	Hat.
sees.	sechs.
Heet.	Hét.

[1] A «v» betü a helynevekben (Körtvélyes stb.) mai napig fönnmaradt.

Szöveg.	*Magyarázat.*
seuen.	sieben.
Noltz.	Nyolcz.
aicht.	acht.
Glentz.	Kilencz.
nuyn.	neun.
Tyss.	Tíz.
tzeyn.	zehn.
Age dago prust.	Adj apró pénzt.
ghiff mir kleyn gelt.	Gib mir klein Geld.
vur eynen gulden.	für einen Gulden.
Mein nudar.	Mennyin adod?
wie wultu dat geuen.	Wie willst du das geben?
Menada das.	Mennyin adod azt?
was gilt dat.	Was kostet das?
Mege weschen.	Megveszem.
ich wil it gelden.	Ich will es kaufen.
Kene ve ast.	Ki neve azt? (Mi a neve annak).
wie heyselt dat.	Wie heisst das?
Mosmech ingart.	Mosd meg ingemet.
wessche mir dit hempt.	Wasche mir dies Hemd.
Age da kinna.	Adjatok innya.
gheiff mir zo drincken.	Gib mir zu trinken.

Ha a magyar reggel elmegy hazulról, így szól:

Iste morgen beledes.	Isten maradjon veled is.
gott gheeff uns eynen froelichen daich.	Gott gebe uns einen fröhlichen tag.

Mire a másik ekként válaszol:

Bickytzinia.	Békéssen járj.
ganck in freden.	Geh in Frieden.

Azután ismét visszatértünk társaságunkhoz Sztagnoba. Innen a ragúzaiak birtokához tartozó

Kurzola városába, továbbá a velenczések hatalma alá vetett Leszinába mentünk. Leszinából Szkardona[1] (Saedyrss) dalmácziai városba, innen pedig Nonába[2] (Nono) jutottunk. Nona után következett Pago[3] (Paeche), azután Arbe[4] (Reebe), továbbá Ozero (Asor), Kherzo (Kerss). Kherzóból Albonába, Polába, Parenzoba, innen pedig Velenczébe mentünk.»

E könyvben összeállított, lefordított és megmagyarázott 39 útleírás közül egyetlenegyet sem írt magyarországi származású egyén, mivel a külföldön és más világrészekben útazott magyarok útleírásait ily czímű könyvben fogom kiadni: »Régi magyar útazók, 1217—1602-ig», ez útleírás-gyűjtemény az Oroszországban, Perzsiában, Egyiptomban, Keletindiában, Amerikában stb. útazott régi magyar útazók leírását fogja tartalmazni, még pedig a magyar nyelven eddigelé meg nem jelent útleírásokat.

[1] Horvátul: Szkradin.
[2] Horv.: Nin.
[3] Horv.: Bag.
[4] Horv.: Rab.

XII.

Faber F. és Salignac Bertalan utazásai az Adriai tenger keleti partján. 1479 és 1522.

(L.: *Biblioth. des liter. Vereins* II. IV. köt. Stuttgart.)

Faber útleírásában következőket olvashatjuk Ragúzáról:

«Ragúza Horvátországnak Szlavonia nevű tartományában fekvő hatalmas és gazdag város.[1] A velenczeihez hasonló saját tanácsuk van, a lakosok mindnyájan kereskedők. A magyar királynak, kit uruknak ismernek el, adót fizetnek és a szabadságot megveszik tőle; a török császárnak pedig évenként 15.000 aranyat fizetnek. Szóval nincs gazdagabb község Ragúzánál. Hetenként egyszer nagy vásárt tartanak, melyen emberek adatnak el, ugyanis némely szigetről és vidékről bizonyos számú emberek hurczoltatnak ide és itt eladatnak».

[1] Ragúza (horv. Dubrovnik) a középkorban hatalmas arisztokratikus köztársaság volt; 1814 óta osztrák.

Salignac útazásának idevágó része Albániáról is megemlékezik:

«Parenzóból 1522. junius 11-én tovább hajóztunk és Szlávország mellett elhaladva, az avlonai kikötőbe értünk,[1] hol a sziget[2] közelében horgonyt vetettünk. Itt junius 17-én óriási vihart állottunk ki. Avlonát némelyek Apolloniának és Aulonunak is hívják. E város a régiek által Epirusnak nevezett és Görögországhoz számított Albániában fekszik. Albánia nem nagy ország, de azért három részre oszlik. Az egyik rész a velenczeieké, a másikban a török uralkodik. A harmadikban pedig, mivel ezt a természeti viszonyoknál fogva, senki sem hódíthatja meg, magok az albánok az urak.[3] Itt egy magas és meredek sziklacsúcson, Panthera vára emelkedik hol banditák, száműzöttek és mindenféle gazemberek laknak, kiket az albániai főemberek katonákul és fegyverkészítés végett zsoldjukba fogadtak. A pantheraiak a leggyorsabb lóval is versenyt futnak.»

Nicolay d'Arfeville, ki 1551-ben útazott Dalmácziában, így ír Ragúzáról: «A ragúzaiak általában gazdag, de nagyon fösvény emberek, mindig nyerészkedésen és pénzszerzésen törik

[1] Avlona vagy Valona 6000 lakost számláló város Durazzótól délre.

[2] Szazeno sziget.

[3] Ilyen pl. a miriditák törzse, melynek saját fejedelme (prenk) és fővárosa (Orosi) is van.

fejöket, gőgösek, büszkék, mindenkit megvetnek és városukat az egész világon legnemesebbnek képzelik; pedig Ragúza nem sok dicséretet érdemel, fekvése zord, útczái pedig igen szűkek. A lakosok viselete a velenczeiekéhez hasonlít. Legelterjedtebb nyelv a szlavón, jóllehet romlott olasz tájszólást is beszélnek, de sokkal furcsábbat, mint a velenczeiek. Az asszonyok közt kevés a szép, ezenfelül még furcsán is öltözködnek, igen magas fejdíszt viselnek. Ritkán mennek ki a házból, de örömest néznek ki az ablakon, mivel nagyon szeretik a járókelőket szemlélni. A lányokat annyira elzárva tartják, hogy senki sem láthatja őket».

Az egyetlen magyar kikötő városról, t. i. Fiuméről Welschen Jeromos (1631) ezt mondja: «Fiume középszerű iparos város és tengeri kikötő, az Adriai tenger mellett, Horvátország osztrák részében fekszik. Itt háromféle nemzetiségű lakosok találhatók, ú. m. németek, horvátok és olaszok, ennélfogva ezen három nyelvet közönségesen beszélik.

A hegyen mai napig is mutatják azon helyet, hová az angyalok, Szűz Mária házát a szentföldről ide hozták és három napig itt hagyták, azután pedig S. Maria di Lorettoba vitték. E hegyre igen sokan zarándokolnak».[1]

[1] E hegy a történelmi nevezetességű Terzato hegy közelében emelkedik. A templomban levő lorettoi madonna képet állítólag Szt. Lukács festette.

XIII.

Candale-i Anna (II. Ulászló felesége) útazása Zenggről Budára[1] 1502.

(Irta: *Bretagnei Anna* franczia királyné egyik fegyverhírnőke).

Leghatalmasabb, legkeresztyénibb és legfelségesebb királyném!

Jól tudom, hogy felséged nagyon kedveli az erényes szórakozást és időtöltést, az isteni tisztelet után örömest hallgatja az erényes tettekből eredő dolgok elbeszélését, ennélfogva bátorkodom elmondani az ön unokanővérének,[2] Forezi Anna, magyar, cseh és lengyel királynénak fogadtatását Magyarországon és az alája vetett országokban és tartományokban. E leírásból kitűnik, hogy hány fejedelem, főúr és hölgy jött Zenggre (Seygne), az esküvőre és a koronázásra; le fogom

[1] Az eredeti franczia szöveg másolatát l.: *Magyar Történelmi tár* XXIII. köt. 97. lap.

[2] Madame Anne de Forez votre cousine germaine Royne de Hongrie, de Bouesme et de Pollayne.

írni Magyarországot, föl fogom említeni a fejedelmek, főurak és hölgyek valamint a királyi rokonok neveit.

1502 aug. 20-án, azaz Szt. Bernát napján, a menyasszony számos fejedelem, magyar (hongre) és cseh (bouesme) főúr kíséretében, elvitorlázott Velenczéből. A tenger oly csendes volt és oly csekély hullámokat vetett, hogy a hajók, mint valami sima tavon haladhattak és már 23-án Zenggbe érkeztek. E város Dalmáczíában, a tengerparton fekszik, falai erősek, kikötője pedig a világ összes hajóit magába fogadhatná, ugyanis hossza 15 mérföld, szélessége pedig az előtte elterülő hét mérföldnyi Veglia[1] (Veigle) szigetig három mérföld; a sziget a kikötőben horgonyzó hajókat mindennemű viszontagság ellen megvédi.

A zenggi kikötőtől a várig galyak és festmények voltak láthatók,[2] néhány helyen arany betűkkel ezen szavak állottak: Exspectata venis.

A menyasszonyt már a kikötőben várták: Korvin János, Hollós Mátyás magyar király törvénytelen fia, Frangepán Bernát gr. (le comte Bernardin nomme de Franc), Tamás gróf, Bátory és számos főúr. Ezenkívül Lőrincz herczeg,[3] a

[1] Horvátul: Krk.

[2] «Depuis la porte marine viz force de Rameaulx et painctures jusques au chasteau et y avoiten plusieurs lieux escript eaulx.»

[3] Újlaky Lőrincz szerémi herczeg, Korvin János rendületlen híve volt és mint országbiró halt meg 1524-ben. Atyja 1471 óta viselte a boszniai király czímet.

boszniai király fia, továbbá számos főpap. Korvin János herczeget hét-nyolcz ezer fegyveres kísérte. A herczegek és főurak hódolatukat fejezték ki jövendőbeli uralkodónéjuknak. Lónyay (Longney) Albert zenggi kapitány pedig lovakat és egyéb tárgyakat ajándékozott. A törökök 8.000 embert állítottak sikra, hogy a királynét elrabolják, azonban Korvin János herczeg és a többi főurak 10.000 jól fölfegyverezett és fölszerelt fegyverest gyüjtöttek össze a török és német határon.

A menyasszony aug. 31-én csütörtökön indult el Zenggből[1] és szept. 5-én kijutott az elpusztult vidékből, azután szláv misét mondatott és hallgatott. Szlavóniát (Esclavoyne) a törökök már nagyon elpusztították. Ezután a termékeny vidéken levő és jól megerőditett Zágrábba érkezett. A város előtt Lukács püspök a kanonokokkal és mintegy 300 fegyveressel várakozott reá. A hódolatnyilvánítás után, a felséges hölgyet a püspöki palotába kisérték szállásra. Zágrábban Korvin János és a püspök ezüstedényeket, lovakat stb. ajándékoztak. A menyasszony útközben az említett Frangepán gróf tulajdonát képező Modrus[2]

[1] Zengg (horv. Szenj) a XVI. és XVII. században a híres uszkókok székhelye és főfészke volt. Bővebbet Szmicsiklasz, Povjeszt Hrvataszke II. köt. 120—128. l.

[2] Modrus ma jelentéktelen helység Ogulintól délre, hajdan püspöki székhely volt, püspöksége azonban a zenggivel egyesíttetett.

(Modrouce) városát is érintette, hol szintén kitünő fogadtatásban részesült.

Az egész csapatot megviselték a hosszú út fáradalmai, ennélfogva Zágrábban pihenőt tartottak. Innen elindulva a Magyar- és Horvátországot elválasztó Dráva folyóhoz érkeztek, itt már Perényi Imre (Emeric Perigny) várt reájuk a király levelével, a menyasszonynak pedig három remek kivitelü és dúsan aranyozott hintót ajándékozott a király nevében. Ezek a királyné és udvarhölgyei számára küldettek, az egyik dúsabban volt aranyozva mint a másik kettő, mivel az a királynénak volt szánva, mindegyik hintóba nyolcz, különféle szinü pompás paripa volt fogva. A lovakat a király országainak és tartományainak czímerei, aranynyal átszött csótárak diszítették; ezenkívül négy, szintén aranyozott hintó jött Perényi, Csáky (Jacquy) és Szentgyörgyi úrhölgyekkel.

A menyasszony átkelt a folyón és midőn kiszállt a hajóból, megjelent előtte a már emlitett Perényi, átadta a király levelét, azután hódolatát fejezte ki és a király nevében az ország szokása szerint üdvözölte, beszédét azonban francziára forditva is elmondták a fölséges hölgynek, ennek befejezése után a főúri hölgyek rangfokozat szerint fejezték ki hódolatukat. Végre mindnyájan kocsira és lóra ültek.

Horvátországban (Crevasie) a patakok mentén, a réten, szardellákhoz hasonló, de valamivel

zöldebb halak találtatnak. Ezek úgy égnek, mint a kén vagy salétrom és füstjük kellemetlen szagot terjeszt.

A menyasszony szept. 27-én Székes-Fehérvárra (Alberegale) érkezett. A város gyönyörü, termékeny rónaságon, a húsz mérföld hosszú Balaton (Ballaton) tó közelében fekszik. Székes-Fehérvár a magyar királyok és királynék koronázási és temetkezési városa, melytől mintegy mérföldnyire, a király fényes kisérettel várakozott jövendőbelijére, vele voltak: Zsigmond oppelni és glogaui herczeg, az esztergomi érsek, a nádor (pallentin), Albert és György bajor herczegek, továbbá a rajnai nádorgróf (du conte palentin electeur) négy követe, a velenczei és ragúzai követek.

Az időjárás gyönyörü volt, a király és kisérete a szebbnél-szebb sátrakban táborozott. A király sátra előtt nyolcz ölnyi széles és hatvan ölnyi hosszú szőnyeg volt kiterítve, a menyasszony fogadtatása végett. A felséges hölgyet számtalan magyar és franczia főúri hölgy kisérte. A nádorné és a többi magyar asszonyok a lehető legszebb és legtündöklőbb ruhákban jelentek meg.

A menyasszonyt Lőrincz herczeg, a boszniai király fia, a nyitrai, zágrábi püspökök, továbbá számos főúr és főpap kisérték, legelől ment Agencys czímernök és én. A felséges hölgy aranynyal átszött és czobolylyal prémezett fehér szatenruhát viselt, utána mentek a már emlitett höl-

gyek, továbbá Quercy[1] (Guerche) ura, mint a franczia király követe, ezenkívül Forez Ferencz, Meillac stb. Mihelyt a menyasszony a szőnyegre lépett, a király kijött sátrából és a szőnyeg közepéig ment, kiséretében voltak az erdélyi, váradi, pécsi (Cinqeglisses), veszprémi, győri (Javarine), váczi (Vasie), csanádi (Genadine) püspökök és számos főúr. A király aranynyal átszött karmazsin bársonyruhát és violaszínű kalpagot viselt. A felséges hölgy háromszor letérdelt, először a szőnyeg kezdetén azután attól két ölnyire. A menyasszony nemes magatartása valóban elárulta királyi származását. A kölcsönös üdvözletek után, az esztergomi érsek, a király, a főurak és az ország többi rendjei nevében kijelentette, hogy már régóta várják eljövetelét és óhajtják a királylyal való egybekelését. A királyné szívből eredő válaszát a győri püspök (az esztergomi érsek fivére), oly nagyszerűen tolmácsolta, hogy mindenki dicsőítette megérkezését. Ezután a herczegek, főpapok és főurak sorban kifejezték hódolatukat. A franczia főurak és hölgyek pedig a magyar király előtt tisztelegtek. Végre mindnyájan lóra ültek.

A király gyönyörű sárga paripán ült, mellette lovagolt menyasszonya. Utánuk következtek a király fivére, az esztergomi érsek, Quercy ura,

[1] Quercy két tartományocska volt a középkorban; Haut-Quercy fővárosa: Cahors, Bas-Quercy fővárosa: Montauban, mind kettő Guyennehez tartozott. Bővebbet É. de Bonnechose Géographie historique. 113. lap.

Salisbury (Salzbery) angol követ, a velenczeiek, a német választók és a ragúzaiak követei, továbbá én, Sommerset és Agencys. A menetben óriási embertömeg vett részt, a több mint négyezer ló közül legalább is négyszáz aranyozott szerszámot, bársonycsótárt, ezüst és arany csengetyűket, kagylókat, drágaköveket és gyöngyöket viselt. Jelen volt a zsidók herczege (prince des juifz) is, díszbe öltözött zsidók kiséretében. A menetet tárogatók, a különböző országok zászlóinak és czimereinek vivői nyitották meg. A város előtt a lelkészek várakoztak egy gyönyörűen himzett palásttal, a menyasszony azonban a király jelenléte miatt, nem akarta felölteni, mit bölcseségének és alázatosságának tulajdonítottak. A város kapuja előtt lovagjátékokat tartottak. Végre a Nagyboldogasszony temploma elé érkeztek, itt leszálltak, az ima és egyéb ájtatosság befejezése után, a király és az egész nemesség, lakására vezette a menyasszonyt, azután a nemesség a királyt egy másik úczában levő palotájába kísérte.

Szerdán megérkezett a korona, melyet az e czélból tartott és fizetett egyének, a visegrádi (Visigrade) erős várban őriznek. Ezt nem a korona értéke miatt, hanem azon okból teszik, mivel Incze[1] pápa isteni kinyilatkoztatás folytán küldte Szt. Istvánnak, az első magyar királynak. A koronát egykor ellopták és valamely német császár-

[1] Tévesen II. Szilveszter helyett.

nak szolgáltatták át, kitől óriási pénzösszegért kellett visszaváltaniok.[1] A koronát, az országos szokás szerint díszbe öltözött 500 fegyveres kísérte. Csütörtökön, azaz szept. 29-én ment végbe a koronázás és az esküvő. A király czobolyprémes violaszínű szaten-ruhában és ugyancsak violaszínű kalpagban jelent meg menyasszonya lakásán. A felséges hölgy hasonló öltözetet viselt. A király jobbján haladt a királyné, kit a király fivére, az oppelni és glogaui herczeg vezetett, ezután következtek a többi főurak. Elől mentek Lőrincz herczeg, a nádor, Quercy ura, a velenczei és a többi követek.

A menyasszony czímere a középen volt, ebből kiviláglott, hogy két királysággal állott rokonságban. Némelyek az angolországi rokonságról tudakozódtak, továbbá Candale[2] grófságot is fölemlítették. Végre a templomba értünk, a közepén három lépcsőnyi magas emelvényen, két díszpad volt elhelyezve; az emelvényt, padokat, párnákat stb. aranynyal átszőtt karmazsin bársony borította.

A király padja jobbról, a királynéé pedig balról állott. Körülöttök foglaltak helyet a pápai, a

[1] Az említett német császár III. Frigyes volt, kitől Mátyás király 60.000 aranyért váltotta vissza a magyar szt. koronát.

[2] Candale, Gascognehez tartozó grófság volt. Candalei Anna, János grófnak volt leánya és négy évi házasság után meghalt 1506-ban.

velenczei, a német birodalmi követek, a többi herczegek és főurak. A másik oldalon pedig a király fivére, az angol követ, Quercy (Guerche) ura, stb. helyezkedtek el. Mindezeknek székei csupa aranyszövetekkel voltak letakarva.

A misét az esztergomi érsek, nyolcz püspök segédlete mellett mondta. A püspöksüvegek és pásztorbotok csak úgy ragyogtak a sok drágakőtől és gyöngytől. Az oltárt mintegy hatvan ezüstkép díszítette, ezek szent királyok, vértanúk és püspökök fejeit ábrázolták. A mise kezdete előtt, a király az oratoriumba lépett be és ott feltette a koronát, mely fekete hajfürtjeihez igen jól illett. A jogart a nádor, a kettős kereszttel díszített országalmáját pedig Lőrincz herczeg vitte előtte. A mise elején a király jobb kezébe vette a kormánypálczát, baljába pedig az országalmáját. Erre a király az oltárhoz ment, a királynét Quercy ura vezette oda. Az esketési szertartás befejezése után, a felséges hölgyet előbbi helyére vezették vissza. Ezután két püspök ismét az oltárhoz vezette a királynét; az esztergomi érsek erre hangosan kérdé: van-e valaki a herczegek, bárók, főurak és egyéb rendek közt, ki a felséges hölgy koronázását bármi okból ellenezné; mindnyájan fölkiáltottak: «coronetur», azaz koronáztassék, akarjuk és óhajtjuk, hogy királynénkká legyen, erre mély csend állott be. A királyné fejére gyönyörű koronát, jobb kezébe kormánypálczát, baljába pedig országalmát tettek.

A királyné ezután visszatért helyére, mindeme uralkodói jelvények kitünően illettek neki. Jóllehet a magyarok és a többiek nem győzték magasztalni szépségét, midőn franczia ruhában az országba érkezett, megkoronázva azonban még elbájolóbbá lett. Az isteni tisztelet alatt, a királynak Lőrincz herczeg és a nádor, a királynénak pedig Tamás gróf és Báthory (Baticort) szolgáltak.

A szertartás befejezése után, az előbbi rendben tértek vissza, az országalmáit és a jogarokat a király és királyné előtt vitték. Végre a nagy terembe értek, hol már óriási előkészületek tétettek a díszebédre. A hosszú asztal közepén a királyné foglalt helyet, tőle jobbra a király, azután a király fivére, a nádor és a többi főurak. A királynétól balra a pápai követ, az esztergomi érsek és a többi főpapok; az asztal jobboldali végén ült Quercy és a velenczei követek. Az asztal tulsó végénél, a franczia követtel szemben, az angol és német követek. Az étteremben a világ lehető legszebb pohárszékét láttam, ennek kilencz polcza majd leszakadt a sok csésze, findzsa, tányér, palaczk és csemegetál alatt, ugyanis mindez színaranyból és ezüstből volt.

Ebéd után mindenki tisztelgett a királynál és a királynénál, azután következett a táncz és a zene. A király ezután elbúcsúzott feleségétől és lakosztályába vonult vissza, mivel rosszul volt. Pénteken, azaz szeptember 30-án Quercy úr számos franczia nemes kíséretében átadta a királynak a franczia király leveleit. A magyar király udvarnokait küldte a követért és a levél átvétele, valamint a beszédek meghallgatása után, ismét visszakisértette lakására.

Hétfőn azaz október 3-án az egész udvar Budára érkezett. A királyné fehér lovon ült, a lószerszám vert aranyból, a csótár pedig karmazsin bársonyból készült. A város előtt a lelkészek, nemesek és polgárok várakoztak reá, mindnyájan hódolatukat fejezték ki és remek palástot ajándékoztak neki, a király jelenléte miatt azonban visszautasította, miként ezt fönntebb is láttuk.

A királynét a nagy útczán végig a várpalotába vezették. A király ismét búcsút vett tőle és visszavonult lakosztályába, mely lehető legközelebb volt a királyné termeihez. E napon igen sokat ágyúztak a felséges hölgy tiszteletére.

Csütörtökön megkezdődtek az udvari ünnepélyek. Az ebéd a világ egyik legnagyobb és legpompásabb termében ment végbe, itt minden csak úgy ragyogott az aranytól és ezüsttől. A lakoma berendezése igen kitünő volt, mivel mindenki rangja szerint következett. Ebéd után az erdélyi (Transilenie) és egyéb városok nemesei, polgárai aranycsészéket, karmazsin bársonyt és szatent, továbbá török szőnyegeket ajándékoztak felséges királynéjoknak, egyszersmind sok szerencsét és hosszú életet kívántak neki. Végre megkezdődött a zene és a vendégek tánczra perdültek. A kastély egyik udvarában levő szökőkútból hat cső

állott ki, melyek mindegyikéből egész napon át bor folyt.[1]

Tiz-tizenkét nap mulva lovagjátékokat tartottak a vár egyik tágas udvarában.

Buda lapos hegyen áll, mintegy fél mérföldnyire gyönyörű szőlőhegyek láthatók. A város és a vár alatt, a falakon kívül, a Dunáig (Dunavie) szintén van egy város, hol a kézművesek és kereskedők laknak, kik a folyón szállított árúkkal kereskednek. A tulsó parton áll Pest városa, mely sokkal szélesebb Budánál. Itt szokták lerakni az Erdélyből és egyéb fejedelemségekből érkező árúkat. Pest környéke róna, mely több mint 50 mérföldnyi terjedelmű. E síkságot gyakran elárasztja a Duna, mely igen széles, mély és hosszú folyó. Buda házait az itt lakó németek, firenzeiek, velenczeiek stb. olasz modorban építették. A várpalota a lehető legszebb fejedelmi lak; szépségét az elragadó fekvés még jobban növeli.

Magyarország területe elég nagy és elég sík; borban és gabonában szerfelett bővölködik. A királyság három részre oszlik, az egyik a királyé, nemeseké és szabad városoké (cites franches), a második a főpapoké, a harmadik a herczegeké, a báróké és grófoké; mindenki bizonyos számú fegyverest tartozik síkra állítani,

[1] Lásd a függelékben Dainero T. és Oláh M. leírását.

még pedig 20 ember után egy katonát. A király 11—12.000 jól fölfegyverzett embert állít ki, a főurak és főpapok pedig 14.000-et. A nemesek mindnyájan katonák, a földműveseket és egyéb munkásokat a barmokkal egyenlőknek tartják és kegyetlenül bánnak velök. A magyarok csak a szántás-vetéshez, szőlőműveléshez értenek és a jó életmódot kedvelik.[1] A kézművesek az egész királyságban idegenek, azaz németek, olaszok és egyéb nemzetiségűek. A királynak nem sok rendes jövedelme van, hanem évenként egy aranyat szedet be minden háztól, ezeknek száma pedig 300.000. Ha a király a törökök ellen hadakozik 3—4 aranyat szedhet házanként; ha a király személyesen vonul a török ellen, saját jószántából minden fegyverfogható ember vele megy; a törökök legjobban félnek a magyaroktól, mivel ezek harczíasak, bátrak és edzettek, ugyanis három-négy hónapig ágy nélkül alszanak, csupán köpönyegüket használják fekhelyül, ezt pedig mindenki magával viszi, legyen az köznemes, báró, herczeg vagy akárki, miként ezt Korvin herczegnél is láttuk. A királysághoz néhány alávetett tartomány is tartozik, ú. m.: Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok, továbbá Erdély (Transilenie), melynek szép városai, gazdag bányái és aranyat hordó folyói vannak. Magyarországban

[1] «Les hongres ne scevent que labourer la terre et les vignes et sont gens gens de grant vie».

sok szerb is lakik, ezek nem jó keresztyének, mivel a görög vallás hívei,[1] a kereskedéshez azonban jól értenek és igen megbízhatók, mivel szavokat mindenkor megtartják.

De most már visszatérek az említett Buda szépségének és fekvésének leírásához. Budán valamint az egész országban, igen sok török fogoly látható. A város környékén számos fejedelmi mulatóhely létezik, említésre méltó a királyné tulajdonát képező és a várostól egy mérföldnyire kezdődő Csepelsziget (L'ysle de Chepel), melynek hossza mintegy 15—16 mérföld (lieue). A sziget igen termékeny, vadaskertjében szarvas, őz, nyúl, dámgím, stb. bőven találtatik. Saját szemeimmel láttam, hogy három nyillövésnyi területen a lódobogás 15—16 nyulat riasztott föl. A folyón fölfelé haladva, a város közelében találjuk Miasszonyunk templomát.[2] Ez — mint mondják — legelső templom, melyet Nagy Károly építtetett, a mellette levő kórházzal együtt. Ugyanitt van Ó-Buda (Buda vieille), hol igen sok szép épület és templom létezik. Ó-Buda határában volt hajdan Sicambria (Sycambric), hol a francziák legelőször laktak, midőn Trója elpusztíttatott, lakosai pedig szétszórattak.[3] Az itt létező

[1] «Il y a audit Royaulme gens nommez Rassiains qui ne sont pas bons cretienz, mais tiennet la foy grecque et sont bons marchans».

[2] Lásd Oláh Miklós leírását.

[3] Ehez hasonló tévedés, számtalan fordul elő.

falmaradványok is arról tanuskodnak, hogy hajdan nagyszerű épületek álltak e helyen. Ó-Buda és Sicambria közt a hegyekből fakadó hévvizek öt malmot hajtanak. A hegyek közt, a várostól egy mérföldnyire látható ama gyönyörű apátság, hol Remete Szt. Pál holtteste nyugszik. A templomok és egyéb szent helyek közül említésre méltó: a várban levő remek kápolna, hol Szt. János teteme nyugszik, ezen ereklyét a törökök, valamely békekötés alkalmával küldték Mátyás királynak. A várpalotában gyönyörű üvegfestmények, igen szép bútorok és selyemszőnyegek láthatók; az utóbbiak közül említésre méltó: a trójai történetet ábrázoló remek mű, mely a picardiaihoz hasonló módon készült. Ugyanitt találjuk a szép és nagy könyvtárt, mely 300—400 latin, görög és magyar nyelven írt, többnyire történelmi vonatkozású könyvekből áll.[1] Nevezetes tárgyak még egy fából faragott remek kivitelű kereszt, továbbá egy szárított kigyó, melynek húsa, bőre, bordája, pikkelye stb. oly jó állapotban van, mintha ma fogták volna.

A király hadai fölégették és kifosztották a törökök Bodony nevű gazdag városát. A király nagyon szereti a királynét.

Felséges asszonyom meg fog bocsátani, ha valamit nem jól, vagy másként fejeztem volna ki

[1] «Aussy y a grande et belle librairei jusquesau nombre de troys ou quatre cens livres escript en latin, grec et hongre et la plus grant part hystoriez.»

leírásomban. De mivel nyelvök idegen előttem, nem ismerkedhettem meg úgy az ország viszonyaival, mintha nyelvöket értettem volna.[1] Máskor majd jobban fogok igyekezni. Felséges asszonyom, az Isten tartsa meg önt még sokáig.

Kelt Budán, 1502. december 16-án.

[1] «Pour tant que leur langaige est estrainge et que n'ay peu sac oir leur faictz du pays comme si eusse entendu leur langaige.»

XIV.

Br. Herberstein Zsigmond útazásai 1518-tól 1538-ig.

(L.: Kovachich, *Sammlung kleiner noch ungedruckter Stücke* I. köt.)

«1518 ápr. 20-án Innsbruckból elindultam és Bécsből kocsikon Buda felé folytattam utamat. A kocsi (Kolzschi) neve, a Budán innen tíz mérföldnyire levő Kocs falutól ered,[1] ezen jármű elé három lovat fognak, vasalás igen kevés, úgy szólván semmi sincs rajta, a fuvarossal együtt, négy

[1] A kocsi magyar eredetéről még egy másik régi adatot találunk Avila y Zuniga spanyol történetíró: *Commentarios de la guerra de Alemana hecha por Carlos V. en 1546 y 1547.* czímű művében, hol V. Károlyról ezt olvashatjuk: «se puso a dormir en un carro cubierto, al quel en Hungria llaman coche, el nombre y la invencion es de aquella tierra», azaz: «V. Károly födött szekérre feküdt le aludni, az ily járművet Magyarországon kocsinak nevezik, az elnevezés és a találmány ezen országból ered.» Kocs falu Komárommegyében Tatától délnyugatra fekszik.

személy számára van hely, Budától Bécsig tehát 32 mérföldnyi útat, egy nap és egy éjjel tesz meg, útközben azonban még ezenfölül 5—6 mérföldenként etetnek is, Győrött, azaz feleúton, lovakat váltanak. A kocsik igen kényelmesek, mivel élelmiszereket, ruhát, ágyat, italt, szóval mindennemű szükségletet magunkkal vihetünk.

Budán ekkor rákost (Raokusch), azaz országgyűlést tartottak, Rákos a Budával átellenben levő Pest városa mellett elterülő térség, hol a nemesek közönségesen szabad ég alatt tartják gyüléseiket.

Óh édes Istenem, mily nagy pompa és fény, hogy ne mondjam fönnhéjázás uralkodott ekkor Magyarországon! A püspökök és világi főurak óriási kísérete, mind huszárosan aranynyal és ezüsttel díszített ruhákban, lóháton vonult föl, az útczákon tárogatókkal jelentették az étkezés idejét. A fényes és pazar lakmározásnak végehossza nincs. A király pedig oly nyomorúságban sinylődik, hogy ha valamely követséget fogadni akar, először nagy uzsorára kölcsön kell vennie. Úgy látszik, hogy ez nem tarthat soká.[1]

1526 deczemberben a moszkvai követség ügyében, Bécsből Esztergomba mentem a királyhoz, ki épen ekkor az állatkertből kiszabadult bölényre[2]

[1] Hasonló jövendöléseket találhatunk a velenczei követ és B. Burgió pápai követ jelentésében (1523—26).

[2] Ebből látható, hogy a tulajdonképeni Magyarországon a bölény már csak állatkertben élt, Erdélyben

vadászott és a vadászatba annyira belemélyedt, hogy kisérete későn érkezett vissza Esztergomba, a király hollétét azonban senki sem tudta. Ennélfogva nagy volt a sírás-rivás, szomorúság és jajveszékelés egész éjfélig, midőn a király visszaérkezett.

1534 szept. elsején késő este a király ő felsége magához hivatott és megparancsolta, hogy másnap haladéktalanul Semptére (Schinta) utazzam Thurzó Elek magyarországi helytartóhoz.

Másnap reggel hajnali négy órakor a király tudatta velem a Thurzóval közlendőket. Két óra mulva már kocsin ültem és Pozsonyba hajtattam, itt etetés volt, azután még három mérföldet haladtam Szempczig (Wartberg).

Harmadikán Semptére érkeztem, mielőtt

azonban 1814-ben, mások szerint pedig 1775-ben lőtték az utolsó bölényt. Hajdan egész Németországban és Svájczban is el volt terjedve, már a Nibelungen-énekben is mint vadászatra szánt állatok említtetnek, a XVII. században azonban a tilsiti erdőre korlátoztattak, itt a legutolsót 1775-ben vadorzók pusztították el; ma csak a Litvániában, Grodno kormánykerületben, prusanii járásban levő bjelovjesi erdőben élnek, számuk mintegy ezerre rúghat. III. Ágost lengyel király, 1752 szeptember 27-én tartott nagy vadászaton, 42 darabot lövetett le. Vadászatuk most legszigorúbban tilos, mivel különben is kiveszőben vannak.

Számos magyarországi helynév a bölény létezésének emlékét viseli, így pl.: Belényes (Bihar megye), Belény (Gömör m.), Belényszállás Jászberény hajdani neve, stb.

Thurzó még fölkelt volna és ebéd előtt megbizatásomat elintéztem és a válasszal viszszautaztam.

1538. A római király ő felségéhez hű magyar alattvalók, a Vág folyó mellett, Semptétől két mérföldnyire fekvő Séllye mezővároskába gyültek össze, ide rendeltetvén, aug. 16-án Bécsből elindultam, a magyarokkal ügyeimet elintéztem és aug. 22-én ismét visszaérkeztem Bécsbe. Sellyén van a legtöbb vizi harczos, vagyis naszádos (Nassadisten), ugyanide hozzák föl a sóval és árukkal megrakott hajókat.»

XV.

Gr. Nogarola Lénárd útazása Laibachból (Bosznián át) Nisbe. 1532.

Irta: *Kuripesics.*

(L.: Gévay, *Akten und Urkunden* I. köt.)

«1532 május 3-án indultunk el Laibachból Weixelburgon és Möttlingen átútazva, 6-án átkeltünk a Kulpa folyón, a tulsó parton 40 horvát csatlakozott hozzánk és Ljesniczáig (Leschnitza) kísért el bennünket. Hatodikán Dubováczon (Tobolatz), hetedikén pedig Perna várban háltunk.

Május 8-án Gvozdanski (Gwossdantigke) faluba jutottunk, itt öt török már tizennégy nap óta várakozott reánk, ezek kíséretünkhöz csatlakoztak. Az öreg Zrinyi gróf értünk jött és a várba vezetett.[1] Kilenczedikén pihenőt tartottunk.

10-én tovább folytattuk útunkat, az urak Noviban (Nouvegradt) gr. Zrinyinél reggeliztek.

[1] Ez Zrinyi Miklós (a szigetvári hős atyja) volt, ki 1534-ben halt meg.

Az öreg gróf a fiatal Zrinyivel együtt kikísért. Ezután átkeltünk az Unna (Unda, Wann) folyón melybe itt még két folyócska ömlik.[1] Éjjeli szállásunk a folyón túl elterülő, viruló réteken volt. Itt vége van Horvátországnak (Krabaten) és Alsó-Bosznia (Wossen) határa itt kezdődik.

11-én korán reggel tovább haladtunk, egész napon át hegyeken, völgyeken, erdőkön és szép mezőkön keresztül mentünk, míg végre Kamengrad (Kamergraid) alá érkeztünk. A várban néhány ágyút sütöttek el tiszteletünkre. A sorompóknál janicsárok álltak, kik puskalövésekkel üdvözöltek. A kamengradi vár alatt elterülő völgyben sátort ütöttünk és a törökök által megvendégeltettünk.

12-én pihenőt tartottunk, és csak 13-án reggel folytattuk útunkat. Mindig hegyeken, völgyeken és mezőkön haladtunk, de házakat sehol sem láttunk. Kljucs (Klutz) alá érve, a várból ismét ágyúlövéssel üdvözöltek. A vár alatt letelepedtünk és víg lakomában részesültünk. 14-én hasonló vidéken mentünk keresztül és Jezero (Jesser) városkába érkeztünk, itt a hasonnevű víz partján, a város közelében háltunk meg.

15-én korán reggel elindultunk és Jaiczébe (Jaytza) Alsó-Bosznia[2] fővárosába érkeztünk. Magas hegyen fekvő vára rendkívül erős, házai azonban alacsonyak és egymástól távol állnak. Itt a Verbász (Werwossne) folyón kellett átkelnünk. Mielőtt éjjeli szállásra tértünk volna, jobb felől a magas sziklacsúcson álló Humacz (Umatz) várát pillantottuk meg, a várból három lövéssel üdvözöltek. Az éjt a Pruszacztól (Brusetz) fél mérföldnyire fekvő pruszaczi mezőn töltöttük.

Május 16-án Travnik (Kranicki) városkán mentünk át és az éjjeli szállást a mezőn ütöttük föl. 17-én Viszoko (Visacko) falun mentünk keresztül, a faluban épen vásár volt; számos török lovagolt elébünk, a faluból pedig majdnem mindenki utánunk szaladt. Jobb kéz felől egy hegytetőn igen régi kőfalat pillantottunk meg, ez, mint mondják, a keresztyének idejében szerfelett erős vár volt.[1] Ezután ismét a Verbász (Werwossen) folyón keltünk át.[2] Végre Verh-Boszna (Verwossne, Ober-wossen) városába, azaz Felső-Bosznia főhelyére értünk. A pasának szépen diszitett emberei elénk jöttek és szállásunkra kisértek, a városban egymás hátán tolongott a nép, mivel mindenki látni akart bennünket. — Itt olyan házba szállásoltattunk be, hol senki

[1] A Zsirovácz és a Szana.

[2] Alsó-Bosznia vagy Dolnyi Kraji, a magyar oklevelekben Olfeld, azaz, Alföld. Bosznia történelmi földrajzára nézve legkitünőbb munka: Klaics, Povjeszt Boszne do propaszti kraljesztva. Jajcze legtovább volt a keresztyéneké, ugyanis csak 1528-ban került török kézre.

[1] A viszokoi várban gyakran tartózkodtak a boszniai királyok.

[2] Itt a Boszna folyón keltek át, hiszen a Verbász folyót már régóta elhagyták.

sem szokott lakni, mivel ez a követségek számára van föntartva.[1] Itt az urak azonnal átöltözködtek és a velünk hozott ajándékokat a pasának vitték. Másnap, azaz 18-án, pihenőt tartottunk. Korán reggel néhány dobos és hegedüs zenét rendezett tiszteletünkre. Vacsora előtt az urak ismét a pasához lovagoltak és búcsút vettek tőle.

Május 19-én, azaz pünkösd napján, eltávoztunk Verhbosznából és éjjel egy magaslaton fekvő Tvrdomislje (Tordomissla) nevű török házban háltunk. 20 án először a magasan fekvő Pavlovics-féle sír mellett haladtunk el, azután Rogaticza városkán keresztül, egy völgybe jutottunk, innen a Szemecz nevű hosszú, magas és kövecses hegyen, ismét egy mély völgybe értünk, ezután a Drina folyón átkelve, Visegrádba, azaz Magasvárba érkeztünk, a hol a városkán kívül álló karavánszerájba szállásoltattunk be.

21-én Visegrádból, a völgyön keresztül lovagoltunk és a Rzava folyócskán átkelve, egy kis kolostorhoz jutottunk, hol két szerb (Surfisch) szerzetest találtunk, kik templomocskájokban

[1] Verhboszna (Várboszna a régi magyar oklevelekben) vára a mai szarajevoi vár helyén állott. A törökök már 1416-ban elfoglalták Verhbosznát és a vár aljában csakhamar török telep keletkezett, ez volt a mai Szarajevo magva; a város azonban csak 1463 után kezdett fejlődni, midőn a törökök véget vetettek a boszniai királyságnak.

énekeltek. Uram, József,[1] két aranyat ajándékozott nekik. Azután a balfelől emelkedő Dobrunj (Dobrim) vár alatt elhaladva és az Uvacz (Ubenach) folyócskán átkelve, jobbfelől a hegytetőn, régi kőfalat pillantottunk meg, ez a keresztyének idejében a szép Pribojvár (Prybon) volt. A viruló mezőkön áthaladva és Priboj mezővárost érintve, végre egy réten állapodtunk meg és ott megháltunk.

22-én Krotovo (Gratoua) és Szkender-pasina[2] (Schkender Poschnia) falvakon mentünk keresztül, éjjeli szállásunk ismét a réten volt, a vidéket Sztan Urszulának (Zastan Vrsule), a hegységet pedig Jeszeniczának nevezik. Hasszán vajda a szjeniczei (Zenitzer) mezőig kisért el bennünket, itt pedig a novibazári vajda váltotta fel. 23-ikán Brnjicza (Brengnitza) faluban reggeliztünk és Ljutszke (Sutzika) környékén, a réten háltunk.

24-én korán reggel elindultunk és Novibazárban (Nonyspasar) a szép karavánszerájban háltunk. 25-én az itteni vajda a hegyig elkisért bennünket, azután visszatért, mi pedig az Ibar (Iber) folyón átkeltünk. Itt végződik Bosznia és kezdődik Szerbia (Surfey). Éjjeli szállásunk a hegyen, egy kút mellett volt, közelünkben néhány rongyos házat láttunk, melyekben szent Pál hitét követő keresztyének laknak.[3] Ezen vidéket a folyóról

[1] Lamberg József.
[2] Ma: Novaváros.
[3] A paulikiánok tana Kisázsiából származott és a

szintén Ibarnak nevezik. Éjjel oly óriási zivatar kerekedett, hogy ládáinkat és podgyászainkat majdnem elsodorta.

26-án hegyen-völgyön útazva, Toplicza (Doplitz) mezővároskába érkeztünk és egy nagy parasztházban háltunk. 27-én egy síkságon és folyón mentünk át, Nistől mintegy fél mérföldnyire a csalitban eltévedtünk, azonban csakhamar kibontakoztunk, csupán gr. Nogarola úr lakáját nem leltük sehol, mígnem a kapidzsi pasa szorgos keresése után, végre előkerült. Az idővesztéség miatt nem mehettünk be Nisbe, hanem egy közeli faluban háltunk.

Május 28-án, korán Nisbe érkeztünk és valamely kényelmes török házba szállásoltattunk be. Itt a szultánra kellett várakoznunk, ki jun. 12-én érkezett Nisbe. Innen 14-én útra keltünk és 21-én Nándor-Fehérvárra érkeztünk, hol jul. 5-ig várakoztunk a török császárra; jul. 7-én átkeltünk a Száván és 15-én Eszékre (Osseck) érkeztünk, 20-án átkeltünk a Dráván (Trob) és aug. 10-ikén Kőszeg alá értünk; Kőszeget ekkor épen javában ostromolták a törökök. A városkától egy puskalövésnyire emelkedő dombon lévén szállásunk, éjjel-nappal láthattuk és hallhattuk a rettenetes

manikheizmushoz hasonlított, a Balkán-félszigeten, a IX. században tünt fel először. E tannak reformátora a bolgár származású Bogomil, a róla elnevezett felekezetnek (bogomilok) alapitójává lett.

ostromlást. A vár kapitánya Jurisics (Turitschütz) Miklós végre feladta a várat, a törökök azonban vissza vonultak; mi pedig Sopronon és Bruckon át haza felé indultunk és szept. 2-án este nyolcz órakor Bécsbe érkeztünk.»

XVI.

Chéneau János útazása Ragúzából Nisbe. 1547.

(L.: Pouqueville, *Voyages* III.)

»Párisból 1547 jan. 5-én keltünk útra; Ragúzából elindulva, márcz. 13-án a hasonnevű folyó mellett fekvő Trebinjébe érkeztünk, innen Zrniczába (Sernich), azután pedig zord és kopár hegyeken keresztül, Gaczko (Cochis) nevű vidékre és városba[1] jutottunk, Gaczko törökös kereskedő város, szandzsákszékhely és vár. Innen Plevje (Plennie) és Prjepolje (Prépoville) helységeken át, Milesevo[2] nevű faluba értünk, hol megháltunk;

[1] Gaczko nevű város vagy zárt helység nincs, az elnevezés az egész medenczére vonatkozik (Focsától délre, Sztolácztól keletre). A legnagyobb házcsoport, mely hajdan a török hatóságok székhelye volt: Metochia, ezt szokták Gaczkonak nevezni.

[2] Milesevo, híres kolostor Prjepolje és Szjenicza közt, itt létezett Szent Száva (a szerbek Sz. Istvánja)

közelében kis vár és zárda látható, ez utóbbiban néhány szerzetes Szt. Száva testét őrzi és az útasoknak meg is mutatja. A törökök is tiszteletben tarják Szt. Szávát és a szerzeteseknek alamizsnát adnak.

Ezután az eléggé jelentékeny Novibazárba érkeztünk, hol lovakat váltottunk és egy napot töltöttünk. Innen az Ezüsthegységen (Szrebrenicza) mentünk át, a hegység rendkívül zord és kopár, de azért sok ezüstöt ásnak itt, miből a szultánnak nagy jövedelme van. Láttuk a hajdan virágzó, ma pedig faluvá lett Nist. A szerb nők többnyire levágják hajokat, némelyek azonban hosszú hajat és alaktalan posztókalapot viselnek. A kalapra üvegolvasókat, gyűrűket, függőket és pénzdarabokat aggatnak. Innen Szófián és Filippopolon keresztül Drinápolyba mentünk, hol megérkezésünk után néhány nap mulva hirét vettük Ferencz királyunk halálának.«

sirja s itt koronáztatott királylyá I. Trvtko Bosznia és Szerbia kettős koronájával. Bővebbet: Klaics, *Bosznia története*, fordította Szamota István. N.-Becskerek. 1890.

XVII.

Útazás Lengyelországból Konstantinápolyba. 1569.

(L.: *Beschreybunge einer Reyse eins fürnemlichen Polnischen Hern.* Nürnberg 1571.)

«Midőn Oláhországon át, Konstantinápolyba útaztam, először a Bukovina[1] erdőbe érkeztem, az oláhok itt 1497-ben 50,000 lengyel harczost gyilkoltak le egyetlen napon. Ezután Szucsavába (Schletschava) jutottam, hol a despotát mintegy öt évvel ezelőtt a magyarok elárulták és az oláhok darabokra konczolták.

Szucsavából Solesti (Schoreschem) és Lipovecz városkákon át Kiliába mentem. Kiliából a Dunán (Tain) Tulcsába, innen pedig Babadagon és Halfaköi (Holoferdt) bolgár falun át,

[1] Bukovina (azaz: Bükkország) a középkorban Moldva történeti talaja volt; itt vannak: Szucsava, a moldvai fejedelmek régi székvárosa, Putna kolostor, fejedelmi sirokkal; általában a legrégibb és legjelentékenyebb kolostorok is. 1775 óta az osztrákoké.

Medzsidiech (Halakupi) városkába érkeztem, hol a keresztyének a pogányok ellen árkot és két öl vastag falat készítettek. A Dunától a tengerig húzódó fal mai napig is látható.[1]

Innen Hadzsi-oglu-pazardzsik (Batzartschik Preschadi) városba jutottam, itt a sziklatetőn szintén igen régi bolgár vár romjai láthatók. Ezután Eftane (Ephangi) falun és a rendkívül magas Balkán (Balthan) hegységen át, Nadirköi (Nader) bolgár faluba érkeztem. Ezután következik Aidosz (Heides) városka, itt az utak kétfelé válnak, az egyik Drinápolyba, a másik pedig sűrű tölgy és fenyő erdőkön át, Kirkkilissze (Kenkliss), azaz Negyventemplom városba vezet.[2] A várostól egy mérföldnyire, hasonnevű magas vár emelkedik, itt ma is keresztyének laknak és bortermeléssel foglalkoznak. A várban 40 templom, egy főmetropolita és 8,000 szerzetes volt. — A várat Bajazet szultán másfél évig ostromolta, mialatt sok keresztyén harczos leöletett. A vár bevétele után, a törökök minden templomot leromboltak, csupán a Konstantin császár által márványból és alabastromból építtetett legszebb szentegyházat hagyták meg.

[1] Ez a mai napig is meglevő «Trajánsáncz», mely Küsztendzse (Costanza) és Csernavoda közt, a Dunától a Fekete-tengerig 55 km.-nyi hosszúságban húzódik; magassága 2·5—3 m., néhol 5·8 mét. Az 1854-ki háborúban némi jelentőséggel bírt.

[2] Kirkkilissze újgörögül: Szaranda-Ekklesszie; bolgárul: Lozengrad.

Kirkkilisszéből Bunarhisszár (Begiarasér) városkán át, Vizába (Wescha) jutottam, itt szintén szép vár létezett, a törökök azonban ezt is elpusztították. A várnak négy fala, négy árka és négy sáncza volt. Ezután a fővárostól 3 mérföldnyire fekvő Csataldzsa (Tadultsche) városkába érkeztem, a szultánnak itt gyönyörű vadaskertje van, hol gyakran egész udvarával vadászni szokott. Innen 1569 jul. 14-én Konstantinápolyba mentem.»

XVII.

Bongars J. útazása Bécsből (Erdélyen át) Konstantinápolyba. 1585.

Bongars Jakab született Orleánsban, meghalt Párisban 1612 jul. 29-én. IV. Henrik számos fontos diplomácziai megbizatásban részesitette. Bongars különösen érdeklődött a magyarok iránt és 1600-ban kiadta a «Collectio Hungaricarum rerum Scriptores» czímű magyar történelmi vonatkozású gyűjteményt, mely Frankfurtban nyomatott és igen sok földrajzi művet is tartalmaz. Az útleirás franczia szövegét l.: Hermann Hagen, *Vier Abhandlungen* czímű munkájában.

«Bécsből 1585 április 12-én pénteken délután útaztam el. Schwechat (Schwichet), Fischamend (Fichemyn), Rägelsbrunn (Rechelbrun) helységek érintésével, Köpcsény (Ketze) faluba érkeztem, az itteni kastély Liszty báróé. Balra Petronell,[1] ezt a németek Heidenstadtnak azaz, pogány vá-

[1] Petronell tüzetes leirását lásd Brownnál.

rosnak, a magyarok pedig Kis-Trójának (Kisch Troia) nevezik, állítólag Attila által pusztittatott el.

Ettől, t. i. Köpcsénytől egy mérföldnyire (lieue) van Pozsony (Posong), latinul Posonium vagy Pisonium, valamely Pisoról neveztetik. Ajánló leveleim voltak Clusius Károlytól Radeccius István egri püspökhöz és egy András nevű gyógyszerészhez. Pozsonyban van eltemetve Elemosinarius János, kinek ezüst koporsóját arany és drágakövek diszítik. A város a Duna északi partján terül el, a folyamon csolnakok kelnek át; nyugati oldalán magas hegyen szép várkastély áll.

Vasárnap reggel elutaztam Pozsonyból, ismét átkeltem a Dunán, Magyar-Óvárott (Owar) ebédeltem és háltam. Csinos kis város, szép kastélylyal. Mindenütt rónaság.

Hétfőn Öttevényen (Etiznyn, Hackstrass) mentem keresztül. Sikság. Ezután a Rábczán épült hidon mentem át. A hidat helyőrség őrzi. Sikság.

Ebédre Győrre (Tjuri, Javarino) érkeztem. Ajánló levelem volt Ungnad úrtól, báró Tevel András tábornok, győri parancsnokhoz, ki körülbelül 70 éves, 40 év óta Magyarországon szolgál, 14 év óta győri várparancsnok; mintegy 8000 katona és 12 vár fölött kormányoz. A városnak négyszögletes 8 bástyája és 3 kapuja van. Itt ömlenek a Duna egyik ágába a Rábcza és Rába folyók, ez utóbbitól a város német neve származik. Vize a fenekén levő földtől rendkívül fekete. Környöskörül sikság, csupán déli oldalán látszanak a távolban alacsony hegyek.

A délkeletre emelkedő Szent-Márton hegyen kolostor áll, melynek egykor Szent Márton volt apátja.[1] Jelenleg 200 főnyi helyőrséggel ellátott erődd é van átalakítva. Ugyanitt két király sírja, könyvtár, Szent István magyar király széke.

Győr helyőrsége 700 német és 300 magyar gyalogos, továbbá 400 huszár. Minden reggel 25 huszár megy ki kémszemlére. A hajdani püspöki széképület jelenleg Andrásvár nevű erőd; közelében a háromtornyú régi székesegyház áll. A templom falán néhány régi feliratot láttam. Győr házai alacsonyak, utczái azonban egyenesek. Keddet itt töltöttem.

Szerdán reggel útra keltem, a Dunán[2] hajón mentem át. Szőgye (Signè) falunál még szélesebb ágon keltem át, azután a másfél mérföldnyi (lieue) távolságra levő Németi[3] (Nimeth) dunaparti faluban ebédeltem. Egy közeli nemesi lakban öt arasznyi széles, 11 arasznyi hosszú és 3 arasznyi magas kőkoporsót láttam. Egyik oldalán felirat volt. A kápolna bejáratánál régi kő áll, melyre szárnyas kutya van vésve.

[1] Szt. Márton toursi püspök a IV. században élt, tehát nem lehetett pannonhalmi apát.

[2] A mosonyi Dunaág.

[3] L: Hevenesi térképén, Németi falvat körülbelül a mai Kolos-Néma helyén.

Komáromba délután érkeztem. Vára rendkívül erős és épen azon ponton fekszik, hol a Vág a Dunával egyesül. Csütörtökön reggel megtekintettem a négy bástyával, mellvédekkel stb. ellátott háromszög alakú várat, puskapor malmot, ágyúkat stb. Helyőrsége 400 német katona, ezenkívül 200 huszár és néhány drabant. A Vágon 10 darab 22 evezős naszád, melyek mindegyike három ágyúval van fölszerelve, a Dunán pedig 11 teljesen ilyen naszád van. Mutattak a Dunában talált emberi czombcsontot,[1] melynek hossza 4 nagy arasz, szélessége pedig 2 arasz volt. Ugyanezen napon a tábornoknál ebédeltem.

Tata (Thates) Komáromtól délkeletre, két mérföldnyire (lieue) fekvő vár. Hajdan a később németalföldi kormányzóvá lett Mária királynő lakhelye. Márványbányáiról, meleg és hideg forrásairól nevezetes. Helyőrsége 200 katona. A törököktől Miksa császár 1563-ban vette vissza. Komáromot Ferdinand 1550-ben erősíttette meg.

Csütörtökön délután elindultunk Komáromból, egy mellénk rendelt katona vezetett bennünket. Síkság. A kis Dunaágon azután Guttánál a Vágon átkeltünk; este Érsekújvárra érkeztünk. Érsekújvártól (Castelnovo) fél mérföldnyire van egy falu, mely a töröknek és a császárnak adót fizet. Érsekújvár hat bástyával ellátott, hatszög-

[1] Ez természetesen ősvilági állat csontja volt. Brown angol utazó is látott ilyen csontokat Semptén.

letü erősség, azonban ekkor még nem volt teljesen befejezve.[1]

Ezután a Nyitra folyó partján haladva, Nyitrára érkeztünk, útközben mindenütt tótul (Slavatisch) beszélnek. Nyitra a mellette elfutó folyótól kapta nevét. Püspökség. Püspöke ekkor Mósóczy Zakariás (Moschatz) volt. A város és vár, hegyen áll. A várost hajdan kőfal környezte, miként ez a romokból kivehető.

Délután a hegyek közt haladtunk. Este Tapolcsány (Doppoltschan) mezővárosban tértünk éjjeli szállásra. Az egész vidéket sűrűn lepik el a falvak. Mindkét oldalról hegyek.

Szombaton Veszteniczen (Vistervitz ebédeltem és Privigye (Breivitz) tót városban háltam. Mindenütt hegyes vidék. Vesztenicz és Privigye közt van Kós (Kosch) német falu:[2] Privigyére

[1] Érsekújvár építését Várdai Pál esztergomi érsek (megh. 1549) kezdte meg és Oláh Miklós fejezte be; másfél század alatt 10 ostromot állott ki, III. Károly alatt teljesen leromboltatott, ma már romjai sem láthatók.

[2] Kós, valamint az alább említett Rudnó, németek által lakott falvak voltak, ma mind kettő egészen tót, egyébiránt nemcsak a falusi német lakosság tótosodott el, hanem a hajdan tiszta német lakossággal biró felvidéki bányavárosok is nagyobbára tótokká lettek. Így pl. Bakabánya a szomszéd magyarok által «Németbakának» neveztetik, emlékéül annak, hogy itt hajdan németek laktak, mint ezt a bányamívelés történetéből is tudjuk, de a dűlők, szőlőhegyek stb. máig fenn-

épen nagyszombaton érkeztünk. Másnap, azaz husvét vasárnapján délután, folytattuk utunkat. Nedozseren (Nedejar) azután pedig Rudnó (Rauden) német falun keresztül mentünk. Este Tót-Prónára (Windisch-Broben, Slavatis-Brawen) érkeztünk. Hétfőn a Vágba ömlő Túrócz (Douretsch) folyócska mentén, jól művelt és kies dombvidéken haladtunk keresztül.

Sucsányban (Soutschan) ebédeltünk. Itt szokták a Fátra hegység megmászásához szükséges lovakat bérelni; mi öt lovat béreltünk. Azután Turán (Tourian) falun mentünk át. Nem messze innen, a zord hegyekből jövő Árva (Orava) folyó ömlik a Vágba, kissé távolabb a Lubocsna folyócska torkolata látható; folytonosan a Vág mentén haladva, Rózsahegyre érkeztünk, ez, valamint a tőle balra levő Likava (Nisava) vár Ditrichsteiné.

Győrt Szász Móricz herczeg kezdte erősíteni. Érsekújvár helyőrsége 400 huszár, ugyanannyi drabant és körülbelöl épen annyi német gyalogos.

Rózsahegynél átkeltem a Vágon, Szt. Miklóson ebédeltem. Ezután Szt. Péter falun és Hibbe (Hieb, Geip) német mezővároson haladtunk keresztül. Vihodnán éjjeli szállás.

Szerdán Lucsivnán (Vandalice Lubchifna) ebédeltem. Itt kezdődik a Szepesség (Sipss).

maradt nevei is azokra emlékeztetnek, holott ma a lakosok csekély kivétellel tótok. Ugyanezt mondhatjuk Beszterczebányáról, Korponáról stb.

Vihodnán a pulykához hasonló két nagy madarat, azaz siketfajdot vettem, a fajdnak görbe csőre, szeme körül pedig kisújjnyi széles vörös szegélye van, farka a fáczánéhoz hasonlít, tollának szine pedig a fogolyéhoz, szalonkáéhoz és fáczánéhoz. Utközben egy másik fáczán-nagyságú és az elöbbihez teljesen hasonló válfajt vettem, ennek csőre fekete, az elöbbié pedig fehér. Az utóbbit nyirfajdnak hivják.

Lucsivnáról Poprádon (Pobrad, Leutschendorf) és Svábóczón (Schwabotry, Schwabsdorf) keresztül tovább haladtam. Mindkettő szép mezőváros; körülöttük még számos helység terül el.[1] Svábócztól negyed mérföldnyire (lieue) három hatalmas felbugyogó forrást[2] lát'am, melynek vize később kővé változik, ezen kövekből mi is szedtünk, némelyek lágyak és puhák, mások pedig többé-kevésbbé kemények voltak. Ehez hasonló több is van az országban. Vize tiszta, hideg, édes és savanykás.

Éjjeli szállás Löcsén (Leitsch), tótul Levocsa (Levotscha), az országhoz képest elég szép város; hegyen áll. Ezután Szepesváralja (Kirchdorf), tótul Podhrad (Poderatse), kies völgyben fekvő szép mezővárosba érkeztünk. Egyfelöl szép templom és a váradi püspök lakhelye, másfelöl pedig a Szepesvárnak (Sipserhauss) nevezett vár, ez

[1] Ezek: Felka, Sz. Szombat, Mateócz, Strázsa stb.
[2] Ezek: a filiczi, kissóczi, svábóczi, szent-andrási stb. savanyúvíz források.

utóbbi magas hegyen áll.[1] Szepesváralja a lengyel királynak elzálogosított 13 szepesi város egyike. Itt lovat vettem.

Másnap a hegy tövében elterülő Beharócz (Burselgrund) falun mentünk át. Ebéd Siroka (Schiroschen) faluban, honnan az eperjesi útról lekanyarodva jobbra mentünk és Kassától három mérföldnyire levő falucskában háltunk.

Másnap, azaz szombaton délben, Kassára érkeztünk. Udvarias fogadtatás. Mint mondják, Kassát valamely Cassiusról nevezték el. Igen szép ezüst érmet láttam, egyik oldalán kiterjesztett szárnyú sas, a másikon pedig három ember volt.

Kassáról május elsején délután indultunk el. Kassán 500 német gyalogos, a környékbeli falvakban pedig 400 lovas van elhelyezve.

Kassa közelében sóbányák és sóforrások léteznek.[2] A parasztok sós vízzel készítik kenyeröket és húsételeiket. Meleg időben békaeső esik. A Hernád folyó a Tiszába folyik.[3]

Éjjeli szállás Encsen (Eitschen), mely az egri kormányzósághoz tartozik. A kormányzó — jelenleg Ungnad Kristóf — innen húzza jövedelmét; tavaly 3000 tallért kapott borért. Göncztől

[1] A híres Szepesvárnak ma már csak romjai láthatók. A vár hajdan a Zápolyáké, később a Thurzóké volt.

[2] Sóvárról és az ottani sóművekről bővebbet Brown E. útleírásánál.

[3] Előbb azonban Ónodnál a Sajóval egyesül.

(Ginths) Tokajig gyönyörű hegyek húzódnak,[1] melyeken felséges bor terem.

Május 2-án. Encstől Tokajig 5 mérföld. Ide délben érkeztünk meg, útközben Szántót is érintettük, ennek közelében néhány év előtt forrást fedeztek föl, melynek vize fölmelegítve, sokféle baj, különösen szemfájás és csúz ellen igen jó sikerrel használtatik. Tokajtól (Tockai) fél mérföldnyire a Bodrog (Bottroc) folyó látható. Tokaj romladozó vár a Tisza és a Bodrog összefolyásánál. Helyörsége 300 német és 200 huszár. Mindenfelé igen sok czigány, kik mindnyájan kovácsok, kocsikon laknak.[2]

Május 3-án délután tovább mentünk, mindjárt elindulásunkkor átkeltünk a Tiszán. Éjjeli szállás Kállón. Érintettük Keresztur (Cherattelor) hódoltsági falvat, mely a töröknek 500 tallért és bizonyos számú szarvasmarhát szolgáltat adó fejében. Pusztaság. Két biró, egyiket a török, másikat pedig a császár nevezi ki, mindegyik tudósításokkal tartozik urának. Kálló mocsaras vidéken levő, három bástyával ellátott kis vár. Tüzérségben és egyéb hadi kellékekben nincs hiány. A törökök közeledtére elsütik az ágyúkat, hogy a falusi lakosokat értesítsék, mire ezek az erősségekbe vagy távolabbi vidékekre menekülnek értékesebb holmijukkal. Helyörség 200 német. Ezen-

[1] Hegyalja.

[2] A czigányokról bővebbet l. Townson R. útazásánál.

kívül szép számmal vannak huszárok és szabadhajduk is. A várat 14 évvel ezelőtt Teuffenbach és Ruber tábornokok építtették, megelőzvén a törököket, kik már ide hordták az erődítményekhez szükséges fát. Kálló közelében mintegy fél mérföldnyire, Debreczen (ez óriási falu, bizonyára akkora mint Prága) irányában, nagy álló víz létezik,[1] ez sohasem szárad ki, sós vizétől a szarvasmarhák meghíznak és rövid idő alatt annyira rászoknak, hogy maguktól is visszatérnének akár öt mérföldnyi távolságról is.

Május 4-én egy kis faluban volt éjjeli szállásunk.

Május 5-én a Báthory István lengyel király rokonának tulajdonát képező Bátoron (Bathor) mentünk át. Ezután mintegy két mérföldnyi útat, nárczistól illatozó erdőn keresztül tettünk meg és délben Vállaj (Wada) faluba érkeztünk. Éjjeli szállás Domahidán (Damhütt), közelében kis folyó, melyben sok hal és récze él.

Május 6-án Szatmár városában ebédeltünk. Öt bástyájú erős várában, 35 ágyú van. A szatmári (Saghmar) vár a Szamos (Schomouch) folyó által képezett szigeten áll. Helyőrsége 700 német, 300 huszár, számos szabadhajdú stb. 1565-ben Schwendy által építtetett; 1562-ben 24.000 ezer török ostromolta 4000 védő ellen. Alig emelkedett ki kissé a földből, 1566-ban ismét óriási ostromot állott ki.

[1] Ez a Hevenesi-féle térképen (1689) még egész terjedelmében föl van tüntetve; maradványa az újfejértói tó.

Május 7-én Szinyér-Váralján háltunk. Ezentúl több az oláh, mint a magyar szó.[1]

Május 8-án, azaz szerdán délben Nagybányára (Hungrisch-Neustatt, Bagno) érkeztünk.

Junius 1-én Apollonia Medabeno és Dom Pad de la Motte társaságában eltávoztam Nagybányáról (Baina), ezután a mármarosi hegyekből eredő Lápos (Jappisch) folyócskán keltünk át, e folyó a császár és az erdélyi fejedelem birtokai közt határt von. Ebéd Kővárott (Kuyvar), ez magas és zord hegyek közt, teljesen elszigetelt meredek sziklán áll,[2] egyetlen följárója is sziklába van vágva. Az erdélyi fejedelem itt Kristóf parancsnoksága alatt helyőrséget tart. Lelilæus János jezsuita, a fejedelem tanítója, a Láposból kénes vizet[3] ivott agyvelő bántalmai ellen, most visszatérőben itt tartózkodott.

Junius 2-án vasárnap délután útra keltem, ezután az erdőkön és hegyeken áthaladva, Erdélybe léptem be (ugyanis eddig a Jánosnak egyezség által átadott magyar részekről volt

[1] Szatmármegyében az oláhság nem hódított még annyit, mint pl. Erdélyben, Arad-, Krassó- és Temesmegyékben, jóllehet ma már Aranyos-Medgyesen (tehát Sz. Váraljától nyugatra) is laknak oláhok.

[2] Ettől vette nevét az 1876-ban Szatmár- és Szolnok-Doboka megyékbe beolvasztott Kővárvidéke.

[3] Ez valószínűleg a remetei (N. Somkút mellett) ásványvízforrás volt.

szó). Éjjeli szállásunk a hegyek aljában elterülő faluban volt.

Junius 3-án a Szamoson háromszor átkeltem. Deésen (Deesbourg) ebédeltem. Sóbányák.

Délután Szamosujváron (Wywar) mentem át, várát a Szamos egészen körülveszi. Éjjeli szállás egy kis faluban.

Junius 4-én. Ismét átkeltem a Szamoson. Kolozsvárt jobb kéz felől hagyva, Tordára érkeztem. Itt ebédeltem és háltam. Csinos város, sok régiség. Sóbányák. Találkoztam Gyulay Pállal,[1] Báthory titkárával. Torda az Aranyos (Arevasch) folyó mellett fekszik.

Másnap átkeltem az Aranyoson és a Maros mellett fekvő Enyed városában (Hegnedin) ebédeltem. A várkastélyban óriások csontjai és sárkányfejek láthatók, melyeket valamely erdélyi hegységből hoztak, hol, mint mondják, igen sok található. Enyeden másfél napot töltöttem.

7-én, azaz pénteken, Gyulafehérvárra érkeztem, a tüzérségi kapitánynál ebédeltem. Bemutattam leveleimet Blandrata György elsőtanácsosnak (hajdan János király orvosa volt) és Kovassóczy Farkas kanczeliárnak. Kezet csókoltam Géczy János kormányzónak. Jelenleg 60 éves, ezelőtt váradi kapitány volt. Somlyói Báthory Zsigmond fejedelem jelenleg mintegy 13 éves.

[1] Gyulay Pált, Báthory Boldizsár, mivel az ellene tervezett összeesküvés fejének tartotta, 1591-ben kivégeztette.

A fejedelmi udvar hajdan a kanonokok lakóhelye volt, a várkastély pedig püspöki székhelyül szolgált. A város dombon áll, erős falak veszik körül. Gyulafehérvár bolgárul Belgrád, németül Ungarisch-Weissenburg.[1] Székelyföld (Siculia, Zickelland) Báthory által leigázott népes tartomány.

Miután a fejedelemtől az oláh vajdához leveleket és útlevelet kaptunk, junius 16-án vasárnap délután elindultunk. A várostól fél mérföldnyire folyik a Maros, mint mondják, hajdan idáig terjedt a város, ennek bizonyságai az itt található kövek, oszlopok és szobrok.[2]

Szászsebes (Milsbach) szász városkát jobb felől hagyva, Szerdahelyre (Reissmár) értünk éjjeli szállásra. Szerdahely ép úgy, mint a többi szász városok, szépen épült, népes és nagy.

Másnap délben Nagyszebenbe (Cibin) érkeztünk, mielőtt öt vagy hat szép szász mezővároson haladtunk át; templomaik várakhoz és kastélyokhoz hasonlítanak. Szeben a szászok főhelye, itt tartják gyűléseiket is. A mellette elfutó Czibin folyócskáról Cibiniumnak és Szebennek nevez-

[1] Mai német neve (Karlsburg) csak III. Károly idejében keletkezett. Az oláhok ma is Belgrádnak nevezik, ez egyik legfényesebb bizonyítéka annak, hogy az oláhok előtt szlávok laktak Erdélyben és az általuk felállított római folytonossági elvet romba dönti, különben egyetlen helynév sincs Erdélyben, mely a rómaiakra emlékeztetne.

[2] Ez Apulum római város romjaira vonatkozik.

tetik. Fekvés és művészet által megerősített város, környöskörül mocsarak védik. Találkoztam Walter fejedelmi kincstárnokkal és 19-én vele együtt útra keltünk. Átkeltünk az Olt folyón és Kercz (Chertz) faluban ebédeltünk.[1]

Délután Fogarason (Fougeras) mentünk át; csinos mezőváros, erős vár; ezután szép erdőkön haladva, a brassói urak tulajdonát képező Sárkány (Scharkaim) mezővárosba értünk, hol megháltunk.

Ezután a három mérföld hosszú sárkányi erdőn (Scharkainerdee) áthaladva, Hirscher Lukács brassói biró fiával találkoztunk, ki a várostól egy mérföldnyire levő mezővároskában[2] plébános volt, itt ebédeltünk.

Brassó koronához hasonló, köralakban épült kis város, innen különféle elnevezése: Kronstadt, Corona, Stephanopolis stb. Kertz István orvos. D. Péter plébános. Pénteken és szombaton igen népes hetivásár tartatik, melyre annyi oláh és moldvai (Bogdans)[3] sereglik össze, mintha országos vásár volna. Szeben felé síkság terül el. A szebenihez hasonló három kijárata van.

Erdélyország gabonában és borban bővöl-

[1] Kerczen a középkorban nevezetes cziszterczita apátság létezett, melynek romjai ma is láthatók. Bővebbet Fuchshofer *Monasteriologidjában*.

[2] Feketehalom.

[3] Törökül: Moldva = Bogdan, Oláhország pedig = Iflak.

ködő dombvidék, melyet mindenfelől bástyafalakhoz hasonló hegyek öveznek. Mindennemű ércz szintén bőven található. A folyók is hordanak aranyat, melyet az e czélra kirendelt emberek gyűjtenek össze. Erdély a töröknek 14.000 tallér adót fizet, különben szabad; ugyanis néhány évvel ezelőtt valamely erdélyi 100.000 tallért igért a fejedelemségért, a konstantinápolyi ügyvivő tiltakozott ez ellen, mivel Erdély a töröknek nem alávetett, hanem oltalma alatt álló ország. Brassóban útlevelet, valamint a vajdához és a nagy vornik (grand Vornikhoz) vagyis főudvarnokhoz ajánló leveleket kaptam.

Junius 24-én hétfőn délután, egy városi vezetővel útra keltünk és Rozsnyón (Rosenaw) áthaladva, Törcsvárra érkeztünk, hol éjjeli szállásra tértünk. Törcsvár a hegyek közt vezető átjárónál áll. A helyőrség egy része minden reggel őrjáratra indul a hegyek közé és ha valamely nem környékbelit talál, magával viszi. Ezt pedig azért teszik, hogy mindenki kénytelen legyen a vár mellett elhaladó átjárót használni, mely egyébiránt az egyetlen kocsi- vagy lovagló út. Ily várak az összes erdélyi szorosoknál léteznek,[1] tehát engedély nélkül se ki, se be nem lehet menni. A vártól egy mérföldnyire (lieue) a hegynyergen kereszt áll, mely határjelt képez Erdély- és Oláh-

[1] Az erdélyi szorosokat őrző erődök mai napig megvannak, így pl.: a vöröstoronyi, törcsvári, gimesi, tölgyesi stb. szorosoknál.

ország közt. Nem messze ettől szabad ég alatt étkeztünk, azután a Királykő (Königstul) nevű sziklán ereszkedtünk le, a kocsikat itt köteleken bocsátják le.

Ezután a hegy tövénél elfutó Dimbovicza (Dombawitza) folyón keltünk át. Éjjeli szállásunk a Dimboviczába ömlő Jalovicza (Jolawitza) folyócska mellett fekvő faluban volt. Közelében Csetatye della Negravoda (Nigrovada) vár.[1]

26-án ismét a Dimboviczához (Dombe) érkeztem. Éjjel Tirgovistben, a ferenczrendi szerzeteseknél háltam.

Másnap a Dimbovicza partján haladva, Bukarestbe (Bukorest) érkeztem, ez csütörtökön volt. Bukarest jelenleg az udvar tartózkodó helye. Másnap a diván elé hivattak, átadtam a leveleket a vajdának. Az erdélyi fejedelem levelének fölirata ez volt: Magnifico et spectabili domino Michne Dei gratia vero domino et heredi perpetuo terræ Transalpinensis. A havasalföldi fejedelem mintegy 25 éves lehetett. Julius elsején a nagy posztelnik (grand Postelnic) kikutattatott, minden irományunkat magával vitte, tolmácsával megmagyaráztatta, a mit pedig ez meg nem értett, azt a ragúzaiak és a ferenczrendiek által fordittatta le. Este mindent visszakaptunk. Kedden szerb nyelven kiállitott útlevelet adtak át a Dunán való átkelésre: a pecsét tintával volt

[1] Csetatye della Negravoda, Kimpolungtól keletre van.

rányomva. Minden igyekezetünk daczára sem beszélhettünk a fejedelemmel. A vajda azonban vezetőt rendelt mellénk, hogy a Dunáig vezessen bennünket, mivel itt utólérhetjük a tegnap Sztambulba útazott fejedelmi kocsikat. Este útra keltünk tehát, ezután a Dimboviczán és egy másik folyón[1] átmenve, még idejekorán azon helyre érkeztünk, hol a kocsik állottak és másnap jókor reggel átkeltünk a Dunán Gyurgyevonál (Jerva), melynek várában török helyőrség állomásoz.[2]

Oláhország dúsgazgag ország, gabona, bor, szarvasmarha, ló, szóval minden igen nagy bőségben fordul elő, ezenkívül igen sok arany-, kén-, ezüst-, só- és szurokbánya létezik. Az ország Tirgovisttől (Tervisch) kezdve, a Dunáig csekély kivétellel síkság, Tirgovisttől az erdélyi határig magas hegyek és zord erdők közt halad az út. A nép teljesen barbár, folytonosan a nagyok boszújának és üldözésének lévén kitéve, már két-három ember láttára a hegyekbe menekül. Mindenütt nyomorult épületek: ugyanis az egész országban a templomokon és kolostorokon kívül, csak a bukaresti kastély van kőből építve. Azonban a vajda Tirgovistben, hol székhelye volt,[3] kicsiny, de szép és pompás palotát építtetett.

[1] Ardzsis folyó.
[2] Gyurgyevo 1416—1829-ig volt a törökké.
[3] Bukarest csak 1665-ben lett a fejedelmek állandó székhelyévé.

A városba két mérföldnyi távolságról vizet vezettetett, ágyúkat öntetett, stb.

Az oláhok hivatalos és egyházi közokirataikat szerb nyelven szerkesztik. Az erdélyiek az oláht Blocknak, országát pedig Blockslandnak nevezik.[1] Azt hiszem, hogy ez ugyanaz, mint Welschen, vagy Wallen. Mások az Ovidius által említett Flaccustól származtatják nevöket.

Julius 3-án, szerdán délben, átkeltünk a Dunán (a fejedelmi kocsik után, melyeknek vezetői nem valami szívesen fogadtak bennünket). Ezután Ruscsukon (Roustic) haladtunk keresztül. Szép vár és város. Három tallér sarczot fizettünk.

Éjjeli szállás a kies völgyben elterülő Csernavodában (Cerno-Waivoda). Szép dombok. Negyedikén szabad ég alatt ebédeltünk és aludtunk. A falvakban mindenütt bolgárul beszélnek. Ötödikén reggel elhagytuk a kocsikat és az elszabadult lovak összefogdosásával mulatoztunk. Ezután a törökök által lakott és szép mecsetekkel díszeskedő Razgradon (Crasgrada) mentünk át.

Éjjeli szállásunk Eszkisztambulban, azaz Ó-Konstantinápolyban volt; a városka közelében fehér termésköböl épített, eléggé jó állapotban levő, nagy terjedelmű körfal látható.[1] Hatodikán átkeltem a folyón,[2] ezután az igen magas, erdős és ösvény nélküli Sam-Bair hegységen (Zaolea vaderven). Szabad ég alatt háltunk. Hetedikén Vaszilikó (Bousilco) falvacskát érintettük. Szép völgyek, zord és veszélyes hegyek. Ezután következik Ruszokeszir (Rousso Kastro), hol a lengyel követet darabokra vagdalták. Éjjeli szállás Karabunarban. Nyolczadikán Kirormant (Kirschal) érintettük és Karabanlarban (Kerabion) háltunk.

9-én Fakiron (Focariou) mentünk át, itt kezdődik Görögország, a házak ezentúl kissé jobban építvék. Aszorgiszban (Asarach) éjjeli szállás. 10-én Szkepastoban (Schipasco) ebédeltünk és Vizában (Visou) pihenőt tartottunk. Viza dombon álló, régi város, jelenleg törökök lakják. Éjjeli szállás H. Georgiosban (St. George). Alabastrom- és márványhegyek.

11-én egy Szeráj közelében fekvő faluban ebédeltünk[3] és Isztrandzsában (Sciregi) háltunk. Másnap reggel erdőkön és hegyeken haladtunk át, mint mondják, a környéken igen sok rabló tartózkodik. Sok vadszőlő és platánfa. 12-én Karadzsadere (Carajadere) folyó partján ebédel-

[1] A szászok ma is így nevezik őket, így pl. ha távolabbi vidékről összekerülő szászok egymást meg nem értik, ezt szokták mondani: «Red mer blochisch», beszéljünk oláhul.

[1] Eszki-Sztambul helyén a rómaiak idejében Marcianopolis, a középkorban pedig Nagy-Preszlav, Simon bolgár czár székhelye állott. Preszlav leírása föllelhető János exarcha és Nesztor műveiben.

[2] Kamcsik folyó.

[3] Ez Szaraj mezőváros Vizától délkeletre.

tünk, éjjel pedig Karadzsa (Kares Cotschas) faluban háltunk. 13-an reggel Babanakcsin (Bobanakas) mentem keresztül. 13-án Peraba érkeztem, miután megszámlálhatatlan sir mellett haladtam el és a Bizancz folyón átkeltem. Terméketlen hegyes vidék.»

XIX.

Br. Vratiszláv útazása 1591-ben.

(L.: *Des Freyherrn von Wratislaw Gesandschaftsreise*, Leipzig.)

«Rokonaim minden áron azt akarták, hogy a keleti országokról pontos és behatóbb ismereteket szerezzek; ennélfogva Kregwitz Frigyes gondjaira bíztak, e férfiú ugyanis II. Rudolf császár ő felsége megbízásából, mint rendkívüli követ, III. Murad török császárnak különféle drága ajándékokat vitt. Ez ajándékok többnyire drágakövek és művészi kivitelű órák voltak, melyeket a császár Augsburgban készíttetett, mivel pedig ilyeneket nem lehetett oly hamar létrehozni, elútazásunkat néhány hónappal elhalasztották. E közben a szállító hajók és úti szükségletek előteremtésével foglalkoztak. Miután minden elkészült, az egész követség búcsúkihallgatásra ment ő csász. felségéhez és Ernő főherczeghez.

1591 szept. 2-án a készen álló hajókra száll-

tunk és a Dunán át Fischamendbe (Wissamund), Bécs városától négy mérföldnyire levő helységbe hajóztunk, hol Unverzagt nevű úr várakozott reánk és kastélyában pompásan megvendégelt bennünket. E városkában még két napig maradtunk, mivel még néhány okmányra és ajándékra kellett várakoznunk.

Ezeknek átvétele után eltávoztunk és október 4-én Komáromba érkeztünk, innen néhány egyént Mahomed esztergomi béghez küldtünk, kit megérkezésünkről értesítsenek és a szükséges járművek elküldésére fölkérjenek. Ezalatt Braun Erasmus komáromi helytartó úrnál kitünő fogadtatásban részesültünk. Ebéd után sétálni mentünk és Komáromban hét napot szépen eltöltöttünk. Végre hire jött, hogy a török hajók a rendes helyre már megérkeztek és fogadtatásunkra várakoznak. Tehát még az nap eltávoztunk Komáromból; kíséretünket egy kapitány vezetése alatt álló 300 katona képezte, kik puska nélkül, csupán karddal követtek bennünket; ezenkívül még 50 huszár is ment velünk; a Dunán 15 hajó szállitott át, melyek mindegyikén 3 ágyú és lőfegyverrel ellátott 25 magyar katona, továbbá különféle zászló és lobogó volt; néhány órai hajókázás után végre megpillantottuk a 10 hajóból álló török fedezetet.

A török hajók a mieinkhez hasonlók voltak, csakhogy rajtuk egy-egy ágyú volt; a parton 100 török lovas állott; mihelyt hajóinkat megpillantották, lovaikat megsarkantyúzva, sebesen vágtatva azon helyhez ugrattak, hol hajóinknak ki kellett kötniök. Kregwitz úr ekkor megállíttatta hajóinkat, partra szállott és a törökök részéről barátságosan üdvözöltetett, sőt nemsokára velök együtt ebédhez ültünk. A követség tagjai ugyancsak csodálták a törökök szép lovait, lándzsáit, zászlóit, aranynyal és drágakövekkel kirakott kardjait, pompás fegyvereit, felékesített lószerszámait, nyergeit és csótárjait; mindez szemkáprázató volt. Mialatt az előkelő törökök követünkkel étkeztek, addig a kíséretünkhöz tartozók a huszárokkal a gyönyörü rónán sétálgattak és bizalmasan beszélgettek a törökökkel, mialatt lovászaik lovaikat és lándzsáikat tartották. Azonban egy császári és egy török katona közt, nem tudom mi okból, csakhamar viszály keletkezett, mely annyira elmérgesedett, hogy mindnyájan összeverekedtek volna, ha a tisztek be nem avatkoznak, mi is, kik az egésznek tanúi voltunk, a fölhevült kedélyek lecsillapításán fáradoztunk.

Ebéd után búcsút vettünk kíséretünktől és török oltalom alá jutottunk. Hajóinkat az övéikhez kötötték és Esztergomba vontatták. Itt Mohamed szandzsák (így neveztetnek azok, kik a szultántól szandzsákot, azaz zászlókat kapnak, melynek csúcsán lófark látható, ez ugyanis a lovasság jelképe), három janicsárt adott mellénk őrségül.

Az egész török birodalom tele van janicsárok-

kal, kiket mindenütt nagyon tisztelnek, mivel ők képezik a császár tulajdonképeni testőrségét, ők végzik a gyalogos hadi szolgálatot és az ütközetet vezénylő Nagyurat 12,000 emberrel veszik körül. A janicsárok, mint már említém, az egész birodalomban szét vannak osztva és mindenkor a keresztyének és zsidók esküdt ellenségeinek tartatnak, azonban az állam a csőcselék lázadásai, zendülései és rakonczátlankodása ellen is sikerrel használja, mivel nem ritkán a keresztyéneket és zsidókat is megvédik a török köznép kegyetlen üldözései és támadásai ellen. Ruhájok hosszú és csak posztóból való, selymet nem szabad testökön viselniök, mivel ez elpuhításhoz vezetne; kalap helyett a ruhaujjához hasonló hosszú sapkát viselnek, melyben különféle szükséges tárgyakat tartanak, e sapkák kétszeresek, egyik oldalok hátulra lóg le, homlokukon aranyozott ezüst pajzsocska van. E turbánoknak nevezett sapka, valamint az egész ruha vörös. A janicsárok a török uralom alatt álló keresztyének gyermekei, kiket az összes községekből aránylagosan kiválogatnak, ugyanis török küldöttek érkeznek az illető helységbe, hol az összes 8—12 éves fiukat előmutattatják, azután testalkatukból megítélik, hogy képesek lesznek-e a janicsár szolgálatot teljesíteni; a legkiválóbbakat a császár, miniszterek és pasák szolgálatába viszik, a többieket pedig az e czélra alkalmazott egyének felügyeletére és kiképzésére bizzák, mígnem 18—20

éves korukban már teljesen kiképzett janicsárokká lesznek. A gyermekeket már zsenge korukban a katonaélettel összeköttetésben levő fáradalmakra és nélkülözésekre szoktatják, hogy a hideget, meleget, szomjuságot, éhséget és a testi fájdalmakat állhatatosan eltűrhessék; a török nyelvben és a mohamedán vallásban oktatást nyernek. A kerületek kádija vagyis birája, a kerületéből janicsárszolgálatra kiválasztott gyermekekről pontos jegyzéket vezet; ha tehát valamely fiú a szigorú fegyelem következtében elhal, a kádinak jelentést tesznek, azonban a felügyelőnek nem kell magát igazolnia.

Ha a fiúk már a 18—20-ik évet elérték, a nap melegétől jó barnákká, a munkától pedig edzettekké lettek, akkor minden tartományból Konstantinápolyba vitetnek, a legerősebbeket és legéletrevalóbbakat a valóságos szolgálatban levő janicsárok oktatására bízzák, itt a lőfegyverek használatában, vívásban, gránát hajitásban, árok átugrásban és falmászásban jól begyakoroltatnak, a fiatalabbak az öregebbek legszigorúbb felügyelete alatt állnak, sőt a cselédség közönséges szolgálatait is teljesitik, ugyanis mindnyájok számára főznek, fát vágnak és hasitanak, továbbá még egyéb megvetendő munkát végeznek.

Ha azonban az öregebb katonákkal háborúba mennek, ezért még nem szünnek meg előbbi kötelezettségeik, ugyanis sátrakat vernek, tevéket etetnek és a teherhordó szamarakat gondoz-

zák. Ha ütközetre kerül a dolog, azonnal támadniok kell, ekkor mindenki fölül akarja mulni társait. Ha a fiatalabbak valamelyike hőstettei által kitünik, akkor az öregebb janicsárok közé vétetik föl és a többi fiatalok alája rendeltetnek. Így tehát a janicsárok, a törökök szerint, a legjobb, a keresztyének ellen azonban legkegyetlenebb katonák, kikre még a török császár is a legszilárdabb bizalmát építi. Mindezt jónak véltem a janicsárokról fölemlíteni, mivel Konstantinápolyban tartózkodásom alatt mindent láttam, a mit ezen emberek a testedzés miatt szenvedni és tűrni kénytelenek. A janicsárokat most láttam először, midőn a követ úr mellé díszőrségül rendeltettek.

Már öreg este lett, midőn a fenn írt módon először léptünk török területre, ennélfogva ő csász. felsége megbízását nem jelenthettük be formaszerűleg, mind az által hússal, tojással és tyúkkal bőven megvendégelt bennünket, ekkor kellett először szőnyegen ülve étkeznem és tollágy hiányában, ekkor háltam először matráczon.

Október 8-án korán reggel a szandzsák ezüsttel és drágakövekkel ékesített lószerszámmal ellátott lovakat küldött hozzánk, ezeken néhány előkelő török ült, kik Kregwitz úr kíséretére voltak kiszemelve, utánok a szolgák gyalog és párosával következtek, ezek a szandzsáknak szánt ajándékokat vitték, utánok négy török ifjú ment, kik a követ úr előtt a fegyvereket vitték, ezek közül az egyik aranynyal és ezüsttel, valamint

gyöngyökkel és drágakövekkel kirakott hüvelyben kardot vitt, a második ezüsttel és aranynyal kivert lőfegyvert, a harmadik pedig aranynyal, drágakövekkel és ezüsttel kirakott nyelű fokost, a negyedik végre pompás magyar lándzsát vitt; az ezután következő követ úr gyönyörű hófehér török lovon ült, utána pedig kisérete ment. Nemsokára valamely nagyobbféle épülethez értünk, hol a követ úr leszállott és mi is vele együtt, itt a követet a szandzsák fogadta és vele szemben székre ültette. A szandzsákot legkiválóbb tanácsadói és katonái vették körül, mi pedig a követ úr mögött álltunk. Midőn a követ úr ő felsége iratát a szandzsáknak átnyujtotta, ez utóbbi igen tiszteletteljesen fogadta azt, ugyanis az átnyujtásnál fölállott, ezután a császár által a szandzsáknak küldött ajándékokat adta át követünk; az ajándékok ezek voltak: háromszáz kemény tallér, egy aranyozott ezüst kehely és egy aranyozott ezüst mosdótál.

Ezután az esztergomi várba mentünk, hol hajdan az érseki székhely volt, midőn a templomba jöttünk, melyben a törökök isteni tiszteletet végeznek, itt egy márványnyal kirakott kápolnát láttam, ebben szintén márványból készült oltár állott Boldogasszony képével, az egész kép különféle szinű márványdarabkákból volt kirakva. Innen a lépcsőkön egy másik kápolnába mentünk, hol számos szentképet láttam.

A kápolna mellett nagy palota állott, hol a magyar uralkodók képei voltak láthatók. A palota

mögött szép márványoszlopos folyosó húzódik el, honnan az egész vidékre igen szép kilátás nyílik. A folyosó alatt sziklába ásott kút létezik, ez oly mély, hogy a bedobott kő hangja csak néhány pillanat mulva hallatszik föl. A vizet nagy költséggel az alant folyó Dunából vezetik föl, a vízvezetéket még a hajdani magyar érsekek csináltatták saját költségökön.

Ebéd után a számunkra kirendelt tíz hajón tovább útaztunk, a magas sziklán álló Visegrádot jobbról, Maros (Marotz) nevű nagy falvat pedig balról hagytuk mögöttünk. Szürkületkor Váczra érkeztünk, hol hajdan püspökség létezett; jóllehet e püspökség már nem áll fönn, a püspök mégis innen húzza jövedelmeit.

Másnap, azaz október 9-én, ismét elindultunk és három óra múlva megpillantottuk Budát, midőn már mintegy fél mérföldnyire voltunk a várostól, a budai pasa zászlókkal diszített, 12 szép hajón elénk jött, e kis csapat közelünkbe érve, üdvlövést tett, melyet mi szintén viszonoztunk. Gyönyörü látvány volt, midőn ennyi hajó összegyűlt, ide-oda mozgott és a számtalan színes lobogóval, valamint pompás takarókkal földiszítve tündökölt. Ily kiváló tisztelgés után a pasa bőven ellátott bennünket étellel és itallal, azután janicsárokat rendelt mellénk fedezetül.

1591 október 10-én a pasa szépen földiszített lovakat küldött értünk és az esztergomihoz hasonló fogadtatást rendezett. Midőn a pasa székhelyének külvárosához érkeztünk, a helyőrség két sorfalat képezett, melyek között elhaladtunk. Midőn a pasa lakásához értünk, itt 200 janicsár a lépcsőkön egész a szobákig volt fölállítva. Végre a palotába érkeztünk, hol a pasát drága szőnyegek közt, párnán ülve találtuk, körülötte legelőkelőbb hivatalnokai és tanácsosai ültek, a közönséges szolgák pedig álltak. A pasával szemben a követ úr számára külön ülőhely volt készítve, melyre a barátságos kézszorítás után azonnal leült; mi mintegy ötvenen mögötte álltunk. Az egész tágas termet szőnyegek borították, még a falakat is. Midőn Kregwitz úr a császári iratot a pasának átadta, a pasa fölállott, az iratot megcsókolta és turbánja fölé tartotta. Ezután a követ úr átnyujtotta a császári ajándékokat, ú. m.: háromezer kemény tallért, félhold alakban készített két ezüst medenczét, egy aranyozott ezüst kannát, egy hasonló vizes edényt és egy ütő órát. A pasa átvette az ajándékot és a követtel beszédbe elegyedett, ez alkalommal a követ néhány török katona ellen, kik a császári alattvalók marháit elhajtották, panaszt emelt és fölkérte őt, hogy a hasonló rablásokat jövőre szigorúan tiltsa meg. A követ ezután még Ernő ausztriai főherczeg levelét is átnyujtotta, melyet a pasa szintén barátságosan, de nem oly tiszteletteljesen vett át, mint a császári iratot. Az egész fogadtatás mintegy három óráig tartott; a pasa végre aranynyal hímzett török felsőkabáttal ajándékozta meg kö-

vetünket, ki azt a pasa iránti tiszteletből azonnal magára vette és így ment hajóinkhoz.

Midőn a hajókhoz visszaérkeztünk, jelentették, hogy a társaságunkhoz tartozó Belló Miklós, krétai származású olasz ember, törökké lett. Ez Bécsben igen alázatosan kérte követünket, hogy lenne oly kegyes őt magával vinni, mivel a török fogságban sinylődő fivérét akarná kiszabadítani; ez az olasz tehát, a pasánál tett látogatásunk alatt, a partra jött és az őrizetünkre kirendelt janicsárokhoz ment, kik a part közelében sátrak alatt táboroztak. Itt a janicsárokkal megismerkedett és kijelentette előttök, hogy törökké akar lenni, minek jeléül levette kalapját, azután földhöz vágta, zsebkésével átszúrta, összetaposta, végre pedig a Dunába vetette. Nyakkendőjét is foszlányokká tépte; a janicsárok ennek láttára turbánt tettek fejére és a városba vezették. Ez az olasz útközben igen jámbornak és ájtatosnak látszott, gyakran sóhajtozott és könyezett fivérének szerencsétlen sorsa fölött, ezt azonban csupán gonoszságának elpalástolása végett színlelte, képmutatása annyira ment, hogy kevéssel előbb a szent úrvacsorát látszólagos ájtatossággal vette magához.

A pasa még az nap csinos csolnakot küldött a követ úrért, ki kiséretéből öt egyént magához vett és azokkal a pasához ment, kinek ismét ajándékokat vitt, nevezetesen egy csinosan kirakott pisztolyt és egy fehér angol doggot.

Mind kettőt Ernő osztrák főherczeg adta át a követnek.

Mialatt a követek hosszabb ideig a pasánál voltak, mi a török fürdőket szemléltük meg, sőt meg is fürdöttünk; a fürdők nem messze azon helytől vannak, hol hajóink állottak, a víz ezekben oly forró, hogy az emberi test alig állhatja ki. A törökök a fürdők gyógyhatását igen nagyra becsülik, miért is azoknak tisztán tartására nagy gondot fordítanak. A fürdövendégek a kiszolgálásért és kényelemért bizonyos összeget fizetnek; a fürdőszobák előtt nagy tornáczok vannak, hol padok állnak, a fürdövendégek ruháit itt őrzik. A tornácz közepén széles márvány medencze látható, itt kell lemenni az alsó fürdőszobába, melynek belseje kerek kápolnához hasonlít és tarka márványnyal van kirakva. A fürdőmedencze kerülete 43 lépés, mélysége pedig csak akkora, hogy a középtermetű embereknek nyakáig ér a víz. Ha azonban valaki nem akar oly mélyen vízben lenni, az az itt létező márványpadokra, vagyis lépcsőkre állhat, ilyen lépcsősor három van, az elsőn a víz mellig, a másodikon a test közepéig, a harmadikon pedig térdig ér. A ki azonban úszni akarna itt, azt is megteheti. Ugyancsak itt kilencz kerek kamra létezik, melyek mindegyikében két sárgarézcsap van a falba alkalmazva, ezen csapokon fölváltva meleg és hideg víz bocsáttatik be, ugyanily módon eszközlik a víz lefolyatását is.

Ilyen fürdők az egész Törökországban nagy

számmal léteznek, továbbá külön ásványvízfürdők is vannak, melyeket egészségi szempontból használnak. Midőn később Konstantinápolyba érkeztem, alkalmam volt láthatni, hogy a törökök mennyi gondot fordítanak a fürdők tisztántartására, ugyanis a fürdőmedenczékből a vizet minden éjjel kieresztik és friss vízzel látják el azokat, ha ezt megtenni elmulasztják, vagy bármi módon megengedik, hogy a fürdők bepiszkíttassanak, kemény büntetés vár az illetőkre. E szigorú büntetés példáját szintén Konstantinápolyban láttam. A császári fürdők felügyelője ugyanis valami hibát követett el a fürdőrendőri törvények ellen, a kádi-pasa, vagyis legfőbb biró, e vétséget azonnal 1000 botütéssel büntettette; a büntetés végrehajtása nem messze lakásunktól teljesittetett. Az itélet értelmében az ezer botütést úgy alkalmazták és osztották szét, hogy a test egyes részei külön-külön érezzék a fájdalmat, ennélfogva az elitélt mindegyik talpára 300—300-at, a hátára 200-at, a hasára pedig 200-at vertek. A büntetés kiállása után, szegény embernek egész teste a felismerhetetlenségig földagadt. Ez talán sokak előtt hihetetlennek tünik föl, én azonban csak a saját szemeimmel látottakat beszélem el.

A fürdők leirásával azért foglalkoztam kissé hosszasabban, mivel azoknak száma Törökországban rendkívül nagy; a törökök azért tartják fürdőiket oly tisztán, mivel a fürdést vallási dolognak tekintik; ugyanis a korán előirása értelmében

a törököknek naponta meg kell fürödniök. Az asszonyok fürdője a férfiakétól el van különítve és ez utóbbiaknak halálbüntetés terhe alatt meg van tiltva oda belépni.

Október 11-ke épen péntek volt, melyet a törökök a mi vasárnapunkként ünnepelnek meg. E napon a pasa ünnepélyes menetet tartott a mecsetbe, mi mindent igen jól megfigyelhettünk, mivel hajóink épen a templommal szemben vesztegeltek. Elöl 300 janicsár ment, azután néhány száz spáhi vagyis török lovas lovagolt, végre maga a pasa következett drága aranyszövetből készült ruhában. Körülbelöl két óra hosszáig maradt a templomban, azután ugyanazon rendben visszatért.

Délután a városba mentünk, ez a várral együtt hegyen épült, jobbfelöl a Duna látható, befelé pedig régi magyar építészeti modorban készült házak sorakoznak. E városról igen sokat lehetne irni, itt azonban csak a legfőbb nevezetességeket emlitem föl.

Buda városa igen kellemes vidéken fekszik, egyik oldalról magas szikla határolja, mely részben szölövel van beültetve, a másik oldalon a Duna folyik, melyről az alsó város Vizivárosnak neveztetik, a folyó tulsó partján Pest terül el. E város azon sikság miatt nevezetes, hol hajdan a magyar királyok választásait tartották. Hajdan Buda külvárosaiban is léteztek szép épületek, melyekben a magyar királyok és főurak

KÖNYVTÁRA

tartózkodtak, ma azonban csak romok láthatók, a mi pedig még fönnmaradt, vagy némileg lakható, kaszárnyákul szolgál. Az itt lakó katonák alig kapják meg mindennapi szükségleteiket, ennélfogva oly szegények, hogy otthon nincs mit őrizniök; ha a tető valamelyik részén átcsurog a víz, akkor a ház másik részébe hurczolkodnak át, hol még egy ideig szárazon lehetnek és fekhetnek. A fővárosok kivételével, az egész Törökországban alig lehet jó állapotban levő házakat találni, szép épületek pedig a pasák és egyéb nagyobb tisztek lakásain kívül, épenséggel nem láthatók, a népnek csak nyomorult viskói vannak. Az előkelő urak szép kerteket, fürdőket, istállókat, palotaszerű szerályokat, erkélyeket stb. készíttettek széképületeik mellé.

Midőn a városban a török templomok mellett elhaladtunk, 10 törököt körbe fogódzva láttunk, lelkészük a kör közepén állott, az egész gyülekezet folytonosan forgott és kiabált, ezt pedig addig tettek, a meddig lélegzetük el nem állott. A törökök ugyanis erősen hiszik, hogy ha ilyen fülsiketítő lármától kimerült egyén elszunnyad, az előforduló álom igaz és isteni sugallatnak tekintendő, mely azután cselekedeteikre nézve irányadó. Ezenkívül meglátogattuk a városban levő imaházat is, melyben a református lelkész, az előírt időben isteni tiszteletet szokott tartani. Ez imaház mellett, magas torony áll, melyben a harangokig százötven lépcsőn kell fölmenni, a

harangozás azonban tilos. A tornyon óramű is van, ez volt az első és utolsó, melyet a Törökbirodalomban láttam, ugyanis a törökök nem tartanak nyilvános ütőórákat, csakis a gazdagabbaknál láthatni szobaórákat, melyeket keresztyén kereskedők árúsítanak el. Nyilvános ütőórák helyett, nap- és holdóráik vannak.

A városban talizmánokat[1] is láttunk, ezek a népnek hangosan kiáltják, hogy az isteni tiszteletre gyülekezzék, lakásaik a templomok mellett vannak, isteni dolgok szemlélésével foglalkoznak vagy pedig az isteni tisztelet végzésénél közreműködnek. Ha az isteni tisztelet ideje közeleg, a talizmánok a tornyocskákba mennek föl és nagy lármával gyülekezésre hívják össze a népet, ezt kétszer teszik, tehát csaknem úgy, mint mi a harangozással adunk jelt. A közönséges kiáltás azonban naponta négyszer történik: először napfölkeltekor, másodszor néhány órával dél előtt, harmadszor délben, végre negyedszer esti szürkületkor. Kiabálás közben útálatos taglejtéseket visznek véghez, arczukat borzasztó módon eltorzítják, kezeiket füleikhez tartják és oly óriási erővel orditoznak, hogy szájuk is tajtékzik belé. Konstantinápolyban a talizmánok naponta hétszer hívják föl a népet imára.

Először két órával napfölkelte előtt, másodszor hajnalban, harmadszor dél előtt három óra-

[1] A muezzineket tévesen nevezi talizmánoknak.

val, kivéve pénteken, midön az ünnepélyes isteni tisztelet valamivel korábban kezdődik, negyedszer délben, ötödször délután négy órakor, hatodszor este, hetedszer éjjel három órakor. A világiak azonban ez imákra nincsenek kötelezve, mivel ez esetben némely embert valóságos henyélőnek kellene tekinteni; ha valakinek nem volna alkalma vagy ideje ez imákat a templomban teljesiteni, az ájtatosságot ott is elvégezheti, a hol épen akkor tartózkodik. A talizmánoknak e fölhivása, a mi falusi marhahajcsáraink ordítozásához, vagy a zsidók által zsinagógáikban véghezvitt üvöltéshez hasonlít. Míg rá nem szoktam, addig mindig megijedtem a kiabálástól.

Másnap ismét a városba sétáltunk, midön pedig hajóinkhoz visszatértünk, a mohamedán hitre tért olaszt, számos török kiséretében, a város felé láttuk menni. A menet következőleg alakult meg: elől mintegy háromszáz katona ment örömujjongva és lövöldözve, utánuk néhány lovas következett, ezután pedig három zászlótartó zászlókkal, közvetlenül ezek után török zenészek hárfákkal, síppal, dobbal és trombitákkal, most következett a hitehagyott olasz két előkelő török között lóháton ült és rókabőrrel bélelt gyönyörű, vörös csíkos török ruhát, valamint közönséges turbánt viselt, kezében nyil volt, egyik újját pedig a mohamedán hitvallás jeléül magasan föltartotta. Legutoljára néhány pokoli lármát előidéző trombitás és 300 teljesen fölszerelt huszár jött.

A menet a város kapujához érve egyszerre megállapodott és az egész tömeg fölkiáltott: »Egy az Isten és Mohamed az igazi próféta.« A törökök azután ugyanazon rendben hajóink mellett haladtak el, hogy az utánzásra serkentsenek. Egy német származású, augsburgi születésű csausz (Chaust), ki néhány évvel ezelőtt törökké lett, elmondta nekünk, hogy a pasa igen szép lovat és naponta 20 asper tartásdíjat adott az olasznak. Azonban ez igen valószinűtlen, hogy a pasa ily nagy fizetést hiába dobna ki, mivel a janicsárok sem kapnak ennyit, mások ellenben azt állítják, hogy az ily fajta emberek, egy év mulva alig kereshetik meg mindennapi kenyeröket. A hitehagyott német bizonyára azért fecsegett annyi jót és szépet az olaszról, hogy valamelyikünket elcsábíthassa, ettől pedig Isten óvjon meg mindnyájunkat.

Délután a budai várat szemléltük meg, a várkapunál néhány török katona állott őrt, kik mellett elhaladva, a harmincz ágyúval ellátott falakhoz értünk, ezenkívül még mintegy húsz kereketlen ágyú hevert szerteszét. Az előbb említett harmincz közül néhánynak oly nagy csőürege volt, hogy egy ember is elfért volna benne. A törökök ez ágyúóriásokat Szigetvár bevétele után hozták ide. Ezután az első térről, a második kapun a második térre, a harmadik kapun keresztül pedig a harmadik térre jutottunk. E téren igen szép víztartót láttam, melybe a vizet nyolcz csövön hajtják föl, látogatásunkkor a víz épen kimaradt,

a víztartóban régi feliratot és osztrák czimert láttam, innen egy folyosóba, azután pedig a kerek szobába jutottunk, hol Mátyás király idejében kápolna volt. E kápolnából a folyosó ama szobába vagyis terembe vezet, hol hajdan Mátyás király könyvtára volt elhelyezve, itt az egész égboltozat az égi testekkel és azok pályájával látható lefestve, továbbá két szemközt álló csillagvizsgáló torony ezen felirattal:

Cum Rex Mathias suscepit
Boemae,
Gentis erat similis lucida forma
Poli.

A könyvtár mellett van a királyi szoba, hol hajdan Magyarország uralkodói laktak; ezt igen szép festmények és szőnyegek borítják; ugyanitt drága szőnyegekkel borított trón is látható, ezen szokott ülni a pasa, midőn tanácsgyülések tartása végett a palotába jön. Azután a falépcsőkön a toronyba mentünk föl, a törökök állítása szerint, itt körülbelöl 70 keresztyén tartatik fogva, kik csakis az Isten különös kegyétől és könyörületességétől remélhetik szabadulásukat, mivel igen nagy váltságdíjat szabtak rájuk. A torony körül védművek vannak, ezenkívül három ágyú látható, ezeknek egyikét az esztergomi érsek öntette. Ezután egy szép palotához értünk, itt azonban semmi különöset sem láttunk, végre lementünk a Dunához és a hídon áthaladva Pestre jutottunk,

e várost szintén megtekintettük, itt igen sok török és keresztyén kereskedőt, de csupa rossz épületet láttunk, mivel tehát itt semmi egyéb teendönk nem volt, ismét visszatértünk hajóinkhoz. E napon futár érkezett Bécsből.

Okt. 13-án a pasa követünket a futárral együtt magához hivatta, saját hajóját küldte a követ urért, ki hat egyénnel a pasához ment. Követünk az ügyek elintézése után szintén a városba ment és az ottani keresztyén templomban követségi káplánunkkal misét mondatott. Délután eltávoztunk Budáról. A pasa négy csauszt és ugyanannyi janicsárt adott mellénk fedezetül. A csauszok a törököknél küldönczszolgálatot végeznek, ugyanis a császári parancsokat a pasáknak kézbesítik és az utóbbiaknak jelentéseit Konstantinápolyba viszik. Ez tehát igen terhes hivatal. A törökök még hat hajót adtak, ezeken a csauszok útaztak. Mögöttünk pedig keresztyén rabszolgákkal megrakodott nagy hajó ment, a foglyokat Konstantinápolyba szállitották eladás végett, mi azonban nem beszélhettünk velük. Az éjszakát a hajón töltöttük.

Okt. 14-kén útra keltünk, a Duna jobb partján Segedin[1] falut pillantottuk meg, most láttuk az első török vendégfogadókat, melyeket ők karavanszerájoknak neveznek. E vendégfogadó bádoggal volt födve, ilyen tetejök van az összes

[1] Ercsi, Hevenesinél (1689.) Ertschein.

török vendégfogadóknak. Az ebédet Wischnohradban[1] költöttük el. Este Kis-Paks nevű faluban éjjeli nyugalomra tértünk.

Okt. 15-én Nagy-Paks mellett haladtunk el, e szép mezőváros a Duna jobb partján fekszik, egy jelentékeny karavánszerája és két keresztyén temploma van, a templomok egyike a mezővároson kívül, hegyen áll, a másik, mely nagyobb, magában a mezővárosban van. Este Tolnán (Totna) kötöttünk ki, ez Magyarországon az utolsó helység, melyet a török uralom alatt élő keresztyének laknak, kiknek itt református imaházuk, prédikátoruk és iskolájuk van, mivel itt kitünő bor terem, nagyszerűen felüdültünk, sőt palaczkjainkat is megteltöttük, mit később nem is bántunk meg.

Okt. 16-án a hajón ebédeltünk. Este Szeremlére (Sirmien) értünk, itt is van keresztyén templom, csakhogy egészen puszta és elhagyott, mind az által tartanak benne isteni tiszteletet. Itt éjjeli szállásra tértünk.

Okt. 17-én a Duna mindkét partján elterülő szép rétek mellett haladtunk el, egész utunk alatt igen sok hattyút, darút, vadludat és gólyát láttunk, néhányat le is löttünk közülök: szóval az egész időt igen kellemesen töltöttük el. Este Pringwart[2] nevű faluba értünk és itt éjjeli nyugalomra tértünk.

[1] Ez nem lehet más mint Dunaföldvár.
[2] Körülbelől Bezdán.

18-án csak délelőtt 10 órakor folytathattuk utunkat, ennek oka az volt, hogy elinduláskor a kocsikat és lovakat szállitó hajó zátonyra jutott és csak nagy ügygyel-bajjal volt kiszabaditható, ugyanis három kis hajónak kellett kihúznia. Az éjszakát az itteni kellemes folyószigeteken töltöttük.

19-én már napfölkeltekor azon vidékre érkeztünk, hol a Dráva folyó Erdőd (Erdődy) várostól fél mérföldnyire a Dunába ömlik, mi Erdőd mellett is elhajóztunk, itt várkastély, alatta pedig falu látható. Este Vukovárra értünk (Walpowar). Ez igen csinos mezőváros, vára és szép fahidja van. Itt ismét gondoskodtunk borkészletünk kiegészitéséről. Késő este a Duna jobb partján levő Szotin (Sodin) faluba érkeztünk, itt régi várromok láthatók, éjjeli szállásunk az itteni fürdőkben volt.

20-án Mohovo (Mosstin) falunál haladtunk el, itt rombadőlt várkastély és a faluban keresztyén templom látható. Azután Újlakra vagy Illokra (Iloy) értünk,[1] e városka gyönyörű vidéken fekszik, szintén van vára. Hajdan püspöki székhely volt. Csákhamar Banostor (Panestra) falu mellett haladtunk el, itt szintén láthatók várromok. Az erre következő Cserevics (Skrowet) falunál szintén vár emelkedik. Az

[1] A szerémi püspökség székhelyére nézve l. e könyv végén Oláh Miklós Magyarország leirását.

éjszakát Péterváradon töltöttük. Ez erősséget környöskörül sánczok övezik, a vár előtt meglehetős csinos külsejű városka terül el. Itt sok élelmiszert vásároltunk.

21-én Karlóczánál haladtunk el, melynek két temploma van, ú. m. kath. és görög. A Vukovártól kezdve fölsorolt helységek egytől egyig a Duna jobb partján fekszenek. A Dunától balra a szép Titel (Tykel) városát láttuk szép várával együtt. Ezután Zalánkemény vagy Szlankamen (Selemktsch) mellett haladtunk el. Magas sziklán álló vára romba dőlt. Az elpusztult vár közelében fallal körülvett városka terül el, itt azonban néhány romba dőlt régi tornyon kívül, semmi említésre méltót nem láttam; a törökök ugyanis nem engedték meg, hogy ép állapotban föntartassanak. Az Erdélyországon keresztül folyó Tisza, ezen helységnél ömlik a Dunába.[1]

22-én korán reggel Zimony (Senedin) mellett haladtunk el, csakhamar megpillantottuk a Dráva, Duna és Tisza összefolyásánál Belgrádot.[2] A régi modor szerint, számos toronynyal és kettős kőfallal ellátott ősi várost, a két említett folyó, két oldalról veszi körül. A szárazföldi oldalról Belgrád kitünően meg van erősítve, itt ugyanis

[1] Mármaros ekkor az erdélyi fejedelmeké volt, ezért gondolta tehát, hogy a Tisza Erdélyből jön.

[2] Az író a Drávát a Szávával tévesztette össze és a Tisza torkolatát is rossz helyre tette.

tornyokkal ellátott és négyszögletes kövekből épült, hatalmas fal emelkedik. A városon kívül temérdek csinos ház látható, a külváros igen terjedelmes és mindenféle nemzetiségű lakosok laknak benne, ú. m.: törökök, magyarok, görögök, zsidók, dalmátok, erdélyiek stb. Csaknem az egész birodalomban a külvárosok nagyságra nézve, felülmúlják a városokat; magában a városban semmi nevezeteset nem láttam. Azonban az itteni kereskedelmi raktár vagyis árúcsarnok igen terjedelmes. Az épületet ólomlemezek födik, a boltok a négyszöget képező épület köré sorakoznak. Az árúk biztonsága és a vevők kényelme, kifogás alá nem eshet. Az épület közepén levő nagy udvarban víztartó látható, a vizet csatornák segélyével, egy nagy kerek kövön vezetik be. A kőbe ezen felirat van bevésve: «Qui crediderit et baptisatus fuerit, salvus erit. 1538.» Azaz: «A ki megkereszteltetett és hisz, boldog lesz. 1538.» A városban ezenkívül külön ház van, hol a foglyul ejtett keresztyének eladás végett kiállíttatnak. A keresztyéneknek itt nincs templomuk, azonban a katholikusok valamely magánházban tartják isteni tiszteletöket, mely czélból az említett vallású itt tartózkodó kereskedők, saját költségükön lelkészt tartanak. A várba föl nem mehettünk, mivel nem kaphattunk engedélyt, csak messziről nézhettük az ágyukkal jól fölszerelt védműveket. Végre ajándékok által annyira vitte a követ úr, hogy őt, unokaöccsét,

engem és egy csauszt, titokban beborsátottak a várba, hol azonban semmi különös dolgot nem láttam. Mind az által észrevettük, hogy a vár jól meg van erősítve és nem könnyű volna bevenni. Őseink idejében a törökök minden lehetőt elkövettek a vár és város bevételére; Murád szultán és fia a hires Mohamed, Konstantinápoly elfoglalója, hihetetlen erőlködést vittek véghez a vár ellen, de mivel a magyarok és keresztesek vitézül védelmezték, a barbárok szégyenteljesen visszavonulni kényszerültek. Végre Szolimán szultán uralkodása kezdetén 1520-ban,[1] összes haderejével a vár alá vonult, ez időben a fiatal Lajos király alatt, az országos ügyek nagyon elhanyagoltattak és a magyar főúrak között nagy egyenetlenség uralkodott, a törökök tehát most csekély fáradsággal bevehették a fontos várat. Belgrád eleste kaput nyitott a barbároknak, kik csakhamar elözönlötték egész Magyarországot. E szerencsétlen esemény nagyban hozzájárult a csakhamar bekövetkezett nagy vereséghez, melyben Lajos király életét vesztette. Ezután egész Erdély és Buda is elveszett. Sőt ez idő óta egész Magyarország ki van téve a törökök támadásainak, a szomszédos keresztyén államok pedig reszketnek a félelemtől, a törökök pusztításainak veszélye miatt. Nekünk cseheknek is sok bajt és kárt okoztak a magyar háborúk. Az ország elnéptelenedett és a pénz kihurczoltatott. A veszély jelenleg oly nagy, hogy a hitetlenek már Ausztriába is betörnek és ha Isten meg nem oltalmaz, kedves hazánkra is rá fognak rontani. Mind eme nyomorúságnak és kinos állapotnak csupán belső viszálykodásunk oka, ugyanis hiányzik belölünk a tevékeny keresztyén szeretet, az igazi cseh becsületesség és hazaszeretet, őseinkkel együtt kihalt. Nemzetem szégyenére, egyszerűen nem akarom kimondani, hogy nálunk nem található többé polgári erény, hanem azért mégis beismerem, hogy oly kevés derék és jóravaló cseh létezik, kik az érdemteleneket nem ellensúlyozhatják. Attól félek, hogy ellenségeink, az állam e szerencsétlen állapotát, egykor föl fogják használni és a cseh nevet ki fogják irtani. Azonban bocsánatot kérek e hazafias elmélkedésért, térjünk vissza Belgrádhoz.

[1] 1521-ben.

Mielőtt Belgrádból tovább útaztunk volna, október 23-án a követ úr és a mellénk rendelt kapidzsi pasa közt viszály tört ki, mivel ez utóbbi a megegyezés szerint szolgáltatandó élelmezésünkkel, igen fösvényen és hanyagul járt el. Ugyanis a levonásokból hasznot húzni és pénzt szerezni akart volna. A követ úr küldönczöt akart meneszteni Budára, a pasa bepanaszolása végett, azonban a ravasz kapidzsi pasa, jó előre intézkedett, hogy senkit se találhassunk, ki a futárszolgálatra vállalkoznék. A követ úr rendkívül haragudott és azzal fenyegetőzött, hogy a fővá-

rosba érkezésünkkor, egyenesen a török császári udvarnál fog panaszt emelni, erre a kapidzsi pasa megrémült és megigérte, hogy jó és elegendő élelmezésről gondoskodni fog.

Okt. 27-én útra keltünk Belgrádból, miután a szükséges intézkedéseket megtettük, a magunkkal hozott kocsikat és lovakat a hajókról lehozattuk. A Duna mellett emelkedő és hajdan a szerb despota birtokába tartozott Szendrő (Smederow) várat mögöttünk hagyva, éjjeli szállásra Isszardzsikba [1] (Ithorlok) érkeztünk. Mielőtt a törökök Belgrádot bevették volna, e helységből indultak a keresztyének ellen.

28 án a budai pasához utazó defterdárral (Deftendar) találkoztunk. A defterdár hivatala abban áll, hogy uraik pénztárát viszik és a kiadásokat a mi udvarmestereinkhez hasonlóan fedezik; a lovászszolgákon kívül, néhány lovas kisérte, néhány tevét és öszvért is vitt magával, végül az asszonyokat szállító fedett kocsi következett. Este Hasszánpasa-Palánkára [2] (Polancky) érkeztünk és először szálltunk le török karavánszerájban. Lovainkkal együtt, egy fedél alatt kellett hálnunk, mivel a közönséges török vendégfogadókban nincsenek külön szobák.

Nem lesz érdektelen a karavánszerájokról néhány szót szólni. A karavánszerájok nagy épü-

[1] Ma Groczka.
[2] Ma egyszerűen Palánka.

letek, melyeknek közepén tágas tér van, hol az útasok podgyászaikat leteszik és tevéiket, valamint öszvéreiket elhelyezik. E tér körül, mintegy három lábnyi magas fal emelkedik, ez a főfal felé húzódik, mely az egész épületet támogatja és a falnál megerősitett padokkal egyenlőnek lenni látszik. E fal, vagyis falból készült pad, fenn egészen lapos és négy láb széles. A törökök itt szokták fekhelyeiket elhelyezni, ezenkivül tűzhelyül is használják és az ételeket itt főzik; ugyanis mint mondtam, az állatokat és embereket e csekély emelkedésű falazat választja el. Néha még az is megesik, hogy az útasok lovaikat épen e falhoz kötik, úgy hogy ez állatok a nyugvó embereket fejükkel érintik és uraiknak szolgálatokat tesznek, ugyanis a podgyászokat és tarisznyákat fejökre erősítik és gazdájukhoz hozzák. Ha az étkezés ideje elérkezik, az élelmi szereket a tarisznyából kiveszik és ha a tarisznya kiürült, félre teszik. Az utasok e falon, következőleg készitik el fekhelyöket; legelőször szőnyeget terítenek le, erre talmánjukat vagyis felsőkabátjukat borítják, fejpárna helyett pedig nyerget használnak, takaróul pedig az útazóköpönyeg szolgál. Az útazás fáradalmaitól elbágyadt utasok e kemény fekhelyen jobban alszanak, mint a mi nagyuraink a puha tollágyakban. Az utasok cselekedetei e közös helyeken mindenki előtt ismeretesek, semmi sem történhetik titokban, tehát az éj sötétséget kell felhasználni,

valamely szándék keresztülvitelére. Ilyen vendégfogadók az egész Törökbirodalomban találhatók, de másféle nincs is, tehát egész útazásunk folyamán kénytelenek voltunk a legalacsonyabb néposztályhoz tartozó csőcselékkel együtt hálni, mindenütt úgy bámultak bennünket, mintha világ csodái volnánk, különösen szokásainkat és viseletünket csodálták. Nem mertek ugyan gúnyolódni, azonban a velünk egy helyiségben levő emberek és állatok tömege, az iszonyú bűz és a folytonos zaj, olyanokra nézve, kik ezt még meg nem szokták, annyira elviselhetetlen, hogy a császári országokban a legnyomorultabb szalmaviskó is valóságos paradicsom és tündérország e vendégfogadóhoz képest. Nem maradt egyéb hátra, mint csak arról gondoskodni, hogy a követ úr lehetőleg kényelmes helyet kapjon, mi azonban többnyire a karavánszerájokon kívül, a kocsikon töltöttük az éjszakát, néha a jól épitett és bádoggal födött török kórházakba tértünk be; az utasok itt elég kényelmet találnak, mivel számos elkülönitett kamrácska van bennök. A kórházak mindenki előtt nyitva vannak, legyen az keresztyén vagy zsidó, gazdag vagy szegény; a pasák, szandzsákok és egyéb előkelő törökök, útazások alatt többnyire a kórházakat használják éjjeli szállásul, mivel ezek mégis csak meglehetős kényelmesek. Az emlitett kórházakban következő szokás uralkodik, minden jövevény ingyen élelmezésben részesül, midőn ugyanis a vacsora

ideje elérkezik, a török kórházszolga széles kerek tányért hord körül, e két ujjnyi magas karimával ellátott tányérokon, számos apró csészén, húsból és derczéből készült ételt kínálnak. Az utasok a kijelölt helyen, körbe ülnek és megvacsorálnak, előbb azonban kenyeret és vizet kapnak. Midőn a követ úrnak is kínálták ez ételeket, hozzá sem nyúlt, mi azonban jobb gyomrúak lévén, elfogadtuk és elébünk tétettük az emlitett tálakat; a mi ízlett, azt megettük, a többit pedig otthagytuk és a felügyelőnek köszönetet mondtunk szives vendégszeretetéért. A kórház szolgáknak néhány aspert adtunk a kiszolgálásért, a többi velünk útazó törököket is megajándékoztuk. A leirt módon az útas három napig veheti igénybe a kórházi megvendégelést, e határidő letelte után azonban el kell távoznia. A kórházaknak gazdag alapitványaik vannak, melyeket gazdag és jámbor törökök tesznek. Ennyi, azt hiszem, elég lesz a török kórházakról és vendégfogadókról.

Október 29-én Batocsina (Budissin) nevű nyomorult faluba jutottunk, hol nagy karavánszeráj látható. Itt hat keresztyénnel találkoztunk, kiket Szófiába hurczoltak eladás végett. Este a követ úr a melléje rendelt csauszokat vagyis biztosokat maga elé hivatta és a négy janicsár jelenlétében elmondta, hogy a kapidzsi pasa, daczára a budai pasától az útasok élelmezésére kapott tetemes összegnek, igen rossz élelmi

szerekkel lát el bennünket, ennélfogva kénytelen a legvégső eszközhöz folyamodni. Erre előhozatta és a törökök jelenlétében felbontatta a szultánnak szánt aranynyal telt hordócskát. Kivett belőle egy zacskót és kijelentette, hogy a benne levő pénzzel fogja a szükségleteket, még pedig a kapidzsi pasa felelősségére és számlájára fedezni, a kapidzsi pasát pedig a császári udvarnál be fogja panaszolni. A csauszok helyeselték eljárását és ők is azt állították, hogy a kapidzsi pasa utasítást kapott pontos ellátásunkra. Az itteni magaslatokról a törökök megmutatták az erdélyi hegyeket és a híres Traján hídjának maradványait.

Október 30-án, a meglehetős csinos és nagy Jagodina faluba érkeztünk. Mindjárt a helység végén, mecset vagyis török templom áll; karavánszerája eléggé jelentékeny, mi azonban csak lovainkat helyeztük el ott, magunk pedig inkább a parasztokhoz mentünk hálni, mintsem a vendégfogadó elkerülhetetlen kellemetlenségeinek legyünk kitéve. Vendéglőnkkel átellenben állott a második mecset és mellette művészileg faragott fehér márvány víztartó, melyben a törökök, mielőtt a templomba lépnének, megmosakodnak, mivel azt hiszik, hogy imájuk hatástalan marad, ha előbb meg nem mosakodnak, czipőiket és papucsaikat is a templom előtt hagyják és mezitláb lépnek be. Hihetetlen, mily szigorú tisztaság uralkodik a török templomokban, ott nem szabad az orrot kifújni vagy köpni, keresztyének csak megvesztegetés által juthatnak be, kutyát vagy más állatot senki sem vihet be. Ha a török a templomba lép, legcsekélyebb zaj nélkül földre ereszkedik és megcsókolja azt, azután oly csendesen viselkedik, mintha Isten trónja előtt volna. A templomokban senki sem járkál, hanem mindenki legájtatosabban imáját végzi. A templomok padozatját teljesen szőnyeg borítja, ezen az ájtatoskodók vagy mezitláb állnak, térdelnek, vagy pedig keresztbe tett lábakkal ülnek. Ezalatt a lehető legnagyobb csend honol, mivel még a legelkerülhetetlenebb dolgokat sem szabad elvégezni; ha azonban valakinek okvetlenül köhögnie, köpnie vagy tüszkölnie kell, azonnal ki kell mennie megmosakodni, mivel az ilyen egyén, az általános hiedelem szerint, vétket követett el. Ezek a hitetlenek tehát, külső ájtatosságra nézve, nagyon fölülmuluak bennünket.

Október 31-én a Szerbiát Bolgárországtól elválasztó folyón,[1] Jagodina közelében átkeltünk; a vidék gyönyörű, azonban műveletlen, mivel a törökök szerfelett rosszul művelik a földet, a földművelést csupán a keresztyén parasztok üzik. Este a nyomorult Razsany (Ressan) faluba érkeztünk, mivel itt vendégfogadónak hire hamva sem volt, kénytelenek voltunk, részben a silány paraszt-

[1] Ez mint már másutt is említettem, 13 század előtti állapot volt.

viskókba betérni, részben pedig a kocsikon, vagy szabad ég alatt háltunk.

November 1-én a Nisava (Nissus) patakhoz értünk, mely Nis (Nissus) város mellett folyik el, e várost a bécs-konstantinápolyi út közepének tartják. Midőn a vendégfogadóba erkeztünk és a lovakat a mintegy 50 láb széles Nissava patakba küldtük megfürdetni, a követ úr lovászszolgája, valamely mélyebb helyre jutva, segítségért kezdett kiáltozni, mire a lovászok másika kötelet dobott feléje, melyet a veszélyben forgó megragadott, azonban ezáltal a lóról lerántatott és a vízbe bukott, a lovak ugyan partra úsztak, hanem a lovászinas vízbe fuladt azzal együtt, ki a kötelet feléje dobta. A követ úr a tetemeket a vízből kihúzatta és eltemettette. A város közelében a patak partján márvány oszlop áll, latin felirattal, melyet azonban nem olvashattam el, mivel az idő vasfoga már annyira megviselte, hogy a legtöbb betű meg nem különböztethető többé.

November 2-án Karagezme (Kurigesme) városkában voltunk, itt nincs karavánszeráj, a városkától balra a Szukova (Zukowa) patak folyik; már beesteledett, midőn ide érkeztünk, Pirot mezővárost is láttuk, azonban itt nem állapodtunk meg, hanem a kocsikon étkeztünk. Az itteni hegyen romba dőlt várat pillantottam meg. Állomásunk Czaribrod (Czamrod) volt, azonban itt sincs karavánszeráj.

November 6-án Szófiába érkeztünk. Ez igen

szép és nagy város, a görögországi[1] beglerbég székhelye, a város hajdan a magyar királyoké, később pedig a szerb despotáké vagyis fejedelmeké volt, mindaddig, míg e fejedelmi család tartott, mivel a török háborúk alatt kihalt. A beglerbég legfőbb csausza által üdvözöltetett bennünket. Másnap reggel pedig szépen fölékesített lovakat küldött a legelőkelőbb követségi tagokért; a követ úr a beglerbég lovára ült, ennek drágakövekkel kirakott lószerszáma néhány ezer forintot ért. A menet csaknem olykép alakult meg, mint Budán. A beglerbég házához érve, száz janicsárt és ugyanannyi spáhit láttunk fölállítva a lakószobákig. A palota belsejét drága perzsa szőnyegek borították; a beglerbég a terem emelkedett helyén ült, vele szemben a követ úr foglalt helyet. A beglerbég mögött, aranyszövetből készült, hosszú ruhába öltöztetett, két szép apród állott. A beglerbég tekintélyes és kellemes egyén. Fején tollbokrétás turbánt viselt; a törökök állítása szerint, nem sokára valamely császári herczegnőt fog nőül venni. Midőn a követ a császári iratot átnyujtotta, igen tiszteletteljesen vette kezébe és a követ úrral oly szépen beszélt, hogy mindjárt feltünt udvariassága. Erre a követ úr átnyujtotta a császári ajándékokat: két nagy ezüst palaczkot és egy turbán-alakú aranyozott nagy ezüst ütőórát, melyen ló állott, ez szemeit

[1] Rumili-i.

forgatta, óraütésnél pedig patájával az órákat jelezte, száját kitátotta; a ló lábainál elhelyezett kigyók és gyikok pedig összecsavarodtak és ide-oda mozogtak. Midőn a vendégfogadóba visszatértünk, a beglerbég kérdést intéztetett követünkhöz, hogy régi szokás szerint, a 2000 kemény tallért meg fogja-e kapni, egyszersmind hozzá tette, talán ő sem rosszabb elődeinél. A követ úr azonban azzal mentegetőzött, hogy jelenleg csupán a szultánnak visz készpénzbeli ajándékot, azonban gondoskodni fog, hogy a beglerbég az őt megillető ajándékot megkapja. E beglerbég azért volt ennyire kapzsi, mivel csak nem régóta jutott e méltóságba, tehát jól ki akarta azt használni, a törökök egyébiránt szerfelett óhajtják az ajándékokat. E városban, a vendéglőben igen kényelmes szállásunk volt, nemcsak folyósó, hanem számos elkülönített szoba és kamra is volt itt, a kiállott fáradalmakat itt némileg kipihenhettük.

November 8-án elindultunk Szofiából és a hegyen elterülő Paszarel (Bossen) városkát jobbfelől mögöttünk hagyva, estefelé a tőlünk jobbra fekvő Filipköi (Falup) városkát pillantottuk meg, itt a kútnál egy bécsi származású törököt láttunk, ki mint mondá, Bécs ostrománál, török fogságba jutott és mohamedán hitre tért. Egész útazásunk alatt még mintegy hét falut vagy mezővárost láttunk, azonban ezekről semmi nevezeteset nem irhatok. Egész nap gyönyörü útunk volt, mindenütt termékeny szántóföldeket és legelőket láttunk, a kies bolgár völgyekkel vegyítve. E vidéken valami kenyérfélét ettünk, melyet a törökök figurmának neveznek. E kenyeret az asszonyok sütik és áruba bocsátják, mivel itt egyéb élelmiszer nem található, ha tehát az asszonyok a vendégek érkezéséről értesülnek és ennélfogva némi keresményre számíthatnak, lisztet és vizet, — azonban kovász nélkül — összekevernek, a tésztát forró hamuba rakják, ha pedig jól megsült, kiszedik és a forró kenyeret az utasoknak megvétel végett kínálják. Néha tyúkot és tojást is kaphatni. A bolgár asszonyokról ezeket jegyeztem meg: Igen nagy gondot fordítanak ingeik és egyéb fehérneműik tisztántartására. A vásznat tarkára szövik, a szinváltozatosság leginkább a galléron, az ujjakon és a szélén vehető észre, azonban az egészen számos tarka csíkok húzódnak végig. Legfinomabb vásznunkat is megvetik, mert egészen fehér és nem tarka. Fejdiszük magas mint a torony és nevetséges alakja van, kalapjok olyan, mint a mi parasztlányainké, ugyanis szalmából van fonva és belől vászonnal bélelve. Ha a bolgárnők fölteszik a kalapot, akkor a lapos oldalát a nap felé fordítják, valamint az eső és szél ellen is használják. A kalap magassága másfél prágai rőf. Nyakukon és fulczimpáikban üvegfülbevalókat hordanak, melyek gyakran oly nagyok, hogy vállig érnek. E furcsa viseletben azonban szerfelett tetszenek önmagoknak és úgy

büszkélkednek, mintha Bolgárország királynéi volnának.

Ez éjszakát Ihtimanban (Iymann) töltöttük. A bolgár nemzetről némelyek az állítják, hogy a Volga vidékéről számazik, innen, vagy más népek által elüzetve, vagy pedig mérsékeltebb éghajlat alatti hazát óhajtva, e vidékre vándoroltak.[1] Legelsö lakhelyöket Szófia és Filippopol közt ütötték föl, e vidék rendkivül termékeny és kies, a városokat a görög császárok építtették, a bolgárok tehát mindent készen találtak. E barbárok, jóllehet Balduin[2] flandriai grófot, az akkori konstantinápolyi császárt, megverték és meggyilkolták, a török hatalomnak ellen nem állhattak. A rabszolgaság legszomorúbb és legsúlyosabb járma alá kerültek, mely alatt még ma is nyögnek. Egyébiránt a bolgárok szláv nyelven beszélnek és ennélfogva a cseheket könnyen megérthetik.[3]

[1] A bolgárok az 5-ik század végén, a Volga és Don folyók közt laktak, innen útrakelve, az egykorú krónikások állítása szerint, a 7-ik század második felében a Duna, Dnyeszter és Feketetenger közt telepedtek le, 680-ban pedig Dunabolgárországot alapították, itt hamar elszlávosodtak.

[2] Balduin első latin császár, Kalojan bolgár fejedelem által Drinápolynál megveretvén (1205 ápr. 15-én), fogságba jutott, későbbi sorsa mai napig sincs földerítve, annyi azonban bizonyos, hogy erőszakos halállal mult ki.

[3] A szláv népek és nyelvek rokonságát már sokkal régebben emlegetik, pl. Callimachus ezt írja I. Ulászlóról: «A boszniai királytól követség érkezett (1440). Ezek fölemlíték nemzetök származását és kiemelték, hogy a boszniaiak ugyanazon ősöktől származnak, mint a lengyelek és velök közös nyelvet beszélnek» stb.

November 9-től kezdve folytonosan hegyek közt utaztunk; délben a beglerbég által kiküldött csausz, a császár által küldött órát utánunk hozta, mivel felhúzás közben elrontották; órásunk a legközelebbi állomáson kijavította. Mielött a filippopoli sikságra érkeztünk volna, a meredek sziklák közé vájt keskeny úton kellett áthaladnunk, alattunk rémséges mélységek tátongtak. Csaknem kellő közepén kőfalból készült kapu állott, hol a bolgár despota, vagyis fejedelem, utolsó lakhelye volt. Ma már csak romok láthatók. Éjjeli szállásunk Jenikői (Jannika) faluban volt, hol karavánszeráj nem létezik.

November 10-én a Hebrus (Hekteus) folyót láttuk, mely a Rhodope hegységben ered.[1] A folyón híd vezet át, e hidat a törökök Maritzának nevezik.[2] Este Filippopolba érkeztünk, e város az itt létező három emelkedés egyikén terül el. A város meglehetős régi; külvárosában a Hebrus (Hebris) nevű folyón második fahíd visz át.

November 11-én pihenőt tartottunk Filippopolban.

[1] A Maricza nem Rhodope, hanem a Ryl hegységben Radoil falunál ered.

[2] Törökül: Meridzse-szu.

Midőn nov. 12 én elindultunk, a legutolsóbb helyeken is buzát láttunk. A síkságon szerfölött sok halmot láttunk, a törökök állitása szerint, e dombokat, az itt vívott csaták emlékére készitették és e dombok az ütközetekben elesett katonák sirhalmai.[1] Még ugyanazon napon, szép köhidon mentünk át. Ezután szép erdőkön és hegyeken keresztül folytattuk utunkat, végre Papaszli (Paposty) faluba tértünk be. Itt nincs karavánszeráj. E faluba csausz érkezett, ki az akkori konstantinápolyi követtől, vagyis rezidenstől levelet hozott, e levélben Petsch rezidens úr nagy örömét fejezte ki, hogy végre visszatérhet a keresztyén országokba.

November 13-án Uzundzsova (Usum-Slawos) faluba érkeztünk. Az itteni karavánszerájban sok elkülönitett vendégszoba van, az éjtszakát itt töltöttük.

November 14-én Hermanli (Harmondil) nevü nagy faluba érkeztünk, itt háromszázhatvan lépésnyi köhíd és kényelmes karavánszeráj van.

November 15-én a híres Musztafa-pasa-hídon mentünk át.[2] A híd hosszúsága 404 lépés, az

[1] Ilyen sírhalmok csaknem az egész Balkán-félszigeten láthatók, legtöbb van Filippopol és a Tundzsa környékén. Oroszországban kurgánoknak, hazánkban pedig kún- vagy hunhalmoknak nevezik ezeket.

[2] E hídról van elnevezve Musztafa-pasa-köprüszü város.

ivezetek száma pedig 22. Éjjeli szállásunk Sztupoj (Stupoy) faluban volt.

Nov. 16-án Drinápolyba érkeztünk. A törökök e várost Edrinének vagy Edrenének (Entren) nevezik. Hadrián császár előtt Oresta volt neve.[1] Ez a Maricza és Arda (Harda) folyók egyesülésénél fekszik. Terjedelme és kerülete igen nagy, külvárosai is népesek. A folyón hosszú köhíd visz át, hol jó vendégfogadót találtunk, a városban sok szép és nagy ház van, ugyanis a főváros után az európai Törökország legnagyobb városa.

November 17 én Drinápolyban pihenőt tartottunk, tehát körültekinthettünk a városban. Más nevezetesség nem igen van, mint a vendégfogadó és a kövekből épült két mecset. A mecsetek alakja kerek. Benn fehér és vörös márványoszlopokon nyugvó három karzat látható, körösköröl vasrácsozat fut végig, lenn pedig 300 ezüst lámpa lóg. A templom közepén két fehér márványviztartó áll, ezekbe a vizet csöveken vezetik; ennek közelében szintén fehér márványból készült szószék látható, erre csupán a török főpap léphet föl, ki itt a kóránt magyarázza, a szószékre 25 fehér márványlépcsőn kell felmenni. E mecsetet Szelim szultán Cziprus sziget elfoglalásának örömére épittette, egyszersmind a sziget jö-

[1] Drinápoly helyén hajdan állítólag Uszkadama állott, néhány bizanczi iró szerint Oresteanak is nevezetett volna.

vedelmét a templom fönntartására rendelte. A mecsetnek négy vékony és magas tornya van, melyek mindegyikén három karzat fut körül, a papok innen hívják imára a népet. Bajrám (Bayrim) ünnepén a tornyokat számtalan apró lámpával kivilágítják. A tornyokból az egész városra igen szép kilátás nyilik. A szultán palotája a folyó partján emelkedik, azonban a bemenetet nem akarták megengedni.

November 19-én Baba-Eszkizi[1] mezővároson mentünk keresztül, itt szép karavánszeráj és Ali pasa által épittetett gyönyörű templom látható. Azonban itt nem tölthettük az éjtszakát, mivel a hoszpodárnak nevezett moldvai fejedelem és kisérete mindent igénybe vett. E fejedelmet lázadás szándekával vádolták a szultánnál, életét tehát csak úgy menthette meg, hogy mohamedán hitre tért át. Utóda, ki egyszersmind vádlója is volt, erre Moldva elhagyására és a keresztyén országokba menekülésre kényszerittetett. Nekünk pedig nem maradt egyéb hátra, mint a közeli Bulga faluba térni éjjeli szállásra.

November 20-án Burgasz (Burgatsch) falun haladtunk keresztül. A város sikságon fekszik, a városka előtt 130 lépés hosszú híd látható.[2] A Drinápolytól idáig terjedő vidéken temérdek virágot láttam, ez rendkívül különösnek tünt föl

[1] Vratiszlávnál Ester-Backa.

[2] A többi hasonló nevű helységektől megkülönböztetendő Lüleh-Burgasz mellett az Ergene folyik.

előttem, mivel a tél már beállott. A temérdek nárcisz és jáczint oly erős szagot árasztott, hogy az átható illattól a rá nem szokott emberek fejfájást kapnak. A török tulipánok rendkívül nagyok és szinpompájok daczára, szagtalanok. A törökök nagy virágkedvelők, jóllehet egyéb kiadásaikban fösvények, virágokra azonban sokat költenek. A lakosok szép virágbokrétákkal tiszteltek meg bennünket, mi pedig pénzt adtunk nekik. Valóban, a ki törökkel érintkezik, az ne takarékoskodjék a pénzzel, ugyanis, ha török házba betette a lábát, azonnal nyissa ki erszényét és előbb be se csukja, míg onnan el nem távozott, mivel a legcsekélyebb szivességet is készpénzzel kell megfizetnie, a törökök nem is vállalkoznak olyasmire, miből nem néz ki haszon, ezt a velök érintkező nemzeteknek mindenkor szem előtt kell tartaniok, ha kárt nem akarnak vallani. A törökök fösvénysége annyira megy, hogy a leigázás veszélyében forgó nemzetek pénze, még a hóditástól, mint vallások leglényegesebb pontjától is vissza tartja őket, ilykép tehát még hadiszerencséjöket is eladják. Ez alkalommal még egy feltünő példát akarok elmondani a törökök kapzsiságáról. Midőn a követ úr Konstantinápolyban, Szinán pasától bebocsáttatást kért, jó ideig az előszobában kellett várakoznia. Eközben bejött egy pásztor, ki a pasának ürüt vitt ajándékba, egészen az ajtó mellé állott, hogy annak kinyitásakor a pasa által észrevétessék. Mihelyt a pasa az ján-

dékot hozó embert megpillantotta, azonnal bebocsátotta, az ajándékot átvette és igen barátságosan beszélt vele. A követ úrnak ezalatt még mindig várakoznia kellett. Tehát a kapzsi pasa előtt, az ürü többet nyomott, mint a császári követ tekintélye, pedig a követ sem jött üres kezzel, hanem ajándékokkal igyekezett megnyerni a törökök jó indulatát. Ha pedig a követ úr az ajándékok osztogatásában nagyobb bőkezűséget tanúsitott volna, úgy magát, mint mindnyájunkat megmenthette volna a később reánk súlyosodott veszélytől. E napon Karistiran (Karisra) nevű nyomorult faluba érkeztünk. A követ úr innen hirnököt küldött a fővárosba, hogy Petsch rezidens urat megérkezésünkről értesítse.

November 21-én Csorlu (Churdy) városkába értünk. E helység arról nevezetes, hogy ennek környékén Szelim szultán és atyja csatát vívtak. Az ütközetben a török krónikák szerint, Szelim lett a győztes és a császári trónra jutott. Ennélfogva a győző fogadalmához képest számos templomot épittetett és a meglevőknek gazdag adományokat osztogatott. Azonban nem állitott emléket lovának, mely az ütközet alkalmával a legveszélyesebb helyeken keresztül vitte és ezáltal szövetségeseinek, a perekopi (preteopischen) tatároknak időt szerzett az egyesülésre. Itt pillantottuk meg először a tengert. Csorluban éjjeli szállás volt.

November 22-én mielőtt Szilivribe (Sylebris),

a tengerparton fekvő városkába jutottunk volna, ama falat vagyis jobban mondva ama falnak romjait láttuk, melyet a görög császárok a barbár népek betörései ellen épittettek. Midőn Szilivribe érkeztünk, nem győztünk eléggé csodálkozni a csendes tenger megpillantásán, kiváncsiságom annyira ment, hogy a követ úr és az udvarmester tudta nélkül, a partig haladtam. Midőn a többi követségi személyek társaságában a parthoz értem, mindnyájan annyira meglepettünk a delfinek és egyéb halak játéka, valamint a homokban heverő tarka-barka kagylók által, hogy a visszatérésről is megfeledkeztünk. Azonban a csauszok e pillanatban kalózhajót vettek észre, ennélfogva a követet figyelmeztették, hogy emberei közül senkit se eresszen a part közelébe, mivel a kalózok e vidékről gyakran elhurczolják az elkésett embereket. Midőn a tilalom a követségnél közhírré tétetett, azonnal elterjedt a hír, hogy a tengerpartra mentünk, a követ úr tehát rendkívül megijedt és megrémült; ennélfogva a csauszok és janicsárok lóhalálában a tenger felé vágtattak, bennünket a veszélyből kiszabadítandók. Szerencsénkre még elég jókor jöttek, mivel a kalózok még meglehetős távol voltak a szárazföldtől, a törökök erre minden felvilágositás nélkül közre fogtak és a város felé hajtottak bennünket. A kalózok néhány nyilat löttek utánunk, a janicsárok pedig puskalövésekkel válaszoltak. Megérkezésünkkor a követ úr az idősebbeket és

felnőtteket az elkövetett vigyázatlanságért korbácsütésekkel büntettette meg, én azonban sok könyörgés után megszabadultam a fenyítéstől, a követ úr mind az által hosszú és hatásos prédikációt tartott, egyszersmind hozzátette, hogy ha az előírt szabályok ellen még egyszer kihágást követek el, haladéktalanúl érzékeny testi büntetéssel fog sujtatni, ez intésnek meglett a jó hatása, ugyanis ezentúl mindent elkövettem kötelességem pontos teljesítésére. Későbbi jó magaviseletem által, a követ úr tetszését vivtam ki. Mindnyájan megigértük, hogy a követ úr határozott engedelme nélkül, semmihez sem fogunk. Fel kell azonban említenem, hogy a törökök általi pártfogoltatásom nagy mértékben előmozdította büntetésem elengedését. Egyszersmind tanúságot merithettem, hogy a kiváncsiság az embert a legnagyobb szerencsétlenségbe sodorhatja, ugyanis e szenvedély miatt, majdnem rabszolgaságba hurczoltattunk. — Éjjeli szállásunk Szilivriben volt.

November 23-án ismét futár érkezett Petsch úrtól. Éjjeli szállásunk Ponte-Grandeben[1] volt, a helység e nevet az itt létező tengeröblön épített 780 lépésnyi hosszú hidtól vette. A híd nyolcz ívezetből áll.

November 24-én Ponte-Piccolo,[2] azaz Kishíd nevű helységbe értünk, hol az előbbihez hasonló

[1] Böjük-Csekmedzse.
[2] Kücsük-Csekmedzse.

kis hídon kellett átmennünk. Itt mindenütt elragadó vidéket találtunk és mindez még sokkal szebb volna, ha a természet remekeihez az emberi kéz is hozzá járulna. Azonban a barbár iga alatt nyögő lakosoknak eszük ágában sincs a vidék szépítésével törődni. A tengerből annyi halat fognak ki, hogy a potom ár daczára, több mint fele elromlik. E mezővárosban Petsch úr udvarmestere várakozott reánk, kit főnöke üdvözlésünkre elébünk küldött.

November 25-én a konstantinápolyi residens úr személyesen elénk jött, kiséretét mintegy 40 török és csausz képezte, kik mindnyájan igen nyájasan üdvözöltek bennünket. Mihelyt a két követ megpillantotta egymást, leszálltak lovaikról és oly gyöngéden összeölelkeztek, mintha már régóta legjobb barátok lettek volna, különösen Petsch úr rendkívül örült, hogy végre elérkezett az időpont, midőn hazáját ismét viszontláthatja, ezt pedig annyival is inkább óhajtotta, mivel a törökországi fontos változásoknak előhírnökeit észrevette.

Kiséretünkből két egyént elvesztettünk, ú. m.: a magyar szabót és a konyhairnokot. Mind ketten elváltak társaságunktól, hogy külön úton hamarább érhessenek Konstantinápolyba, azonban ez embereket a törökök elfogták, összekötötték és valamely császári kéjlakba hurczolták és ott a bosztandzsi basának bemutatták. A magyar szabó azonban szerencsésen elérte az ő és társa bilin-

cseit, erre mindketten elmenekültek és három nap mulva Konstantinápolyba hozzánk eljutottak. Ez nagy szerencse is volt rájok nézve, mivel különben rövid idő mulva valamely messze vidékre hurczoltattak volna a legsanyarúbb rabszolgaságba.

Végre a kijelölt vendégfogadóba érkeztünk. Ez egészen terméskőből épült és ólomfedéllel volt ellátva. Midőn a nagykapun bementünk, terjedelmes udvarba jutottunk, a kapu mindegyik oldalán kőlépcső látható, melyen keresztül teljesen kőből épült folyosóra jutottunk. Lenn konyha, 200 lóra való istálló és boltok vannak elhelyezve; fenn pedig igen szép vendégszobák láthatók, a követ úrnak az útczára nyiltak ablakai, a többieké azonban az udvarra; egy-egy szobába 3—4 volt beszállásolva. A császári udvarba menőknek e vendégfogadó előtt kell elhaladniok, ugyanis ez épület oly téren áll, hogy innen, mint valami főútról mindent látni lehet.

A város fekvését illetőleg, már a természet is főváros építésére jelölte ki e helyet. A város ugyan Európában fekszik, de Ázsiát is láthatjuk innen. Tőle jobbra Afrika terül el, ámbár nem épen közel, azonban a tengeren igen könnyen eljuthatni oda is. Balra a Fekete-tenger látható, melynek partján különféle népek laknak. Az élelmi szerek a tengereken igen könnyen szállíthatók Konstantinápolyba. A város egyik oldalát a Márvány-tenger, vagy Propontis mossa,

másik oldalán pedig a kikötő és egy folyó létezik, ez utóbbiról Strabo azt állitja, hogy aranyhomokot hord, harmadik oldalon pedig a száraz földdel függ össze. Konstantinápoly közepéről elragadó kilátás nyilik a tengerre. Itt mindenkor nagy halbőség uralkodik, a halászok hálói a halak nagy mennyisége folytán nem ritkán elszakadnak. A halászattal leginkább görögök foglalkoznak, kik legjobban értenek elkészitéséhez. A törökök csak az általok kedvelt halakkal tudnak bánni és ezt is csak a hitehagyott keresztyének teszik, mivel a született török nem nagy kedvelője a halételeknek. A békát, teknősbékát, kagylókat vagy osztrigát és rákot a törökök tisztátalan állatoknak tartják, tehát sem nem veszik, sem nem eszik. Ugyanis nemcsak e csúszó-mászó állatok, hanem számos halfaj evése és a borivás, a kórán értelmében szigorúan tilos. A borivás tilalmát a törökök szerfölötti szigorral tartják meg, ha azonban valaki ellenállhatatlan hajlammal viseltetik a borital iránt, e szenvedélyét a közbotrány kikerülése végett, legnagyobb titokban tartozik kielégiteni, mind az által e törvényt igen kevesen szegik meg; az ellene vétők többnyire hitehagyottak, kik a korcsmákban titokban a sárga földig leisszák magokat és hajnalban észrevétlenül haza lopóznak. Ilyen emberek gyakran égre-földre kértek, hogy el ne áruljuk őket. Gyakran megesik, hogy a csőcselék és a katonák, a keresztyén

korcsmákban bort követelnek, ha a korcsmáros teljesíti kivánságukat, a török hatóságok büntetik meg, ha pedig nem teljesíti, akkor a legborzasztóbb bántalmazásoknak van kitéve. Ha a mohamedánok által látogatott korcsmákba keresztyének vagy zsidók jönnek, ezek a legszemtelenebb módon bántalmaztatnak és minden csekélységért botütésekkel és kardvágásokkal bünhödnek, e vadságra a bortól különben is felhevült törököket annak tudata is ösztönzi, hogy ha a keresztyént vagy zsidót agyonütnék is, ezért csak a közönséges botbüntetéssel lakolnának, söt mi több ezt is inkább a részegség mint a gyilkosság vétke miatt kapják. De most már a dologra térek.

Konstantinápolyba érkezésünk után, a követ úr először Ferhat pasát látogatta meg, kinek a szokásos ajándékokat átadván, azonnal Vregir Mohamedhez, a volt török császári kamaráshoz mentünk, kinek kezet csókoltunk, azután pedig átadtuk a császári ajándékokat úgymint 1000 birodalmi tallért, egy aranyozott ezüst medenczét, két nagy aranyozott ezüst csészét és egy tengeri lovat ábrázoló kagylókkal kirakott ütőórát; ez úr különben születésére nézve magyar volt és utasítást adott, hogy a török udvarnál miként viselkedjünk; ezek után visszatértünk szállásunkra.

XX.

Thevet András útazása. 1594.

(*Cosmographia orientis.* Giessen 1617.)

Thevet András Velenczében hajóra szállva, Athénbe, Konstantinápolyba, Egyiptomba, stb. útazott, itt azonban csak a Balkán-félszigetre vonatkozó fejezetekből akarok néhány érdekes részletet közölni.

»Isztriából Szlavóniába[1] mentünk, a szlavoniaiak igen szálas és szép emberek, véleményem szerint a nagy hegyek által okozott hideg következtében nőnek ily nagyra. A hideg ellen farkas- és medvebőrből készült bundákkal védekeznek. Ugyancsak a hidegnek tulajdonithatjuk szép arczszinüket és testük kiváló fehérségét. Mind az által rendkívül hajlandók az iszákosságra, ennél-

[1] Itt is, mint már említettem, Szlavonia alatt a magyar-horvát tengerpart és Dalmáczia értendő.

fogva — a részegek szokása szerint, — a tárgyakat kétszeresen látják.

Az asszonyok aprók és nem isszák le magokat olyan könnyen. A mi a szlavoniaiak nyelvét illeti, az valóban barbár és nehezen tanulható meg, jóllehet a szomszédos helységekben sokat beszélnek szlávul.

Törökországban is igen sok szláv lakik; a janicsárok csaknem kivétel nélkül szláv gyermekekből kerülnek ki,[1] a kairói pasa vagyis alkirály és a damaszkuszi helytartó szintén szlávok.

Lássuk, mit mond útazónk Athén akkori állapotáról: «Athén ma valóságos romváros, még ma is sok szép régiséget és egyéb oly tárgyat láthatunk, melyeknek szemlélése valóban élvezetet nyújt. Épen a városban időzésem alkalmával, valamely hitehagyott keresztyén házában szép szobrot láttam. A szobor fehér márványból készült, oly magas volt, mint a három éves gyermek, fején levelekből font kalapot,[2] mellén pedig valami pánczélfélét viselt. Jobb karja csonka volt, baljában vaddisznófőt tartott. E szobrot mélyen a föld alatt találták. Itt igen sok szobrot, oszlopot

[1] Jovius Pál (1531) is említi, hogy csaknem az egész janicsársereg szlávul beszélt. Bassano Lajos (1574) állítása szerint II. Szelim szultán a törökön kívül, szlávul is beszélt. A szultán hivatalában számos szláv okmányt állítottak ki. Bővebbet: Glasnik XXXVI.

[2] Ez babérkoszorú volt.

és kihegyezett követ találnak. Valamely kollégium nyomai is láthatók. Most, a hajdan oly híres városban törökök és zsidók laknak, kik nem sokra becsülik az ilyen nevezetes régiségeket.

A konstantinápolyi úton balfelől megpillantottuk Athosz hegyét, melyet a görögök ma «Szent hegynek», az olaszok pedig Montesantonak nevezenek, a rajta levő temérdek férfi- és nőzárdáról.»

Thevet ezután Konstantinápolyt írja le, erről azonban már eleget olvastunk Benjáminnál és Brocquièrenél, ennélfogva az ismétlés kikerülése végett annak leírását mellőzhetjük.

XXI.

Strassburg Pál útazása Erdélyen át Sztambulba. 1632.[1]

Strassburg Pál, svéd követ, 1631 nov. 22-én indult el Elbingből, Mlaván, Varsón, Lublinon és Szamboron átútazva, 1632 jan. 12-én a magyar határra érkezett.

«A Kárpátok közt fekszik Krivka (Krifka) falu, hol Lengyelország végződik és Magyarország kezdődik, itt 80 lovasból és 200 gyalogosból álló magyar csapat várt reám. Ezután Munkács felé haladtunk. A hegyek közt lakó rutének sárból és fából készült házakban laknak, melyekben a sűrü füsttől semmit sem láthatni vagy beszélhetni. Kenyerök fekete, félig sült és szurós. Leginkább baromtenyésztéssel foglalkoznak és kecsketejjel táplálkoznak.

[1] L.: *Monumenta Hung.* I. oszt. okmánytárak.

Akadálytalanul érkeztünk meg Munkácsra, mely Felső-Magyarországban, Kassától 12 mérföldnyire fekszik. Hegyen épült vára igen erős és a mindenfelől környező síkságból fenségesen emelkedik ki. A munkácsi vár fönhatóságához, vagyis kerületéhez 340 falu és 3 város tartozik, melyek közül legkiválóbb Beregszász (Beregzaz), nagy termékenysége és kitünő bora miatt, melyből évenkint sok ezer akót visznek ki Lengyelországba.

1632 január 25-én 500 mellém rendelt katona kíséretében, útra keltem; járatlan és meredek utakon az erős Husztra érkeztem. Innen a Mármaros és Erdély közt emelkedő zord és hozzáférhetetlen hegyek közt folytattam útamat Deés felé. Az e czélra kirendelt 800 ember az összetorlódott havat eltávolította, az erdőkben rést vágott és soha nem járt hegyeken útat egyengetett előttem, mivel a rendes útat az osztrákok cselvetései miatt, el kellett kerülnöm. Szambortól a dési sóbányákig a lovaknak nem sok hasznát vehettem a szerfelett mély hó miatt. Egy-egy szekér elé harmincz ökröt fogtak; végre mindezen veszélyt és bajt kiállva, Dés városába érkeztem, hol Rákóczy fejedelem biztosai fogadtak és nagy lakomát rendeztek tiszteletemre, igy tartott ez Gyula-Fehérvárig, hol február 9-én Kovacsóczy kanczellár 80 lovassal és néhány kocsival elébem jöve, a fejedelem nevében üdvözölt.

Február 11-én délelőtt 9 órakor a fejedelem-

hez mentem. A kanczellár a fejedelem lovaival és hintójával lakásom elé jött, hol az udvari szolgák és félmeztelen emberek várakoztak. A hintó mellett mindkét felől poroszlók haladtak. A palota tornáczát a szolgasereg, a többi szobákat a köznemesek, a belső termet pedig az ország tanácsosai foglalták el. A fejedelem a küszöbön állott, arczából a jószivűség és vidámság sugárzott. Biborszinű köntöst viselt és kócsagtollal volt diszitve. Az asztalon gyönyörű, művészileg készitett óra (a bajor herczeg ajándéka) és drága kövekkel kirakott buzogány volt elhelyezve.[1]

Midőn az ebéd ideje elérkezett, a háznagy ünnepélyes lakomára hivott meg, ugyanis a fejedelemasszony nővére esküvőjét tartotta Alia Sámuel úrral; a lakodalomra a nemesek nagy része összegyűlt. Az esketés röviden, a lakoma pedig minden nagyobb szabásu ivás nélkül ment végbe, a tánczokat illedelmesen és szerényen lejtették. Erdélyi tartózkodásom többi részét unalmas tárgyalásokkal töltöttem. Végre márczius 4-én elindultam a csinos Brassóból és az oláh határt átlépve, nemsokára Tirgovistbe érkeztem, itt a hajdani fejedelmi székhelyen, Leo vajda vagy fejedelem követei várakoztak reám és a mai fővárosba, Bukarestbe kisértek. Az óriási város közé-

[1] Itt is, mint mindenütt, kihagyom a politikai vonatkozású részleteket, mivel ezek a történelembe tartoznak.

lében, az ország nemesei, azaz a bojárok, gyorsan hozzám vágtattak és lovaikról leugrálva, Leo vajda nevében üdvözöltek és szállásomra kisértek. Este felé megjelent nálam az udvarmester és másnapra udvari ebédre hivott meg. A kitűzött időben a nemesek és a hintók eljöttek érettem, tehát haladéktalanul a palotába indultunk. Előttünk 200 dalmát testör haladt, kik az erdélyieket úgy ruhára, mint fegyverre nézve nagyon felülmúlták. A város összes utczái és terei el voltak halmozva a legkülönfélébb árukkal, melyeket az olaszok, görögök, örmények, oláhok és törökök eladás végett kiállitottak. Mindenütt annyi nép tolongott, mintha Oláhország összes lakossága összecsődült volna. Az udvari kiséret és személyzet igen nagy volt, a szertartásoknak végehossza nincs, az emberek öltözetei és a lovak csótárai pazar kiállitásúak. A palota ódon és a fejedelmek gyakori változása következtében, romlásnak indult. A fejedelem fedett fővel várt reám az elfogadóterem ajtajában. Emelkedett helyen két szék volt elhelyezve, a baloldalit, mint a barbároknál tiszteletreméltóbbat, számomra jelölte ki. A vajda oldalán néhány előkelő, — azt hiszem tanácsadó — török ült; jobbfelől czobolyprémes diszruhába öltözködött udvarnokok álltak. Átnyújtván ő felsége levelét és olasz nyelven üdvözölve, kértem, hogy mozditsa elő országán átutazásomat. Erre Benedek, krétai származású tolmács, — ki a görög és török nyelveken kívül, még az olaszban, latin-

ban és németben is jártas volt, — az általam elmondottakat görögül és törökül ékesen előadta. Az értekezlet és kihallgatás befejezése után megszólaltak a kürtök és tárogatók, melyek irtóztató zajjal jelezték a lakoma kezdetét. A fejedelem előtt ezüst edények, a főbb emberek előtt tiszta és fényezett agyag edények, az alsóbb rangúak előtt pedig fatálak és fatányérok voltak elhelyezve. A hosszú ebéd alatt egyetlen tálat sem mozdítottak el az asztalról, hanem órák hosszat folytonosan újak meg újak kerülvén az asztalra, végre óriási halommá szaporodtak föl. A borok ugyancsak válogatottak és jelesek voltak, tehát csakhamar élénk beszélgetés és vidám hangulat keletkezett. Midőn a vajda óriási serleget emelt föl ő felsége, a svéd király egészségére és győzelmeire, annyi ágyút sütöttek el, hogy a roskatag épület megingott és az edények összeütődtek. Valányszor az oláh bojárok a vajda egészségére és diadalaira ürítették poharaikat, mindannyiszor térdre ereszkedtek. Az ivás és felköszöntés éjfélig eltartott, midőn mindenki visszatért szállására. Másnap a főudvarnok az egész udvari személyzettel, ezer lovassal és hatszáz gyalogossal akart engem kikisérni. A pompa növelésére, legelől a Murát által küldött óriási vörös zászlót és Havasalföld egyéb jelvényeit vitték. A közeli erdőkből a tárogatók és kürtök harsonája hallatszott. Kétfelől a főurak, vagyis bojárok teljes díszben lovagoltak. A vajda mellett a lantosok és dalnokok

kara haladt, mely a régi oláh dalokat torkaszakadtából énekelte. Lovaglás közben megkérdeztem a vajdától, mennyi katonát állíthatna síkra. Tizezer lovast és kétezer gyalogost, válaszolá. Mihály vajda idejében ötvenezer ember állott fegyverben. Az ország jövedelmét illetőleg pedig azt mondá, hogy a hal, só, viasz, méz, szarvasmarha, birka stb. után szedett tizedből körülbelől 300,000 aranyat kap, a készpénzben fizetett rendes és rendkívüli adón kívül. A gazdag arany- és ezüstbányák kiaknázását föl sem említettem, nehogy a törökök a kincsek sokasága által csalogattatva, a keresztyénektől e tartományt is elragadják. A vajda ezután felszólított, hogy üljünk le a reggelihez. A forró napsugarak ellen a havasalföldi nagy zászlót feszítették ki sátor gyanánt. A reggeli, ünnepi ebédnek is beillett volna, ennek bevégeztével a vajda és kisérete visszavágtatott a fővárosba, én pedig kocsin folytattam útamat a Duna felé.

Oláhországnál nincs termékenyebb ország az egész keresztyén világban. A legelők számtalan nyájat és gulyát táplálnak. Az erdőkben vadak és madarak seregesen tartózkodnak. A lakosok gyapjuban, lenben és bőrökben soha sem szükölködnek. A sóbányák kiaknázhatatlanok. Lovaik a legkitünőbbek közé tartoznak. A Duna és a Prut több halat szolgáltat, mint Európa bármely tartományának folyói. Ércz is bőven található, a folyókból pedig aranyat mosnak. Szőlőkertjeiket könnyen művelik, a földet pedig tövisekből kötött

nyalábbal szántják. A lengyelekkel, törökökkel, erdélyiekkel és szerbekkel élénk kereskedést üznek; végül enyhe éghajlatnak és igen egészséges levegőnek örvendenek.

Oláhországot Bolgárországtól a Duna választja el, a folyam itt ép oly széles, mint az Elbe Hamburgnál, csakhogy sebesebb folyású. Az átkelésnél mindkét parton középszerű erősségű vár áll, ú. m.: Gyurgyevo (Görgo) és Ruscsuk (Horozcik), ettől nem messze van Razgrad nagy és népes város, a tartomány pasájának székhelye. Midőn itt német ruhában bevonulni megpillantottak, a szokatlan esemény óriási népcsődületet okozott. Ugyanis a magyar és lengyel követek öltözékeit már gyakran látták, tehát megszokták; a franciák, angolok, belgák pedig tengeren utaznak Konstantinápolyba, hol már régen szokásban van a külföldi viselet. A Balkán hegységig terjedő Bolgárország eléggé termékeny és népes. Lakosai a Volga vidékéről költöztek ide, nyelvöket a szláv nyelvhez hasonlónak találtam. A bolgárok görög hitű keresztyének, a törökök által vitéz nemzeti jellegökből csaknem teljesen kivetkőztettek és a rájok súlyosodó elnyomatás ravaszok- és bizalmatlanokká tette. A bolgárok fegyvereiktől megfosztattak, váraik pedig leromboltattak, nehogy azokban menedéket nyerhessenek. A régi írók által is annyiszor emlegetett Balkán vagy Hémusz hegységet, sűrű és sötét erdők borítják, az átjárók és útak tehát szerfelett szűkek és veszélyesek. A hegy

tövében számos falu terül el, ezeknek lakosai minden adótól és egyéb tehertől föl vannak mentve, kötelességök azonban a vidéket a rablóktól megtisztítani és a kereskedőknek biztos útat csinálni, miért is éjjel-nappal őrt állnak.[1] A Balkán hegységen két napig kell átútazni a Rumilinek (Románia) nevezett Trácziába.»

[1] A Balkán Rodope és Szrjedna Gora hegységek völgyeiben léteznek e falvak, melyeket bolgárul vojniski szeláknak neveznek, legjelentékenyebbek: Koprivsticza, Panagjuriste, Kotel, Zseravina stb., ezek saját vajdáik vagy knézeik alatt függetlenül éltek, robottól és adótól mentek voltak, színes ruhát viselhettek, háború idején a podgyászt fedezték.

XXII.

Bolgárország leírása. 1598.[1]

A napjainkban oly nagy szerepet játszó Bolgárországról nem lesz érdektelen még néhány adatot közölni. Engel művében találtam néhány sort az ország akkori beosztásáról. Az eredeti olasz szöveg föllelhető a II. kötet 5-ik lapján.

«Bolgárország három szandzsákra oszlik; az első a másik kettőt fölülmúlja és Szilisztriának neveztetik, ennek fővárosa Szilisztria, a Duna mellett, a bég és a kádi székhelye. Alája vannak rendelve Turtukai[2] (Tutrachan), Haszköi (Jazachei), Mirlan (Merin), a Nagy-tenger[3] felé pedig

[1] Czíme: *Descriptio Italica Regni Bulgariae et praefecturarum in ea Turcicarum*, per Geor. Mart. Rhagusynm, Brassoviæ, 29. Jul. 1598.

[2] Másként Turtokan és Totrakan.

[3] Nagy-tenger (Mar maggior) = Fekete-tenger.

Tulcsa[1] (Tuncia), itt a tengerről a Dunára szállított árúktól vámot szednek. Mindezen helyeknek külön kádijuk van.

A többiek a Fekete-tenger partján találhatók. Az első Karahirman (Carasarmanluch), Konsztancza[2] (Costanitza), Tuzla, Mangalia, Balcsik (Balchie) és Várna. Tuzlából és Mangaliából igen sok árpát, mézet stb. szállítanak Konstantinápolyba. Ugyanezen szandzsákban hat város van még a bennvidéken: Provad (Provate), Jenibazár (Novo Basaro), H.-O.-Bazardzsik (Pasagirch), Aidosz[3] (Aites), Babadag, ez utóbbinak egy részét a hajdúk 1597-ben fölperzselték.

A nikápolyi szandzsákban következő helyek léteznek: Nikápoly,[4] kőfallal keritett erős vár és a bég székhelye, továbbá Rahova[5] (Orehovicze), Szvistov[6] (Suischovo), Turtukai[7] (Tutrechan) és Ruscsuk, ezek a Duna mellett feküsznek, a Duná-

[1] Itt válnak szét a Szulina és Szt.-György ágak.

[2] Másként: Küsztendzse.

[3] Ez a Balkánon túl lévén, aligha tartozott a szilisztriai szandzsákhoz.

[4] Nikápoly nevű város kettő is létezett, ú. m.: Nagy-Nikápoly, (az ó-korban Nicopolis ad Hæmum), melynek romjai a Jantra és Roszicza folyócskák összefolyásától nem messze ma is láthatók Nikjup falu mellett; Kis-Nikápoly, csak a középkorban alapittatott és mai napig is fenn áll. A nikápolyi ütközet az előbbinél ment végbe, bővebbet: Daszkalovnál.

[5] Másként: Oreava.

[6] Másként: Szisztovo, Szisztova.

[7] Ez már a szilisztriai szandzsáknál emlittetett.

tól délre vannak: Sumen[1] (Sumnia), Eszki-Sztambul[2] (Constantinopoli Vecchio), Razgrad, Trnovo[3] (Tarnova), hajdani főváros, Lovecs[4] (Louncia), Pleven[5] (Pleuglie), Vracza (Vraz), Berkovicza és Karvuna[6] (Chiaruen).

A bodonyi vagy vidini szandzsák a legkisebb, mivel ehhez csak Bodony és Kladovo[7] tartoznak.»

[1] Másként: Sumla, Sumna.

[2] János exarcha így nyilatkozik az Eszki-Sztambul helyén állott Preszlavról: «Ha a hazájába visszatérő idegentől kérdezik: mit láttál Preszlavban? így fog válaszolni: nem tudom mit beszéljek el, csak szemekkel lehet ama pompát átérezni.»

[3] Trnovo a régi czárváros vára. Hadzsi Khalfa idejében (1658) még meglehetős jó állapotban volt, ma már teljesen romokban hever.

[4] Másként: Lovacz, Lovcsa.

[5] Másként: Plevna.

[6] Palauzov szerint a mai Kjurumler helyén Provad és Sumen közt létezett, tehát inkább a szilisztriai szandzsákhoz számítandó.

[7] Kladovo (törökül: Fet Jszlam) ma Szerbiához, Tulcsa, Babadag, Tuzla, Mangalia, Kosztanza, Karahirman és Mirlan pedig Ruméniához tartoznak.

XXIII.

Neitzschitz Kristóf útazása. 1634.[1]

(L.: Neitzschitz, *Siebenjährige Weltbeschauung*, Nürnberg.)

«1634 január 16-án délután három órakor indultunk el Bécsből, a két mérföldnyire fekvő Schwechat mezővárost érintve, Fischamend (Fischemund) városkába érkeztünk, az éjtszakát itt töltöttük. Másnap, azaz 17-én, korán reggel tovább útaztunk és 9 órakor Bruckba érkeztünk, itt a Magyarországot Ausztriától elválasztó Lajta folyón átkelve, dél felé, a Lajta melletti Brucktól egy mérföldnyire fekvő Barátfaluba értünk, hol megebédeltünk, egy óra mulva tovább mentünk és este Szolnokra (Zanneck) jutottunk. Másnap reggel 4 órakor útra

[1] Ez útleírás az előbb közölt Wratiszláv-féle útleírással, útirányra nézve csaknem teljesen megegyezik, ennélfogva csupán az abban elő nem forduló adatokat fogom felsorolni.

keltünk és Györig meg se álltunk, hol meghál-tunk és másnap, azaz 19-én reggel 4 órakor, 24 evezős sajkán (Zscheucke) Győrből tovább mentünk és Komáromba jutottunk, hol a követ urat találhatni reméltük, azonban hiába.

Január 20-án délután tovább hajókáztunk és este 6 órakor Nyergesújfalura (Nirgesfifalo) ér-tünk, hol éjjeli szállásra tértünk.

Január 21-én Esztergom török várba érkez-tünk: a követ úr már egy órával előbb elindult hat-hétszáz török lovassal, tehát megint nem találkozhattunk vele. Esztergomban a fővajda, miután Althann grófot szépen megvendégelte, három kocsit adott nekünk és a kegyelmes urat nemcsak a kocsiig elkísérte, hanem 40 hajdút akart kiséretül adni, a kegyelmes úr azonban csak 12-őt fogadott el. Este 10 órakor a Budától negyed mérföldnyire levő Ó-Buda faluba érkez-tünk.

Január 22-én 7 órakor megérkeztünk Budára, hol a követ úrral találkoztunk, kit az előbbi napon 20 üdvlövéssel fogadtak, a lövéseket részben mi is hallottuk.

Január 23-án méltóságos Buchhaim követ úr, a vezérnél látogatást tett. Január 25-én ő méltó-ságával a várostól mintegy negyed mérföldnyire levő meleg fürdőkbe mentünk, a víz természetes forrósága oly nagy, hogy tyukot forrázni és tojást főzni lehet benne. A fürdőt hajdan ólomtető fedte és belsejét márvány borította.

Miután mindent megtekintettünk, jan. 27-én útra keltünk és Ercsibe (Ertzschin) értünk.

Január 30-án Tolnára érkeztünk. Tolna haj-dan híres város volt, a hol igen jó bor termett. Schweiger Salamon idejében csupa keresztyének laktak Tolnán, ma pedig csak törökök vannak.

Ezután folytonosan erdők és szőlők közt haladva, Mohácsra érkeztünk. Innen Eszékre (Osseck) mentünk, hol kocsikat váltottunk.

Február 5 én reggel 7 órakor útra keltünk és 11 órákor Vukovárott voltunk, hol hosszú kő-hidon kellett áthaladnunk. Ezután Tovarnik (Dowarnick) érintésével Mitroviczára (Mizrovvicz) értünk. Itt minden türhető áron kapható, pl. egy nyul 2 asper, egy tyúk 4 asper. Török házigaz-dánk, a gróf úrnak libát ajándékozott, melyet — ismervén a törökök határtalan fösvénységét — nagy ajándéknak kell tartanunk, jóllehet magá-ban véve igen csekély értékű.

Innen Dobrinczi (Tobrinzi) földalatti faluba érkeztünk. A föld fölött csupán a háztetők lát-hatók, a házak azonban mind a földbe vannak ásva, ez rendkívül különös és furcsa látvány.[1]

Február 9-én 10 órakor Zimonyba (Semon) értünk. Balkéz felől egy hegyivár látható. 10-én reggel 7 órakor szerencsésen Nándorfehérvárra érkeztünk. Rendkívül erős török vár, alatta két víz folyik össze. A városnak igen szép fekvése

[1] Erről bővebbet Brown útazásánál.

van. A Dunán temérdek vizimalom látható. A magaslat tetején, a váron kívül, a keresztyénektől elfoglalt ágyúk láthatók. A szép kéjlakból mindkét folyóra és az egész vidékre szép kilátás nyílik. Belgrádon igen sok ólomfedelü templom és minaret létezik.

Február 16-án délelőtt 10 órakor ismét útra keltünk, este felé Isszardzsik (ma Groczka) városkába értünk. Itt először kellett karavánszerájban hálnunk. A követ úr az első emeleten, mi azonban a földszinten, lovak és tevék közt kaptunk szállást.

A karavánszerájokban (Carabassari) főzés és fűtés czéljából, kemenczék is vannak. Különösen tél idején sokat kell ilyen helyeken szenvedni, ha valaki nem hoz magával élelmiszert, arra bizonyára koplalás vár. Ha pedig valahol találhatunk is valami ennivalót, ez bizonyára nem lesz egyéb, mint száraz kenyér.

Másnap tehát örömmel hagytuk el a karavánszerájt és délben Kolarba érkeztünk. 18-án délután, Hasszánpasapalánkába értünk, hol a követ urat üdvlövésekkel fogadták. Eddig mezőkön és erdőkön haladtunk keresztül.

E helységben a törökök szegény keresztyén alattvalóikkal szemben, igen gonosz eljárást tanusítanak, ugyanis egy katholikus lelkész a következő siralmas dolgokat beszélte. Ha a keresztyén első izben házasodik, harmincz aspert,[1] azaz tíz

[1] A középkori asper 18—24 krajczár volt.

jó garast, ha másod izben házasodik és leányt vesz el 12 ezüstkoronát, ha pedig özvegygyel kel egybe csak 6 ezüstkoronát tartozik fizetni, ezenkívül a keresztyének minden templom után egy zecchinot (Zickin) fizetnek, melyet a szakadár püspök, a pápai egyházi inkvizitormesterhez hasonlóan, janicsárok által hajtat be. Mit nem tesznek meg a kapzsi hatóságok a pénzért! Hiszen a házasságot az egész földkerekségen nagy tiszteletben tartják és a nőtlenségnél mindenütt többre becsülik, mivel az emberi életben nagy hasznát veszik annak és hatása minden rendű és rangú embereknél szembetűnő. A házasságban élők mindenkor kiváló szabadalmakat élveztek, így pl. ha valaki megnősült, egy álló esztendeig nem kellett háborúba mennie, hogy az egész évet vidáman tölthesse el élete párjával; a rómaiak a termékeny házasságot ajándékokkal és szabadalmakkal jutalmazták, a nősülni nem akarókat pedig büntették és megvetették.

Az Odenwaldnak Pfalzhoz tartozó részében, a 25 évnél idősebb férfiakat agglegényeknek (Hagestelzen) csufolják és javaikat haláluk után lefoglalják. Az is az Antikrisztusnak jele, hogy a pápa a lelkészeknek megtiltotta a nősülést. Az ördög pedig nagy ellensége a házasságnak, mivel ez nagy károkat okoz országának, ennélfogva házasságtörés és egyéb bünök által, gyülöletessé akarja azt tenni.

Sok helyen az élelmi szerek igen olcsók. Kolar-

ban egy özbak 25—30 asper. Belgrádon egy oka bor (a mi körülbelől annyi, mint egy magyar pint) 4 asper, Hasszánpasapalánkán pedig, másfél oka 5 asper.

Haszánpasapalánkáról Batocsinába (Patischina), innen pedig Jagodinában mentünk. Jagodinában hallottunk legelőször óraütést, mióta török területre léptünk. Ugyanis a törököknél sem harangok, sem nyilvános ütőórák nincsenek használatban, hanem a zsebórákra igen sokat adnak. A jagodinai órát Kanizsáról hozták, midőn a törökök e várat elfoglalták.[1]

Jagodinán 22-ig maradtunk, nem mintha az erdős hegyeken átútazástól kifáradtunk volna, hanem mivel a 60 kocsi nem volt oly könnyen átszállítható a Morava folyón. Ezután Paracsinba (Borochin) értünk, hol még egy pohár vizet sem kaphattunk. Nándor Fehérvártól a Morava folyóig Szerbia, a Morava folyótól pedig Demirkapuig (Temir Capi) Bolgárország terül el. Demirkapu igen nevezetes hely,[2] ugyanis a magas hegyen faragott kőből épült bolthajtásos nagy kapú áll, mely hajdan nevezetes és fontos szorosút volt.

[1] Nagykanizsát a törökök 1600-ban foglalták el.

[2] Nyugat-európai térképek Trajánkapúnak a bolgárok pedig Trojanova Vratának nevezik. E hegyszoros Jhtiman és Vetrena közt húzódik végig. Már a rómaiak és a keresztes háborúk korában is igen fontos hadászati pont volt.

A törökök ezt erőssége miatt Demirkapunak, azaz Vaskapunak nevezik. Demirkapunál Maczedóniába, ebbe az őrségi királyságba léptünk.

Február 23-án tovább útaztunk és este hét óra felé Alekszináczba (Alexintsc i) érkeztünk. Mivel a követ úr számára alkalmas helyiséget nem kaphattunk, kénytelen volt a mecset előcsarnokában hálni, mi azonban a karavánszerájba mentünk.

Február 24-én a Morava mentén folytonosan hegyek és erdők közt haladtunk és délután öt órakor Nisbe (Nissa) érkeztünk. Nis hajdan a bolgár birodalom fővárosa volt. A régi falmaradványok és egyéb jelek arra mutatnak, hogy hajdan nagy város volt. A Nisava folyócska a várost két részre osztja, a folyón keresztül vezető kőhidat a budai pasa építtette. A város két hegy közt, igen kies vidéken fekszik, mindenfelől szép szántóföldek és szőlőkertek környezik. Ezenkívül sok rizs is terem itt, egy oka (másfél font) rizs ára öt asper.

Február 26-án napfölkeltekor tovább útaztunk és a magas, erdős Kunovicza (Connavviza) hegységen[1] mentünk át, este hat órakor Izvorba (Isvvar) érkeztünk. Február 27-én délután 1 órakor Pirotba (Pieroth) vagy Seherköibe érkeztünk. E mező-

[1] Kunoviczának nevezték a középkorban a Tamjaniczai hegyszorost, melyet a Nisava folyó képez. Hunyady idejében a magyar történetben is szerepelt.

váro: ki van kövezve, jóllehet számos, sokkal jelentékenyebb török város kövezetlen. Igen régi várat láttam itt, jelenleg azonban egészen puszta és lakatlan. E mezőváros négyszáz tűzhelyet számlál. Környöskörül szép hegyek emelkednek. Febr. 28-án Pirótban pihenőt tartottunk és húshagyó keddet megünnepeltük.

Márcz. 1-én délután négy órakor Dragomanba (Dragomanti) értünk. Eleinte szép rónaságon, később azonban meredek sziklák közt haladtunk. Jobbkéz felől, a sziklák közt, egy kimagasló kő látható, melyről a törökök erősen hiszik, hogy azt egy Hali azaz Eliás nevű szent, kardjával ketté vágta, a levágott rész a nagyobbikra támaszkodik, ez csakugyan csodálatos látvány.

Nagy hóban és szélben haladtunk e szűk hegyszoroson keresztül, a bolgár parasztok lapáttal hányták szét a havat és útat csináltak, valamint vezetőkül is szolgáltak, mivel a nagy hóvihar miatt, sohasem akadtunk volna a helyes útra.

Dragomanból márczius 2-án útra kelve, és folytonos hózivatarral küzködve, délután 1 órakor Brtosniczába (Pötrötschon) érkeztünk. A parasztok az istállóból kihajtották a marhákat, hogy helyet csinálhassanak számunkra. Az istálló náluk minden: konyha, szoba stb. Itt tüzet raktunk, fölmelegedtünk és elővettük a kenyeret és sajtot, hogy éhségünket némileg csillapíthassuk.

Midőn a parasztot és a karján kis gyermeket tartó feleségét megpillantottuk, a tűz mellé hivtuk őket, kenyerünkkel és sajtunkkal is megkínáltuk, azonban igen szépen megköszönték, mivel nem akarták böjtjüket megszegni. A gyermek azonban egy kis darab sajtot vett kezébe, szájába tette és lenyelte. Képzeljétek csak mi történt! Az anya ennek láttára, hangos jajveszékelésbe tört ki, mintha az esze bomlott volna meg, egy köztünk levő, ki a bolgár nyelvben némileg jártas volt, ennek oka iránt tudakozódván, azt kapta válaszul, hogy a gyermek csaknem megbocsáthatatlan vétket követett el, ugyanis a sajtból egy falatkát megevett, ez által ő rá is súlyos felelősséget gördített. Legnagyobb erőfeszítéssel sem másíthattuk meg nézetét, csak midőn azt mondtuk neki, hogy a bünért Isten előtt felelősséget vállaltunk, csillapodott le némileg, azonban elutazásunk perczéig bús maradt. Ezek görög vallásúak.

Most jut eszembe egy érdekes történet, mely előbbi törökországi útazásom alkalmával esett meg velem. A futárt és engem kisérő török, Izvorban egy parasztházba vezetett bennünket, hol épen bolgár lakodalmat tartottak. A parasztok azonnal igen barátságosan és szivesen fogadtak, azután a hosszú, keskeny asztalhoz ültettek, mellettünk két hatalmas csöbör állott, telisteli erős vörös borral. A csöbrökben kivájt tökből készült ivóedények feküdtek, ezekkel azután mindenki tetszése szerint merített és

ivott; a parasztok ugyancsak hozzá láttak a hegy levéhez.

Minthogy rajtam török ruha volt, a parasztok megkérdezték, vajon keresztyén vagyok-e, midőn pedig részint törökül, részint jelekkel tudtukra adtam, hogy keresztyén vagyok, rendkívül örültek, a bort úgy meritették, mint a vizet és szüntelen egészségemre ittak. Reggelre azonban az örömböl és jókedvből meglehetős kedvetlenség lett. Ez pedig következőleg történt:

Midőn ugyanis Pirótból friss lovakkal indultunk el, kettő nem igen felelt meg igényeinknek; ekkor egy paraszt néhány lovat hozott hozzánk, a török tehát gyenge lovainkat az ő erős lovaival kicserélte, azonban oly feltétel alatt, hogy Izvorban ismét megkaphatja lovait. A paraszt azonban épenséggel nem volt megelégedve, hanem reggel felé haragosan és dühösen a nevezett faluba jött, hol társainál és ismerőseinél panaszkodni kezdett. Mi már épen indulófélben voltunk, erre a parasztok dorongokkal nagy dühösen ránk rohantak, a törököt és a postáslegenyt elnáspángolták és agybafőbe verték, én azonban már lovon ültem, tehát azonnal körültekintettem, mind az által a zivatar csendesen elvonult fölöttem, meglehet a parasztoknak eszökbe jutott, hogy keresztyénnek vallottam magamat, ennélfogva megkíméltek.

Minthogy kibékülés semmi áron sem akart létre jönni, a futár a török birohoz ment és a barbár parasztokat bepanaszolta, a biró azonnal

elrendelte, hogy a czivakodás kezdeményezőit 50 talpütéssel büntessék, erre nagy lett a rémület és kicsiny a bátorság.

Azonban most már visszatérek Buchhaim követ úrral tett útazásom leirásához. Márczius 3-án napfölkelte után elindultunk Brtosniczából és délután két órakor Szófiába értünk. A város előtt, mintegy negyedórányira, 600 török lovas és 400 gyalogos jött elénk trombitával és dobbal. Sokan közülök legfinomabb tigris- és leopárd bőröket viseltek. A gyalogosok különös ruhákban és mindennemű eszközökkel és szerszámokkal jelentek meg, tehát mindegyiknek foglalkozását és mesterségét felismerhettük. Ily ünnepélyesen vonultunk be Szófiába; az egész városban nagy sürgés-forgás uralkodott, mint mikor valami rendkívüli esemény történik. Márczius 4-én és 5-én pihenőt tartottunk.

Szófia nagy város, körfala nincs, házai silányak, ugyanis a fabázak száma túlnyomó, mind az által igen népes, sok külföldi is tartózkodik itt. A Bolgár királyság fővárosa, szép melegfürdője, két vízműve és egy ferenczrendi kath. temploma van. A körülötte néhány mérföldnyire elterülő síkságon, temérdek 10—15 rőfnyi magas domb látható, ezekről azt tartják, hogy hajdan holtakat temettek oda.

Márczius 6-án reggel fél nyolczkor tovább mentünk és egy órakor Vakarelbe érkeztünk, márczius 7-én pedig Ihtimánba (Jechtimon) jutottunk.

Márczius 8-án ismét útra keltünk és a fönnt említett Demirkapun keresztül, Dervent (Derfent) faluba értünk. A Szófia környékén kezdődő temetkezési dombok itt végződnek.

Szófiától Konstantinápolyig, folytonosan a Hémusz- vagy Balkánhegységen haladtunk át. E hegység 6000 lépés vagyis másfél mérföld magas.[1] A történet tanúsága szerint, Fülöp maczedóniai király, Nagy Sándor atyja négy napig ment föl a hegygerinczig, innen pedig két napig ereszkedett le. A csúcsáról Olasz- és Németországot, a Duna folyamot és a Velenczei tengert[2] látni lehet; Kapidzsiből Vetrenaba (Wedrin) mentünk, hol éjjeli szállásra tértünk. Márczius 9-én Tatárbazardzsik nevű szép mezővárosba, másnap pedig Filippopolba jutottunk.

Filippopol igen régi város, különösen arról nevezetes, hogy Nagy Sándor atyja, Fülöp király építtette és székhelyét ide tette át, miként ezt a fűvel benőtt falmaradványok is tanusítják. A város a Hebrus folyó mellett, a Rodope-hegység tövében terül el. A házak többnyire igen alacsonyak és vályogból építvék. Az említett hegyek egyikének csúcsán, kőből épült gömbölyű tetejű kápolna

[1] Ez óriási nagyítás, ugyanis a Balkánhegység legmagasabb csúcsa a Jumrukcsal is csak 2390 méter.

[2] Az Adriai tengert a közép-korban az arabok is Benadkioni azaz Velenczei tengernek nevezték.

látható, belől számtalan régi festmény ékeskedik, mint mondják, Pál apostol misét tartott a kápolnában.

E hegygyel szemben emelkedő másik hegyre fölmentünk, hol trombita és dobszó mellett bort és zsemlyét uzsonnáztunk, azután pedig az elragadó vidéket tekintettük meg. A város körül igen sok apró domb látható, a törökök állítása szerint, hajdan nagy ütközet ment itt végbe, az elesetteket pedig ilyen dombok alá temették. Továbbá néhány boltozatos sírt és a síkságon teljesen elszigetelve álló sziklát láttunk, ezt valamelyik régi maczedóniai király sírjának tartják, azonban egészen üres és nyitott, síriratnak pedig nyoma sincs.

A mocsaras vidéken igen sok rizs terem, mely épen úgy nő, mint a búza. Filippopolból márcz. 13-án Uzundzsovába érkeztünk, itt igen szép templom látható.

Márczius 14-én Hermanlibe érkeztünk, itt igen szép kőhíd van. A várostól egy mérföldnyire, a Bolus Armenus nevű földet találják és ássák. Ezután Musztafapasaköprübe értünk, hol a Maricza folyón 400 lépés hosszú és 9 lépés széles kőhíd visz át. A városban 135 lépés hosszú és 35 lépés széles karavánszeráj látható. Innen márczius 16-án délelőtt 11 órakor szerencsésen Drinápolyba érkeztünk.

A város közelében számos török lovas és gyalogos nagy pompával fogadott, a város előtt pedig

12 török és czigány várakozott ránk és barbár zenéjével a városba kísért.

A város völgyben terül el, ennélfogva már egy mérföldnyiről látható, az itt elfutó Maricza folyón igen hosszú kőhíd visz át. A város meglehetős nagy; szép új temploma egészen ólom-tetővel van födve, a márványt pedig épenséggel nem kiméltek, csakhogy minél szebb templomuk legyen.

Néhány társammal a magas tornyok egyikébe fölmentem, hogy a várost és annak gyönyörű környékét megtekintsem; a sötétben véletlenül felfordítottam egy olajos korsót, midőn azonban a lámpagyujtogató török bennünket levezetni akart, észrevette a hibát, azonnal káromkodni és szidni kezdett, végre nyolcz asperrel kielégítettem és tovább mentem.

Mikor a törökök a bajram (Wairam) ünnepet (ez az ő legnagyobb ünnepük) ülik, négy álló hétig minden este lámpákat gyujtanak az összes tornyokon. Az éj sötétjében a különböző alakokat ábrázoló lámpák, elragadó látványt nyújtanak. Négy hétig oly szigorú böjtöt tartanak, hogy senkinek sem szabad vizet innia, vagy kenyeret ennie, míg az első csillag fel nem tünik az égboltozaton. De a nappal elmulasztottat éjjel annál inkább helyrehozzák a sok eszem-iszommal. Ilyen állítólagos böjt után, háromnapos ünnep következik.

Márczius 18-ánreggel hat órakor tovább mentünk és Hafszába (Hapsa) érkeztünk, egész nap

hegyen-völgyön keresztül, esőben útaztunk és Baba-Eszkiziben (Babba) éjjeli szállásra tértünk.»

A további útleírás nem tartalmaz semmi olyant, a mi Mitroviczi Vratiszlávnál elő ne fordulna, ennélfogva az ismétlés kikerülése végett elhagyhatónak vélem.

XXIV.

Baksics Péter galipoli-i püspök útazása Bolgár- és Oláhországban. 1640.[1]

(La visita della Bulgaria e della Vallachia al 1640.)

Május 20-án a gyönyörű vidéken fekvő Szófiát látogattam meg. A város dombok alatt és dombok között épült, tőle keletre a Dunába ömlő Iszker folyó folyik. Szófia környéke rendkívül termékeny, bor, gabona, gyümölcs, szarvasmarha, ló stb. bőven fordul elő; távol esvén a Dunától, friss hal csak ritkán, sózott hal azonban mindenkor kapható. Szófiánál számos országút fut össze, ennélfogva nagy kereskedelmi összeköttetése van Magyar-, Oláh-, Lengyelországgal, Moldvával, sőt egyéb tartományokkal is, mindennemű keleti és olasz árú föl van itt halmozva. Szófia székhelye egy pasának vagy vezérnek, egy főkádinak, stb.

[1] Az olasz szöveg föllelhető: *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium XVIII. Acta Bulgariae ecclesiastica.* Zágráb 1887.

A katholikusoknak tíz lábnyi hosszú és hat lábnyi széles kápolnájok van, ennek három oltára közül csak a legnagyobbiknál miséznek; a kápolnát a ragúzaiak építtették és ők is tartják fönn; temetőjök, valamint a többi nemzetekéi is, a városon kívül fekszik.

A hitközség tagjainak száma 58. A káplánt is saját költségökön tartják. A szakadárok száma 25,000; öt templomuk és egy érsekök van, a székesegyházban valamely szent király holttestét őrzik, nekem csak egyik kezét mutatták meg. Az érseki hitközség csak 1500 lelket számlál. A Szt. Zsófiának szentelt székesegyházat a törökök mecsetté alakították át, valóban remek építmény, mely több mint fél napnyi távolságra ellátszik. A bolgárok közt igen sok görög kereskedő is lakik, ezeknek azonban külön városnegyedök van.

Az örmények száma mintegy 1600-ra rug, külön templomuk van. A törökök 30,000 ren felül is lehetnek, ugyanis nem mertem tudakozódni, hanem csak úgy találomra határoztam meg számukat. Mecsetjeik (mintegy 150) igen csinosak és tiszták. A város szebb épületei még: a vendéglők, bazárok és számos magánház; a városba vízvezetékkel kitünő forrásvizet juttattak. Meleg fürdői igen szépek és rendkívüli gyógyhatásúak. A piaczok igen terjedelmesek; a zsidók száma 15,000, sok zsinagógájok és iskolájok van, igen gazdagok, mivel az összes kereskedelem az ő kezökben összpontosul; óriási uzsorások, a Nagy-

úrnak adót fizetnek és egymást nagyon segítik az adófizetésben. A város közelében, egy magaslaton igen régi templom áll, némelyek szerint itt tartották a szardikai zsinatot; Szófiát bolgárul Triadiczának hivják.

1640 szeptember 8-án a Duna mellett fekvő Ruscsukba (Ruhcih) mentem. Erődjét csekély tüzérség és öt torony védi, a legmagasabb toronyban éjjel-nappal őrt állnak, mivel a város az oláh határon van. A város fekvése kies, vidéke pedig szerfölött termékeny. A katholikusoknak itt nincs templomuk, mivel csak 22-en vannak, nemzetiségre nézve nemcsak ragúzaiak, hanem bolgárok is, kik a kereskedő uraknál sok ideig szolgálatban állottak és katholikusokká lettek.

A szakadárok száma 1000, mindnyájan bolgárok, két fatemplomuk van, a törökök mintegy 15 ezren lehetnek, mecsetjeik szép fehér kőből építvék. A házak nem valami szépek, mivel a törökök nem nagy örömüket lelik a palotákban. Az örmények körülbelől ezren vannak, templomuk nincs, néhányan földalatti házakban laknak.

A Duna egyik szigetén áll Gyurgyevo vagy Giurgiu (Guirgevo) erős vára. A tulsó parton pedig az ezer török és 2000 oláh házból álló hasonnevű város; a várat és a várost valamely oláh fejedelem már régen a Nagyúrnak ajándékozta. A Dunán itt vámot szednek, a katholikus és szakadár egyházi férfiak azonban tízszer többet fizetnek a világiaknál. A vámszedők itt, valamint

a többi dunai vámoknál is, túlnyomólag zsidók, kik még a törököknél is rosszabbak. A két város közt háború idején hidat szoktak építeni, a szükséges hajók a vár védelme alatt folytonosan készen állnak.

Szeptember 11-én Razgradba (Arangrad) érkeztem, a város termékeny vidéken, dombok közt terül el; a katholikusok száma csak 10, a szakadároké pedig 800; a várostól egy mérföldnyire fekszik Dobravoda falu, hol 1700 bolgár ház van. Razgrad városában 7000 török lakik, kiknek három gyönyörű mecsetjök van. Az örmények száma 460, kik mesteremberek, különösen asztalosok.

1640 szeptember 14-én Provadba[1] érkeztem. A városnak ugyan nincs körfala, azonban sziklavára eléggé megvédi. Környéke kies és termékeny. A ragúzai kereskedő urak katholikus templomát a törökök 1639 julius 22-én földig lerombolták, helyén most kertecske van. A hívek száma 69, köztök néhány bolgár is van. Szilisztriában, Brailában, Kiliában (Chelie), Babadagban (Babba), Várnában és egyéb városokban is akad egy-két katholikus, ezeknek legközelebbi templo-

[1] Másként Pravadi; a nyugateurópai térképeken a délszláv nevek rettenetesen el vannak torzítva, ennélfogva mindenütt a szerb, bolgár stb. térképek és földrajzok után indultam, szerintem nem létezik: Passzarovicz, hanem igenis Pozsarevácz, nincs Szisztova, hanem Szvistov.

muk Provadban van. A szakadárok száma 300, templomukat a törökök a mondott időben szintén lerombolták. Az itt lakó 10,000 töröknek hat nagy mecsetje van. A közeli hegyekből két folyó ered, melyek Devno (Devina) nevű széles folyóvá egyesülnek, az itteni 25 vizimalom mindegyike 5—6000 tallért ér, azonban mind a törökké. A Devno a Fekete-tengerbe ömlik, a torkolatánál levő Várna jelentékeny kereskedelmi hely,[1] gyakran még a kozákok is eljönnek idáig.

Szeptember 18-án Sumen (Scumen) városát látogattam meg. A katholikusok száma 27, templomuk nincs, adót nem fizetnek, mivel a ragúzai köztársaság, mindnyájokért fizet. A várostól északra a hegyek közt egy remetelak látható, a szláv vagy szerb betűk mai napig megkülönböztethetők. Sumen környékén kitünő vörös- és foghagyma terem.

A várostól délre mintegy öt mérföldnyire van Eszki-Sztambul, azaz Ó-Konstantinápoly, a város egészen fehér kőből épült, jelenleg azonban csupa romhalmaz. Szláv nyelven Preszlávnak (Preslavan) azaz «legdicsőbb városnak» nevezik.[2] A törökök a gyönyörű faragott köveket folytonosan elhordják és házaik építésére használják föl. Közelében hasonnevü mezőváros létezik, hol jelenleg a vladika a kolostorban lakik. Számos helyen mai napig láthatók, a cziril feliratok, azonban igen nehezen betűzhetők ki. A bolgár szakadároknak egyetlen fatemplomuk van.

[1] A Devno tulajdonképen a Provad folyó által képezett parti tó.

[2] Preszlavnij = dicső, magasztos, fenséges. Preszlav városáról bővebbet az előbbi fejezetben és Bongars útazásánál levő jegyzetekben.

1640 szeptember 20-án a hegyek közt álló Trnovoba mentem. Fekvése valóban rendkívüli a Jantra (Jetra) folyó kanyarulata által képezett félszigeten áll a város tulajdonképeni része, itt látható a török mecset és a hajdani királyi palota, de az utóbbi már túlnyomólag romban hever, a magaslaton állott egykor a székesegyház, a falakban még ma is láthatók a feliratos márványok. A város környéke, a többiekhez hasonlóan szerfelett termékeny. Trnovóban 27 katholikus lakik, templomuk 13 lépés hosszú és 7 lépés széles. A szakadárok száma 10,000, kik egyaránt beszélnek bolgárul és görögül; ezeknek érsekök is van. Az itt lakó törökök sokkal emberségesebben bánnak a keresztyénekkel, mint más városokban.

1640 szeptember 22-én a Trnovo közelében levő Marnopoljczi (Marinopoglzi) mezővárosba érkeztem. A paulikiánok száma 860. Szeptember 24-én az Oszma (Osam) folyócska mellett, a hegyek tövében elterülő Lezsant (Luxani superiori) látogattam meg. Itt a hegyben egy nagy terjedelmű barlang látható, melyben kristály tiszta vizű patak folyik, a barlang fölött pedig gyönyörű virág terem, mely másutt bizonyára szebben díszlenék. A paulikián katholikusok száma 483. A töröök

köknek itt csak két házuk van, mivel a többiek az öt mérföldnyire fekvő Lovecsben laknak.

Szeptember 28-án Lazsinét (Luxani inferiore) látogattam meg, ez szintén az Oszma mellett, szerfölött termékeny vidéken fekszik, a paulikiánok száma 226, templomuk elpusztult, romjai azonban még megvannak. Szeptember 29-én az Oszma tulsó partján fekvő Barnovóba értem. A paulikiánok száma 97. Október 1-én Pethladneczi (Petihladenzi), azaz «öt forrás» nevű helységet látogattam meg, a paulikiánok száma 705, csinos kötemplomukat számos festmény diszíti. Az országúton lévén, igen sokat kell szenvednie a törököktől, kik mindent megesznek és megisznak, de semmiért sem fizetnek.

Október 3-án az említett Oszma folyó mellett, két domb között fekvő Trncseviczát látogattam meg, a hivek száma 200. Október 6-án az Oszma mellett elterülő Bresztováczba mentem, a hivek száma 160, templomuk nincs, helyöket pedig valamely török ellopta. A törökök száma 150, ezek a keresztyéneket rettenetesen elnyomják és lealázzák.

Október 9-én az erős falakkal körülvett Nikápolyba érkeztem. A vár a Duna partján emelkedő hegyen áll, hatalmas ágyúk és tornyok védik, törökökön kívül senkinek sem szabad benne laknia, a Duna tulsó partján is áll egy őrtorony, ez már Oláhországban van, azonban mintegy hatmérföldnyi területtel együtt, a töröké. A város mellett, két nagy folyó ömlik a Dunába, ú. m. Bolgárországban az Oszma,[1] Oláhországban pedig a Magyarországból jövő és az egész Havasalföldön átfutó Olt. Nikápoly igen élénk kereskedést űz sóval, fával, hallal, gyümölcscsel, szarvasmarhával, stb. A külváros igen terjedelmes, házai azonban nem valami szépek, többnyire téglából vagy fából épültek, a háztetőket nád és fű födi; a katholikusok temploma 12 lépés hosszú, 7 lépés széles és az említett hegybe van vájva, sem ajtaja, sem ablaka nincs. A törökök e templomocskát megszentségtelenitették, ugyanis istállóúl használták, egy raguzai kereskedő azonban már szépen helyreállította. A bolgár szakadárok mintegy tizenkétezren lehetnek, 12 templomuk van, a trnovoi egyházmegyéhez tartoznak, igen sokan meggazdagodtak a bortermelésből és kereskedelemből. Török körülbelül 8000, zsidó pedig 200 lehet, a törökök mindenütt megengedik a zsidóknak, hogy zsinagógát építhessenek. Nikápolyban sok oláh is lakik.

Október 12-én a Nikápolytól 30 mérföldnyire, a Duna mellett fekvő Belinagyaurt látogattam meg, ennek környéke minden eddig említett vidéknél sokkal termékenyebb, a közelében elterülő tavakból rendkívül sok halat fognak, a 15 mérföldnyi hosszú Dunaszigeten tavak és ré-

[1] Törökül: Oszem. A Nikápoly átellenében említett őrtorony helyén ma Turnu-Magurelli áll.

tek vannak, ugyanitt temérdek méhet, bivalyt, lovat, juhot stb. tenyésztenek. A régi időkben is állott itt valamely város, ha házalapot vagy pinczét készítenek, a földben épületmaradványokra bukkannak, sőt némelyek kincset is találnak. A hívek száma 882, fatemplomuk a Dunaparton áll. A bortermelés igen jövedelmező.

1640 október 15-én a Duna mellett fekvő Oresét látogattam meg. Közelében a hegyoldalból sajátságos forrás bugyog, a nép ugyanis azt tartja, hogy ha valaki a benne levő halakból csak egyet is megfogna, a víz azonnal eltünnék; a forrás bükkfaleveleket is hány ki, pedig bükkfát csak egy napi járóföldre lehet találni. A paulikiánok száma 480, fatemplomuk pusztuló félben van.

Ezután Szvistovnál átkeltem a Dunán és Bukarestbe mentem, a város előtt találkoztam a fejedelemmel, ki főuraival, katonáival, 600 zászlóval stb. vadászatra ment. Midőn a fejedelem közelébe értünk, megállottunk és levettük fövegünket, ő is azonnal levette sapkáját és a hintaja mellett gyalog haladó 12 udvarnok közül egyet hozzám küldött, hogy kilétem iránt tudakozódjék, azonnal megvitte a választ: ez a latin püspök, ki templomszentelésre megy, a fejedelem erre megizentette: csak menjen a városba. A templomot azonban nem szenteltem föl, mivel még nem volt oltárja, ennélfogva Tirgovisten át visszatértem Bolgárországba és október 30-án Csiprováczba

érkeztem. Közelében emelkedik a Balkánhegység számtalan arany-, ezüst-, vas- és ólombányával, jelenleg azonban csak a vasbányák vannak művelés alatt. Az én időmben még ásták az ezüstöt és 12 ezüsttisztító műhely létezett, jelenleg azonban már egy sincs. Az itt termett bor igen jó áron kel el. Földmíveléssel nem foglalkoznak, mivel a város lakosai mind kézművesek és kereskedők; a várost mindenfelől hegyek zárják körül, kocsival csak egyetlen oldalon lehet bemenni. Az erdőkben igen sok vad tanyázik, a lakosok azonban, az elnyomatás miatt nem gondolhatnak vadászatra vagy más ilyesmire. A városban levő katholikus templom 25 lépés hosszú, hét lépés széles és telisteli van szent képekkel, az oltárok száma három, a legnagyobbik szűz Máriának van szentelve. A templom födele nagyon rozoga, bizony, nem ártana egy kis javítás. A kolostor és a templom, két folyócska közt emelkedő dombon áll. A temető falában egy nagy kövön Diana istennő képe és e felirat látható: «Dianae invictae Apollo Diomedis votum solvit L. L.» A katholikusok száma 2140, mindnyájan igen ájtatosak és gyakran járulnak a szentségekhez. Szegényeknek igen sokat kell tűrniök és szenvedniök a török zsarnokságtól. A szakadárok mintegy kétezren lehetnek.

1640 nov. 1-én a Csiprovácztól 2—3 mérföldiknre fekvő Glavanováczba mentem, a helység nylosainak száma 1560, nemzetiségre nézve albá-

nok, mivel hajdan Albániából jöttek és még ma is beszélik őseik nyelvét, azonban mindnyájan szlávul is tudnak és a szent beszédet is szláv nyelven tartják. Nov. 4-én Zseleznába (Xelesna) mentem. A katholikusok száma 440, csinos templomuk és kolostoruk van. Az oltárképet Márk nevű ragúzai szerzetes 1497-ben festette. A lakosok bolgárok és Oláhországgal élénk kereskedést űznek; nov. 8-án a hegyek közt fekvő Kliszúra helységet látogattam meg. A katholikusok száma 203, többnyire szegény emberek, fazekasságból élnek; a szakadároknak a közeli erdőben gazdagon javadalmazott, állítólag 700 éves zárdájuk van.

Ezután röviden le fogom írni Bolgárországot, mely egészen a szakadárságba sülyedt, a konstantinápolyi patriárkátus közelsége folytán, az egész kelet csupa szakadárral van tele, különösen Szerbia, Görög- és Bolgárország, továbbá Albánia és Bosznia nagyobb része, egész Herczegovina, Szerémség (Sriemo), Moldva, Oláh- és Muszkaország[1] stb. A bolgárországi katholikusok száma

[1] A délszlávok és oroszok vallás- és nyelvközösségére vonatkozólag álljon még itt egy sokkal régibb adat; Soranzo velenczei követ ezt írja 1576-ban: «A Nagyúr a muszka nagyfejedelemben sem bízik, mivel ez is görög vallású, mint Szerbia, Bolgárország, Bosznia, Morea és Görögország lakosai, kik szerfölött ragaszkodnak hitükhöz és mindenkor készek volnának a török rabszolgaság és zsarnokság alól felszabadulni, azután pedig a nagyfejedelem uralma alá kerülni.»

szerfölött csekély és valóban csodának nevezhető, hogy a katholikusok még mai napig megőrizték hitöket.

Bolgárország magában foglalja a hajdani Alsó- és Felső Móziát, Maczedónia legnagyobb részét és Trácziát, mivel csak a Gallipoli-i tenger körül beszélnek még görögül, Oláhország felé a Duna képez határt. A szakadárok szerint a királyi székhely kezdetben Ohridában volt, a bolgár király Ohridából elűzetvén, Trnovoba tette át udvarát; némelyek állítása szerint Bolgárország sokkal nagyobb mint Szerbia, Bosznia, Dalmáczia, Horvát- és Magyarország együtt véve, a városok, mezővárosok, falvak, majorok menynyisége megszámlálhatatlan, tehát mennyi millió lélek került a démon hatalmába. A törökök csak a nagyobb városokban és mezővárosokban laknak; csupán a Fekete-tenger felé találhatók a falvakban; a hegyes vidékeken és Zagorjében[1] sehol sem láthatók.

Bolgárország a világ legszebb vidékeinek egyike; terjedelmes szántóföldek, mezők, magas hegyek, tisztavízű patakok és folyók, erdők és ligetek kellemesen váltakoznak. Gabona, bor, bivaly, juh, szarvasmarha, ló, arany, ezüst, ólom, réz, vas, hal, gyümölcs stb. bőven fordul elő. Ha Bolgárország valamely keresztyén uralkodóé volna, bármely európai királysággal kiállná a

[1] Zagorjére nézve lásd: Brown E. útazását.

versenyt, azonban a keresztyének halálos ellenségének hatalmában van, ennélfogva Isten elrejtette a bányákat, melyek nem találtatnak meg mint ezelőtt, tartsa meg azokat az Egek Ura valamely katholikus uralkodó számára.

A templomokon kívül sehol sem látható szentírás, egyébiránt száz közül alig találhatunk egyet, ki értené a mit olvas, mivel iskoláik nincsenek, ha valaki egy kicsit megtanul olvasni, fizet valamit a vladikának, megházasodik és lelkészszé lesz. Valamely kalugyertől vettem egy bibliát, melyet szláv nyelven Moszkvában nyomtattak. A szakadárok nem igen járnak templomba, ha azonban az Isten házába ételt és italt visznek, mindnyájan elmennek és a sárga földig lerészegednek, a papok és szerzetesek pedig ivás tekintetében még hiveiken is túltesznek, tehát a vak vezeti a világtalant. A pápáról azt mondják, hogy arany szakállát valamely szép római leány kedvéért levágatta, szégyenből aztán nem mert elmenni a hetedik zsinatra.

A böjtökre igen sokat adnak, húst ugyan nem esznek, hanem mást háromszor négyszer is napjában. A püspökök többnyire görögök és jövedelmöket janicsárok segélyével hajtatják be. A kelyhek leginkább ónból, a falvakon pedig fából valók. Egyházi könyveik alig vannak, az evangéliumok kéziratban 40 tallérba kerülnek. A dászkáloknak nevezett szerzetesek folytonosan könyveket másolnak.

Ha a vladika valakit meg akar fosztani a szentségek kiszolgáltatásának jogától, egyszerűen elveszi az illető pap sapkáját; a lelkész azonnal megérti ezt és addig nem tehet semmit, míg a sapkát vissza nem kapta.

1640 aug. 24-én a síkságon fekvő Krajovába (Kraglevo) mentem, a város közelében a Zsil (Xugl) folyik, környéke igen termékeny, szőlő azonban kevés terem. Krajovában minden pénteken nagy vásár tartatik, melyre még Konstantinápolyból is jönnek marhakereskedők. Itt nem laknak katholikusok, hanem a pénteki vásárra hiveink közül is sokan eljönnek, Szt. Bertalan napján egy oláhnak szobájában misét mondtam, mivel a szakadárok nem engedték meg, hogy templomukban misézhessek. A szakadárok száma több mint 1000, számos fatemplomuk és egy köből készült csinos anyaszentegyházuk van, ez utóbbit öt kupola és egy harangtorony díszíti. Krajova a nagy bán, azaz a tartomány második fejedelmének székhelye. Egész Oláhországban csak a fejedelem és a krajovai nagy bán mondhat ki halálos ítéletet. Közelében gyönyörű ligetek közt, egy szerb és egy görög zárda látható.

Aug. 26-án a Magyarországból jövő, hajózható Olt mellett fekvő Szlatinát látogattam meg, az oláh lakosok száma több mint 500, itt sem laknak keresztyének (azaz katholikusok,) hanem a vasárnapi vásárra sokan eljönnek. Szlatinától mintegy tíz mérföldnyire találjuk Máté fejedelem

házait, e palota körül terül el Brankoveni falu, hol a nevezett fejedelem igen szép templomot építtetett. A falu közelében valami rombadőlt kolostor létezett, a fejedelem fölépíttette és várszerűleg megerősíttette.

Karakal városán is keresztül mentem, itt Mihály fejedelem házainak romjai mai napig láthatók. Az oláh lakosok száma 700, egy kőtemplomon kívül a többiek fából valók. Az Ardzsis folyó mellett, kies vidéken terül el Pitesti (Pitescti) városa, itt terem Oláhország legjobb bora, szép templomai és zárdái említésre méltók. Az oláhok száma mintegy 1000.

1640 aug. 29-én Kampulungba érkeztem, a város a hegyek lábánál, folyó mellett fekszik; itt régi időktől fogva laknak katholikusok, kik származásukra nézve szászok,[1] de ma már nem beszélnek többé németül, hanem csak oláhul, számuk több mint 500; ezek hosszú ideig Luther eretnekségében sínylődtek, lelkészeik Erdélyből jöttek és megnősülhettek, még ma is él ama lelkészek egyike. A misszionáriusok azonban Isten segedelmével és a fejedelem közreműködésével elűzték az eretnek lelkészt, azután megtérítették a szegény eltévelyedetteket.

Szept. 1-én Tirgovistbe, a havasalföldi fejedelmek régi székvárosába érkeztem. A Jalomicza

[1] Kampulungot (megkülönböztetendő a bukovinai Kimpolungtól), az erdélyi szászok ma is Langenaunak nevezik.

a városon keresztül a Dimbovicza pedig annak közelében folyik. A fejedelmi paloták nem valami fényesek, de azért eléggé kényelmesek. A fejedelem udvarát hatalmas kőfal veszi körül, vaskapuját erős torony védi, hol éjjel-nappal őrt állanak. A palota mellett, a folyó közelében terül el a vajda kertje. A katholikusok temploma 20 lépés hosszú és 10 lépés széles. Az általam mondott misénél jelen volt egy magyar kapitány is, ki igen jól beszélt latinul. A ferenczrendiek 40 lépés hosszú és 14 lépés széles gyönyörű temploma azonban elhagyott és nemsokára romhalmazzá lesz. A szakadárok száma 20,000, leginkább oláhok, azonban szerbek, bolgárok stb. szintén szép számmal találhatók. A török zsarnokság elől sokan menekülnek a vajda udvarába, mely nagyobb részt szlávokból áll. A szakadároknak 60 templomuk van. A nagy templom és a főzárda egészen ólommal van fedve. Itt is igen sok görög kereskedő tartózkodik.

1640 szept. 3-án a Dimbovicza mellett, gyönyörű rónán elterülő Bukarestbe (Bukurescte) érkeztem. A város összes terein és utczáin fahídféle készítmény látható,[1] mivel esős időben a gyalogosok, lovasok és kocsik a sárba sülyednének. A fejedelmi palota a folyóparton áll, a pa-

[1] «Questa città per tutte piazze e strade ha certi ponti fatti di legno, perchè fa molto fango nel tempo della pioggia.» stb.

lota egy része a folyó fölé van építve,[1] és e palotán kell keresztülmenni a túlsó parton elterülő kertbe. A kapu feletti toronyban folytonosan őrség tartózkodik. A fejedelem ezelőtt mindig itt lakott, jelenleg Tirgovistbe költözködött, a katonákat családaikkal együtt ez utóbbi városba rendelte, hol házakat építtet velök. Bukarestben nem volt katholikus templom, nemrég azonban néhány kereskedő a Boldogasszony tiszteletére 10 lépés hosszú és 5 lépés széles kápolnát készíttetett. Bukarestnek állítólag 12,000 lakóháza, 100,000 lakosa és 100 temploma van. A Duna felé eső részén, a dombon, szerb betűkkel teleírt fehér kőkereszt látható. E domb alatt a Máté fejedelem által vívott ütközetben elesettek tetemei nyugszanak. Máté ugyanis a moldvaiak és tatárok elleni győzelmét megörökítendő, az eltemetettek sírja fölé keresztet állíttatott.

A szerfölött termékeny Oláhországot délen a Duna, északon az erdélyi hegység, nyugaton pedig ugyanazon hegylánczczal határolja, ugyanis a Balkán a Dunát átlépve egészen körülveszi Bolgár- és Oláhországot,[2] azután az erdélyi határon Moldva felé húzódik. Az ország csaknem egészen sík, csupán a folyók és hegyek közelében emelkednek dombok. A Dunamenti vidék fátlan, azonban egy napi útazás után, sűrű erdőkbe jutunk. Mindennemű gabona rendkívüli bőségben terem, az oláhok azonban nem sokat törődnek a földmíveléssel, hanem csak a saját szükségletök számára termesztenek, többnyire lóval szántanak; a síkság folytán igen sok kocsit tartanak.

[1] «Anzi sopra il fiume sta una parte del detto palazzo.»

[2] Ez természetesen tévedés, hiszen mindenki tudja, hogy az erdélyi hegyek nem tekinthetők a Balkán folytatásául.

Az itt ásott sót egész Törökországba széthordják. Az arany- és ezüstbányák azonban parlagon hevernek mivel a Nagyúr előre követelné az évi adót; vasat és rezet nagy mennyiségben ásnak. Tirgovist mellett, a földben bizonyos fekete anyagot találnak, ebből gyertyát készítenek, ezenkívül szurok is fordul elő. Szőlő csak némely vidéken terem, a bor különben sem valami tüzes; az oláhok mézből és kölesből italokat készítenek, a kölesből csinált italt bragának nevezik.

A hegyek alatt elterülő vidékeken temérdek körte és szilva terem, itt valóságos gyümölcserdők léteznek. A vajda a Nagyúrnak óriási adót fizet, a katonaság és az udvartartás szintén rengeteg pénzt nyelnek el, ennélfogva a szegény alattvalók többet szenvednek, mintha török uralom alatt volnának; mind az által szabadon építhetnek templomokat, kolostorokat és tarthatnak harangokat, szóval teljes vallásszabadságot élveznek. Az oláh papok és szerzetesek cziril betükkel nyomtatott szláv könyvekből olvasnak, azonban nagyon kevesen értik azt, a mit olvasnak. Az oláh nyelv különféle nyel-

vekből alakult, az olasz és szláv elem azonban túlnyomó benne,[1] különféle szavakat összekevernek és eltorzítanak, mind az által egészen sajátságos nyelvet beszélnek.

A kolostorok igen gazdagok és az athosi zárdák (li monasterij di monte santo) alá vannak rendelve, a zárdafőnökök (Egumani), selyemruhában járnak és hintóban útaznak. Minden zárdának néhány czigány (cingano) családja van, ezek szántanak, vetnek, kapálnak, barmot őriznek; a czigányasszonyok pedig mosnak, söpörnek, kenyeret sütnek, súrolnak, tisztogatnak, szóval mindennemű belső munkát végeznek. A czigányok a bojárok jobbágyai lévén, a főurak, ha kolostorokat alapítanak, mindig néhány czigány családot is adományoznak.

Mihály (Mihagl) fejedelem idejében, némelyek állítása szerint 14,000 falu volt Oláhországban, jelenleg pedig nem sokkal több van 2000-nél, mivel a törökök és a tatárok több ízben feldúlták a tartományt és igen sokan Erdélybe menekültek. Könyveiket Moszkvában, Velenczében és Erdélyben nyomtatják, azonban néhány már az országban is készült;[2] legtöbbre becsülik a velenczei nyomást.

A fejedelem fényes udvartartása is említésre

[1] «La lingua Valacca è di diverse lingue raccolta, ma italiana et slava sono le principali.»

[2] Tirgovistben.

méltó; reggel, délben, továbbá nyilvános kihallgatáskor és este mindig megszólalnak a kürtök. Az alattvalók, — a papok kivételével, — mindig letérdelni tartoznak, ha a fejedelemmel beszélnek. A jelenlegi fejedelmet Mátének hívják, gyermektelen, öreg férfiú, a keresztyén uralkodók kedves barátja, számos kolostort építtetett és igen sok templomot kijavíttatott.

XXV.

Reychersdorf György. Moldva leírása. 1550.[1]

Havasalföld leírásához csatolom még Moldváét is, hogy a mai Ruménia egész területének régi állapota teljesen föl legyen tüntetve.

«Moldva főfolyói a Moldva, mely az ország elnevezésére okot szolgáltatott és Dnyeszter (Nester), mely Khotin várát érinti, azután pedig Dnyeszter-Fehérvárnál[2] (Nester Feirwar) a Fehér-tengerbe (mare album) ömlik.

[1] Lásd: *Rerum Hungaricarum scriptores varii.* Ed. Bongars. Frankfurt, 1600. 585 lap.

[2] Dnyeszter-Fehérvárt ma Akkermannak nevezik; itt az ó-korban Tyrasz nevű görög gyarmatváros állott; a közép-korban Bjelgorodnak is hívták; a genovaiak itteni gyarmatukat (Moncastro) 1479-ben vesztették el, a genovai erőd mai napig is látható.

Nevezetesebb városai: Szucsava[1] (Swczowa), Khotin[2] (Chotiina), Njemczu[3] (Nempzs), Roman (Romani wiwar), Jászvásár vagy Jaszi (Bahloiazwar), Vaszluj (Wazlo), Szoroka (Zoruka) és Orgjejev (Orhe). Továbbá Hus[4] (Huztwaras), Trotus[5] vagy Tatros (Tataros), Birlad (Barlat), Bakeu (Bacovia) és egyéb városok és várak.

A vajdának nevezett moldvai fejedelem, háromezer fegyverest tart udvarában, annyival inkább, mivel ezek kíséretéül is szolgálnak és mindenhová vele mennek. A vajda minden erőlködés nélkül 60,000 lovast és gyalogost állíthatna síkra. Moldvában kitünő oláh és török lovak találhatók. A vajda 500 nemesebb fajú lovat és 300 sólymot, továbbá óriási pénzösszeget tartozik küldeni a török császárnak. A törvényes és törvénytelen gyermekek egyaránt képesek a trónutódlásra. A trónörökösi tüzes vassal megbélyegzik, hogy

[1] Hajdan a moldvai fejedelmek székhelye, jelenleg Bukovinához tartozik.

[2] Khotin, Szoroka és Orgjejev 1812 óta Oroszországhoz tartoznak, nemkülönben a már említett Akjerman is.

[3] Az itt létezett német telepítvénytől vette nevét.

[4] Itt köttetett az úgynevezett pruti béke 1711-ben.

[5] Trotus a régi magyar irodalom történetében is előfordul; ugyanis a legrégibb magyar nyelvű szentírások egyike (a müncheni codex) itt iratott, a kézirat végén ezt olvassuk: «E könyv megvégeztetett Németi Györgynek, Hensel Imre fiának keze miatt Moldvában, Tathros városában, úr születésének 1466-od esztendejében.»

férfi korában a többiektől megkülönböztethető legyen. A testvérek egyébiránt folytonosan harczolnak egymás ellen. Moldvában a folyókon csak tutajok segélyével lehet átkelni. Néha azonban, különösen a fejedelem útazása alkalmával, kisebb hajókat is használnak.

A moldvai vajdák iszonyú kegyetlenül bánnak alattvalóikkal, bármily csekély kihágást rettenetesen büntetnek, hogy makacsságukat megpuhítsák. Moldva különben igen szép ország, síkságok, hegyek, völgyek, erdők stb. folytonosan váltakoznak; kőfallal körülvett várai közül nevezetesebbek a magas hegyen álló Njemczu, továbbá a Dunába ömlő Szeret (Zered) folyónál levő Roman (Roman-wiwar). A Duna mellett is van két város, ú. m. Braila (Barilla) és Galacz.

Moldva semmiben sem szenved hiányt; vannak ezüst- és aranybányái, szántóföldei, halastavai, szőlőhegyei stb. A magyar aranypénzek, a török asperek egyaránt forgalomban vannak.

Moldvából Mármaros, Munkács és Bereg felé haladva, eleinte terjedelmes és kies mezőket találunk, itt csak az egyetlen Prut (Brwth) hajózható, azután magas és meredek hegyeken, szerfölött veszedelmes útakon mehetünk tovább, némely helyen csak egyetlen lóval járható ösvénynyel kell megküzdenünk. A moldvai és havasalföldi vajdák, kegyetlenségök és zsarnokságok miatt ritkán uralkodnak sokáig, mivel alattvalóik többnyire orozva meggyilkolják őket. A moldvaiak műveletlenek és vadak, a saját módjuk szerint begyakorolt hadakozáshoz azonban kitűnően értenek, dárdákon és pajzsokon kívül, ijakkal és kardokkal is föl vannak szerelve, mindezt pedig igen jól tudják kezelni.»

XXVI.

Tollius Jakab útazása hazánkban 1660-ban és 1687-ben.[1]

Tollius Jakab született Utrechtben, meghalt ugyanott 1696 jun. 22-én. Eleinte goudai gimnáziumi igazgató volt, később orvossá lett. 1679-ben duisburgi egyetemi tanárrá választatott. A bölcsek kövének föltalálása végett beútazta Német-, Magyar- és Olaszországot, mindenütt különösen a bányákat tanulmányozta. Útazásait barátaihoz intézett levelekben írta meg.

I. FEJEZET.

Útazás Gráczból gr. Zrínyi Miklóshoz. 1660.

«Gráczi tartózkodásom alatt igen sokat hallottam Zrínyi Miklósról, kinek a törökök ellen intézett gyakori és sikeres támadásai az egész

[1] Jac. Tollii, *Epistolae Itinerariae*, ed. Christianus Hennenius. Amsterdam 1700.

keresztyén világban örömhirek gyanánt fogadtattak, a törököknél pedig a Zrínyi nevet rémület tárgyává tették. A világhírű hős megismerését gr. Pöttingennek köszönhetem, ő ugyanis kedves rokonát meglátogatni szándékozván, barátságosan és nyájasan meghitt, hogy menjek vele Csáktornyára (Czackotburnum). Két kézzel ragadtam meg a kedvező alkalmat és három nap múlva már útban voltunk gr. Zrínyi vára és székhelye, t. i. Csáktornya felé. Az egész vidéken mindenütt bőségesen terem a gabona és bor, Ceres és Bacchus ugyancsak jól versenyeztek egymással. Útközben Radkersburg (Rackelsburgum) városkát érintettük, távolról pedig Stridót, Szt. Jeromos szülőhelyét pillantottuk meg.

Csáktornyához közeledve, hirnököket küldtünk előre, hogy gr. Zrínyit megérkezésünk időpontjáról értesítsék. Ennélfogva midőn a vártól mintegy ezer lépésnyire voltunk, lóháton hozzánk vágtatott és rokonát üdvözölte, azután kocsira ült; nemsokára a palotába értünk. A vár igen szép, terjedelmes és jól megerődített, minden oldalról falak és árkok veszik körül. Csupán a falu felé eső része függ össze a szárazfölddel. Valóban jól esett a környeskörül látható műveletlenség közepette, gyönyörű épületeket, fényes bútorokat, nagyszerű kényelmet, tisztaságot és művelt, olvasottsággal bíró családot találhatni.

Az oszlopcsarnokokban a törököktől zsákmányul ejtett fegyverek, ú. m.: íjak, tegezek, buzo-

gányok, paizsok stb. voltak elhelyezve, azonban mindezeket túlragyogták a dömöczki aczélkardok, melyeknek aranynyal és drágakövekkel kirakott markolatai és hüvelyei, gyönyörű látványt nyujtottak. A tornáczban fölaggatott véres török zászlók a számtalan győzelmet hirdették. A grófnak höstetteit szép festmények örökítették meg.

A harmadik és negyedik napon a híres könyvtárt, azután a fegyvertárt szemléltük meg, hol az ágyúknak, bombáknak, lándzsáknak, kardoknak, puskáknak szeri-száma nincs. A kincstárban gyönyörű pénzgyűjteményt láttam, Nagy Sándor, Otho, Vitellius stb. pénzei gazdagon vannak képviselve. A királyok, fejedelmek és egyéb híres férfiak esztergályozott, apró, kerek képei szintén igen csinosak. Ugyanitt láttam Luther Mártonnak és feleségének csinos kivitelű képeit. Ezután a valóban elbájoló, pompás kertbe vezettettünk; ilyennek képzelem a régiek által dicsőített Alcinous-féle kertet.

Másnap vadászni mentünk, zsákmányunk nagy részét őzek, nyulak, fürjek és foglyok tették ki. Ezután a hős grófnak összes lovait elléptették előttünk. Gróf Zrínyi leginkább egy élemedett korú lovat dicsért, melyet igen soká használt. Az említett ló a leghevesebb széllel is versenyt futott és a törököt már negyedmérföldnyiről megszimatolta, ilyenkor nyerítéssel és lábdobogással adott jelt urának, miáltal igen jó szolgálatot tett.

A Dráva túlsó partján levő Varasdot is megtekintettem, a város a török hatalom föltartóztatásának szempontjából igen fontos, azonban terjedelmét és szépségét tekintve, Grácz mögött nagyon messze elmarad. A Dráva folyó körülbelől oly széles, mint a Waal (Vahalis), a rhéti alpokból ered és Pécs környékén a Dunába ömlik.

Az itt látható számos római régiség közül csak egy kőkoporsót említek föl, ezt, midőn felbontották, égő lámpát találtak benne, azonban a levegő hatása folytán rögtön kialudt. A holttest teljesen épnek látszott, de a legcsekélyebb érintésre porrá omlott össze; a kőkoporsó zöld szurokkal volt összeragasztva.»

II. FEJEZET.

Tollius J. útazása 1687-ben.

Ez útazás a Vratiszláv- és Brown-féle útazásokkal, útirányra nézve teljesen megegyezik, sőt Tollius a bányavárosokat is meglátogatta, mindezt pedig Brownnál tüzetesen és terjedelmesen föllelhetjük, ennélfogva itt csak fővárosunk 1687. évi (tehát a visszavétel után következő évből) leírását közlöm.

«Váczról elindulva, csakhamar föltünt a magas dombon álló Buda, fehérlő falaival, tornyaival és templomaival. Már a távolból üdvözöltem a nemes királyi várost, melyet már oly régóta

vágytam megláthatni. Minél közelebb jutottam, annál inkább csodáltam a császár szerencséjét, mely ily erős és gyönyörű várossal ajándékozta meg őt. Midőn a Pest és Buda közt levő hídhoz értünk, először Pest városába mentünk, mivel az ostrom folytán földig lerombolt Budán aligha találhattunk volna szállást.

Három nap alatt minden nevezetességet megtekintettem. A hajdan oly büszke és pompás vár és város a rettenetes ágyúzástól teljesen romhalmazzá volt lőve, az egész városban egyetlen ép házat sem találtam. A hajdan oly szép és fényes Szt. István templomban és a híd közelében levő török mecsetben, valamint a belső vár kapuja fölött török feliratokat találtam. A várat a várostól kettős kőfal választja el. A városnak a vár felé eső része két utczából, a távolabbi része pedig, hol a hegy szélesebbé lesz, három utczából áll. A falak régi divatúak, de azért erősek, az árkok mélyek. Három kapu létezik, melyek egyike Ó-Buda felé van, a császáriak ennek közelében rontottak be az összelövődözött falakon. A várost hajdan két külváros diszitette, még pedig mindkét oldalról, a székesfehérvári oldalon létezett külvárosnak ma már nyoma sincs, a Duna melletti nagy külvárosban néhány házat már kijavitani és újjáépíteni kezdenek.

A romok közt és a pinczékben görög vallású, műveletlen, durva és visszataszító ráczok laknak, kiknek főfoglalkozásuk a vízhordás, mivel a várban levő kutak a törökök által betömettek vagy pedig a romok által bedugultak.

A dunaparti külvárosban létezett számos mecsetet részint lerombolták, részint tárházakká és csűrökké alakitották át. A még fennállók közül egyiknek tornyába fölmentem, hogy onnan a környéket jobban áttekinthessem. Csekély fáradságomat bő siker koronázta. A Szt.-Gellérthegy alatt és Ó-Buda felé meleg fürdők léteznek, mindezeket tüzetesen megtekintettem.[1] Budára magyar embernek nem szabad lábát betennie, a ráczoknak, különösen pedig az asszonyoknak meg volt engedve a ki- és bejárás. A dunai híd 57 hajóból áll és körülbelül 10,000 láb hosszú.

Pest négyszög alakú és középszerű város, jóllehet a tavalyi ostrom alatt szintén igen sokat szenvedett, mind inkább helyreáll és lakossága is jobban szaporodik, mint Budáé, mivel a síkságon terül el, tehát a Duna kihasználásához előnyösebb helyzettel bír. Miután mindent megtekintettem, 1687 junius 23-án eltávoztam a magyar királyok hajdani székhelyéről.»

[1] A budai fürdők leirását már Vratiszlávnál és Brownnál közöltem.

XXVII.

Brown Eduard útazása. 1669—70.

Brown Eduard született Norvichben 1642-ben, tanulmányait Cambridgeban és Oxfordban végezte az orvostudori oklevelet ez utóbbi egyetemen nyerte el 1667-ben. Ezután Kelet-Európában nagyobb útazást tett és ezeknek befejezése után Londonban telepedett le, később II. Károly király orvosává, 1682-ben pedig a Szt. Bertalan-kórház igazgatójává lett. A londoni orvosok kollégiuma 1705-ben elnökévé választotta, meghalt 1708-ban.

Útleírásának angol czíme: «*Account of sereval travels in Hungaria, Servia*, etc. London, 1673. Az eredeti angol kiadást meg nem szerezhetvén, kénytelen voltam a franczia kiadást feldolgozni, ez utóbbinak czíme: «*Relation de plusieurs voyages faits en Hongrie, Servie, Bulgarie et Thessalie.* Páris 1674.

Brown útleírása, az itt közöltek közt nemcsak a legterjedelmesebb, hanem egyszersmind a legérdekesebb is, mivel az angol útazókat jellemző éles megfigyelés, nála teljes érvényében nyilvánul.

I. FEJEZET.

Magyarország általános leírása.

Hogy Magyarország nagyszámú bányái, fürdői és ásványvízforrásai tekintetében Európa összes országait mennyire fölülmúlja, arról külön fejezetben fogok szólni. Itt csupán mindenekelőtt kijelentem, hogy Magyarországban nemcsak sok bánya, stb. létezik, hanem egyszersmind egész Európában itt vannak a legjobb folyók és nincs több ország a világon, hol annyi patakot találhatnánk.

Ha kelet felé fordulunk, a nagy Tisza (Tibiscus, Teisse) folyót látjuk, mely Mármaros (Maromorus) tartományban a Kárpáthegység tövében ered, a Maros (Mariscus, Marisa) és egyéb számos folyó fölvétele után, Péterváradt (Veradine-Saint Pierre) és Belgrád közt, a Dunába ömlik.

Az Erdélyben és Magyarországban levő bányákban ásott kősót, a Tiszán lefelé szállítják, azután pedig a Dunán egész Pozsonyig is fölfelé vontatják, azonban még sokkal messzebb is el vinnék, ha ez meg nem volna tiltva és nem akadályozná

az osztrák só elárúsítását, melyből a császárnak jelentékeny jövedelme van, valamint a Dunán lefelé Szerbiába és a szomszédos országokba szállított sóból is.

Nyugaton a Stájerországból eredő Rába (Arabo, Rab) folyót látjuk, ez szintén a Dunába ömlik. A Rába maga is sok folyót vesz föl, ú. m. a Lapincsot (Lauffninz), a Pinkát (Pica) és Gyöngyöst (Guncz) stb.; azonban sokkal nevezetesebbé teszi a folyó mellett levő Szt. Gothardnál vívott ütközet,[1] melyben az Ahmed nagyvezér alatt állott török hadsereg nagy vereséget szenvedett a császáriaktól. Győr városában időzésem alatt, sokan beszélték, hogy számtalan ember és ló hulláját látták úszkálni a folyón.

A déli részeken a gyönyörű Dráva folyik, ez Salzburgban[2] (Salztburgland) a régi Noricum egyik alkatrészében ered és Karintián, valamint Magyarországon keresztül haladva, Erdőd[3] vagyis a régi Teutoburgium közelében egyesül a Dunával. Hosszúsága mintegy száz mérföld (lieue). A Mura folyó a Drávába ömlik. A Dráva folyót nem messze forrásától, elég nagynak találtam, ugyanis a túlsó partra akarván átmenni, egész a villachi hídig kellett kerülő utat tennem, ezen-

[1] A szentgothárdi ütközet 1664 augusztus 10-én történt.
[2] Nem Salzburgban, hanem Tirolban.
[3] Nem Erdődnél, hanem az ettől nyugotra fekvő Dráva-Szarvasnál.

kívül Karintiában Klagenfurt és a Leubel hegy között, még egyszer átkeltem rajta, két fahíd és a kettő közt levő szigetecske segítségével.

A Drávától délre, a széles Száva látható, mely Karintiában[1] ered, számos nagy mellékfolyót vesz föl és száz mérföldnyi (lieue) folyás után, Belgrádnál a Dunával egyesül. A forrásához közel fekvő csinos Krainburg (Carnodunum, Crainbourg) városnál, igen szépnek találtam, további folyásában, néhány igen szép szigetet képez, ú. m.: Otozeczet (Metubaris) a régi Sirmiumtól nyugatra és a sziszekit (Sigestica, Sissex) Zágráb (Zagabria) közelében, ez utóbbin hajdan igen erős és híres város állott. A régi rómaiak az árukat Nauportusba[2] és onnan Sigesticába (mai Sziszek) szállították, a különböző tartományokban történendő elárúsítás végett, vagy talán inkább az azokban levő helyőrségek föntartására. A Dráva és Száva közt, félsziget alakú vidék terül el, hová Szolimán szultán visszavonult, míg Belgrádba érkezett, midőn 400,000 emberrel Bécs bevételét nem vihette véghez, mert nem mert szembeszállni V. Károly császár hadával.

Magyarország északi részében is van néhány folyó, mely a Lengyelország felé határfalat képező Kárpát hegyekből ered: ilyen pl. a Garam, mely Esztergomnál ömlik a Dunába, továbbá a Vág

[1] Krajnában.
[2] Nauportus = Ober-Laibach.

(Wag, Vagus), mely Komárom (Comara) felett végződik. A szemtanú Stuckius azt állítja, hogy ez nem kisebb a Pó folyónál; magam pedig a torkolatától 17 mérföldnyire fekvő Galgócznál láttam, hol igen szép híd van rajta. E várostól jóval északra és eredetéhez közelebb másik hidat láttam Trencsénnél, mely igen szép város és az egész vidékén igen sok látogatott fürdője és ásványvízforrása van.

A Duna (Danube, Donnau) Magyarország közepén keresztül, folyásának legnagyobb részét teszi meg, ugyanis a Sváborszégban fekvő Ulmtól kezdve, hol hajózhatóvá lesz, Ingolstadt Regensburg, Straubing, Passau, Lincz és Bécs mellett elhaladva, Pozsonyhoz (Presbourg) ér, ezután Magyarországon keresztül Belgrádig 100 mérföldnyi (lieue) utat tesz meg, de hogy ne legyek nagyon hosszadalmas, néhány szót fogok még róla szólni: Szerbián, Bolgárországon, Oláhországon és Moldván keresztül folyva, a Fekete-tengerbe ömlik, miután több mint hatvan szép folyót vett föl és túlzás nélkül 500 mérföldnyi (lieue) utat tett meg. Bizonyára ez az oka annak, hogy a rómaiak két nevet adtak neki, t. i. az Ister és Danubius elnevezéseket, melyeket a nagy folyam két különböző részeire alkalmaztak.

Ámbár én a Dunának (Danube) legnagyobb részét láttam még sem mondhatom teljes biztossággal, hogy az Istert is láttam volna, ugyanis Strabo szerint, az Ister elnevezés Alsó-Mösiában

vagyis inkább Bolgárországban kezdődik Axiopolis[1] közelében, Appianus szerint azonban a Száva torkolatánál, tehát Belgrádnál, ha ez utóbbi igaz volna is, mégis nagyon keveset láttam belőle mivel innen Szerbiába folyik tovább, én pedig ügyeim miatt kénytelen voltam Isszardzsiknál (Hissargich) eltávozni tőle. Azonban még az is bizonyítja, hogy itt kezdődik az Ister t. i. a régiek olyanokat írtak erről, a mit a Dunánál (Danube) nem vehettem észre.

E nagy folyókon kívül van még néhány, melyeket Plinius fölemlít és fluvii non ignobiles névvel illet. Jeni vagy Nova Palánkánál láttam a Sárviz (Sarvizza) vagy Orpanus folyót, mely Veszprémnél ered és Székes-Fehérvár mellett elhaladván, a Dunába ömlik. Láttam továbbá Vukovárnál (Walcovar) a Vuka (Walpo) vagy Vulpanus folyót, mely a Szolimán által elfoglalt Valpó városa fölött ered.[2] Végül nem akartam e vidékről eltávozni a nélkül, hogy a Boszut (Bosneth) vagy Bacunthus folyót meg nem tekintettem volna, ez a régi Sirmium mellett, a Szávába ömlik.[3]

Minthogy ez országban sokkal több folyó van mint a többiekben, a lakosoknak számos jelentékeny és szép hidat kellett építeniök. Esztergom

[1] Spruner szerint Galacz, Forbiger szerint Rasszova.
[2] A Vuka folyó nem Valpó táján, hanem Podgoracstól délnyugatra Paucsje falunál ered.
[3] A Boszut folyó Racsa közelében, Boszut falunál ömlik a Szávába, tehát nem Mitrovicza mellett.

és Párkány (Barchan) közt, a Dunán igen szép hajóhid van ez az első, melyet a bécsi nagy fahid után láttunk, ennek elkészítéséhez több mint 2000 fatörzset használtak föl. A Sz. Endre sziget partján, Verőcze (Virovichz) közelében valami rombadőlt építvény maradványait látván, annak minemüsége iránt kérdezősködtem, mire a törökök azt válaszolták, hogy ott hajdan kőhid létezett. Minthogy az itteni lakosok a hajóhidak kényelmes mivoltáról meggyőződtek, a hajóhidakat oly ügyesen állitják össze, hogy a kis és nagy hajók egyaránt könnyen áthaladhatnak, mivel gyorsan átjárást nyitnak nekik, a ki e hajóhidakat látta, nem fog többé csodálkozni a roueni és grenoblei hidakon. Buda és Pest közt van a legszebb hajóhid, melyet valaha láttam; ha Zsigmond király elég hosszú ideig élt volna és czélját, azaz az itten létesítendő kőhid építtetését elérhette volna, bizonyára nem létezném Európában ehhez fogható hid. Kalocsánál a hajdani érseki városnál is van hajóhid. Vukovár (Walcovar) mellett a Vuka (Walpo) folyón szinten szép hid visz át, azonban mindezeket fölülmulja az Eszéknél, vagyis a hajdani Mursánál a Dráván és a mocsarakon (Fenns) épitett hid. Ez körülbelől két mérföld (lieue) hosszú, öt tornya van és igen jó karban tartatik. Ivenként 9 vagy 10 nagy fatörzsből álló czölöpsor támogatja. Gr. Zrínyi (Serin) Miklós a legutóbbi török háborúban e hidnak egy részét leromboltatta, azonban kissé

lejebb hajóhidat épitettek, melyen 1669 szept.-ben mentem át. A törökök nem akarták többé ugyanazon helyen újjá épiteni, mivel a czölöpöknek vizben levő és a tűztől megkímélt részei oly erősen állottak, hogy nem birták azokat kihúzni. A török hadsereg e hidon jött Magyarországba, a szerencsétlen Lajos király itt szándékozott vissza tartani a törököket, kik Szolimán vezetése alatt benyomultak, végre Zrínyi Miklós a legutóbbi háborúban a hid elégetése által meg akarta akadályozni, hogy a Magyarországon harczoló nagyvezér segítséget kaphasson.

Valamint a Duna felső- és közép folyásán ezeken kivül, még számos hid létezik, a folyamnak Ister nevű alsó folyásán is épitettek hajdan hidakat; ugyanis Dárius perzsa király az Isternek Ostium sacrum [1] nevű torkolatánál hajóhidat készittetett. Niczefor pedig azt állitja, hogy Konstantin kőhidat épittetett, de legszebb és legnevezetesebb volt a Hadrián császár által épittetett hid,[2] melynek leirását Dionál olvashatjuk, ennek némi maradványai a Belgrádtól hét mérföldnyire fekvő Szeverin közelében, mai napig láthatók.[3]

[1] Ma: Sz. György ág.

[2] Hadrián nemcsak hogy nem építtette, hanem számos iró állítása szerint leromboltatta a nagyszerű hidat.

[3] Turn-Szeverin és Kladovo közt. A híd építője damaszkuszi Apollodorus volt, ugyanaz, a ki által Traján a többi nagyszerű építkezéseket is létrehozatta.

A hidat húsz kőoszlop tartotta, mindegyik oszlop — az alapot nem számítva, — száz láb magas volt. Szélessége 60 láb, az oszlopok közti távolság pedig 10 láb volt, végül az egészet ivek tartják össze, melyeken e felirat olvasható:

Providentia Aug. vere pontificis virtus Romana, quid non domat? sub jugum ecce rapitur et Danubius.

A rómaiak ennek emlékére számos érmet verettek «Danubius» felirattal. Ezek nem épen ritkák az itteni vidéken és néhány ezüstböl készültet könnyen találhatni.

Nincs folyó, mely annyi népes és nagy szigetet képezne. Igen szép a Visegrád (Vicegrade) és Vácz közt kezdődő Sz. Endre sziget. Ettől délre Budán alól kezdődik egy másik,[1] melynek közelében Adony is (Adom) fekszik, ennek területe 13 mérföld (lieue), tehát nem kisebb Man szigeténél,[2] néhány falu is van rajta. Mohács mellett és a Dráva torkolatánál is van egy-egy sziget,[3] vére Belgrád mellett mintegy harminczöt évvel ezelőtt még nyoma sem volt ama szigetnek melyet ma teljesen fák borítanak és a jövő majd meg fogja mutatni; vajon hasznára vagy kárára lesz ez Belgrád városának. A törökök oly jól befészkelődtek e vidékeken, hogy semmitől sem félnek

[1] A mai Csepelszigeten egy mezőváros és 9 falu van.
[2] Man sziget területe 588 □ km.
[3] A Mohács melletti szigetet Margitta szigetnek is nevezik.

és nem törődnek az őket érhető esetekkel. A Lajta (Leyta) Ausztriát a szomszédos országtól választja el; a Csalóköz (Shut) vagy másként Insula cituorum, legkultiváltabb az összes szigetek közt és mindegyiknél nagyobb, mivel számos derék város, mint Komárom, Somorja (Samarien) és ezenkívül igen sok mezőváros és falu van rajta. Átútazásomkor igen népesnek találtam; a törökök, tatárok és a lázongó alattvalók ellenséges támadásai visszaverésére eléggé jó állapotban van.

Valamint egyetlen folyó sem hosszabb a Dunánál, ép úgy egy sem szolgáltathatna annyi hadihajót mint ez. A császár sok jó hajót készített Pozsonyban, Komáromban és Bécsben, hol mindenkor számos hajó áll készenlétben. A törökök pedig Esztergomban, Budán, Belgrádban és a többi dunai városokban tartják naszádjaikat.

A nagy Mohamed Belgrád ostromához 200 jól fölszerelt kis és nagy hajót hozatott, a magyarok pedig annyit bocsátottak le Budáról, hogy véres ütközet után, az ellenség hajói közül huszat elfogtak, a többit pedig az ellenséges tábor felé üzték, miért is Mohamed a hajók felgyújtását rendelte el, nehogy ezek is az ellenség hatalmába jussanak. A keresztyéneknek Buda ostrománál is igen szép hajóhaduk volt, azonban gr. Regensdorf vezérlete alatt kudarczot vallottak, ugyanis a keresztyéneknek 24 fregátájuk, 80 kisebb bárkájuk és száz szállítóhajójuk volt, nem számítva a többi nagy hajókat. Hodder Farkas a

hajóhaddal igen nagy szolgálatot tett urának, midőn Szolimán Bécset ostromolta, ugyanis Pozsonyból kiindulva elsülyesztette a török hajókat és hadigépeket, melyeket Budáról az ostromhoz küldtek.

A számtalan folyón kívül, néhány elég nagy tó is létezik, ilyen pl. a Balaton (Platsée) vagy mint a régiek nevezték Volcea; ezen igen nagy terjedelmű tó Veszprém és a Dráva közt fekszik. Partján megerősített helyek vannak, melyek hajdan föltartoztatták Szolimán katonáit, kik Budától a tóig mindent kirabóltak, fölgyujtottak és elpusztitottak. A Fertőtó (Mer de Newsidler) szintén a Lajtától keletre terülvén el, ezt is föl kell említnem. Ennek hossza hét német mérföld, szélessége pedig három; a városnak,[1] melytől a tó nevét (t. i. német nevét) veszi, csak egyetlen utczája van, mögötte azonban a hegytetőn várkastély áll, honnan az egész tavat könnyen áttekinthettem. A törökök és tatárok a Bocskay (Botscay) zavargások alatt, a tó környékén 14 falut fölperzseltek. A magyarok e tavat Terteunek, Plinius pedig Peisonak nevezi; ez Bécs és Sabaria (Szt. Márton szülővárosa) közt terül el.

Nincs szebb róna mint a paraguayi (Paragué) Pampas (Pampus), mivel ennek hossza csaknem 700 mérföld (lieue), azonban Narborough kapi-

[1] Nezsider németül Neusiedel városkáról a Fertő tavat németül Neusiedler Seenek nevezik.

tánytól, a híres hajózótól hallottam, hogy a La-Plata folyótól a Magellan szorosig mindenütt sikság terül el. Muszka- és Lengyelországban is vannak gyönyörű síkságok, de mivel nagyobb részt fával födvék, szépségöket nem lehet jól áttekinteni. A legszebbek, melyeket Angolországban láttam, a salisburyi, lincolni és newmarketi, ezek azonban csak hosszabbféle sétahelyek a magyarországi rónaságokhoz képest. Az ausztriai sikság, t. i. a Bécstől Semmeringig (Simanern) húzódó sikság, szintén eléggé terjedelmes. Ámbár Magyarország felső részein sok hegy és erdő létezik; mind az által az alsóbb vidékeken sok szép róna terül el; ugyanis Bécstől Belgrádig, azaz 130 mérföldnyi (lieue) utamban, egyetlenegy hegyet sem láttam és sokszor tengeren képzeltem magamat, mivel semmiféle emelkedést nem vehettem észre, erdőt pedig csak Tata környékén láttam. De ha jobban meg akarjuk vizsgálni e sikság terjedelmét, azt fogjuk találni, hogy Bécstől két német mérföldnyire emelkedő Kahlenbergtől vagy Cetiustól Belgrádig és a Duna mentén Oláhországig terjed, így tehát az Agra és Lahore (Kelet-Indiában) közt elnyuló síkságnál is nagyobb. Minthogy Magyarországon szép és nagy rónák vannak, igen kényelmesen lehet útazni bizonyos fedett kocsikkal, melyek a kocsison kívül, két embert visznek. Ezekbe két, három vagy néha négy lovat is befognak és bennök igen kényelmesen lehet feküdni, így útaztam Budától

Belgrádig a nagy rónaságon és a szép zöld mezőkön keresztül, különösen a gyönyörű Sirmium vagy a mint jelenleg nevezik a Szerémség (Schremnia) tetszett nekem.

Nincs ország, melynek annyi nagy városa feküdnék a Duna mellett, ugyanis Ulmtól Belgrádig tíz jelentékenyet számítva, ebből négy Magyarországra jut, ú. m. Pozsony, Esztergom Buda és Belgrád. Szerintem az egymással szemközt fekvő Buda és Pest legszebbek az összes dunaparti városok között.

Mivel az országnak több folyója van, mint bármely másnak, ezért itt a halak is nagyobb bőségben fordulnak elő. A Tisza folyó e tekintetben legelső egész Európában, vagy ha szabad mondanom az egész világon, ezért a lakosok azt mondják, hogy a Tiszában csak hal és víz van. A Bodrog (Bodrac) folyó, mely Tokaj (Tockay) közelében a Tiszába ömlik, szintén annyira haldús, hogy a lakosság állítása szerint, nyáron sekély vízállás mellett, a sok haltól megdagad a folyó, ez pedig nem oly kicsiny ugyanis, ha hihetek ama egyénnek, ki csak a kedvemért nézte meg, harmincz öl (brasse) széles és kilencz öl mély, azonban nem igen lehet benne hálóval halászni. A nagy halbőséget a folyóknak a sóbányákkal való földalatti összeköttetésének tulajdonítják, mivel ezáltal rendkívül fokoztatik a halak szaporasága. A Dunában a pompás pisztrángokon, süllőkön és a világ legkitünöbb pontyain kívül, még

számtalan egyéb halat is fognak, nevezetesebbek a görgöcse vagy kövi ponty, fehérkeszeg, durbincs, sügér, kecsege, kárász, lazacz, csík stb.

Továbbá a csukánál sokkal nagyobb halat is fognak, melyet ők harcsának (Scheyden, Silurus Gesneri) neveznek, végül az év bizonyos szakában temérdek víza (Husones, Hausones) jelenik meg, ez a tokhoz hasonló ízletes hal, néha húsz lábnyi hosszúságot is elér. A halászatra külön helyek, a Duna partján pedig raktárak vannak. A legnagyobb raktár Komáromon felül, a Csalóközön van. A legnagyobb halászatot azonban Oláhországban Kilia [1] környékén üzik, hol a halakat besózzák és külföldre küldik.

Valamint a folyók telve vannak halakkal, épen úgy télen madarak lepik el annak felületét; hattyúkat ugyan nem láttam a Dunán, de annál több másféle temérdek madarat, söt Belgrád közelében néhány gödényt is.

A folyók rendkívül sok halat szolgáltatnak a lakosságnak, a föld pedig az élelmi szereket nagy bőségben hozza létre, főképen a bort és gabonát. Nincs is sehol jobb kenyér egész Európában, mint ebben az országban. A kenyeret jól meggyúrják és megdagasztják, mi által könnyen emészthetővé, egészségessé és ízletessé lesz. Mind a mellett oly olcsó, hogy két pennyért annyit kaphatni, mint Angolországban 12-ért. A törö-

[1] Kilia ma Oroszországé.

kök országaiban mindenütt oly jó kenyeret találtam, hogy borral együtt kitünő lakomaként ízlett nekem, ha pedig csak vizet ihattam rá, még mindig eléggé jó étkezés volt. A világ legjobb szőlője rendkívüli bőségben terem, azonban a Vácz melletti Verőczénél (Virovichitz) legpompásabb fordul elő. A borok általában kitünők és finomak, legtöbbre becsülik azonban a tokajit. Ezenkívül nagyszerű terem még a Szerémségben is, Magyarországnak e déli vidékére Probus római császár az Almus vagy Arpataro hegységre,[1] maga ültette a szőlőt. Egyébiránt az ország minden részében jeles borok találhatók, melyekből igen sokat Bécsbe szállítanak, hol több mint harminczféle kapható.

A föld már a természettől is meg van áldva, a lakosok pedig sok gondot fordítanak annak megmunkálására, kiváltképen Felső-Magyarországon és törököknek alá nem vetett összes vidékeken. Midőn az országon február vége felé átútaztam, az egész környéket lángban állni láttam, mit a fűnek és szalmának elégetése okozott; ezáltal a gabonafele növényeknek jobb talajt készítenek. A lakosok a gabonát nem csűrökbe, hanem a földbeásott vermekbe teszik, miáltal a tolvajok és ellenségek elől elrejtik. Midőn a legutóbbi háború alatt a törökök a Tapolcsány (Toopolchan) melletti Kolosba (Ceclest) is benyomultak, a nép az ilyen vermekbe rejtőzött el, de néhány tótul jól beszélő török elhitette velök, hogy az ellenség már eltávozott, tehát nincs mitől félniök, midőn aztán a vermekből előbujtak, rabszolgákká tették és oly távoli országokba küldték őket, hogy soha senki sem fog róluk hallani.

[1] Ma Fruska-Gora.

Szarvas, dámgim, valamint mindenféle szárnyas, vad ú. m. fogoly, fáczán nagy bőségben fordul elő. A juhoknak némely vidéken nagy szarvuk és göndör gyapjujok van. A nagyszámú szarvasmarhából évenkint mintegy százezret viszznek ki. Olasz-, Német- és egyéb országokba, azt mondják, hogy Európa legnagyobb részét ellátthatnák. A szarvasmarhák egér színüek és a bécsi keleti társaság kiváltságot nyert, hogy a város szükségletének megfelelő számú darabot szállíthasson. Ezenkívül bivalyok is léteznek, melyek a földmivelésnél kitünő szolgálatot tesznek, kiváltképen a hol tíz ökröt is be kellene fogni. Ilyenféle földek nem tartoznak a ritkaságok közé és egyik barátom kénytelen volt valamely vidéken egy kis kocsi húzására hat bivalyt befogatni. Báttaszék (Botesech) közelében nagyhasú és rövid lovakat láttam, melyek azonban igen könnyedén nyargalnak. A Komárom közelében levő Szöny (Sone, Sene, Senia) dunaparti faluban, több mint ezer lovat láttam, melyek parasztokéi voltak.

A magyaroknak nemcsak mindenük nagyobb bőségben fordul elő, mint más népeknek, hanem némileg különös életmódjok is van. Ugyanis elő-

ször a többiektől egészen elütő különleges nyelvet beszélnek. Midőn egyszer a bicskei (Bitchka) templomban voltam, meghallgattam az imát és szentbeszédet és ámbár a velem levő személy sok nyelvet tudott és latinul, németül, szlávul, törökül, olaszul, valamint új görögül jól beszelt, mind az által azt mondta nekem, hogy a magyar nyelvet semmiféle nyelvből sem lehet leszármaztatni. Megiserus lefordította e nyelvre a Miatyánkot, mely igy kezdődik:

Mi attianck, ky vagy az meniegbe, megh szentel tesseck az te newed stb. Az albánok nyelve épen ily különös. Ezért midőn Maczedónián keresztül útaztunk, csak azokkal beszélhettünk, kik szlávul tudtak. Az albánok egész útazásunk alatt éjjel-nappal énekeltek, azonban útitársaink, kik igen sok nyelvet tudtak, bevallották, hogy ebből semmit sem értettek.

A szláv nyelvet Magyarország számos vidékein beszélik; Galgóczon az egyik templomban a szentbeszédet szláv (azaz itt tót) nyelven tartják, a kapuczinusok templomában azonban, magyarul. A nyelvek e különfélesége, valamint a közlekedés és kereskedésnél ezáltal okozott kényelmetlenség, a lakosokat több nyelvnek, de különösen a latinnak megtanulására kényszeritette; a latin nyelv a nemességnél és katonaságnál igen közönséges és elterjedt. Sohasem láttam embert, ki szebben és jobban beszélte volna ezen nyelvet, mint gróf Csáky (Saccky) tatai parancsnok. Kocsisokkal,

hajósokkal és legalacsonyabb származású emberekkel találkoztam, kik e nyelven értettek.

A latin Magyarországon és Erdélyen igen elterjedt, azonban Belgrádon túl már csak szlávul beszélnek. Valóban, ha valaki németül és szlávul tud, tolmács nélkül elmehet Hamburgtól Tatárország széléig és Konstantinápolyig. Azt is hallottam már, hogy a szláv nyelvet Németország határától a Káspi tengerig, egyedül értik és beszélik; mielőtt Belgrádba érkeznénk, már sok szlávul beszélő személylyel találkozunk. E nyelvet egész Szerbiában, Bolgárországban, Ruméliában és Maczedónia legnagyobb részében beszélik, valaki azt is mondta nekem, hogy ez egyetlen nyelvet az Adriai tengernek dalmáciai partjától a Tatár tengerig megértik. Ugyanis Purchasnál olvassuk, hogy midőn a hollandok Novaja Zemljára (Nova Zembla) érkeztek, a lakosok hangosan kiáltották dobro (Dobre) és nics dobro (nich Dobre) szavakat, a mi annyit jelent jó és nem jó, a szlávok ugyanis e szavakkal helyeselnek vagy nem helyeselnek valamit.

Minthogy a törökök, csaknem az egész ország urai és a lakosokat mindenkor végveszélylyel fenyegetik, nem remélhető, hogy Bécsen túl valaha egyetem létezhetnék. Azt hiszem, hogy ez országban soha nem is létezett valami jelentékenyebb, ámbár sok püspök és számos egyéb igen tudós személy volt itt hajdan, mind az által ezek Magyarországon kívül nevelkedtek és szüleik

idegen országokba küldték őket tanúlni. Példákul hozom föl Szt. Jeromost és Szt. Mártont. A magyarok ha tudománynyal akarnak foglalkozni, különösen az elökelőbbek, kénytelenek Bécsbe, Prágába vagy Boroszlóba menni tanulni; mivel jelenleg csak Selmeczen létezik nyilvános iskola.

Azonban a magyarok másküléonben méltán dicsekedhetnek, hogy hajdan ugyancsak elég alkalmuk volt az összes tudományok elsajátítására, nevezetesen Hollós Mátyás király a híres Hunyady János fia, körülbelől kétszáz évvel ezelőtt, nagyszerű könyvtárat állíttatott össze Budán. Ebben néhány ezer kötet, számtalan görög és latin kézirat létezett, a minőt talán sehol sem lehet találni. A törökök a könyvek legnagyobb részét elhurczolták, midőn Szolimán alatt a várost elfoglalták, Cuspinianus pedig, midőn a könyvtár őre volt, igen sokat a bécsi császári könyvtárba küldött, hol még most is láthatók Mátyás király czimerével, azaz a csőrében gyűrűt tartó hollóval. E könyvek a többiekkel együtt, melyeket Busbequius, Wolfgangus Lazius, Fugger stb. hordtak össze, továbbá a tudós Petrus Lambecius jelenlegi császári könyvtárnok által, az Insbruck melletti ambrasi könyvtárból ide hozott ritka kéziratok, összesen 80,000 kötetet tesznek ki.[1] Ez a Lambecius Péter, kinek bizonyára nagy érdemei vannak, nemcsak megmutatta a legszebb, legjobb és legritkább könyveket, hanem kölcsön is adott néhányat és midőn Angolországba visszatérendő, elbúcsuztam tőle, a vegyészetről szóló és a könyvtárban meglevő, mintegy száz kéziratnak jegyzékével ajándékozott meg. Én pedig részemről a királyi társaságnak adtam, megjegyezvén, hogy az abban emlitett könyveket Angolországba vinni is megengedik vagy pedig Bécsben is lemásoltathatják. Ha a Mátyás király palotájának bejárata előtt állott három szép bronzszobrot Szolimán nem vitette volna Konstantinápolyba, ma bizonyára Bécsben volnának. Jóllehet a budai könyvtárban mintegy négyszáz[1] könyv volt, oda igen könnyen be lehetett jutni, mivel a törökök oly keveset törődtek vele, hogy a férgek, egerek és patkányok mindent szétrágtak, azonban az 1669-ben történt legutóbbi tűzvészben egytől egyig elpusztultak.

[1] Jelenleg 450.000 kötet.

A magyarok nemcsak különös nyelvet beszélnek, hanem koronájukról is valami rendkívüli dolgot hisznek. Ugyanis szerintök az angyal hozta Szt. István királynak, miért is meg vannak győződve, hogy ettől függ az ország sorsa. Ezért fordítanak annyi gondot annak őrzésére és minden alkalommal megóvják a szerencsétlenségtől. A törökök mindent elkövettek annak hatalmukba kerítésére, azonban a magyarok Visegrádról a pozsonyi várba vitték.

[1] T. i. a törökök idejében.

E vélemény valószínűleg a hagyományon vagy történeten alapszik, melyből megtudhatjuk, hogy mi módon kapta azt Szt. István király. A király két érsekséget alapított országában: az egyiket szülőhelyén, Esztergomban, a másikat pedig Kalocsán (Colocza). Azután Asztrik, kalocsai érseket a pápához küldte, hogy ennek helybenhagyását eszközölje ki és koronát, valamint egyéb királyi jelvényeket kérjen tőle. Történt pedig, hogy Micziszláv (Misca) lengyel király ugyanezt kérte a pápától és már el is készítették a koronát, midőn az angyal megjelent és megparancsolta a pápának, hogy a Micziszlávnak szánt koronát Istvánnak küldje, ez meg is történt és valószínűleg ezért tartják oly nagy becsben.

Maga a korona is elég különösen van készítve, ugyanis igen alacsony, csúcsát kereszt és négy ívecske díszíti, melyek egyike oly nagy, mint a többi három vagy legalább is kettő közülök. A korona megtekintésének kegyét nem olyan könnyű elnyerni, én Lipót császár kincstárában csak mintázatát láthattam. Ez drágakövekkel díszített arany korona, melyet lehetőleg Szt. István koronájához hasonlóan igyekeztek elkészíteni és azt hiszem, hogy ez sokkal drágább az eredetinél.

Ámbár a magyarok a tudományok és szabad művészetek elsajátítására elég észszel, szorgalommal és jó tehetségekkel vannak fölruházva, mind az által sokkal inkább a harczban lelik örömüket, mintsem a tudományban. Magok a

püspökök, valamint a többi papok is mindenkor derék katonák voltak, hiszen a szerencsétlen mohácsi ütközetben nem kevesebb, mint hat püspök esett el.

Sokan azt állítják és hiszik, hogy Ovidius, a híres költő Magyarországban, Sabaria[1] (ez a Gyöngyös és Perint folyócskák egyesülésénél fekszik) városában halt meg és temettetett el. — Ugyanis a Fekete-tenger melletti Tomiba[2] száműzetvén, később visszahívatott és hazaútazása közben Sabariában meghalt, e városban, mint mondják, sírja és a saját maga által készített sírirat mai napig is látható. A sírirat így hangzik:

Hic situs est Vates, quem Divi Cæsaris ira
Augusti, patria cedere jussit humo.
Saepe miser voluit patriis occumbere terris,
Sed frustra: hunc illi fata dedere locum.

Magyarországba útazásom előtt soha sem láttam a pirrhikus tánczot, melyet hajdan a régiek gyakoroltak, most pedig a hajdúk tánczolnak. Ezek meztelen karddal tánczolnak, egymás kardjára ütnek, miáltal nagy csörömpölés keletkezik, forognak, a levegőben ugrálnak, meglepő ügyességgel földhöz vágódnak, végül a magok módja

[1] Szombathely.
[2] Tomi város Alsó-Mösiában, a mai Costanza (Küsztendzse) mellett feküdt, hol maradványai mai napig láthatók.

M. MÚZEUM KÖNYVTÁRA

szerint énekelnek, mint ezt hajdan a görögök is tették.

A történelem ez ország hajdani királyát, Attilát, híres emberként emlegeti és a vele foglalkozó szerzők dicsérőleg nyilatkoznak nagyszerű cselekedeteiről, valamint hadseregéről, melyet ez országból Német- és Olaszországba vezetett, azután elpusztította és fölégette Aquileját és Aëtius római hadvezérrel a catalauni vagy chalonsi mezőkön megütközött. Mondják, hogy a csatában tíz király vett részt, a harczmezőt pedig 200 ezer halott borította; különösen megjegyzendő még, hogy a hét főhadvezér ugyanazon országból való volt, Attila ugyanis magyarországi, Aëtius pedig szerbiai, vagyis mösiai volt.[1] A magyar királyok idővel megnagyobbították országokat, kitűnik pedig ez nem annyira a történelemből, hanem inkább a koronázásnál látottakból. Ugyanis ilyenkor tíz zászlót visznek a király előtt, ezek pedig a következő tíz királyság zászlói: Magyarország, Dalmáczia, Horvátország, Szlavonia, Galiczia, Szerbia, Bolgárország, Bosznia, Lodoméria és Kumánia.

A magyarok tartóztatták föl leghosszabb ideig a törököket és ők akadályozták meg, hogy azok nem nyomulhattak be Európa nyugati országaiba. Magyarországi hóditásaik is csupán a belső viszályok és polgárháborúk miatt voltak lehetségesek

[1] Durastorumban, a mai Szilisztriában született.

és ha csalárdsághoz nem folyamodtak volna, soha sem jutottak volna ennyire, Szolimán sem kapta volna meg Budát, ha gyalázatos és méltatlan cselekedeteket el nem követett volna. Ámbár a török már az ország legnagyobb részét uralma alá hajtotta, mégis mintegy harmad része a császárt ismeri királyul; ez a rész pedig majdnem akkora, mint az egész Felső Magyarország, azaz Pozsonytól Tokajig és Szatmárig (Zatmar) terjed. A törökök a keresztyénség három legnagyobb erősségét, ú. m.: Győrt, Komáromot és Lipótvárt sem foglalhatták el. Ez utóbbi várat Érsekújvár elvesztése óta épitették és egészen ennek mintájára készitették, bat igen szabályos és erős bástyával látták el. Lipótvár a Vágtól nyugatra, épen Galgóczczal szemben fekszik, nem messze azon helytől, hol a tatárok a legutóbbi háború alatt a folyón átkelve, az egész vidéket, valamint Morvaország egy részét is elpusztították és a lakosok közül néhány ezret magokkal vittek rabszolgákul. Az erődítést 1665-ben kezdték, átutazásomkor, azaz 1669-ben már eléggé előhaladtak, de még nem volt egészen befejezve. Gr. Souches, akkori parancsnok igen udvarias volt irántam, sőt kíséretet is adott mellém, midőn az adófizető vidékeken keresztül, Selmecz és Körmöcz felé mentem.

A római császárok közül sokan voltak ezen a vidékeken, itt születtek, elhunytak vagy pedig híres tetteik által kitűntek. Ugyanis eltekintve

Traján, Caracalla, Galenus, Constantius és egyéb császároktól, Probus, Aurelianus és Gratianus császárok Sirmiumban születtek; Claudius Gothicus pedig itt, vagy legalább valahol a közelben halt meg. Jovianus és Valentinianus Pannoniában születtek. A mösiai légiók Ingenuust, Pannonia kormányzóját császárukká kiáltották ki. Vétranioval, az öreg csapatvezérrel ugyanez történt; végül Photius sirmiumi püspök idejében, egy házi gyülést tartottak Sirmiumban.

Minthogy a római hadak igen gyakran tartózkodtak az országban, nem kell csodálkoznunk az itt talált arany-, ezüst- és rézpénzek nagy sokaságán. Igen szépeket találtam a hajdani Pannóniához tartozó Petronellben, vagyis a régi Carnuntumban, továbbá Szőnyben, a Duna partján elterülő városkában.[1] Elég közönséges Ó-Budán a régi Sicambriában is, továbbá a Szerémségben levő Sirmiumban, Mursában azaz Eszéken és számos egyéb helyen. Belgrádi szállásadóm egy örmény kereskedő megigérte, hogy visszatérésemkor sok római pénzt fog nekem adni, állítása szerint ez igen könnyű, mivel Sirmiumban és Szendrőn (Samandria) sokat találnak. Azt hiszik, hogy Lysimachus Maczedónia és Tráczia királya, Déva közelében lakott, hol ama nagy aranypénztömeget találták. Ez a véleménye Furnéenek, ki következőleg beszéli el: A parasztok

[1] Itt a rómaiak idejében Bregetio város állott.

Déva közelében a régi kastély vagyis jobban mondva rombadőlt palota alatt nagy kincset találtak. Hosszas és erős esőzés után, számtalan aranypénz került napfényre, ez érmek egyik oldalán Lysimachus arczképe, a másikon pedig a győzelem jelképe volt látható és mindegyikök 2 vagy 3 tallért ért. Mihelyt az eső és vihar megállott és lecsillapodott, a nap rásütött és a parasztok a ragyogást látva, azonnal örömujjongva odarohantak. Miután mindent elvittek, a mit csak találhattak, még egy aranykigyót vettek észre, melyet Castaldó tábornok azonnal Ferdinándnak küldött nagyszámú régi aranypénz kiséretében. Ugyanis hajdan, a kik kincset ástak el, arany kigyót tettek melléje, mivel ezt a hű őrző jelképének tartották. Miután a parasztok mindent elvittek, a mit csak akartak, a nélkül hogy valaki tudta volna; azután mások jöttek, kik még több mint húszezer aranyérmet találtak, sőt azt is állitják, hogy százezret is elvihettek volna, ha akartak volna. Itt lakott hajdan Lysimachus király; Ferdinánd 1000-nél többet kapott belőle, Castaldo pedig csak 300-at, ebből a temérdek pénzből, mely a régi király ideje óta, oly sokáig elrejtve maradt. A többi említésre méltó régiségek közt volt két érdekes aranyérem is, az egyiken a Nilus, a másikon pedig Semiramis volt látható, mindkettőt V. Károly császárnak ajándékozták. Az egész vidéken nem volt ember, kinek ne jutott volna ez érmekből: oly nagy volt számuk.

A rómaiak uralma alatt állott városokban, a hol csak átútaztam, a lakosság az ilyen pénzeket mind átadta volna, ha kértem volna, mivel ők csak pogánypénznek nevezik és ennélfogva igen kevésre becsülik. Az örmények és zsidók Boszniában és Szerbiában összegyűjtik, azután Ragúzába küldik, honnan legnagyobb részök Olaszországba kerül. Föl kell még említenem Julius Philippus császár bizonyos rézpénzét, mely e vidéken elég közönséges, másutt azonban nagyon ritka. Ennek egyik oldalán Fülöp feje a következő elirattal látható: Imp. C. M. Jul. Philippus Aug., a másikon pedig oroszlán és bika közt levő asszony van ezen felirattal: P. M. S. Col. Vim. An. 7.; ezt pedig így kell érteni: Provinciæ Mœsiæ superioris Colonia Viminacium annona septimo data.

Viminaciumnak nevezték, a rómaiaknak Felső Mœsiában, vagyis a mai Szerbiában levő egyik gyarmatát, azt hiszik, hogy a mai Szendrő helyén,[1] a Morava (Moschius) folyó torkolatánál állott. Én részemről azt hiszem, hogy az oroszlán és bika által, a földmívelésre igen alkalmas tartománynak termékenységét, vagy pedig a lakosok bátorságát akarták jelképezni; talán a két állat által azt akarták kifejezni, hogy Fülöp egész uralkodása alatt, oly jól kormányzott, hogy a földmívelés nagy virágzásnak indult és az oroszlán (azaz ellenség) nem mert ellenszegülni. Annona septimo data: hetedszer osztották ki a gabonát Fülöp uralkodása alatt, ezt pedig ekként kell érteni: a Legio decima sexta frumentaria e városban volt elhelyezve és feladatát a gabonaszállítás képezte, ez a véleménye a tudós Tristannak.

[1] Viminacium a Duna mellett, a Mlava folyócska torkolatánál a mai Kosztolácz (Pozsarevácztól éjszak-keletre) falu helyén állott.

A magyarok öltözete annyira alkalmas a különböző fegyvergyakorlatokra, főképen pedig a lovaglásra és hadakozásra, hogy a horvátok, szlavonok, valamint a többi nemzetek, sőt még a határon lakó törökök is használják, ámbár ezek csak nagyon ritkán változtatják meg öltözködési és ruházkodási módjukat. A magyarok nagyon szeretik a színeket, ugyanis kék, sárga, zöld és vörös ruhákat hordanak, fekete öltönyöket nem igen lehet látni, mert még a papok is hosszú, vörös ruhában járnak.

II. FEJEZET.

Útazás Bécsből Larisszába. 1669.

Miután a telet Bécs császári városban eltöltöttem, Magyarországba mentem az arany-, ezüst- és rézbányák megtekintésére. Kevéssel ezután, ámbár már elégszer láttam Olaszországot, — Ausztrián, Stájerországon, Karintián, Krajnán és Friulin keresztül, Velenczébe útaztam, azonban

innen csakhamar visszamentem Bécsbe, hol kedvező alkalom kinálkozott, a török császár larisszai (Tesszáliában) udvarának megtekintésére. Nem fogom fölemlíteni mindama helyeket, melyeken átutaztam, hanem csupán néhány olyan helyet fogok fölsorolni, melyek a térképeken rendesen föl nem lelhetők.

Bécs és Pozsony között, a Morva (Marck) folyó torkolatán fölül, csupán e nevezetesebb dolgokat tartom fölemlítendőknek: Petronell városkát, a hainburgi kastélyt és hegyet. Petronellt hajdan Carnuntumnak nevezték, melyet a rómaiak Kr. e. 170-ben hiába ostromoltak, azonban később, Augustus uralkodása alatt, mégis elfoglalták és a Legio decima quarta gemina, vagy mások szerint a Classis Istrica gyarmatává tették. Ez később oly szépen gyarapodott, hogy Felső-Pannónia fővárosává lett, e tartomány a Dunától délre terült el.

Petronellben megtekintettem a régiségeket és igen sok érmet találtam, egy régi vízvezetéken, vagyis inkább igen szép épületen, melyet hajdan Janus templomának gondoltam, feliratokat láttam; később azonban azt mondták nekem, hogy ez a Tiberius által, a pannonokon és dalmátokon Kr. u. 9-ben aratott győzelem emlékére emelt diadalív. Kedves barátom, Lambecius Péter, a diadalív egyik oldalának képét, a császári könyvtár leírásának második részében közzétette, a másikét pedig én rajzoltam le. Erről, valamint

Carnuntum többi régiségeiről, igen sok tanúlságos dolgot lehet találni ugyan e szerzőnél sőt még többet is remélhetünk, mivel a szerző közzé akarja tenni Carnuntum redivivumot.

Antonius Philosophus császár, a marcománok, — kiket ma morváknak neveznek, — elleni háború alkalmával, három évig tartózkodott a városban és Vindobonában, vagyis a mai Bécsben halt meg; ugyancsak Carnuntumban választották meg császárrá a németországi legiók Severust. Attila, Magyarország királya, midőn e vidékre betört, a szép és régi várost teljesen elpusztította. Régi nagyságának maradványai azonban, mai napig láthatók és ámbár a régi Carnuntum helyén fű nő, mind az által ha közelebbről megtekintjük, az utczákat és a házak alapjait igen jól kivehetjük, itt mindig temérdek római pénz van és még most is annyit találnak, hogy a legutolsó parasztnak is jut belőle. Én is összeszedtem néhányat, Donnellan irlandi nemes, ki velünk útazott és a régiségeket szintén megtekintette, véletlenül egy ezüst pénzre bukkant.

Pozsony (Presbourg, Posonium vagy Pisonium és mások szerint Flexum) igen kedves város. A Duna éjszaki partján terül el. Ez Magyarország fővárosa és a császár birtokaihoz tartozik. Buda elvesztése óta, itt gyűlnek össze az országos rendek és Esztergom elfoglalása óta, fő érseki székhelylyé lett. A város igen kellemes, a várkastély szép és nagyszerű, itt őrzik a magyarok tisztele-

ének legfőbb tárgyát, a szent koronát, melyet angyal hozott Szt. István királyuknak, ez nem oly alakban készült, mint a többiek. Az érseki kert igen szép, gyönyörű sétányok, tavak, szép szökőkutak és labirintok vannak benne. A székesegyházban Szt. János alexandriai püspök tetemei nyugosznak. A templom egy része a jezsuitáké. A luteránusoknak is igen csinos templomuk van. Végül a város igen gazdagon berendezett gyógyszertárral is bir.

Győr (Jaurinum, Rab), a Rába és Rábcza folyóknak a Dunába ömlésénél fekszik. Ez igen erős határvár és még sokáig ellenállhat a töröknek. Két hídja van, ú. m. az Ausztria felé eső oldalon és a Székes-Fehérvár felé eső részen. Négy bástyája és négy emelkedett helye van, honnan mindent meg lehet szemlélni. Az első bástyán a parancsnok kastélya, vagyis palotája áll. A második a Dunaparton emelkedik. A harmadik a szent hegyen áll, midőn ezt a törökök akna segítségével fölrobbantották, egy rajta álló lovast a puskapor ereje a Dunába vetett, a nélkül hogy valami bajt ejtett volna benne. A negyedik a középső és kelet felé fekszik. Az ötödik az úgynevezett új bástya. A hatodik a császári bástya. Végre a hetedik a Rába partján emelkedő magyarországi bástya. Midőn a keresztyének éjjel megmegrohanták a várost, a török parancsnokot ez utóbbi helyen meggyilkolták. Az egész környék róna, csupán egyetlen kis hegy emelkedik, egyébiránt ez is eléggé távol és szükség esetén akna segélyével ezt is légbe lehetne röpíteni. A síkság közepén áll még a kis őrtorony, honnan az ellenség közeledése könnyen észrevehető. Szinán pasa III. Murad szultán uralkodása alatt ostrom alá fogta a várost. Itt igen sok katonáját vesztette el, azonban gr. Hardeck parancsnok árulása következtében mégis hatalmába kerítette e fontos helyet. Hardecket e tettéért Bécsben lefejezték. Néhány év mulva azonban visszafoglalták, ugyanis gróf Schwartzenberg és gr. Pálffy éjnek idején megtámadták és az ott talált törökök közt nagy mészárlást vittek végbe. A petárda által fölrobbantott kapunak egyik darabját a székesegyházban diadaljelként őrzik. Mialatt a törökök a város urai valának, a keresztyén foglyok számára börtönt készítettek, melybe csupán a vasrácson szűrődött be némi világosság. Jelenleg számos török fogoly van itt, kik a járókelőktől alamizsnát kérnek és szomorú fogságukban készített ostorokat árulgatnak.

A kinek kedve van mindenféle hadi gépeket és eszközöket látni, az csak menjen Győrbe, vagy Komáromba, mivel sehol a világon nem láthat ennyit egy rakáson; ugyanis először itt látható a «hajnal csillag» nevű eszköz, melyet az örök ostrom alkalmával vagy pedig a rés védelmére használnak. Vannak itt továbbá lőporral és egyéb hasonló anyagokkal megtöltött fazekak, melyeket az ellenségre hajigálnak. Aztán

vannak itt még vasszögekkel ödött palánkok, melyeket a védműveken kívül elhelyeznek és vékony réteg földdel betakarnak, úgy hogy az előnyomulókat ez által veszedelmesen megsebzik és zavarba ejtik. Ezenkívül használatban van az úgynevezett hajító-golyó (Werf-Kugel), melyet mindenféle gyúlékony anyaggal megtöltenek és kézzel eldobnak, ezek azután mindent meggyújtanak. A «friziai ló»-nak nevezett eszközt, az útakon helyezik el, a lovasság előnyomulásának megakadályozására. Végül lánczos golyók és számtalan egyéb e nemű eszközök láthatók.

Midőn tavaly a városon keresztül hazámba útaztam vissza, Montecuccoli tábornok volt a győri parancsnok. A császár igen alkalmatlannak találván a budai vezér által küldött csauszokat vagyis rendes követeket, kik ajándék nélkül sohasem akartak visszatérni, meghagyta nékik, hogy Győrön túl ne haladjanak, föltéve ha erre engedélyt nyertek. Komárom (Komora, Gomora, Crumenum, Comaronium) a Csallóköz keleti szögletében fekvő igen szép és rendkívül erős város és vár; parancsnoka ez időben Hofkircher ezredes volt. Komáromot a Duna és Vág veszik körül. A «Teknősbéka» erődöt (Tortoise) szerfelett erős helynek tartják, ezt azért nevezik, így mivel némileg a teknős békához hasonlít. Szinán pasa Győr bevétele után, a várost hatvan hajóval, nagy török és tatár hadsereggel, ostrom alá fogta, azonban czéltalanúl, mert a tatárok csak nem mind megölettek.

A városban három régi sírt láttam, melyeket Szőnyből (Sene, Senia) hoztak ide, ott hajdan híres nagy város állott. Valaki meglátott, midőn a feliratokat följegyeztem azonnal kérdezték tőlem, hogy mit fogok azzal csinálni és másolatot kellett ott hagynom, ezenfelül megigértették velem, hogy ha valami fontosat találnék azokban, azonnal tudósítsam őket.

Legújabb időben jobban megerősítették Komáromot (Gomore); a Dunától a Vágig húzott vonal által még nagyobb térséget zártak be és négy új bástyát építettek.

A közelében levő többi erősségekről csak néhány szót fogok szólni. Érsekújvár (Newhausell) a Nyitra folyó mellett, Nyitra városához elég közel fekszik. Érsekújvár igen jelentékeny és szabályos város, hat bástyája csillag alakot kölcsönöz neki. A nagyvezér hat heves támadás által elfoglalta; bátran kimondhatjuk, hogy gróf Forgács (Forchatz) eszélytelensége miatt veszett el, ez akkor várparancsnok volt és a párkányi (Barchan) ütközetben vakmerősége következtében elvesztette katonáinak legnagyobb részét; a csatában megölteknek csontjai még most is láthatók a harczmezőn. A török pasa azon palotában lakik, hol hajdan a pozsonyi érsek[1] tartózkodott, a templomból pedig

[1] Itt az esztergomi érsek értendő, kinek ekkor Pozsonyban volt székhelye.

mecsetet készíttetett. A török pasa kissé nagyon is megbarátkozott a komáromi parancsnokkal, miért a Nagyúr lefejeztette és másra bízta a várparancsnok-ágot E vár, a Vág és a Nyitra, valamint a Nyitra és Garam közti terület legnagyobb részével, adót fizettetett; e vidéken a házigazda, kinél leszállottunk, elmondta nekünk, hogy a házában található minden tárgyról és személyről kimutatást kell küldenie. Ezt örömest teljesítettük, mivel már elhatároztuk eltávozásunkat, mielőtt jelentést tehetett volna. Ha a nagyvezér nem időzött volna oly sokáig Érsekújvár ostrománál, hanem egyenesen Ausztria ellen indult volna, mielőtt a császár még fölkészülödik, midőn a segélycsapatok még igen távol voltak és az egész ország még folytonos remegésben volt, nagyon szomorú nyomokat hagyhatott volna hátra ez országban. De midőn később Szt. Gotthardnál Ausztriába akart nyomulni, a császár már képes volt az ellenállásra és e czélból oly nagy számú franczia és német segédcsapattal rendelkezett, hogy a nagyvezér kénytelen volt legjobb katonáinak elvesztése után visszavonulni és békét kérni, ezután az ország békében maradhatott.

A Duna tulsó partján, Komárommal átellenben van Szöny (Sene, Sone, Senia) nevű falu. Itt rendkívül sok régiség található. A biró (Byr segítségével számos régi pénzhez, köztök néhá aranyhoz juthattam, a lakosok ezeket pogá

pénznek nevezik. Néhányat Lambecius Péternek adtam, ki azokat megmutatta a császárnak is. Minthogy ez hely-adót fizet a töröknek, eddigelé még nem sokan kutatták, miért is a nevezetességek még mind megvannak. Gruter összes feliratai közül, csak egy-kettő szőnyi. A nép alaptalanul azt állítja, hogy hajdan Apollonia állott itt.

Győrből Tatára útazván, Szt. Mártonhegy (S. Martinsberg) mellett kell elhaladni, ez a csinos város és erősség magas hegyen áll, honnan az egész környéket át lehet tekinteni.

Tata (Dotis, Theodata) csak mintegy négy mérföldnyire (lieue) fekszik Komáromtól; várát egészen árok veszi körül, közelében természetes fürdők léteznek. Gr. Csáky (Zacki) volt ekkor a várparancsnok, ki mindennemű udvariassággal elhalmozott, sohasem felejthetem el, hogy ez országban a katonák társasága, a legtisztességesebb, mivel ők mindenkit dicsérnek és becsülnek. Általában véve, mindnyájan nagylelkű bátor emberek és csaknem mindnyájan beszélnek latinul, flamandul vagy olaszul. Ők is nagyon szerettek velem beszélgetni, mivel mielőtt ez országba jöttem, már Európa legnagyobb részét beútaztam és tőlem igen sokat megtudhattak.

Komáromból huszonnégy evezős hajón folytattuk útunkat. A hajó egyik oldalán német, másikán pedig magyar evezősök voltak. A várat két ágyúlövéssel üdvözölték. Szöny (Sene), Neszmély

(Nesmil) és Radvány (Rodwan) mellett elbaladva, Mócsra[1] (Motch), a határszéli helyek egyik legjobbikába érkeztünk. Itt a török kíséretre várakoztunk, mely elég jókor megérkezett, tehát azonnal útra készültünk. Tisztjeik leszállottak és a mi vajdánk (Veida, Veiwod) tolmácsunkkal, valamint a társaság legkiválóbbjaival elindulva, igen lassan haladtak és egymáshoz közeledve kezet fogtak. Ezután hajónkat a törökökre bíztuk, kik a magokéhoz kötötték azt és vezetésünkre egy embert küldtek, azután ágyúlövéssel üdvözöltek bennünket és a Dunán lefelé evezni kezdtek. Mi sasos zászlót vittünk, ők pedig kétélű kardot csillaggal és félholddal.

A török fedezet Esztergomig (Strigonium, Gran) vezetett, hol a partra letett bennünket. Erre azonnal a városba mentünk, hol a parancsnok meg se kérdezte, hogy mit csinálunk, vagy mit akarunk, meglehet, hogy valami ajándékot remélt tőlünk, vagy pedig különös érdekből nem tette azt. Azonban volt itt egy aga,[2] ki négy század lovassággal jött Érsekújvárról, azonnal a

[1] Mócs falu, Esztergom vármegyében a Duna balpartján, Esztergom és Komárom megyék határán.

[2] A minduntalan előforduló török tisztségek közül czélszerű lesz néhányat meghatározni. Aga többféle katonai és polgári rangot jelent, így pl. kizláraga: a fekete eunuchok fölügyelője. Kaimakam: a kerületek igazgatója, a livák főnöke. Csausz: hajdan végrehajtó hivatalnok czíme, jelenleg őrmester. Bég magasabb polgári és katonai rangfokozat.

várba ment, megkérdezni a parancsnoktól, hogy mi tevő legyen, egyszersmind hozzátette, hogy minket sem hozzá, sem a vezérhez, hanem magához a császárhoz küldtek és bizonyára viszünk valami ajándékot. Ennélfogva azonnal engedélyt adott, hogy bármikor tovább mehessünk.

Esztergom (Gran, Strigonium, Ostrogon) a Duna déli partján, azon a helyen fekszik, hol a Garam folyó a Dunába ömlik. Föloszlik pedig alsó és fölső városra, mindkettő jól meg van erősítve kőfalakkal. Az alsó város a Duna fölött uralkodik; Szent-Tamáshegy is igen jól meg van erősítve, mivel a város közelében emelkedik és fölötte uralkodik. E városban igen jó természetes, de nem nagyon meleg fürdők léteznek. Hajdan Magyarország fő érseki városa volt. Itt született első királyuk Szent István és itt halt meg III. István király.

Alig van hely, mely nagyobb ostromokat állott volna ki. Ugyanis János magyar király, hiába ostromolta és nem juthatott czélhoz. Szolimán bevette, Mansfeld azonban visszafoglalta Mátyás főherczeg számára. Ezután még egyszer hiába ostromoltatott, de később Achmet szultán idejében, a keresztyének árulása folytán, ismét török kézre került, ugyanis az ostromlottak fölázadván Dampierre várparancsnok ellen, őt megölték, a várat pedig Ali bég török tábornoknak átadták. Esztergommal átellenben terül el Párkány (Barchan) városa, a kettőt hajóhíd köti össze.

Esztergomból Visegrádra (Vicegrade, Vizzegrade) mentünk; a magas sziklára épített várban őrizték hajdan a magyar koronát. Az alsó várkastély hajdan nagyszerű volt, azonban azóta igen megváltozott. Még most is láthatók a faragott kőből készült pompás épület romjai. Mátyás főherczeg csapatai visszafoglalták e helyet, III. Mohamed uralkodása idejében, de a hajdúk (Heyducs) a világ legnagyobb árulását követték el és visszaszolgáltatták a töröknek Achmet szultán idejében. Károly nápolyi király, kit magyar királylyá is kikiáltottak, Forgács (Forchatz) által megsebesíttetvén, e várkastélyba vitetett és azon ürügy alatt, hogy fejsebére tapaszt tésznek, megfojtották.

Visegráddal szemben, a tulsó parton Nagy-Maros (Maroz) fekszik, hol igen szép templom látható. Minthogy a város önkénytesen hódolt meg a törököknek, itt nem nagyon sanyargatják a keresztyéneket, hanem csak csekély adót fizettetnek velök. E város alatt a Duna két ágra szakad és a meglehetős terjedelmű Szt.-Endre szigetet képezi; ezután a szőlőkertjeiről és jó szőlőjéről nevezetes Verőcze (Virovichitz) mellett haladtunk el. Itt a Szt.-Endre sziget partján valamely régi kőépületnek romjait láttuk, a törökök azt mondták nekünk, hogy itt hajdan kőhíd létezett. Ezután Váczra (Vacia) érkeztünk, ez hajdan püspöki székhely volt, jelenleg két mecsetje és egy keresztyén temploma van, az utóbbi azonban a

városon kívül áll. Itt kíséretet cseréltünk és Budára, a fővárosba érkeztünk; ez hajdan a magyar királyok rendes székhelye volt, jelenleg egy török vezér (Vizir) parancsnokol benne, alatta állnak a pasák. Buda gyönyörű fekvésű és igen nagy város; fölosztlik pedig az alsó- és fölső városra, még mindig láthatók a magyar királyok, különösen pedig a Hollós Mátyás király által épitett paloták romjai és maradványai;[1] a vezér Mátyás király palotájában lakik. A város rendkívül sokat vesztett hajdani fényéből, azonban néhány csinos mecsetje és számos fürdője van. A nyolcz fürdő közül néhányban fürdöttem is. Legpompásabb a Szolimán szultán által széppé tett Velibey fürdő, a négy sarkán és közepén kiemelkedő kupolákat tizenkét hatalmas oszlop tartja. Közelében látható a Szt.-Gellért hegy (Montagne de saint Hierosme), melyen kis erőd emelkedik, honnan az egész várost és annak környékét át lehet tekinteni.

A németek e várost Offennek nevezik és némelyek azt hiszik, hogy Attila hirneves magyar király fivére Buda által alapittatott. Szolimán csellel vette be és bevonulásakor igen megtetszett neki. A keresztyének már ostromolták azóta, azonban czélt nem érhettek. Közelében egy másik helység is fekszik, melyet Sicambriának tartanak,

[1] «on y voit encore les restes et les ruines de ces palais magnifiques que les Roys de Hongrie avoient fait bastir.»

hol a sicambriai katonák táboroztak a rómaiak idejében. Itt számos régiséget és föliratot födöztek föl.

Buda átellenében a Duna tulsó partján terül el Pest (Pesth) városa, ez szabályos négyszöget képez és igen szép rónaságon terül el; kőfalai és tornyai, valamint mecsetei Budáról tekintve igen szép látványt nyújtanak.[1] Pest városáról az egész környék Pest megyének neveztetik, ugyanis az egész Magyarország épen úgy mint Angolország, grófságokra (Comtés) osztatik. Budával igen szép hajóhíd köti össze, melynek hossza mintegy negyed mérföldnyi (lieue) lehet.

A török asszonyok ruházata igen különösnek tünt föl előtte, ugyanis lábfejig érő nadrágot, továbbá valami ingfélét és hosszú szoknyát viselnek. Haj és fejdíszük is valami különös és tetszetős, a szemek kivételével egész arczukat befödik, mi által bűnbánóknak látszanak. Én azonban mindezt igen jónak találtam, mivel az ily fajta ruha büszkeségre, vagy bolondságra nem szolgáltathat alkalmat, jóllehet nem minden idegennek tetszik az.

Budán tartózkodásom alatt, a török kolostorba is elmentünk, hol a perjel vagyis zárdafőnök, kit Julpapanak (Gülbaba), vagy rózsák atyjának neveznek, néhány szerzetessel a terembe

[1] «elle paroist fort belle, lorsqu'on la regarde de Bude, à cause de ses mosquées, murailles.»

vezetett, hol pompás dinnyével és gyümölcscsel megvendégelt, mi pedig eltávozásunkkor, néhány ezüstpénzt adtunk nekik ajándékba, örömest elfogadták és barátságosan megköszönték. Gülbabának övén tenyérnyi nagyságú fehér kő volt, melyet ők tejkőnek (Galactites) neveznek és igen nagyra becsülnek, mivel azt hiszik, hogy Mohamed Arábiában egész folyót ilyen kővé változtatott.

Mi egy öreg rácznál (Ruscien) laktunk, hol igen jól éreztük magunkat, mivel házából a Dunát, a hidat, Pest városát és az egész környék nagy részét láthattuk. Számos török, sőt néhány csausz is meglátogatott bennünket, mi pedig teljes megelégedésökre megvendégeltük őket. Szállás adónkat azzal gyanusitották, hogy titokban a pesti kapuczinusokkal levelezést folytat és a komáromi, győri és bécsi állami hivatalnokokat a városban történtekről értesíti. Fölkért, hogy írjak helyette egy latin és egy olasz levelet, a mit meg is tettem, mivel néhány fogolyra vonatkozó ügyről és az örmény kereskedők elleni panaszról szóltak.

Midőn a város közepén végig lovagoltunk, a köznép zúgolódni és kiáltozni kezdett, hogy miért engedik meg nekünk lóháton menni, holott ők gyalog járnak. Azonban sohasem volt oly jó nevetni való kedvem, mint midőn a törökök a velünk levő Gábriel urat, a császári követet üdvözölték, ugyanis kezét megfogván, homlokukra

tették. Azonban még kitünőbb fogadtatásban részesitett bennünket Mortizan effendi, ki kevéssel ezelőtt rendkívüli követ volt Bécsben. Igen szép, és nagy házba vezetett bennünket, azután pedig lakomához ültetett. Nagyon barátságosan és tiszteletteljesen fogadott, széket hozatott, mivel én nem voltam megszokva keresztbetett lábakkal ülni, azután kérdé tőlem, nem volna e kedvem törökül megtanulni, a portához is szándékozom menni, hogy tetszik nekem Buda s több e félét, végül az új lengyel király neve után tudakozódott; én mondtam neki, hogy Wisnowieczky Mihálynak (Michel Wisnowitski) hívják, erre azt válaszolta, hogy ezt igen különösnek tartja, mivel, mint mondá, Mihály igen jó név, ez a paradicsom legnagyobb szentjének neve. Miután pedig ily szépen megvendégelt, barátságosan elbúcsuzott és minden jót kivánt.

Budát elhagyva, az országúton útaztunk tovább és azon hely mellett haladtunk el, hol hajdan a magyar királyok pénzt verettek; Érden (Hamzabbi-Palanka) és Ercsin (Erzin) keresztül végre Adonyba (Adom) érkeztünk, ezután azon városba értünk, melyet a törökök Tzan-Kurterannak,[1] vagy Anima liberatának, azaz megszabadított léleknek neveznek. E nevet a dicső Szoliman adta, mivel ez volt a legelső hely, hol meg-

[1] A Hevenessi féle térképen (1689) is látható egy Czankurturan nevű helység Adony és Rácz-Almás közt.

pihenhetett, midőn Bécs ostromát abban hagyni és lehető leggyorsabban menekülni kényszeritteteett, mivel azt hitte, hogy e városban védve lesz a császári csapatok üldözése elől; de később Pálffy (Palfi) visszavette a törököktől. Ezután Pentelére (Pentole, Pentolenpalanka) jutottunk. Azt hiszik, hogy ez, vagy pedig Adony volt a régi Potentiana, hol Magyarország lakosai véres ütközetet vívtak a rómaiakkal, midőn Macrinus és Tetricus vezetése alatt az ország meghódítására benyomultak, mely alkalommal teljes vereséget szenvedtek.

Innen Földvárra (Fodwar) érkeztünk és a Duna túlpartján fekvő Kalocsát pillantottuk meg, ez utóbbi a temesvári úton fekszik és hajdan érseki város volt. Az itteni érseknek, Tomorinak (Tomoreus) vakmerősége, nem csekély mértékben mozdította elő Magyarország bukását a mohácsi ütközetben. Ezután Paks (Pax, Paxi) mellett elhaladva, Tolnára (Solna) mentünk, melyet hajdan Altinumnak vagy Altiniumnak neveztek. Itt Magyarország lakosai összeszedvén erejöket, második ütközetbe bocsátkoztak, a rómaiak fölött diadalt aratván, az országból kiűzték, ámbár magok is mintegy 40,000 embert vesztettek. Ez hajdan szép város volt, de a keresztyének fölperzselték. A magyarok és ráczok (Rasciens), kik itt együtt laknak,[1] nem jó egyetértésben élnek

[1] Les habitans de Hongrie et les Rasciens ne s'accordent jamais bien ensemble.

egymással, hanem örökösen viszálykodnak és czivakodnak.

Ezután Jenipalankába[1] értünk, hol a Sárvíz (Sarvizza), másként Urpanusnak nevezett folyón átkeltünk. Ez igen szép folyó Veszprém (Vesprinium) közelében ered és Székes-Fehérvár (Alba-Regalis, Stulweissenbourg) mellett halad el, mely utóbbi város hajdan a magyar királyok temetkezési helye volt. A folyó Budával és Esztergommal háromszöget képezve, a Dunába ömlik. Innen Báttaszékre (Botoseck) mentünk és Szuczvin[2] (Setzwar) keresztül haladtunk, honnan a spáhik kísérete mellett egész éjjel útaztunk Szekcsőig (Setz). Ez igen nagy város, hol régi kastélyromokat és a hegytetőn körben épitett palánkokat vettem észre.

Innen Mohácsra (Mohacz) érkeztünk, mielőtt azonban ide jutottunk volna, a Krassó (Carasse) nevű patakon épitett kis hídon mentünk át. E folyócska azonnal kiárad, mihelyt a rendesnél több eső esik. Ennek közelében halt meg a szerencsétlen Lajos magyar király, ki nem a csatában ölettett meg, hanem lovával együtt a mocsárba esett, honnan nem bírt többé kimenekülni és ott meg is halt, miután sokáig vitézül küzdött Szolimán csapatai ellen, a város túlsó felén. Kiváncsiak

[1] Palánka puszta Szegszárd és Mőzs közt.

[2] Szuczvi nevű helység a Hevenesi-féle térképen Bátta és Szekcső közt van föltüntetve.

voltunk megszemlélni a csatahelyet, hol a nagy fejedelem ily szerencsétlenül elveszett és a hol ama nagy győzelem vívatott, mely Magyarországot török uralom alá juttatta. E helység környékén három vagy négyszáz emberrel találkoztunk, némelyek valamely ájtatossági helyre zarándokoltak és janicsárok kíséretében útaztak, mások pedig a Nagyúrtól nyert engedelem alapján Magyarország különböző helyein szándékoztak letelepedni. Útközben több ízben találkoztunk szarvasmarhaszállítmányokkal, melyeket a bécsi keleti társaság számára Bécsbe hajtottak, a társaság aztán nemcsak a várost, hanem a környékbeli tartományokat is ellátja, mivel a Nagyúr minden vám nélkül engedi azok kivitelét.

Ezután Baranyaváron (Barinowar) és Dárdán (Draza) keresztül Eszékre (Essek, Osseck) érkeztünk. Azt hiszik, hogy itt vagy legalább közelében állott hajdan Mursa. A város igen alacsony fekvésű, útczái pedig be vannak fásítva. A kapu egyik oldalán valamely római fölirat következő része olvasható: M. Aelian stb. A másik oldalon leányfej van kőbe metszve. Ugyanitt látható egy csinos és különös óra is, melyet Zerinvárból (Serinwar) hoztak ide. Továbbá itt láttam a legnagyobb ágyút is, ez nem ágyútalpon áll, hanem óriási fadarabokra van helyezve. De a város legfőbb nevezetessége a Dráván és mocsarakon (Fennes) épitett fahíd. Hosszúsága öt mérföld (mil), negyedmérföldenként tornyok állnak rajta.

Gróf Zrínyi (Serin) Miklós a legutóbbi háború alkalmával fölgyújtotta a drávai hidat, de azóta már ismét fölépítették. Mindazok, a kik jól megtekintik e hidat, a rajta levő tornyokat, a számtalan gerendát, oszlopot és pillért, nem győzik bámulatokat kifejezni a fölött, hogy hol találhattak annyi fát a híd fölépítésére. De erről már másutt szóltam, most csupán azt akarom még fölemlíteni, hogy Szerbiából vagy a törökök egyéb tartományaiból itt kell átmenni Magyarországba. Ha jól védelmezték volna ez átjárót, midőn Szolimán Magyarországba jött, bizonyára nem nyomulhatott volna előre oly könnyen egész Budáig. Gr. Zrínyi a török segédcsapatoknak a nagyvezérhez csatlakozását megakadályozandó, a hídnak a Dráván épített részét fölégette, visszatértében az Eszéktől nyugotra fekvő Pécset (Cinq Eglises) is fölgyújtotta.

Innen Vukovárra[1] (Valkovar) mentünk, hol a Vuka[2] (Walpo, Wlpanus) folyón igen szép fahíd visz át, a haldús folyó mellett nyugat felé fekszik Valpó városa,[3] melyet a törökök 1645-ben elfoglaltak. Ezután Szotinon (Sotzin-Palanka) és

[1] Hajdan Valkóvár, ettől kapta nevét az eltünt régi Valkó vármegye.

[2] Hajdan Valkó folyó.

[3] Ez téves állítás, mivel Valpó a verőczemegyei Karasicza folyó mellett fekszik, ez pedig Petrieveczénél ömlik a Drávába.

Tovarnikon[1] (Towarnick, Tabornick) keresztül, Mitroviczára[2] (Metroviza) értünk, ez elég nagy és elég szép mezőváros a közelében elterülő tó partja mellett épült. Simanoviczi (Simonovitz) nem messze fekszik a hajdan oly híres, most pedig oly jelentéktelen Sirmiumtól, melyről már föntebb szólottam, e városról az egész vidéket Szerémségnek (Schremnia) hívják, a Dráva közelében levő részeket pedig Pozsegának (Bossega).[3]

E tartomány számos városkáinak lakosai földalatti üregekben laknak.[4] Olvastam valamikor a barlanglakókról (Troglodytes) és a népekről, kik Egyptom környékén ily módon éltek; hanem azért teljesen meglepett ez emberek életmódja.

A környéken igen sok kút van, melyek a lakosokat a szükséges vízzel ellátják, ezek pedig annyit elhasználnak, mintha ruhafestők vagy sörfőzők volnának. A mint itt elhaladtunk, néhány szegény keresztyén kért bennünket, hogy lépnénk be üregeikbe, mintha tengeri nyúlak volnánk, mi pedig kiváncsiságunkat kielégítendők, leszálltunk lovainkról és beléptünk házaikba, melyek szebbek voltak, mintsem hittük volna. Szobák, fából készült kémények láthatók, továbbá

[1] Hajdan: Tarkóvára.

[2] Hajdan: Száva-Szt.-Demeter.

[3] Pozsegamegye soha sem volt a Drávával határos.

[4] Barlanglakók ma is vannak még Spanyolország Caceres megyéjében (Estramadura) a Hurdes völgyben. Bővebbet E. Reclus, Géogr. univers. I.

egyetlen ablak kissé a földszine fölött, és mindez oly tisztának tünt föl előttem, ámbár minden a legegyszerűbb volt. Nyelvök nagyon hasonlít a szlávhoz (Schlavon). Ezután lóra ültünk és folytattuk útunkat a Duna és Száva közt. Végre a Dunaparton épült Zimonyba érkeztünk, honnan könnyen megpillantottuk Belgrádot. A zimonyi várba vonult vissza István trónbitorló és itt is halt meg. Innen Nándor-Fehérvárra, vagyis Belgrádba (Alba Græca, Griechisch-Weissenbourg, Taurunum,[1] Nandor-Alba) érkeztünk. Belgrád igen szép, erős, nagy, népes és élénk kereskedelemmel biró város, fekszik pedig Szerbiában, vagyis Felső-Mösiában, a Száva és Duna folyamok összefolyásánál, az előbbi keletről,[2] az utóbbi pedig északról mossa; a Duna e helyen igen széles és sebes, úgy hogy a Szávát ketté metszeni látszik és folyása azt a hatást teszi, mint a Rhône Lyonnál, hol a Saône ömlik belé.

A Duna vize itt fehérebbnek és zavarosabbnak látszik, mint a Száváé, a Száváé pedig sokkal feketébbnek és tisztábbnak, mint a Dunáé. A Száva torkolatánál egy fával benőtt sziget látható,[3] mely csak mintegy harminczöt év óta létezik; ugyanis a folyók azóta hozták létre azt, a mi most a vizből kilátszik.

[1] Ez is téves állítás, Belgrád neve az ó-korban Singidunum volt.
[2] Nem keletről, hanem nyugotról.
[3] Harcz- vagy Hadsziget.

Belgrádba érkezvén, először a vizivár mellett, azután pedig a felsővár mellett haladtam el és mind kettőt igen nagynak és igen jelentékenynek találtam, a tornyok nagy száma miatt. Azon utczák, hol a legélénkebb kereskedelmet üzik, fával födvék, épen úgy, mint sok más kereskedővárosban, mi által a nap és eső ellen védelmet nyernek. Itt többnyire csak kisebb boltok láthatók és egy pad van bennök, melyen a kereskedő ül, ki az árúkat eladja azoknak, a kik valamit óhajtanak, a nélkül, hogy bárkinek be kellene lépnie a helyiségbe. Láttam még ezenkívül két nagy kőből épült helyiséget, csaknem olyanokat, mint a mi tőzsdénk Londonban, azonban annyira túl voltak tömve árúkkal, hogy nem igen lehetett látni szépségöket. Továbbá van még két másik nagy helyiség is, melyeket ők bezesztánnak (Bezestens) neveznek, hol a legdrágább árúk kaphatók. Ezek székesegyház alakúak és belől a londoni régi tőzsdéhez hasonlítanak. A nagyvezér e városban igen pompás palotát építtetett; az udvar közepére szökökutat készíttetett és nem messze innen nagy mecsetet emeltetett, melynek bejáratánál szintén szökőkút áll. Ez volt az első mecset, melybe beléphettem. Továbbá medresszét (Metreseck), vagyis a tanulók számára kollegiumot is építtetett. A tanulók zöld ruhát és négycsúcsú turbánt viselnek, a többi lakosoktól való megkülönböztetés végett. Jóllehet e városok közelében mindenütt nagyszerű sírkertek vannak, mind az

által nem akartam megtekinteni, mivel tudtam, hogy Belgrádban igen sok van, mivel a város nagyon népes és a dögvész csak nem régóta szünt meg.

Mi egy örménynél laktunk, hol teljesen jól éreztük magunkat. Ez elvezetett bennünket néhány barátjához, kik igen szép házakat épittettek, többek közt az egyikben szökőkút, fürdő és szép szobák voltak, itt kávéval, serbettel és az ország legjobb borával vendégeltek meg. Az örmények ily módon minden kereskedővárosba szét vannak szórva. Belgrádban templomuk is van és azt hiszem, hogy sokkal őszintébbek és eszélyesebbek, mint a zsidók és görögök.

A környékbeli tartományok élénk kereskedést üznek e városban; a ragúzaiak is kereskednek itt és a bécsi keleti társaságnak megbizottja, vagyis ügyvivője van a városban. Annyi bizonyos, hogy Európában nem létezik előnyösebb fekvésű város Belgrádnál: ugyanis azon a ponton épült, hol a Száva a Dunába ömlik és nem messze innen egyesül az utóbbival a nagy Tisza folyó. A Dráva sincs nagyon távol, valamint a Morava sem. A Duna pedig a Fekete-tengerbe folyik, ekként tehát Belgrád a legtávolabb fekvő országokkal összeköttetésbe juthat. Szerbia igen kellemes és termékeny ország, hol síkságok, hegyek és erdők láthatók. Kitünő érczeket, valamint igen erős és bátor embereket szolgáltathatna. Továbbá erőteljes lovakat, igen finom borokat és ízletes

halakat lehet találni, végül, ha ez ország keresztyén uralom alatt volna, csakhamar a világ legszebb országává lenne.

E város hajdan Magyarország legerősebb erődeinek egyike volt. Második Murad hiába ostromolta. A nagy Mohamed szultán is elindult ennek elfoglalására, azonban Hunyady (Hanniades) vitézsége és a Kapisztrán atya által gyűjtött segédcsapatok által visszaveretett, ugyanis Hunyady kirohanást tett a várból, a városon kivül tábort ütött és nagy mészárlást követett el a török csapatok közt. Mohamed mellén megsebesült, összes ágyuit és egyéb hadiszereit elvesztette, kétszáz hajóból álló hajócsapatját pedig a Budavárról érkezett magyar flotilla tönkretette. Később azonban Szolimán bevette és úgy látszik, soha sem fogják visszafoglalni.

Belgrádot elhagyva, a szerbiai útat választottuk és a dél felé emelkedő magas Avala (Havilleck) hegyen mentünk át, hol még most is láthatók valamely régi kolostor romjai; ezután a Duna közelében fekvő Isszardzsikba (Hissargick) érkeztünk. E helységet a térképeken többnyire kissé távol rajzolják a Dunától. Most már lassanként távolodni kezdtünk e híres folyamtól. A Svábországban levő Ulmtól kezdve, mintegy 300 mérföldnyire (lieue) hajózható; hosszúsága azonban még nagyobb, ha forrásától számitjuk, mind az által még nagy útat tesz meg, mielőtt a Feketetengerbe ömlenék. Kolarj (Collar) városkából meg-

pillanthattam Szendrőt[1] (Samandria), hol hajdan római gyarmat állott, jelenleg azonban jelentéktelen hely. Ezután Hasszán-Pasa-Palánkába értünk, mely Belgrádtól mintegy negyven angol mérföldnyire fekszik; azt hiszem, hogy Hasszán pasáról, a törökök egyik leghíresebb hadvezéréről nevezték el. Itt egy igen szép régiséget láttam, mely oroszlán és farkas viadalt ábrázol.

Ezután Batocsinába (Baditzna) értünk, hol az asszonyok különös haj- és fejdísze kezdődik, ugyanis fejökön valami menyezet félét viselnek és homlokukra mindenféle pénzdarabokat helyeznek, a mit csak találhatnak vagy az idegenektől megvehetnek. Mi is adtunk nekik néhányat, hogy szépítsék azokkal fejöket. Néhány görög asszonyon is láttam ehhez hasonló igen gazdag fejdíszt, csakhogy ezeké nem volt oly magas, mint a föntebb említetteké, de homlokukat teljesen elboritották az aranypénzek és gyöngyök. Innen Jagodinába (Jagodna) mentünk. A város igen kies vidéken terül el. Ezután még egy kissé előrehaladtunk és dél felé fordultunk, a jobb kéz felé eső hegyen valamely török szentnek sírját pillantottam meg. Ez körülbelől négy rőfnyi hosszú volt, közelébe egy kis négyszöglete fedett helyiséget készítettek. Csauszaink itt rövid időre megállapodtak és imádkoztak; ezután útunkat a farkasok és tolvajok által veszélyeztetett nagy erdőkön keresztül folytattuk és Csiflikbe (Chifflikk) érkezvén, egy gazdag belgrádi borkereskedőnek tanyáján megpihentünk. Ezután minden fáradság nélkül, éjjel utaztunk és az ország főfolyója, a híres Morava (Moschius) partjához érkeztünk. A Morava hegyekből ered és két részre oszlik; az egyiket Bolgár-Moravának (Morava di Bulgaria), a másikat pedig Szerb-Moravának (Morava di Serbia) nevezik és a két ág egyesülése után Szendrőnél (Zenderin), vagyis Singidunumnál[1] a Dunába ömlik.[2] A hol átkeltünk rajta, a folyó eléggé széles és mély, valamint sebes is volt, ezért tehát mindnyájan féltünk, a csausz pedig hangosan imádkozni kezdett Istenhez, futáraink pedig fölkiáltottak: Ora pro nobis. Miután átkeltünk, kissé nehezteltek reám, mivel nem kiáltottam föl, mint a többiek és mégis elsőnek érkeztem a túlpartra. Ekkor eszembe jutott a sebes Var folyó, mely Provencet Olaszországtól elválasztja. Ekkor két emberrel együtt lóháton keltem át és folytonosan arra ügyeltem, hogy az ár el ne sodorja lovamat. A Morava folyót a Szerbiából és Bolgárország nagy részéből kikerülő árúk szállítására használják és a Dunán azután mindenfelé szétküldhetik. Ugyancsak ezen a folyón Magyarországból és Ausztriából sót és egyéb

[1] Szerbül: Szmederevo.

[1] Singidunum nem Szendrő, hanem Belgrád volt.

[2] Szendrőnél csak a Jeszava nevű ág ömlik a Dunába, a valódi Moravának torkolata Dubroviczánál van.

árúkat fölfelé is vontatnak. A folyó közelében Hunyady nagy győzelmet aratott a törökök fölött, midőn tizezer lovassal, holdvilágnál megtámadta őket és közülök harminczezret levágott, négyezret foglyul ejtett és táborába visszatért. Ennyi útazás után Kruseváczba (Halli-Jahisaz, Crouschewac) érkeztünk; e jelentékeny helységben igen szép templom és két szép torony látható. Ezután egész napon át hegyeken és erdőkön keresztül útaztunk, mígnem Prokopljebe (Procupie) értünk, némelyek ezt Villa Procopianának akarják nevezni, a törökök pedig Ürkübnek (Urchup) hívják. Itt másnapig maradtunk és egy ragúzai kereskedőnél laktunk, hol kitünő dolgunk volt. Lelkészük róm. kath. és elég jól beszél latinul, a mi nem oly közönséges e vidéken, valami latin könyvet kért tőlem, én a Manuductio ad Cœlum czímű könyvet adtam neki, melyet szépen megköszönt, ő pedig nagyon szép zsebkendőt és néhány kisebb belföldi ritkaságot ajándékozott nekem. Orvosuk is volt, ki azonban csak a legegyszerűbb és legközönségesebb összetételeket tudta elkészíteni. Minden reggel a vásártérre ment és fölszólította azokat, kiknek valami bajok volt, hogy hozzá jöjjenek.

Innen Leskováczba (Lescoa, Lescovia) mentünk, hol igen nagy és réginek látszó tornyot láttam, melyen azonban semmiféle fölirat nem volt. Ezután az épen ekkor tartott országos vásárt szemléltük meg, hol igen nagy néptömeg gyűlt össze. Azt hittem, hogy épen jó alkalom kinálkozik a csausznak tollat venni, mivel az övét csak az előtte való nap vesztette el, mi pedig jól tudtuk, hogy mennyire szükséges az neki, mivel e miatt mindenütt tiszteletteljesen fogadtak bennünket, a hol csak átutaztunk. E város a híres Lipericza (Liperitza) folyó mellett fekszik, melyet bátran el lehetne nevezni möziai Mæandernek, mivel folyása közben annyit kanyarog a hegyek közt, hogy tizenkét óra alatt kilenczvenszer kellett rajta átkelnünk. Ez eszembe juttatta az olaszországi Taro folyót, melyen negyvenszer kellett áthaladnom, hogy Fornovoba juthassak.

Másnap a Hémus- vagy Balkán hegység részét képező Klisszura hegységen mentünk át. Első pillanatra nagyon meglepett a hegység látása, ugyanis a sziklák és kövek ezüstből valóknak látszanak. A nap- és a holdfény oly ragyogóvá teszi, hogy senki sem hinné el, pedig ezt csupán a sziklákban levő és azokat beborító csillám (verre de Moscovie) okozza. Én kiváncsiságból vittem is belőle Angolországba. Ezután igen szűk és sziklás úton, Golubovácz (Kolombotz) vár mellett lefelé ereszkedtünk és a völgyben fekvő Vranjába (Vrania) értünk. Ennek igen erős vára az egész völgyön uralkodik és az átvonulást megakadályozhatja.

A Szerbia és Maczedónia közt emelkedő hegyek, a Hémus- vagy Balkán-hegységhez tartoz-

nak, mely különböző nevek alatt, az Adriai tengertől a Fekete-tengerig terjed. Fülöp, maczedóniai király különös gonddal elzárni igyekezett az átjárókat, hogy az ellenséges támadások ellen biztosíthassa országát. Midőn tervét befejezte, azt hitte, hogy többé semmiféle ellenség nem háborgathatja, hacsak az égből nem ereszkedik alá. Némelyek állítása szerint, a Hémus hegy ormáról egyszerre meg lehet pillantani az Adriai- és Fekete-tengert. Maga Fülöp is meg akart erről győződni, azonban alig hiszem, hogy kielégíthette volna kiváncsiságát. Ugyanis midőn e hegyek ormain voltam, — kissé közelebb az Adriai tengerhez, mint a másikhoz — csupán hegyeket láttam körülöttem, mivel az albániai hegyek teljesen elzárták a kilátást.

Vranjából Kumanovoba (Comonava) mentünk, hol a hegytetőn, a régi görögök egyik kolostora látható, innen Kaplanköibe (Kaplanlish), azaz Tigrisvárosba érkeztünk, de soha sem tudhattam meg e név keletkezését; végre Kjöprülübe (Kaprulih) vagy Velezebe jutottunk, hol a Pesinja[1] (Psinia) nevű nagy folyón épített szép hídon átkeltünk. A törökök Hidvárosnak (Kjöprülü) nevezik. Itt időzésünk alatt a városban tűzvész támadván, annak legnagyobb része leégett; a tűz igen gyorsan elharapódzott, mielőtt még a városból

[1] Veleze nem a Pesinja, hanem a Vardar folyó mellett fekszik.

kimehettünk volna. E helyen az Oláhországból jövő követekkel találkoztunk, kik az évi adót vitték a szultánnak, azonkívül még néhány sólymot vittek ajándékba.

Innen Izvarba (Isbar) és Prilipbe[1] (Pyrlipe) mentünk, előbb azonban a Maczedóniában emelkedő prilipi hegyeken mentünk át. Ezek ép úgy, mint a klisszurai hegység, csillámtól ezüstszerűen ragyognak. A hegységet alkotó sziklák igen alkalmatlanok az útasra nézve, mivel a kövek egymásra vannak halmozva a nélkül, hogy föld volna köztök. Egy másik hegy csúcsán pedig várkastély látható, melyet Králjevics Markó (Marco Crollowitz), hajdan az ország híres embere építtetett.[2]

Ezután síkföldön haladtunk Bitoliáig (Monaster, Toly), ez igen nagy, szép és kedves város. A törökök oly nagyra becsülik Nagy Sándort, hogy szenvedélyesen óhajtanának egy Maczedóniában született fejedelmet.

Innen Florinába (Filurina) és Vrbenibe (Eccisso Verbeni) értünk, hol igen sok szép és kellemes forrást láttunk. Mielőtt a város előtt fekvő hegyről leszállottunk volna, megpillanthattuk a régi költőknél oly nagy hírben állott Olympus

[1] Törökül: Perlepe.

[2] Králjevics Markó, azaz Márk királyfi, a szerb és bolgár népéposzok hőse, a két nemzetnek a török ellen viselt háborúban szerepelt; Vukasin király fia volt és 1395-ben halt meg.

hegyet, mely körülbelől huszonnégy mérföldnyire volt, balfelé fordulva pedig föltüntek előttünk az az Ostrovoi (Ostrova) és Preszba (Petrisky) tavak. A vidék lakossága, a tavak egyikének keletkezését következő hagyományhoz füzik. A szomszéd hegyekből annyi követ vágtak ki, hogy a föld alatt levő víz szabad útat nyervén, kifolyt és a környékbeli mezőkön szétáradt.

Ezután még egyszer eltávoztunk a síkságtól és Egribudzsaktól (Egribugia) kezdve, zord és igen meredek hegyeken keresztül folytattuk útunkat Szarigölbe (Sariggiole); innen az Indzsekaraszu (Iniecora) folyón átkelve, Szelvidzsébe (Sarvitza) értünk, hol rövid ideig tartózkodtunk. Ez eléggé jelentékeny hely részben hegyre, részben völgyre épült, oly formán, hogy a törökök az alsó, a keresztyének pedig a felső várost választották lakóhelyül. Közelében egy igen magas sziklára épített várkastélyt láttunk, hová a sziklába vágott kapu alakú úton jutottunk el. Ezenkívül még egy kis folyó is megnehezíti az átjárást, mely eszembe juttatta a Vensone és Ponteva közt létező Lachiusát, melynek átjáróját a velenczeiek minden este gondosan bezárják. Útazásunk alatt itt láttuk az első mecsetet, melyet a törökök e vidéken azon a helyen építettek, hol a szelvidzsei átjáró elfoglalása után először pihentek meg. Azután a hegyen igen szép vörös földet láttunk, melyből ép úgy, mint a portugáli földből, fazekakat és edényeket készítenek. Útunk folytonosan

hegyek közt haladt, de soha sem szálltunk le a lóról, jóllehet igen veszélyes sziklák közt és rendkívül szűk ösvényeken kellett haladnunk, hol borzasztó mélységet és igen sok elhullott lovat láttunk. Az Olympus hegy folytonosan baloldalra maradt egész Elasszonáig (Alessone, Alesson). Ez igen szép hely, hol a Szt. Vazul-rendi görög szerzeteseknek zárdájok van. A kolostor nem úgy van építve, mint a többiek. Ezután még egy folyón átkeltünk és mintegy öt mérföldnyi hosszú síkságra jutottunk, melyen néhány kies fekvésű várost láttunk. Ezután az Olympus közelében emelkedő, igen magas hegyre kellett felmennünk, melynek ormán egy öreg ember dobot vert, annak jeléül, hogy útasok vagyunk, tehát nincs mitől félni. A hegyről leereszkedve, Tesszália rónáit pillantottuk meg, midőn pedig már lent voltunk, még egy folyón keltünk át, melynek forrása a közeli hegyekben van és nem oszlik apró patakokra, hanem igen szép folyót képez. Innen Turnovón (Tornovo) keresztül Larissába jutottunk, melyről külön fejezetben fogok megemlékezni.

Visszautazásunkkor nem tartottuk czélszerűnek ugyanazon úton haladni, ezért tehát, midőn Kaplanköiben (Kaplanlih) voltunk, Szkoplje (Scopia) felé mentünk. E hely igen nagy kereskedést űző és a vidék legnagyobb városa, melyet a törökök Üsküben (Uscopia) neveznek, Felső-Mösiában, vagyis jobban mondva Maczedonia ha-

tárán, az Orbelus hegy[1] tövénél, a Vardar vagy Axius folyó mellett, igen szép és kies vidéken, részben hegyen, részben síkságon terül el. Hajdan püspöksége, később pedig érseksége is volt, ámbár jelenleg egyik sem létezik többé, mind az által most is nagyon szép és népes város. A városban hétszáz timár van, kik kővályúkban cserzik a bőrt, melyet azután idegen országokba küldenek eladás végett. Itt néhány igen érdekes sír és nagyszerű épület látható, az utóbbiak közül nevezetes a kádié[2] (Cadih) és az emiré, ki Mohamed utódainak egyike és kinek atyja e vidéken igen nagy tiszteletben állott. Az emirnek udvarában rendkívül pompás szökőkút áll. Bárki kastélynak tarthatná ez épületet; a tornyok tetejéről bőséges sugarakban víz ömlik ki. A jobb házakban csupa szőnyegeken járnak-kelnek, a tetők pedig háromszögekre, négyszögekre vagy másfajta alakokra oszlanak, dúsan aranyozva és különféle színűre vannak festve, a nélkül azonban, hogy bármiféle állati vagy növényi alakot ábrázolnának. Egy nagy nyilvános tér egészen ólommal van födve, ezenkívül úgy a városban, mint azon kívül, számos kellemes, kies és befásított tér létezik, melyeket hegyek és völgyek környékeznek.

[1] Ma: Karadag.

[2] Kádi a főmufti által kinevezett önálló birónak czíme; általában biró.

Ugyancsak itt számos mecset, vagyis török templom van, legszebb köztök a hegyen álló, melynek gyönyörű kapuját négy márványoszlop tartja. Közelébe órával és haranggal fölszerelt fatornyot építettek, honnan igen jól áttekinthettem a várost. Ezenkívül látható itt egy régi ívezet, alatta pedig patak folyik. Továbbá egy igen nagy kő, mely hajdan valamely oszlop alkatrészét képezte, rajta e fölirat olvasható: «Shian». Legérdekesebb azonban a várostól néhány mérföldnyire[1] lévő szép kövekből készült, körülbelül 200 ívből álló vízvezeték, melyet egyik hegytől a másikig, az egész völgyön keresztül építettek, hol igen sok beceses régiség található, a mi csak növeli e hely hírnevét. Midőn I. Mohamed elfoglalta a várost, ázsiai gyarmatot telepített ide, miért is e város jobban ragaszkodik a törökhöz, mint a többiek. A rómaiak idejében e vidéken sok nevezetes esemény történt. Ugyanis a történelemből megtudhatjuk és Trebellius Pollióban olvashatjuk, hogy Regillianus itt annyi győzelmet aratott és oly sok zsákmányt hozott Szkopljébe, hogy visszatértekor diadalmenettel ünnepeltek. Ezen a vidéken volt hajdan Paræcopolis és Ulpiana[2] is.

E hely szandzsákja (Sanziack) a ruméliai vagyis görögországi beglerbégnek engedelmeske-

[1] A hol az ellenkező nincs kitéve, mindenütt angol mérföld értendő. Az angol mérföld pedig = 1·5 km.

[2] Ulpiana secunda Justiniana, a mai Kiösztendil helyén feküdt.

dik. E város leírásával a rendesnél hosszasabban foglalkoztam, mivel a földrajzi írók igen keveset írnak róla, én pedig még senkit sem láttam közülök, a ki itt lett volna.

Ezután Kacsanikba (Catshanish) értünk, melynek vára az egész átjáró fölött uralkodik; innen előrehaladtunk és észrevétlenül a Rigómezőre[1] jutottunk. Némelyek Campus Merulæ-nek nevezik. Ámbár nem nagyobb mint az angolországi Lincolnheath nevü síkság, mind az által igen nevezetes események színhelye volt. Ugyanis e helyen az Európában eddigelé látott legnagyobb keresztyén sereg, mely Lázár szerb despota vezetése alatt 50.000 főből állott, I. Murad seregével megütközött és teljes vereséget szenvedett.[2] Lázár a csatamezőn halt meg. Kobilovics Milos (Michel Cobilovitz), kit halottként a harczmezőn hagytak, Amurat szultánt meggyilkolta, midőn ez a harczban elhullottak tetemeit megtekintette.[3] A síkságon Amurat emlékének igen szép oszlopot emeltek és a körülötte levő helyet sírmezőnek nevezik.

[1] Rigómező, szerbül Koszovo polje, 52 km. hosszú és 22 km. széles fennsík Ó-Szerbiában, Pristinától nyugatra, lassan emelkedő dombok veszik körül, melyek keleten a Ljubotini hegységbe, délen pedig a Sar-Dagba mennek át.

[2] Az első rigómezei ütközet 1389 június 27 (15) én vívatott és a szerbek teljes vereségével végződött; mivel Brankovics Vuk 20.000 emberrel átpártolt.

[3] A szerb nép hőseinek s vértanuinak sorába helyezte, dalban és legendában dicsőítette Obilicsot.

Ugyancsak a Rigómezőn, később Mohamed és Hunyady is ütközetet vívtak, ez három napig tartott és az egyenlőtlen haderővel küzdő Hunyady teljesen megveretett.[1]

Ezután Pristinába értünk (Prestina), hol jó ellátást reméltünk, de midőn a szobába beléptünk, az ágyon pestisben sinylő beteget találtunk. Ezért tehát saját érdekünkben nem akartunk tovább itt maradni, hanem mihelyt vezetőt kaptunk, azonnal lóra ültünk és a gyér népességű, de igen termékeny és kies vidéken folytattuk útunkat. Itt igen jól felüdültünk és pompás gyümölcsöt ettünk. Ezután egy helyre érkeztünk, hol igen szépen épített meleg fürdőt találtunk, mely a felüdülni óhajtó utasoknak igen hasznos.[2] Kursumlje (Cursumné) vagy Belaczrkva (Bellacherqua) közelében, kolostort és igen szép kéttornyú régi templomot láttam. Ezután a Jasztrevacz (Jasnebatz) hegyen áthaladva, Sztalatyba (Eschellek) érkeztünk, mely a két Morava folyó közt fekszik és közelében hegyre épített vár látható, evvel átellenben pedig igen szép kolostor áll, hol Lázár fejedelem (Kenez Lazarus) és Szt. Román (Romain) holttesteit őrzik.

[1] Ez a második rigómezei ütközet, melyben Hunyady 1448 okt. 19 én nagy vereséget szenvedett.

[2] Ez a Kursumljétől délre fekvő Banja falunál még ma is megvan.

III. FEJEZET.

Larissza város és Tesszália leírása.[1]

Larissza[2] az egész Tesszália fővárosa, a Peneus[3] folyó mellett fekszik. Tőle északra az Olympus hegység emelkedik, délre pedig szép síkság terül el. Jelenleg keresztyének, törökök és zsidók lakják. Igen szép terei, mecsetei és keresztyén templomai vannak. Fekvése igen gyönyörű. A Nagyúr palotája, melyben itteni tartózkodása alatt lakni szokott, következőleg épült: mind a négy oldalán nagy ablakok vannak, melyek közelében a Nagyúr étkezik és szórakozik, a szerint mint a szél kellemes vagy nagyon heves.

Larissza érseki város, érseksége alá több püspökség tartozik. Itteni időzésemkor a tiszteletre méltó Dénes atya volt érsek. A Szt.-Ákhilles székesegyházban isteni tiszteletet hallgattam, melyen az érsek czelebrált. Teljes főpapi díszben és a pásztorbottal kezében ült az érseki székben. Hárman vagy négyen voltunk idegenek és mihelyt

[1] E fejezet nemcsak Larisszát, hanem a török viszonyokat általában is leírja.

[2] Larissza törökül Jenisehr, 1881 óta a görög királysághoz tartozik és 13.169 lakosa van, jelenleg is érseki székhely.

[3] Ma: Szalamvria.

a templomba lépni látott, azonnal elébünk küldött valakit tömjénnel és egyéb illatszerekkel.

A Nagyúr e városban több éven át tartózkodott a krétai háború miatt és mert a vidék igen alkalmas a vadászatra, mit ő szenvedélyesen kedvel. Midőn én visszaútaztam, azt beszélték, hogy Negropontéba fog menni; azonban még néhány hónapig Larisszában maradt, azután pedig Szalonikibe és Drinápolyba ment.

A legforróbb két nyári hónapot az Olympus hegyen töltötte, részint hogy a környékén elterülő szép síkságokat és az Egei tengert láthassa, részint pedig a friss és hűvös levegőt akarta élvezni. A Nagyúrnak e szeszélyes ötlete számos kísérőjének halálát okozta, mivel a csúcson néha rendkívül hideg volt; a kik tehát hozzá jöttek, a mászástól fölhevültek, azután pedig a hűvös levegőtől azonnal átfáztak, mihelyt fölértek megbetegedtek és meghaltak, ez pedig gyakran oly helyen történt, hol még az eltemetésökhöz szükséges föld sem volt meg. A szultán is gyengélkedett vagy három-négy napig Ugyanitt igen sok ló és teve is elpusztult. A szultán, ki igen jó lovagló, két legjobb lovát tönkre tette, ugyanis a Pythagon vagy Kissagon hegyre vágtatott föl velök, hová senki sem bírta őt követni. Vakmerőségében valamely sziklahasadékon akart átugratni, melyből, ha beleesett volna, lehetetlenség lett volna kihúzni. A kíséretében levő nagyoknak, rendkívüli fáradságába került, míg végre sok kérés és kö-

nyörgéssel lebeszélhették hiába való és veszedelmes szándékáról. A hegyen van egy fehérvizű forrás is, melyből a kik ittak meghaltak. Haláluk előtt két vagy három napig panaszkodtak, hogy gyomruk igen nehéz és hideg.

Az országukkal dicsekedni szerető görögök, sokat beszélnek az Olympus hegyről. Homér szerint itt laknak az istenek, és a hegyen fölül nincsenek már felhők. Szerintem az Alpok némely része magasabb és mégis vannak fölöttük felhők.[1] Szeptemberben hó sem volt rajta, pedig az Alpok, Pirenék, Kárpátok és egyéb európai hegyek ormain örökös hó látható. De azért az Olympust is azonnal befödte, mihelyt a síkságon eső esett és azt hiszem, ha a völgyben esik, akkor a hegyek ormain havazik. Valóban e hegy igen messze ellátszik, ugyanis én már a Maczedóniában levő és mintegy huszonnégy mérföld (lieue) távolságban fekvő Vrbeninél (Ecciso Verbeni) kezdtem látni. Az Olympus nem egyetlen oromból áll, miként gyakran írják, hanem elég hosszú, tehát nagyon jól ráillik a Homér által említett előnév, midőn így szól: Longum tremere fecit Olympum.

Kelet-nyugati kiterjedése azt okozza, hogy a hegy tövében attól délre és éjszakra letelepedett lakosok, egymástól annyira elütő vérmérsékletűek és kinézésűek, mintha távoli országokban laknának; erre vonatkozik Lucanus szép verse:

[1] Az Olympus magassága 2974 méter.

Nec metuens imi borear habitator Olympi,
Lucentem totis ignoran noctibus arcton

Paulus Aemilius római konzul, miután rövid ideig e hegység közelében tartózkodott, Perseus királyt legyőzte és Maczedóniát elfoglalta. Midőn Antiochus király Larisszát ostromolta, Appius Claudius a királyt az ostrom abbanhagyására kényszeritette, ugyanis az Olympuson óriási tüzet gyújtatott. Ez pompás ötlet volt, a király ugyanis azt hitte, hogy az összes római haderő jön ellene, ennélfogva visszahúzódott és eltávozott. Martius konzul hallatlan tettet vitt véghez, ugyanis Fülöp király ellen küldetvén, katonáit az Olympuson vezette át, mely alkalommal a veszélyes örvényeken, a katonák legnagyobb része kénytelen volt lassan csúszva leereszkedni. Az elefántokat pedig általa föltalált gépek segélyével eresztette le, mindezt igen terjedelmesen leírta Rawleigh lovag úr.

Nemcsak a Nagyúr tisztelte meg látogatásával Larissza városát, hanem Fülöp, Maczedónia utolsó e nevű királya, szintén sokat tartózkodott itt, ugyanis a nyarat Larisszában töltötte ép azon évben, melyben Hannibál a spanyolországi Saguntum városát bevette. A történet nem szól semmit, vajon Xerxes perzsa király, midőn Thermopyle felé vonult seregével, tartózkodott-e Larisszában. Fülöp király, Nagy Sándor atyja, miután az illirekkel és pannonokkal békét kötött, Görögország ellen szándékozott vonulni, ezért tehát

Larisszában a Peneus partján telepedett le és oly ügyesen befészkelte magát, hogy Tesszália lakosai nem csekély segítségére voltak a Görögország ellen viselt háborújában.

Cézár írja, hogy a pharsalusi ütközet előtt, Scipió egy légiójával e városban volt. Ide vonult vissza legelőször Pompéjus miután az ütközetet elvesztette. Erről így ír Lucanus:

Vidit tuæ prima testis Larissa ruinæ,
Nobile, nec victum satis caput.

Azonban itt nem akart megállapodni, hanem a folyóhoz ment és csolnakon a tengerig jutott, hol indulásra kész hajót talált, mely őt szívesen fölvette.

A Peneus Tesszália legnagyobb folyója és számos mellékfolyót vesz föl. A Pindus hegységből ered, a világhírű Tempe völgyön keresztül és az Olympus és Ossza hegyek közt végig haladva, a szalonikii tengeröbölbe vagyis Sinus Thermaicusba ömlik.

Xerxes a görögök elleni híres háborújában itt akart benyomulni. Ugyanis Herodot írja, hogy Thermeből — jelenleg Szaloniki — a Peneurhoz vitorlázott, meg akarván győződni vajon nem volna-e itt valami átjáró, vagy nem lehetne-e ilyesmit készíteni. Csakhamar meggyőződött, hogy a folyónak nincs más útja és nem is lehet másfelé levezetni. Ennélfogva okosan tették a tesszáliaiak, hogy

békét kötöttek vele, mert a Peneus eltorlaszolasa következtében mind megfuladtak volna.

A Homér által e folyónak adott melléknév, nagyon is ráillik, mivel víze rendkívül tiszta és a folyó medrének feneke is látható. A költőknek tehát csakugyan igazuk volt, midőn az Apollóról és Daphnéról, Peneios leányáról szóló mesét föltalálták, melyben Daphne babérfává változtatatott, ugyanis a folyó partján még jelenleg is rendkívül sok babérfa díszlik.

Kilencz ívezeten nyugvó kőhídja igen szép építmény, az ívek közt lyukakat és átjárókat csináltak, hogy ha a folyó igen megárad, a víz keresztül folyhassék és a rombadőléstől megóvhassák.

A törökök közül számosan a folyó partján sátrakat ütöttek föl, mivel a városban nem volt számukra hely. A mecset közelében álló különféle színű sátrak, igen szép látványt nyujtottak. A vásznat oly ügyesen helyezték el, hogy a földtől számítva, mintegy rőfnyi üresség maradt, miáltal a friss levegőnek szabad benyomulást engedtek. Itt töltötték az egész napot, serbet- és kávéivással.

Larisszához legközelebb fekvő és legtöbbre becsült kikötő a voloi vagy ókori nevén pagasai, az armirói öbölben, melyet hajdan Sinus Pagasicusnak, vagy Dametriacusnak neveztek. Ennek közelében volt hajdan Argos Pelasgicum, honnan az argonauták híres kolchisi útjokra keltek.

A voloi kikötőbe érkeztek a krétai háborúról szóló hírek, valamint az Ázsiából és Afrikából jövő levelek. Ugyancsak a közelében levő Sepias foknál történt a legnagyobb hajótörés, nevezetesen Xerxes ötszáz hajóját a keletről támadt nagy vihar megsemmisítette.

A Nagyúr nem igen könnyen volt látható e városban, mivel keveset tartózkodott benne, hanem igen gyakran vadászni ment, midőn nagy számú és változatos öltözékű kíséret követte őt. Néha a nagy mecsetbe is ment, én ilyenkor láttam őt, midőn a palotából isteni tiszteletre ment. Elindulása előtt kíséretéből számosan gazdagon földiszített lovakon, a palota udvarán sétálgattak, mialatt a Nagyúr szobájának ablakából szétnézett és a leginkább tetsző lovat kiválasztotta.

Mihelyt megjelent, azonnal örömrivalgásban tört ki a nép. Az útczákat kitisztították, minden útczaszögletre janicsárt állítottak, hogy a szultán mindenütt akadálytalanul haladhasson el. A csauszok lóháton legelől mentek, azután jött 24 főudvarnok gyalog. A Nagyúr mellett két oldalról két főjanicsár volt, kik bot végére kötött tollbokrétát viseltek. A tollak fehérek, nagyok, szélesek és mintegy ölnyi hosszúak voltak; ez a tollbokréta magasságánál fogva napernyőül és legyezőül szolgált. Mögötte igen szép lovakat vezettek, azután pedig azok következtek, kik a párnákat és vánkosokat vitték a mecsetbe. A palota kapuja előtt, néhány igen tiszta és derék egyént láttam, a velem levő csauszok azt mondták nekem, hogy ezek a legelőkelőbb törökök.

A Nagyúr harmincz év körül lehetett. Szép testalkatú, rövid nyakú és inkább kövér, mint sovány. Arczszíne természetesen barnás, mivel igen sokat jár-kel a napon, még a legforróbb tartományokban is. Igen erős és izmos, folytonosan egészséges és jó lovas. Ámbár mindenkire büszkén és félelmetgerjesztő módon néz, mind az által igen nyájas. A hozzájövőket szépen fogadja és barátságosan beszél velök. A népet is bátorítja, hogy akadálytalanul közeledjenek hozzá, mivel nem szereti hallani a félelemgerjesztő kiáltásokat. Ezért tehát a város lakosai azonnal elhallgatnak, mihelyt őt, vagy valamely tisztjét megjelenni látják. A nagyvezér sok keresztyén orvost vitt Candiába, azonban sohasem hallottam, hogy valamely orvos hírnévre tett volna szert a Nagyúr mellett. A szultán nagyon szeretett egy bizonyos papot, kire véletlenül akadt Tesszáliában és káplánjává nevezte ki; azonban midőn Larisszában voltam, hallottam, hogy egy híres papja volt, ki szintén ide készült jönni.

A nagyvezért távollétében a kajmakán (Chaymachan) helyettesítette, ki az összes állami ügyek elintézéséről gondoskodott. Ennélfogva a város legszebb és legjobb házában lakott. A császár követének három tolmácsa volt, kiket minden alkalommal felhasznált, ezek útján minden eseményről értesültünk, mivel igen becsületes, ud-

varias emberek voltak és több nyelvet értettek és beszéltek.

A szultánné szintén Larisszában volt, a Nagyúr nagyon szereti őt. A szultánné kandiai származású, alacsony termetű és kissé ragyás volt; most épen Bitoliába, vagyis Toli-Monastirbe (Monaster) készült menni. E kellemes és nagy város Maczedóniában fekszik. A hegyeken széles útakat készítenek, a meglevőket pedig csinosítják és javítják; továbbá hidakat is csinálnak, ez igen sok fáradságot okoz azon vidék lakosainak, kik inkább készeknek nyilatkoztak a hidak fölépítésére, mintsem kiszolgáltassák tartományukat az e czélból összecsődülő embertömeg alkalmatlankodásának. Mihelyt a Nagyúr közeledett, a görögök a szultántól való félelmökben azonnal elhagyták házaikat és vagyonukat a törököknek átengedve, elmenekültek, azonban a Nagyúr visszahívatta őket.

A szultán fia, ki ekkor még csak hat éves volt, szintén Larisszában tartózkodott.

Ozmán csauszszal a kajmakán palotájába is elmentem, zenét hallgatni, mivel ezt tartják Törökország legjobb zenéjének. Ez valóban fenséges volt, tíz zenész különféle hangszeren egy magas födött teremben játszott, a zene naponként bizonyos órákban hallható.

A városban Sabbata Levi zsidó tetteiről szóló dalokat hallottam, török nyelven. Ez a lehető legnagyobb csaló volt és az egész világon nagy port vert. Az énekben elmondatik, hogy Kusszum

pasa rábeszélésére törökké lett. Kusszum pasát nagyon tisztelik a törökök és különben is nagyra becsülik, mivel jól ért az orvosi tudományhoz, ehhez a törököknél oly ritka művészethez. Jelenleg erzerumi vezér, ezelőtt budai vezér volt, tehát a németek jól ismerték. A városban láttam egy franczia könyvet, mely Cigala Mihályról,[1] arról a híres csalóról szólt, ki a császárt, a franczia királyt és többi keresztyén fejedelmeket rászedte. A császári követ azt mondta nekem, hogy ez jól megnevettette a törököket és hogy Cigala nem oláh, hanem görög származású volt. Semmit sem hallottam a «Padre Ottomannoról», kit a Nagyúr fivérének hittek, ez jelenleg szt. domokosrendi szerzetes és Torinoban láttam őt.

A városon és azon kívül sok század katona és több mint ötezer teve állott a Nagyúr rendelkezésére. Nagyon szerettem nézni, midőn lakásom előtt a csaknem egyenlő nagyságú tevéket itatni vitték a folyóhoz; púpjok különféle színű volt.

A tartomány termékenységéről fényes bizonyságot találhatunk. Ugyanis Mardonius Xerxes perzsa király főhadvezére, a telet Tesszáliában töltötte. Ámbár óriási hadserege volt, ez soha semmiben sem szenvedett hiányt és minden élelmi szerhez igen olcsón juthatott. A vendéglőben hat

[1] Cigala János Mihály paraszt családból származott és Tirgovistben született, a XVII. század második felében Európa összes udvaraiban mint híres kalandor szerepelt. Bővebbet: Rocoles, Hist. des imposteurs insignes.

pennyért pecsenyét, húslevest és serbetet kaptam és valami csekély összegért néhány törököt és keresztyént is meg lehetett vendégelni.

A város rendkívül népes volt; jóllehet ekkor csaknem mindenféle nemzet képviselve volt itt, mégis a legnagyobb rend és béke uralkodott. Egy tiszt bottal kezében és huszonnégy ember kíséretében bejárta az útczákat és a részegeket, czivakodókat, lármázókat, valamint a jó erkölcsök ellen bármi módon vétkezőket megbüntette.

Itteni időzésem alatt, azaz 1669 szeptemberben rendkívül nagy hőség uralkodott és igen sok lázbeteg fordult elő. Egyébiránt egész Európa legnagyobb részében föllépett e betegség; ugyanis midőn Angolországba visszatértem, sok lázbeteget találtam, kik ez idő alatt kapták meg a bajt.

Éppen ekkor lévén a szüret, mi is megízleltük az új bort, mikor még egészen zavaros volt. A törökök közül azok, kik vallásosabbak mint a többiek, sohasem akartak kiforrott bort inni, de a zavaros új borból még is csak megkóstoltak egy kicsit.

Az egész nyáron át sokszor mentünk a borbélyhoz, ki nagyon jól teljesítette kötelességét, fölfrissitett bennünket és mindent a saját országában uralkodó divat szerint intézett el.

A görögök mintegy tallérnyi területű hajat leborotváltatnak, azután ezen hely körül mintegy két újjnyi hajat meghagynak nőni, a többit pedig levágatják.

A horvátok csak egyik oldalon borotváltatják le hajokat, a másik oldalról se le nem vágatják, se le nem borotváltatják, hanem akadálytalanul nőni engedik. A magyarok egész fejöket leborotváltatják és csupán a homlok fölött hagynak némi hajat. A lengyelek igen rövid hajat viselnek, csupán homlokuk feléig hagyják megnőni, valamint csak füleik felét födik be. A törökök teljesen leborotváltatják fejöket, csupán a fejök búbján hagynak meg egy keveset. A frankok sohasem vágatják le hajokat, sőt ellenkezőleg ép oly hosszú hajat viselnek, mint mi. Azonban néha fövegök alá rejtik, hogy könnyebben érintkezhessenek a többiekkel és meg ne botránkoztassák őket. A görög papok sem hajokat nem vágatják le, sem fejöket nem borotváltatják le, hanem igen hosszú hajat viselnek; borotválkozásnál igen alacsonyan kell ülni, a borbélynak az az előnye van, hogy csaknem egy pillanat alatt elkészül. Igen sok szappant használ és borotváját úgy tartja, mintha kés volna. A vízzel telt medenczéből, tetszése szerint ereszteti ki a kellő vizet.

Egyik larisszai borbélyműhelyben jászpiszkőből készült, igen régi sírt láttam. Ez igen szép emléktárgy volt, azonban itt nem sokra becsülik az ilyesmit. A borbély felül lyukat vágatott belé és víztartónak használta.

Eleinte zavarban voltam, mivel nem tudtam hol váltsam be az aranyakat, dollárokat és egyéb

magammal hozott pénznemeket; azonban nagy örömömre a piaczon találtam bankárokat, kik azonnal beváltották medinókra s asperekre, melyek a tartomány legközönségesebb pénznemei.

Azon utczák, hol a legnagyobb kereskedést üzik, a többi török városokhoz hasonlóan, födve vannak. A boltok igen kicsinyek, de azért tömve vannak mindennemű árúval. A boltos keresztbe tett lábakkal ül és így adja el az árukat, a vevők rendesen az utczán maradnak és csak igen ritkán, mondhatni csaknem soha sem lépnek a boltba. A boltokban nem kapható egyéb árukat illetöleg lovas járja be az egész várost és kiabálva közhirré teszi, hogy melyik árú hol és minő áron vásárolható.

Ámbár sok keresztyén uralkodó, díszistállóit láttam, így pl.: a louvreit Párisban, a nápolyi alkirályét, a szász fejedelmét Drezdában, a gr. Wallenstein-félét Prágában, ez utóbbiban minden ló között igen szép márványoszlop áll, aczélból készült jászolrács fölött fejeiknek életnagyságú képe látható; azonban midőn Larisszában megláttam a szép lovakat, melyeket az egész török császárságból válogattak és gyüjtöttek össze, csakugyan meg voltam lepve. Kantáraik és nyergeik drágakövekkel vannak kirakva; oly szelidek és könnyen kezelhetők voltak, hogy öröm volt rájok nézni. Néhány tatár lovat is láttam, ezeket igen nagyra becsülik, mert a fáradtságot igen

könnyen eltűrik, gyorsan futnak, azonban külsejök nem szép. Midőn a tatár kán követe a német császárnak is hozott néhányat ajándékba, eleinte azt hittem, hogy ez nem császárhoz méltó ajándék.

Néhány görög kereskedő olaszul is tanul, mivel e vidéken útazókra nézve elkerülhetetlenül szükséges az olasz nyelv, ugyanis a francziával, vagy latinnal semmire sem lehet menni. A zsidók itt is, mint Maczedóniában, Szerbiában és Bolgárországban, közönségesen spanyolul beszélnek, Magyarországon azonban flamandul.

Tesszáliában ekkor nagy hőség és szárazság uralkodott; jóllehet a nagyobb folyók vize rendkívül sekély volt, a kisebbeké pedig egészen kiszáradt, mind az által Larisszától mintegy hét mérföldnyire (mille), Turnavo (Tornovo) irányában láttam egy folyót, melyben bőségesen folyt a víz, ez a hegyek közt ered és nem oszlik apró patakokra, hanem egyetlen szép folyót képez.[1] Mind az által nagy hőség és szárazság alkalmatlankodott az egész tartományban; ez eszembe juttatta a Deucalion tesszáliai király korabeli állapotokat. Ugyanis nagy özönvíz jött az országra és ez egész télen át tartott; néhány író állítása szerint, az özönvíz a Peneus folyó torkolatának bedugulása miatt keletkezett, s ennek következtében a folyó vize nem folyhatott le a tengerbe. A Pe-

[1] Turnavo város mellett a Xeragi folyócska folyik.

neus folyóba számos folyócska ömlik, ennélfogva nincs mit csodálkoznunk, hogy a teljesen sík Tesszáliát azonnal elárasztotta. Némelyek állítása szerint kezdetben az egész tartományt víz borította, azonban valamely földrengés szétválasztotta az Olympust az Osszától és útat nyitott a Peneusnak, mely ezután a Tempe völgyön keresztül, a tengerbe futhatott. A Maczedóniában levő Vrbeni (Ecciso Verbeni) városban, mely Kumanovo (Comonava) és Florina (Filurina) között fekszik,[1] igen szép ásványvízforrásokat és két igen nagy tavat[2] láttam, melyek egyikének keletkezését annak tulajdonítják, hogy a hegyből néhány sziklát kivágtak és ennek következtében rendkívül sok víz folyt ki, mely azután a környéket elöntvén, tavat alkotott.

Még Maczedóniában létünkkor, a csausz azt állitotta, hogy két nap mulva francziákat fog mutatni, ezek pedig nem voltak egyebek, mint tesszáliai parasztok, kik a Francziaországban nem régen divatban volt kis kalapokhoz hasonló föveget viseltek.

A tesszáliaiak hajdan igen harcziasak voltak és még most is bátor nemzet. A törökök állítása szerint vakmerőek és elkeseredettek; ha valaki csak kissé is megsérti őket, mindig találnak alkalmat a boszúállásra és már számos török vesztette el életét.

[1] Vrbeni nem Kumanovo és Florina közt, hanem Florina és Kahmanja közt fekszik.

[2] Ezek az Osztrovo és Preszba tavak.

Tesszáliában sok híres csatát vívtak és ha a görögök elfogadták volna Mardonius perzsa vezér kihívását és megütköztek volna vele Tesszália síkságain, ez lett volna az ütközetek egyik legnagyobbika.

A tesszáliaiak szép testalkatúak, hajok és szemök fekete, arczok pedig üde. Az idegeneknek nagyon tetszenek a tesszáliai asszonyok és gyakran beszélnek a görög nők szép arczszínéről. A maczedónok, kik igen hegyes-völgyes vidéken laknak, már sokkal csontosabbak. Morea vagy Peloponesus lakosai csaknem egészen feketékneklátszanak.

A tesszáliaiakat mindenkor jó lovasoknak tartották; a pompás lovakon kívül bivalyok is vannak, legjobbak Santa Maurából és Görögországból kerülnek ki. Továbbá nagyon szép és kifejlett teknősbékák is vannak, melyeket mint valami jó ételt megesznek. A törökök azonban gúnyolódnak a keresztyének fölött, hogy azt megeszik, holott jó bárányuk, csirkéjök és fogolymadarukis van.

Tesszáliában nagy, szép és ízletes füge terem és sehol sem láttam oly nagy és jó dinnyét. Ez nagyon felüdített bennünket, valamint a narancs, czitrom és gránát is. A szőlőtők alacsonyak, mint a montpellieriek, venyigéi igen nagyok, a fürtök gyönyörűek, a szőlő pedig a lehető legízletesebb. A bor is igen finom.

M. NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA

Dohányt is termesztenek és többre becsülik, mint a külföldről behozottat, mivel erősebb és csipősebb. A mezőket mindenütt szezam- és gyapotfa borítja, ez utóbbi azonban alacsony marad, de azért kellemes látványt nyújt. Ezenkívül mandola- és olajfa nagy bőségben terem. A görögök az olajbogyókat meghagyják érni és azután megszárítják vagy pedig még zölden megeszik, mint mi. A sárgavirágú tökök, a vadrózsák és a tölgyek örökzöld lombjai, az útakat igen kellemesekké és kedvesekké teszik.

Itt terem az alkörmösbokor (Ilex coccifera), melyből az alkörmöst készítik. A hegyeken pedig aszklepiasz (Asclepias) és hunyor (Helleborus), a köves síkságon levendula, majoránna, rozmarin és más ehhez hasonló növények díszlenek. Maczedóniában gyönyörű boglárfákat láttam, ennélfogva nem kell csodálkoznunk, ha olvassuk, hogy Hyppocrates, Democritost boglárfa alatt találta.

A lakosok gyakran készítenek foghagymamártást; a vöröshagyma rendkívüli nagyságot ér el, ugyanis kétszer vagy háromszor nagyobb a mienknél, íze kitünő, szaga pedig épenséggel nem kellemetlen. Ámbár sohasem szerettem ezelőtt a vöröshagymát, mind az által az itteni nagyon megtetszett és észrevettem, hogy pompás gyomorerősítő. Uzsonnára szokták adni és leginkább kenyérrel eszik, még pedig egyszerre több darabot; egy velünk levő csausztól kérdém, hogy

van-e valahol olyan jó vöröshagyma, mint a tesszáliai, állítása szerint az egyiptomi még sokkal jobb, most már megértettem a szentírás ama mondását, hogy a zsidók miért szerették oly szenvedélyesen az egyiptomi vöröshagymát.

A Nagyúr udvaránál ekkor kevés külföldi követ tartózkodott, ugyanis csak a német császár, Ragúza és Oláhország követei voltak itt, azaz a szomszédos országokéi. Ugyanis a többi követek, kik csak a szabad kereskedelem érdekében jönnek a szultánhoz, azok Konstantinápolyban maradnak és nem kötelesek a szultánt követni. A császár követe kérte a szultánt, hogy valamely szomszéd városba mehessen, mivel Larissza rendkívül túl van tömve emberekkel. A szultán legnagyobb készséggel ráállott, sőt megengedte, hogy bármely várost és abban bármely házat választhasson, ezért tehát a követ Turnavora vetette szemét.

E város Larisszától észak-nyugotra, szintén Tesszáliában fekszik, közelében számos hegy emelkedik. A város lakosainak túlnyomó része keresztyén, a törököknek három mecsetjök, a görög keresztyéneknek pedig 18 templomuk van; az utóbbiak közül legnevezetesebbek: a Sz.-János székesegyház, a Sz.-Demeter, a Sz.-Éliás templom, a szűz Mária születéséről nevezett egyház, a Sz.-Kozma, Sz.-Damián, Sz.-Anasztázius templomok, a tizenkét apostolról nevezett egyház, a Sz.-Miklós templom kolostorral és remete Sz.-

Antal egyháza. A turnavoi püspökség, a larisszai érsekség alá tartozik.

Európa keleti részében, csaknem mindenütt, a görög egyházhoz tartozó keresztyéneket láttam, ugyanis a görög vallás következő országokban és tartományokban van elterjedve: Görögországban a görög szigeteken, Dalmáczia egy részében, Horvátország némely vidékén, — ezek mind a törökök uralma alatt állnak, — Boszniában, Szerb- és Ráczországban, Zagorjében.[1] Bolgárországban, Beszarábiában, Moldvában, Oláhországban, Podóliában és a kozákok országában;[2] végre az orosz császár óriási birodalmában; — tehát az összes keresztyénségnek tetemes részét teszi ki. Ez eszembe juttatja századunk egyik legtudományosabb emberének mondását: ha összefoglaljuk Európa görög hitű keresztyéneit és összehasonlítjuk a római egyház hiveivel, azt fogjuk találni, hogy a görög egyháznak és hitnek sokkal több követője van.

Turnavo város környékén sok szőlő, gyapotcserje és szézamfa terem. Igen szép házat adtak a császári követnek, ki a Signore di casanova volt. Harmincz török és keresztyén személy volt vele,

[1] Nápolyi, genovai és velenczei okmányokban az egész Bolgárországot, délszláv oklevelekben azonban csak Trnovo vidékét nevezték Zagorjének.

[2] A kozákok országa alatt, a mai csernigovi, kharkovi, poltavai és kijevi kormányzóságok területe értendő.

kapujánál két janicsár állott, kik a világ legbecsületesebb emberei közé tartoztak. A követ milanói származású volt. Okos, komoly, sőt mondhatni kissé búskomor férfiú, nagyon szereti a könyveket, de azért igen udvarias és becsületes. Mindig egyedül ebédelt és vacsorált, titkárja, tolmácsai és a többiek más asztalnál étkeztek, de azért jó bánásmódban részesültek. Ezek törökösen szolgáltattak föl magoknak.

A ragúzai követ szintén Turnavot választotta; kíséreteikhez tartozók igen gyakran találkoztak egymással és legudvariasabban köszöntek egymásnak. Mindez azonban puszta udvariasság volt, mivel nem igen jó lábon álltak egymással.

Nem mulaszthatom el, hogy néhány szót ne szóljak Demeter turnavoi görög kereskedőről, kiben a régi görögök kedélyét és jellemét leltem föl. Gyakran megvendégelt bennünket és mindenkor barátságosan fogadott. Kért, hogy fesztelenül viseljük magunkat, mintha csak saját hazánkban volnánk. Két leányát is bemutatta nekünk, kiket úgy üdvözöltünk, mint Angol- és Francziaországban szokás. A leányok a honi divat szerint gazdagon voltak öltözve. Fodorított hajok hátukra volt leeresztve. Czipőik és papucsaik szinesek voltak; körmeiket pedig az alkanna (Cnà, Alcanna) nevű pirosas növénynyel festették be. A növény leveleit vízbe és borba mártva, újjaikra teszik, egész éjjel rajta hagyják és másnap reggel a körmök teljesen pirosak lesznek. E növényt

nagyon használják Törökországban; sőt a lovak farkát is befestik vele. A szkiroi (Scio) görögök, kik keztyüket viselnek, — ez nem közönséges dolog itt, — a körmöket befedő csúcsokat szintén befestik. Az alkannával jelentékeny kereskedést üznek Törökországban. Leginkább Arábiából és Egyiptomból hozzák és mindenütt elárusitják. Én is hoztam egy levelet Angolországba, ez a levél a hosszú úton nem vesztette el festő tulajdonságát.

Görögország összes tartományai, a hol csak átútaztam, teljesen megváltoztak: a régiek által készített leirások valószinűtleneknek tűnnek föl előttünk, mivel azóta sok nép száguldott itt végig rabolva és pusztítva, a törökök pedig a leghiresebb helyeket és a városok legnagyobb részét romba döntötték, sőt még azoknak neveit is megváltoztatták. Még a folyók sem viselik a régi nevet, ugyanis Maczedónia legnevezetesebb folyóinak ú. m. az Axiusnak, Erigonusnak és Aliacmonnak teljesen ismeretlen neveket adtak.[1] Még a Peneus, a régi költők kedvencz folyója, valamint az Apidanus, Enepeus és a többiek sem tarthatták meg ősi nevöket.

[1] Igy pl. az Axius ma Vardar tör. és bolg.; az Erigon ma bolg. Cserna vagy Czrna, tör. Karaszu; az Aliákmon bolg. Bysztricza, tör. Indzse Karaszu; a Peneus ma Salamvria stb.

IV. FEJEZET.

Ez útazás alatt tett megfigyelések és előfordult események.

Bizonyára kellemes dolog mindig valami újat látni a világon, mint pl. a viseletek, szokások és nyelvek folytonos változását. A ki ezen vidékeken útazik, azt hiszi, hogy a más világba érkezett, ugyanis Győrön és Komáromon túl, már minden különbözik és elüt a nyugati országoktól. Innen kezdve már nem látunk többé hajat, kézelőket (manchettes), kalapot, keztyűt, ágyat,[1] itt már nem isznak sört és a mienktől teljesen eltérő rendkivüli ruházatot, szokásokat és életmódot találunk. Ámbár útazásunk alatt, mindennemű veszély ellen biztositva valánk, mind az által nagyon féltünk a huszároktól, mig csak az eszéki hidhoz nem értünk. Ezek az emberek csupa fosztogatásból élnek, és bátran megölhettek vagy kirabolhattak volna bennünket. Azt is mondták nekünk, hogy a törökök mindent kifosztanak és ellopnak, a mi csak kezök ügyébe kerül.

Arra is figyelmeztettek bennünket, hogy a czigányok (Gypsies) nagy tolvajok. Ez a nép igen el van terjedve Magyarországon, Szerbiában, Bolgárországban, Maczedóniában, én Larisszában és

[1] «on ne voit plus de cheveux, de manchettes, de chapeaux, de gands, de licts.»

Tesszália egyéb helyein is láttam néhányat. Csaknem minden városban találhatók és saját munkájokból élnek. Ezek lábukat és kezöket az alkanna[1] (Cnà) nevű növénynyel vörösre festik, mivel a hideg és zord időjárás ellen hatásosnak képzelik. Az asszonyok némelyike még haját is befesti. Ámbár mindenütt szét vannak szórva, mégis legtöbben élnek Oláhországban és a szomszédos országokban; legtöbben azt hiszik, hogy a törököknek kémei. Lipótvárba érkezésem előtt, igen sok czigányt láttam Galgócz környékén; — a nép azzal gyanusította öket, hogy a budai vezér, a hely erődítésének és állapotának kikémlelésére küldötte.

Belgrádból Szerbiába útazván, csaknem kiraboltattunk, ugyanis egyszerre három lovas nyargalt utánunk lóhalálban és mihelyt közel voltak hozzánk, megforgatták lándzsáikat és elsütötték pisztolyukat. Csauszunk látván, hogy ezek spáhik, megmutatta nekik tollát és elsüttette pisztolyomat, annak jeléül, hogy mi is jól föl vagyunk fegyverezve, erre azonnal eltűntek és többé soha sem láttuk öket.

A karavánszerájok és hánok[2] nem oly csinosak, mint a magánépületek. Mivel csak kevesen

[1] Az alkanna a borágófélék családjához tartozó, az atraczélhez és nadálytőhöz hasonló növény, gyökerét festésre használják.

[2] Hán = csárda.

voltunk, csak ritkán szálltunk ilyen nyilvános épületekbe, ezek igen nagy házak és mindenkinek magának kell főznie. Néha oly veszélyes helyen fekszenek, hogy csakugyan félni lehet a megrablástól. Ámbár a tolvajokat igen szigorú büntetéssel sújtják, azért mégis igen sokan vannak és a czigányok mindent elvisznek, a mihez hozzáférhetnek. A lakosok tehát az utasok biztonságát előmozdítani szándékozván, a legveszélyesebb pontokon dobosokat állítottak föl. Maczedóniában valamely igen szük szorosban, a hegytetőn, egy öreg dobost láttam, ez volt a jel, hogy nincs mit félnünk a tolvajoktól.

Igen szerencsések voltunk, ugyanis egy huszonnégy evezős gályához csatoltuk a mi kis hajónkat és így gyorsan haladtunk lefelé. Az egyik oldalon magyar, a másikon pedig német evezősök voltak. Ily módon Mócsig (Motsch) haladtunk, itt lévén a határ, török kiséret csatlakozott hozzánk és hasonló kegyben részesített bennünket. Tizennyolcz evezősük volt, tehát gyorsan mentünk lefelé. A mi zászlónkon sas volt, az övéken pedig kétélű kard és félhold. Számos jelentékeny hely mellett elhaladva, végre Budára értünk, hol igen kényelmes nyilt kocsikra ültünk és így folytattuk útunkat a szép rónaságon keresztül egész Belgrádig; innen kezdve lóháton mentünk tovább Szerbiába és a többi tartományokba. A lovak itt sokba kerülnek, mindig hét mérföldenkint (lieue) váltottunk. A lovak sohasem bot-

lottak, ezt tapasztalásból mondhatom, ugyanis számtalan magas, meredek és sziklás hegyen mentem át lóháton, a nélkül, hogy valaha panaszra okom lett volna. A lovak igen jól mennek, ezért tehát a bérbeadók megkértek bennünket, hogy a sarkantyút ne használjuk, mivel ők csak nagyon ritkán alkalmazzák. A törökök egyáltalában nem viselik. E lovak egy cseppet sem ijedősek, sőt ellenkezőleg igen könnyen lehet velök bánni, midőn pedig le- vagy fölszálltunk, önmaguktól a legalkalmasabb helyet választották. Némelyek még séta közben is, minden vezető nélkül követtek bennünket. Lábuk kisebb és könnyedébb, mint a mi lovainké. Miután az egyik lábukat megpatkolták, fölemelik a másikat és a három hüvelyk magas fadarabra helyezik és a kovács erre is ráveri a patkót.

Mindenütt igen jó lovak találhatók, farkukat sohasem vágják le, hanem meghagyják nőni és csak igen ritkán kötik fel. Útközben gyakran leszállnak a lóról és teljes erejökből megrángatják sörényüket, mivel azt hiszik, hogy ez fölfrissiti a lovakat. Az itt utazó idegenek a fölfrissités e módját «horvát takarmánynak» hívják.[1]

A temesvári basa lovat küldött Rákóczy (Ragotzi) fejedelemnek, ki azonban kicsinyelvén az az ajándékot, a ló füleit és farkát levágatta, azután

[1] «appellent cette sorte de rafraîchissement le fourage des Croates.»

pedig visszaküldte. Angolországban azt hinnék, hogy a ló ezáltal szebbé lett, azonban a pasa ezt oly nagy sértésnek tartotta, hogy mindaddig nem nyugodott, míg Rákóczy a törökök, tatárok, lengyelek és saját alattvalói által el nem pusztíttatott.

A lovak etetéséhez nem csinálnak nekik magas jászolrácsokat, hanem a természet ösztönét követik és a széna majdnem a földet érinti. Ez igen czélszerű a rövid nyakú állatokra nézve, hanem a lovaknak nem mindig. Azonban ezzel keveset törődnek, Larisszában, mely ekkor túl volt tömve tevékkel és lovakkal, a falak tövében ásott lyukakban adtak nekik enni.

A karavánszerájokban, vagyis az útasok befogadására szánt nyilvános épületekben, a lovakat vasgyűrűhöz kötik, a szénát pedig kissé emelkedettebb helyre teszik.

A szántást inkább ökrökkel, mint lovakkal, főképen azonban bivalyokkal végzik. Igen sok szekerök és ekéjök van. Maczedóniában láttam néhányat, egyetlen fadarabból készült, küllő nélküli kerekekkel. Talán ezáltal sokkal erősebbek a kerekek, a földet igen nehéz szántani és a gyönge ekék a sziklás talajon csakhamar elpusztulnának.

Néhány csekély értékű tárgyat hoztunk magunkkal, ezekkel a nép jó indulatát akartuk megnyerni, ugyanis a hol csak átutaztunk, mindenütt elébünk szaladtak a császár követének jó napot kívánni és a magunkkal hozott tárgyakból kértek

valamit. Minden csekélységgel megelégedtek, ha csak ollót vagy kést adtunk nekik, örömest elfogadták és igen megelégedetteknek látszottak. Az asszonyoknak néhány európai pénzt adtunk, egy bolgár nő, kinek öt pennyt érő darabot adtam, ezer köszönetet mondott és a homlokán viselt többi pénznemekhez helyezte. Néhány asszony számos aranypénzt, gyöngyöt és drágakövet visel homlokán.

Mindig csak a tolvajoktól óvakodtunk, de nem is képzeltük, hogy mennyire alkalmatlankodni fognak a farkasok és kutyák, különösen a szerbiai hegyeken keresztül folytatott útunkban. Csakugyan sokat zaklattak a farkasok, kiváltképen a nagy erdőkben éjjelenként. Sokszor hallottuk ordításukat, még pedig közvetlen közelünkben, miért is folytonosan vigyáznunk kellett, hogy egymástól el ne távozzunk. Ha a farkasok sokat zaklattak, a kutyák nem kevésbbé alkalmatlankodtak. Ha valamely városhoz közeledtünk vagy abból eltávoztunk, azonnal előjöttek, utánunk rohantak és lovaink lábát harapdálták. Sőt ha a házakban voltunk is, azért még mindig ugattak és nem volt tanácsos az udvarra bot nélkül kimenni. Nincs az az ellenség, hogy bármily csendesen és óvatosan belopódzhatnék a városba, mivel a kutyák azonnal fölébresztenék a lakosokat; valószínüleg azért tartják őket, ugyanis naplenyugtával azonnal ugatni kezdenek és reggelig meg sem állnak. A francziországi S.-Malo városát hasonlóképen

őrzik.[1] A lakosok minden este kieresztik a kutyákat városukból, így tehát nagyobb biztonságban alhatnak, mintha katonák virasztanának. Midőn egyszer Komáromba éjfélkor mentem be, itt is sok zaklatást szenvedtem a kutyáktól, melyek oly dühösen ugattak és oly állhatatosan szaladtak utánunk, hogy kénytelenek voltunk az őrszobába menekülni, míg lakást készítettek számunkra.

Az itteni keresztyének fölött sokszor szánakoztam, ezek folytonos félelemben és remegésben élnek. Ha feléjök közeledtünk, azonnal elillantak. Maczedóniában a férfiak és asszonyok az erdőkbe menekültek előlünk, hogy meg ne láthassuk őket, néha még utánuk is siettünk, azonban hiába igyekeztünk haszontalan félelmöket eloszlatni.

Leginkább meghatott a foglyok és rabszolgák szánandó állapota és kínjaik különfélesége. Némelyek árulás utján, mások pedig háborúban jutottak e nyomorult helyzetbe, végül némelyeket a tatárok hurczoltak Törökországba. Némelyiknek csak egyetlen gazdája volt, míg másokat több izben és több helyre is eladtak. Az udvar és a Nagyúr rabszolgái még kétségbeesettebb helyzetben vannak, mivel ezeket sohasem lehet megváltani. Láttam egyet, ki Maczedoniában az egri-budzsáki postahivatalnál volt alkalmazva, teen-

[1] S.-Malo kis v. Ille-et Vilaine franczia megyében. A s.-maloi partőrző kutyákról l.: *Almanach de France 1887.* p. 135.

dője nem volt ugyan valami nehéz, azonban rendkívül szomorú volt, hogy egész életét a barbárok közt kell eltöltenie.

Tesszáliában találkoztam egy másikkal, ki már számos embernek volt rabszolgája és eddigelé különféle tartományokban lakott. Zsigmondnak hívták, Magyarországon Esztergomban született és a gr. Forgács vezérlete alatt vívott párkányi (Barchan) ütközetben elfogatván, először egy töröknek szolgálatában volt, később egy zsidónak adatott el, ki kegyetlenül bánt vele, azután egy örményhez került, ki az ő jó viseletéről és hűségéről meggyőződvén, szabadon bocsátotta. Erre azonnal útra kelt Larisszába, hol a császár követe fölfogadta. Nagyon szerettem vele társalogni, mivel igen becsületes és jó természetű ember volt, ki legsúlyosabb körülmények közt sem akarta vallását elhagyni. Jól beszélt magyarul, szlávul, örményül, törökül és latinul. Igen sok apátságnak, kolostornak és mecsetnek képét mutatta meg nekem, ezeket Örmény- és Törökországban, valamint Perzsiában rajzolta; remélem, hogy jelenleg már hazájában van.

A törökök, kik foglyaiknak hajlamát az országok különfélesége szerint igen jól ismerik, azt mondják, hogy az orosz igen jól tud evezni, a georgiai jó udvarnok, az albán pedig kitűnő tanácsadó. Egy velünk levő török, valamely búsuló és szomorkodó georgiaival találkozván, bátorította és buzdította, hogy hagyjon föl a

szomorkodással, mivel ő meg van győződve arról, hogy egykor Törökország legnagyobb emberévé fog lenni.

Midőn legelőször láttam meg a Nagyurat, Ozmán csausz nem igen tolakodott előre. Midőn ennek okát kérdeztem, azt válaszolá, hogy nem szeret nagyon közel lenni hozzá. Ezután néhány megfojtott pasáról beszélt; erre mondom neki, hogy szerencsésebbnek és boldogabbnak tartom őt bármely pasánál, mire így válaszolt, bármit el kell tűrni, mivel a szultán korlátlanul rendelkezhetik életök fölött. A ti apró királyságaitokban és a ti kicsiny államaitokban, ha valakit kivégezni akarnak, azt előbb be kell vádolni, bűnösségét be kell bizonyítani és el kell ítélni, de a mi nagy birodalmunkban ez lehetetlenség és ha a Nagyúr most mindjárt követelné fejemet, örömest, sőt meg sem kérdezném miért kell ennek megtörténnie. Emlékszem még saját szavaira, melyek következők: Pazienza fin a perder la testa, è poi pazienza; azaz türelem a fej elvesztéséig és még azután is türelem.

A sírok és síremlékek nagy száma, melyeket egész útunkban és kiváltképen Belgrádnál láttunk, folytonosan emlékeztetett halandóságunkra. Ámbár a törökök rendesen az országútak mellé temetik halottaikat, a sírok nem valami pompásak, sőt néha csak a fejnél és a lábnál áll egy-egy kő. Van azonban néhány két, három vagy négy rőfnyi hosszú kő is. Némelyek a fej fölött álló kőbe

turbánt metszenek, mások pedig mindkét oldalra oszlopokat helyeznek. Némelyek másképen járnak el. Ugyanis a mieinkhez hasonló sírokat építenek, azután két oszlopot állítanak föl, egyet a fejnél, egyet pedig a lábaknál. Ilyféle igen szép sirokat láttam Szkopljénél, sőt kettőnél csak egyetlen kő állott. Legszebb sírnak tartom a négy oszlop által támogatott sátoralakú építményeket. A szerbiai Jagodinából dél felé haladva, a hegytetőn nagy török sírokat láttam, melyeknek hossza lehetett vagy négy rőf; ezeknek közelében pedig négyszögletes, fedett építmény állott. A csausz állítása szerint, ez egyik szentjöknek sirja volt, miért is azonnal imát mondott; ugyanezt megtenni máshol sem mulasztotta el, kiváltképen csütörtökön és pénteken. Az asszonyok is gyakran elmennek ájtatosságot végezni férjeik sírhelyén.

Az itt eltemetett szent, valóságos óriás volt, a ki annak idején ugyancsak jól tudta kezelni Hercules buzogányát és a törökök összes ellenségeit megrémíthette. Ha oly hosszú volt, mint sírja, nem kevésbbé rettenetes lehetett, mint ama patagoniai óriások, kiket rendesen minden Amerika térképére, vállukon nyillal töltött tegezzel rajzolnak. Alig hihetem el, hogy ily nagy ember létezhetik. Wood úr, ki kétségtelenül nagy tudományú férfiú és nagyon szép, pontos térképeket készitett a Magellán szorosról, a közelében elterülő szigetekről, a Laplata folyótól Valdiviáig terjedő tengerpartról, többször mondta nekem, hogy Amerikának e legdélibb részeiben, négy rőfnyi sírok is vannak, a mi annyival is inkább meglepte, mivel sohasem látott másfél rőfnél magasabb amerikait. Ezért tehát fölbontatott egy sírt, melyben egy asszony és egy férfiú aként volt elhelyezve, hogy az asszonynak feje, a férfiú lábait érintette így tehát könnyen betölthettek ily hosszú sírt.

De most már visszatérek útazásom leírásához. A törökök a vásárokat rendesen valamely zárt és nagy épületben tartják, mely számos útczára és sikátorra van osztva; az árúk különfélesége szerint. Akárki örömét lelheti és méltán gyönyörködhetik az itt kiállított árúkban, minők épenséggel nem láthatók a mi országainkban. Majdnem mindenütt zenét is hallhattunk, mely ámbár nem valami szép volt, mégis gyönyörködtünk benne. Az elsőt Leskováczban (Lescoa vagy Lescovia) láttuk.

Nagyon örvendtünk, hogy ekkor sehol sem uralkodott pestis, Pristinát, a Rigómezőn fekvő szép nagy várost kivéve. Mihelyt a városba érkeztünk, azonnal igen jó fogadtatásban részesítettek és lakásunkba vezettek bennünket, azonban a szépen leszőnyegezett és igen tiszta szobában, egy pestisben sinylődő török feküdt. A csausz a törökök szokása szerint, nem sokat törődött vele; a többiek azonban másképen gondolkoztak, ezért tehát azonnal eltávoztunk és egész

éjjel útaztunk, míg nem a hegyek közt egy czigány (Gypsie) házába érkeztünk, hol jól megvendégeltettünk.

A törökök nagyon szerették nézni írásomat, mihelyt valamely házba érkeztem, legelőször a papirt vettem elő és a látottakat följegyeztem.[1] Midőn megláttak, azonnal körül álltak, tudakozódtak, papiromat nézték és kérdezgették, hogy kötötték be jegyzetkönyvemet, végül nagyon csodálkoztak, midőn lúdtollal oly gyorsan írtam. Ők közönségesen csak náddal írnak, melyet a mi tollainkhoz hasonlóan metszenek. Ez országban igen sokan mindig magokkal viszik az ércz-tintatartót. Tintájok igen jó, papirjok kitünő és igen szépen írnak, miként ez a Nagyúr által kiadott és Angolországba magammal hozott útlevélen látható.

Néha néha a térképekbe is beletekintettem, azonban Ozmán csausz nevetve mondá: nem lehet azokban egy cseppet sem bízni. De igaza is volt, csakis a legnagyobb városokat és azokat is roszszúl tüntetik fol. A csauszok kitünő térképeket készíthetnének, mivel ők egész életöket ide-oda útazgatással töltik, minden helyet megjegyeznek és a városok török neveit tudják. Néhányat kérdezgettem is és be kellett vallanom, hogy nem tévednek. Magyarország térképei épen nem pontosak, Szerbia, Bolgárország, Maczedonia és

[1] «la premiere chose que j'y faisois, estoit de tirer mon papier et d'y mettre tout ce que j'avois remarque.»

Tesszália földabroszai pedig teljesen tökéletlenek. Felső-Magyarország számos helysége, ki sincs rajtok tüntetve, a többi pedig más hová, vagy egészen rosszúl van megjelölve, még rosszabbúl áll a dolog Alsó-Magyarországgal. A Duna nagyon is délre van rajzolva, mielőtt a Tiszával egyesülne. Szerbiában Groczkát (Hissargick) nagyon távol rajzolják a Dunától, pedig valójában mellette fekszik. Sem Prokopljét (Urchoop), sem Leskováczot föl nem lelhettem, pedig ezek jelentékeny városok. Ezeken kívül teljesen hiányoznak a következők, Kaplankői vagy Tigrisváros, Kjöprülü (Kupruly) vagy Hidváros, Vranja, Prilip (Pyrlipe), Kumanovo (Comonava), Vrbeni (Eccisso verbini) a Preszba (Petriski) és Osztrovoi (Ostrava) tavak, továbbá Egri-Budzsak (Egribugia), Szarigöl (Sariggiole), Szelvidzse (Sarvizza) az Indzse karaszu folyó, Elasszona (Alesson), Turnavo (Tornovo). A kik Maczedóniába fognak menni, soha sem fogják összeegyeztethetni a városoknak és folyóknak a térképeken feltüntetett helyét azoknak valódi fekvésével, ámbár Görögországról már néhány igen terjedelmes és jó térképet készítettek.

Nagyon szerettem beszélgetni a csauszokkal, kiváltképen az idősebbekkel, mivel ezek igen sok nyelvet beszélnek és rendesen a világ nagy részét bejárták, társalgásuk igen kellemes és a látottakat igen jól tudják előadni. A velünk levő Ozmán csausz 50 éves volt és igen jól beszélt törökül, szlávul és olaszul. Igen derék ember volt, mond-

hatom, sehol sem láttam becsületesebb, hűbb és tisztább törököt. Az egész török birodalmat bejárta, mivel pedig már öregedni kezdett, Budán telepedett meg, mint a vezérnek csausza, mivel e helyet az összes török városok közt legelőnyösebbnek találta. Budánál búcsut mondott nekem, a város kapuján is kikisért, azután szerencsés hazaérkezést és jó egészséget kivánt. Mindig igen udvarias viseletet tanúsított irányomban. A törökök, ha szobájokba léptem, azonnal üdvözöltek, kezemet érintették és üléssel kináltak meg. Azután kávét, dohányt hoztak és ha az étkezés ideje elérkezett, igen tisztességesen fölszólitottak, hogy velök ebédeljek. Néhány városban azonban megesett velem, hogy a gyermekek és alacsonyabb származású egyének Sashtlu gaur-nak, azaz gonosz hitetlennek neveztek. Larisszai tartózkodásom alatt, fölkértem egy zsidót néhány apróbb tárgy bevásárlására, midőn valamit drágának találtam, néhány sértő szóval illetett engem, ez a velem levőknek annyira nem tetszett, hogy ha a Nagyúr nem lett volna személyesen a városban, majd megtanitották volna illemre.

A törökök sokat dohányoznak és mindig magukkal viszik a töltött dohányzacskót. Pipaszáruk rőfnyi hosszú és valami kemény nádból készül. Egyik végét a földre, a másikat pedig szájokba teszik. Én ugyan csaknem sohasem szíttam ilyen pipából, de azért nagyon tetszett nekem és nem mertem visszautasitani, nehogy udvariatlanságot

kövessek el. Minthogy a pipaszár igen hosszú és új volt, nem okozott nekem semmi bajt. De ők nem elégszenek meg a pipázással, hanem tubákolnak is. Gábriel úr, a császár követe, igen gyakran, különféle történeteket beszélt el nekik, beszédét igen sokan nagy figyelemmel hallgatták és néha-néha elővette szelenczéjét, melyben illatos burnótját tartotta és szippantott egyet, azután mindenkit megkínált, mit azok igen szivesen elfogadtak. Folytonosan a mellén levő császári czimert szemlélték, mire ő a császárt dicsérni kezdte, számos tartományáról és országáról szólt és mindent elmondott, a mi annak nagyobb tiszteletet és hírnevet szerezhetett, ők pedig a mondottakat jól megjegyezték.

Nagyon szeretem és tisztelem a törökök tisztaságát, igen gyakran mossák kezöket, lábokat és arczokat. Egész utunk alatt a csausz folytonosan leszállott lováról, ha valamely tiszta forrást látott és megmosakodott. Minden reggel megigazitotta turbánját, megfésülte szakállát, azután pedig megkérdezte vajon jól áll-e.

Visszatértünkkor kísérletet tettünk a török igazságszolgáltatással Egri-Budzsakban. Szarigölből eltávozva, igen magas sziklákon mentünk át és Egri-Budzsak előtt, valamely török agával találkoztunk. Mivel pedig igen nagy kísérettel útazott, minden föllelhető lovat magával vitt, nekünk tehát már nem jutott. Ezért tehát elhatároztuk, hogy az eddigiekkel megyünk tovább, mi-

vel kitűzött utunk, igen szép, lovunk pedig igen jó volt. Tehát ugyanazon lovakra ültünk föl, azonban alig hagytuk el a várost, midőn megállítottak és a postamester a kádihoz (Cady) vezetett. Itt azt hozta föl ellenünk, hogy a városon keresztül útaztunk és nem béreltünk nála lovakat. A nagyúrtól kiváltságot kapott lovak bérbeadására, mi tehát veszteséget okozunk neki, mivel így semmi hasznot sem húz a Nagyúr engedélyéből.

A kádi megvizsgálni akarván az ügyet, szőnyegére ült és négy vagy öt ívrét alakú könyvre támaszkodott és megparancsolta szolgájának, hogy a jelenlevőknek kávét hozzon. A csausz védekezni kezdett: fontos ügyben küldetett ki, a kajmakán (Chaymacham) a német császár fölkeresésére küldte, ő a budai vezér csausza, minket is oda vezet, nincs olyan ember, ki őt letartóztathatná, vagy megállíthatná. A kádi azonnal válaszolt: nem kell megállítani a csauszt és őt útjában akadályozni, de azért a postamester érdekeire is tekintettel kell lenni. Ezért tehát azonnal elhozatta a postamester könyvét és nádtollal beleirta, hogy a defterdár[1] (Tefterdar) bizonyos összeget fog fizetni kárpótlásul, ezután elbocsátott bennünket és szerencsés útazást kívánt.

Törökország európai részében rendkívül sok

[1] Hajdan a török főkincstárnok címe; jelenleg a vilajet főpénzigazgatójának neve.

keresztyén lakik: ugyanis a nagy városokat és katonákat kivéve, csaknem minden keresztyén. Legnagyobb részök azonban görög vallású és elég jó életök van a török uralom alatt. Ha valami belháború törnék ki Törökországban, ezek bizonyára békén és nyugodtan maradnának és azt hiszem, nem vennének részt. Sőt ha a római vallású fejedelmek uraivá akarnának lenni e tartományoknak, nem mozdítanák elő azoknak czélját és szándékát, hanem ellenkezőleg a törökkel tartanának.

Augustus császár jónak és bölcsnek hitte, hogy a római birodalomnak határt kellene szabni, a törökök azonban más nézeten vannak, ők ugyanis folytonosan csak birodalmok megnagyobbítására törekszenek. Ha szemlélem e népet, annak szigorú nevelését, mérsékletességét, józan életmódját, felebbvalói iránti engedelmességét és ha meggondolom, hogy nincs olyan pasa, ki lázadást támasztana, mivel a másik fölfedezné és ha visszaemlékezem, hogy mily gondosan és pontosan teljesítik kötelességöket, akkor elképzelem sőt inkább félek tőle, hogy ha az, a ki a tengernek is határt vet, meg nem állítja e barbárok hatalmának terjeszkedését, még sokkal több országot fognak meghódíthatni és hatalmuk alá hajthatják egész Európát a Nyugati-tengerig (= Atlanti-óczeán).

Mostani óriási birodalmukkal nincsenek megelégedve, miután pedig Magyarország uraivá

lesznek, még egyéb országok meghódítását is tervezik. Magam is hallottam tőlük e szavakat: Még egyszer el kell mennünk Bécsig[1] (Beatch) még másodszor is szerencsét próbálunk.

Bécsben a császár fő- és székvárosában, a Szt. István székesegyház tornyán csillag és félhold látható. Nekem bizony nem tetszett, hogy a határon levő városokban mindenütt olyan keresztet alkalmaznak, melytől a mi fejedelmeink bizonyára félnének. Ez a kereszt tudniillik félholddal van el látva;[2] ez úgy tünik föl, mintha a lakosok azt akarnák kimutatni, hogy ők ugyan keresztyének, de a törököket uruknak ismerik el.

V. FEJEZET.

Útazás Komáromból a magyar bányavárosokba és onnan Bécsbe.

Komáromban időzvén, kedvem kerekedett a magyarországi arany-, ezüst- és rézbányákat megtekinteni. De mivel azt hittem, hogy nem kell még egyszer Pozsonyba visszamennem, sokkal rövidebb utat választottam, jóllehet ezt kevesen akarják használni. A Csalóköz partján, azon helyig haladtam, hol a Vág a Dunába ömlik. Először is a legutóbbi háború óta épitett és igen jól megerősitett Gutta városát értük el. Ez a Duna, Vág és Dudvág (Swatrz) összefolyásánál, posványos helyen fekszik és Érsekújvártól csak egy mérföldnyire van; a guttai templom tornyából igen jól megtekinthettük Érsekújvárt, sőt az egyes házakat is megkülönböztethettük. Többek közt a basa bázát, vagyis palotáját is láttuk, mely ezelőtt a pozsonyi érseké volt. Láttuk ezenkívül a város közepén levő templomot a mecset tornyát és a többi nevezetesebb épületeket. Ez országban a csolnakokat egyetlen darab fából készitik és ezzel a legnagyobb folyókon is át mernek evezni. A vár helyörsége csupán 130 emberből állott, Fruhwurdt Mátyás parancsnoksága alatt. Ezután Farkasdon (Forchatz) keresztül, Sellyére (Schella) értünk, hol még egy másik várat épitettek a törökök támadásainak visszaverésére. A tatárok a legutóbbi háború alkalmával, mindent fölperzseltek és elpusztitottak, úgy hogy az egész környék még ma is kihaltnak látszik. E helységtől mintegy fél mérföldnyire, a földben lyuk létezik, melyből tűz jön ki épen úgy, mint a Nápoly melletti Solfatarából[1] (Solfaterre). Innen Semptére (Schinta) jutottunk, ez is csak nem régen erősittetett meg a folyó és a környék védelmére. Közepén torony

[1] Bécsnek neve az összes délszlávoknál és a törököknél szintén Bécs.

[2] Hódmező-Vásárhelyen a reform. ó-templom tornyán ma is csillag és félhold látható.

[1] Solfatara: kéngőzt és egyéb gázokat kilehelő kráter.

van, négy bástyával és néhány ágyúval. A bejáratnál óriási oldalbordát, czombcsontot és fogat láttam, azt hiszem, hogy valami elefántéi lehettek, mivel én már láttam annak csontvázát. A laxenburgi (Luxembourg) császári palota kapuja előtt, szintén láthatók ilyféle csontok; azt mondják, hogy ezek valamely nagy pogány szűznek, vagy pedig óriásnak csontjai. Innen Lipótvárra (Leopold) érkeztünk. E szépen és szabályosan megerődített vár, hat bástyával van ellátva. Átutazásomkor a fiatal gr. Souches parancsnokolt, mivel pedig néhány ajánló levelet vittem neki, igen barátságosan fogadott és társalgott. A folyón átkelve Galgóczra mentem, ez igen szép város, hanem a törökök nem régen fölégették. Gr. Forgácsnak (Forchatz) szép kastélya és nagy háza van, melynek rajzát galgóczi tartózkodásom alatt elkészítettem.

Az ág. evangélikusoknak (Lutheriens) iskolájok, vagyis kollégiumjok volt, azonban a város többi épületeivel együtt, ez is elpusztult. A lakosok a töröknek adót fizetnek és pedig férfiaktól, asszonyoktól, gyermekektől, ürüktől, ökröktől, sőt még lovaktól is, fejenként nyolcz magyar pénzt (8 Hungarische), azaz négy pennyt. A gyermekeket igen edzetten nevelik és az asszonyok ritkán mennek kétszer férjhez. Igen gyakran fürdenek és nagyon szeretnek, a fürdőszobákban izzadni, lábukat a forró vízben tartják. A kapuczinusok kolostorában csak 12 szerzetes van és a róm.

katholikusoknak e vidéken, a szerzeteseken kívül kevés papjuk van.

Galgóczt ól egy magyar mérföldnyire van Banka (Banca), hol a folyó közelében igen alacsony helyen, 15 fürdő létezik, közölök háromba már behatolt a folyóvíz, mivel a Vág sebességénél fogva, gyakran kilép medréből. Húsz évvel ezelőtt, a folyó tulsó partján [1] is voltak meleg fürdők, de a hideg víz itt is behatolt. E fürdőkben folytonosan fehér hab képződik, a vörösréz és ezüst, pillanat alatt koromfeketévé lesz. A fürdők közelében kőbányák és krétaerek látszanak ez utóbbiak nagyon tetszettek nekem, mivel a zöld kivételével, mindenféle színben előfordultak és oly szép szín-egyveleget tüntettek föl, hogy nincs az a márványpapir, mely hozzájok hasonló volna.

Ide márczius 18-án érkeztünk és mivel még nagyon hideg volt, nem akartunk ily nyílt helyen fürdeni, ámbár sok asszonyt és gyermeket láttunk azokban. A huszár, ki minket ide vezetett, vacsora után levetkőzött, ruháit a rétre rakta és a nagy hideg daczára, éjfélkor megfürdött.

Gr. Souches márczius 21-én német muskétásokat küldött utánunk, hogy az adót fizető vidéken kísérjenek és minden alkalommal szolgálatunkra legyenek. Ezután Rippény (Ripnich) mellett elhaladva, a br. Berényi (Berrini) tulajdonát képező Docatzia kastélyhoz értünk és éjjel a Nyitra folyó

[1] Itt vannak ma a pöstyéni fürdők.

melletti Tapolcsányba (Topolchan) jutottunk. E város a legutóbbi háborúban templomával együtt elégett és még mindeddig föl nem épülhetett. Az innen egy mérföldnyire (mille) levő Béliczen (Bellitz) szintén meleg fürdők vannak. Másnap Kolosra (Clesch) értünk. A törökök a legutóbbi háborúban e helység lakosait rabszolgákul összefogdosták és igen távoli országokba elhurczolták. Ezután igen nagy erdőn és Velkapolán (Hochwise), haladtunk át, e helység lakosai csaknem mindnyájan németek; végre a Garam partján fekvő Zsarnóczára (Sernowitz) érkeztünk, hol sziklára épült várkastély létezik, de a város adót fizet a töröknek, miért is ezek gyakran jönnek ide megnézni, hogy mit csinálnak. Márczius 23-án átkeltünk a Garamon és számos hegyen áthaladva, Hodrusra (Hodritz) érkeztünk. E város közelében igen sebes patak folyik, melyet az ezüsttermelésnél szükséges eszközök hajtására, igen könnyen fölhasználhatnak. Ezután még a Hell nevü hegyen átmenve, Selmeczre érkeztünk, mely a magyarországi összes bányavárosok legnagyobbika, hol mindenkor igen sok ezüstöt találnak. A város igen szépen épült, három szép temploma van és a lakosok nagy része luteránus. Három vára közül a régi vár a városban van. Itt reggel hat órakor, délben és este hat órakor, igen kellemes zene hallható, melyet az általuk föltalált gépezet játszik. Második az új várkastély, melyet valamely úrhölgy építtetett, ugyanis a hegyen

létezett akasztófát eltávolíttatta és helyébe igen szép épületet készittetett. A harmadik pedig egy igen magas hegyen áll, hol éjjel-nappal őr vigyáz, kinek feladata a törökök közeledését felfödözni és ágyúlövéssel hírül adni. Az útczák a hegyen föl és le haladnak és az egész vidék igen egyenlőtlen.

A környéken számos bánya létezik és vannak egyének, kik egész vagyonukat koczkára teszik, mivel annyian jó sikerrel működtek; ugyanis ha szerencséjök van valamely arany- vagy ezüsteret fölfedezniök, mielőtt mindenöket elköltötték volna, jogosan óriási hasznot remélhetnek.

Legtöbbre becsülik, a Windschacht, Sz.-Háromság, Sz.-Benedek, Sz.-János, Sz.-Mátyás és a Háromkirály bányákat. Mind az által legfőbbek és legjobbak a Windschacht és a Sz.-Háromság. A Sz.-Háromság bánya 70 öl (brasses) mély, igen jól épült, mindenkor nyilt és igen sok költséget igényel, mivel a bányának legnagyobb része szerfölött rossz földben van. Az itten kiásott érczkő igen gazdag, nemes fémtartalmú, szine fekete és fehér földdel, vagy sárral van födve. A patakok, melyekben ezeket földolgozzák, fehérek lesznek, mint a tej; azt hiszem, ezt nevezik Laclunaenek, azaz hold- vagy ezüsttejnek. E bányában az erek némelyike északi irányban halad, a többi pedig, mely sokkal gazdagabb, észak-kelet felé fut. Ha két ér keresztezi egymást, azt jó jelnek tartják. Annyi bizonyos, hogy az

érczerek nem követnék mindig ugyanazon irányt, még ha egy bányában vannak is. Ha ez így volna, akkor könnyebben és gyorsabban fölfedeznék, azonban sohasem tudják, melyik oldalról kell ásni, vagy mely oldalon vannak az erek, mígnem végre sok fáradság és kitartás után, czélhoz jutnak. A Virgula divinát, azaz a turzóvesszőt, nem használják, mivel ezt semmirevaló haszontalanságnak tartják; hanem addig ásnak, a meddig a költséget viselők akarják. Azonban a meisseni Freiburgban, az ezüstbányánál láttam annak alkalmazását. Mutattak egy helyet, hol már hat év óta eredménytelenül ástak, jóllehet kezdetben a föld felszínétől két ölnyire, arany- és ezüstereket találtak. Másik helyen pedig tizenkét évig dolgoztak, végre azonban oly gazdag érre bukkantak, mely rövid idő alatt, az összes költséget megtérítette. Leereszkedtem e bányába, melyben az egész hegy alatt végig mentem.

A Windschacht nevű[1] bányába is leszállottam, a meddig a víz megengedte, ugyanis mintegy háromszáz lajtorjafokon háromszor kellett lemennem. Itt mintegy kilencz rőfnyi átmérőjű nagy kereket láttam, melyet a reázuhogó földalatti víz hajtott. E kerék ama gépeket hajtja, melyek a bánya fenekéről fölemelik a vizet, egész addig a helyig, hol e nagy kerék forog. A fölhúzott víz nem esik többé vissza a bányába, hanem

[1] Magyarul: Szélakna.

csatorna segélyével a közeli hegy tövéhez vezettetik. E kerěken kívül, van még egy a föld színe fölött is, ez is a bányában levő víz fölemelésére szolgál. E bányában naponta kétezer ember dolgozik.

A bánya némely helyein rendkívül hideg, másutt pedig oly hőség van, hogy kénytelen voltam kabátomat kigombolni, jóllehet igen könnyen voltam öltözködve. A hol dolgoznak, ott mindenütt meleg van, ezért tehát csak nyolcz órát dolgoznak és ugyanannyit pihennek.

E bányában mutattak egy helyet, hol öt ember és egy előkelő személy a rossz gőzök folytán meghalt. Jelenleg a bejáratoknál és az útaknál mindenütt csöveket helyeztek el. Miáltal a levegő kényelmesen ki és bejöhet, ez pedig az ott lennt dolgozó bányászokat fölfrissíti.

A fekete ereket legtöbbre becsülik, mivel ezek keverve vannak markazittal, azaz valamely sárgásszínű anyaggal, azonban ha ez nem is fordul elő nagy bőségben, azért meg vannak elégedve, mivel az olvasztás annál könnyebben megy. Ha az erek nagyon vastagok, azt hiszik, hogy valami hasznavehetetlen dolog vegyült belé, melyet az olvasztópestben kitisztítanak. Ezért ezt tolvajnak nevezik, mivel az ércz gazdagságát csökkenti és elrontja.

Találnak itt egy vörösszínű és a fémekre ragadó ásványt is, melyet czinóbernek neveznek. Ezt olajjal vegyítik és vörös festéket (vermeillon)

készítenek belőle, mely legalább is olyan, ha ugyan nem jobb, mint a sublimált czinóber.

Továbbá kristályt, ametisztet és különféle drágakövet találnak a sziklahasadékokban és a fémek mellett. Oly tiszta gálicz találtatik, mint a kristály számos bányában, kiváltképen az úgynevezett Paradicsomhegyben, mely ekkor Schwiboda Jakab gyógyszerészé volt, ennél az úrnál voltam szálláson, hol igen sok érdekes ásványt láttam.

Némely ezüstér gazdagabb mint a másik, mivel az egyik földdel, a másik pedig kövekkel, markazittal, czinóberrel, vitrióllal és egyéb hasonló anyaggal van keverve. Nem minden bánya egyenlően gazdag, mivel némelyikben aránylag több az ezüst, mint a másikban. Néha száz fontnyi fölszínre hozott anyagból, csak egy obon ezüstöt kapnak, néha ugyancsak száz fontból két, három, négy, öt, sőt húsz obon ezüstöt is nyernek. Ennél gazdagabb már legnagyobb ritkaság, azonban már felényi jó ezüstöt is találtak; magam is láttam oly gazdagot, hogy késsel is lehetett vágni.

Mihelyt valamit találnak, egy darabot azonnal a kémlésznek nevezett hivatalnokhoz visznek, ki a fémtartalmat következő módon vizsgálja és ítéli meg. A különféle fémekből egyenlő mennyiséget vesz, miután pedig megszárította és megmérte, kellő mennyiségű ólmot vegyít közéjök, azután megtisztítja. Ekkor észreveszi, mennyit kell mind-

egyik fémhez vegyíteni és meghagyja, a kik ezzel foglalkoznak, hogy az olvasztópestben olvasszák föl. Parancsa szerint hozzátesznek vagy elvesznek a közévegyített fémekből, melyek az olvasztáshoz szükségesek, így pl. 10,000 font ezüsttartalmú anyaghoz, mely rendesen két és fél obon tiszta ezüstöt tartalmaz, száz fontonként, 4000 font ezüst- és 20,000 font vaskövet vegyítenek. Ez utóbbi azonban nem valódi vas, hanem a hegyekben talált kő és azt hiszik, hogy a legjobb erek ilyen színüek. Ehhez járul még bizonyos mennyiségű tűzkő, (ez piritfaj) az előforduló markazit mennyisége szerint, a vassalakból annyit adnak hozzá, a mennyit jónak látnak. Ez utóbbi a serpenyők tetejéről leszedett hab és az összes fölsoroltakból keletkezik.

A pestekben fölolvadt anyag, a fenéken levő lyukon, az alája helyezett serpenyőbe folyik. Itt azonnal habréteg keletkezik, melynek eltávolítása után a tiszta fém marad ott. Ezután ólmot tesznek hozzá, mely az ezüstöt a serpenyő fenekére viszi magával, kis idő mulva e fémet ismét megolvasztják és az ólmot vagy az ezüst közé vegyült bármi más anyagot, két hatalmas fujtató segélyével, lesöprik és a megolvadt ezüst lithargyummá lesz. Az először fölszínre kerülő fehér; az utóbbi pedig a tűz további behatása folytán, vörös.

A selmeczi ezüsterekben, csaknem mindenütt némi aranyat is találnak. Ennek tisztítása követ-

kezőleg megy végbe. Az érczet megolvasztják és porrá zúzzák, azután valami választóvíz félében föloldják. E választóvizet pedig Selmeczen előállított bizonyos gálicznemből készítik. Ennek hatása folytán, az arany a fenékre száll le. A választóvizet az ezüsttől elpárologtatják és többször is használják. Nagyon unalmas volna, ha a bányákról mindent leírnék, jóllehet ezek ép úgy megérdemlik mint a meisseniek, melyeket Agricola oly bőven és tüzetesen leírt: *De re metallica* és *De fossilibus* czímű könyveiben, Lenys is igen becses munkát írt a bányákról; Erker Lázár pedig a leggazdagabb bányákról, igen kitünő leírást nyújtott. Valóban kevés hely hasonlítható össze az itteniekkel, hol a természet és a művészet összes gazdagságát és erejét kifejteni igyekszik.

Ez országban csaknem olyképen dolgoznak, mint hajdan Rudolf császár idejében. Ez uralkodó igen vállalkozó volt és másokat is buzdított a bányászatra. Jelenleg számos, jobb eszközzel és szerszámmal rendelkeznek, mint ama időben.

Ámbár minden héten sok ezüstöt tisztítanak Selmeczen, melyeket szekérszámra szállítják, még sem láthattam a legcsekélyebb darab tiszta ezüstöt sem; mivel ezen országban, a pénznek fele vörösréz. Midőn az itteni ásványvizeknek a fémekre gyakorolt hatását akartam szemlélni, kénytelen voltam néhány keresztet és emlékérmet kölcsön kérni.

Selmecz közelében, azon a helyen, hol hajdan a régi város volt, igen magas és csaknem függőleges szikla áll. Ennek egy része tetőtől talpig igen szép és feltünő szinü. Ugyanis zöldbe játszó kék, néhány sárga folttal. Ezt rendkívül szépnek találtam, mivel ehhez hasonlót még sohasem láttam, azt hihetné az ember, hogy az egész szikla azúrkőből van. Hallottam egy spanyoltól, ki sokáig tartózkodott Kelet-Indiában, hogy a perui ezüstbányák közelében, szintén látott ilyen sziklát.

A Selmecztől egy magyar mérföldnyire levő Szklénóban (Glashitten) hajdan gazdag aranybánya volt. Szerencsétlenség volt ennek elvesztése, mivel senki sem tudja a bánya bejáratát megmutatni, mióta Bethlen Gábor (Bethlemgabor) hadjárata idejében, a lakosok elmenekülni kényszeríttettek. A bányának hajdani tulajdonosa azonban hagyott hátra néhány jegyet, melyek segélyével ismét megtalálható volna; azaz eszközeinek ábrázolataival, melyeket a fák héjába vésetett. Az eszközöket már megtalálták és jól tudják, hogy ha egy követ találnak, melyre emberi arcz lesz vésve, a bánya ott lesz és csak néhány követ kell felemelniök.

Szklénót nagyon látogatják meleg fürdői miatt, öt fürdője van, szép lejáratokkal és igen jó tetőkkel. A források igen tiszták, fenekök vörös és zöld. Az ezüst a vizben aranyszinüvé lesz. Legtöbbre becsülik az izzasztó fürdőt. Ennek forrásai

a hegyben vannak, a víz rendkívül forró és a külön e czélra épített fürdőbe folyik. A fürdő egyik végén igen jó izzasztó szobát készítettek. Igen kényelmes ülőhelyek léteznek és fölebb vagy lejebb lehet menni, a szerint a mint nagyobb vagy csekélyebb hőséget akarunk érezni, tehát ez a világ legnagyobb kényelme, mivel mindenki csak annyit izzad, a mennyit akar. Ez üreget, valamint az egész fürdőt, mindenféle színű virágok lepik el, melyek a fürdő folytonos hősége folytán nőnek, díszlenek és igen kellemes látványt nyújtanak.

Mialatt e fürdőben fürödtem, valaki mulattatni akarván a nagyszámú társaságot, észrevétlenül a fürdőház tetejére ment, hirtelen a vízbe ugrott, alámerült és jó ideig a víz alatt maradt. Nemsokára pedig a csatornán keresztül kigyó jött a fürdőbe és az ott levő asszonyokat megrémítette. Az említett férfiú erre ki akarván fejezni a társaság iránti jó indulatát, azonnal nekiment a kigyónak, hogy a hölgyeket a remegéstől megszabadítsa. Ez igen szépen sikerült, a kigyót két keze közé fogva kiemelte a vízből, fejét a szájába tette és leharapta. Ezután az izzasztóba hivattam, hol beszédbe elegyedvén vele, megtudtam, hogy ezelőtt a bányákban dolgozott; többek közt megkérdeztem tőle, vajon látott-e már természetes gáliczot, vajon a nagy darabok oly tiszták-e mint a kristály és e bányákban található-e egyáltalában. Válasza ez

volt, már sokszor és sok helyen látott, különösen az egyik bányában, melyet akkor épen abban hagytak, mivel a föld bedőlt, ez pedig Selmecz közelében volt. Két vagy három nap mulva igéretéhez híven eljött hozzám Selmeczre, lámpákat és a leszálláshoz szükséges ruhákat hozott magával. Ezután a földalatti helyekbe mentünk vele, hol oly nagy mennyiségű gáliczot találtunk, hogy teljesen meg voltam vele elégedve. A gálicz a köveken, földön és az átjárók szélén éppen olyan zajt okozott, mint midőn a serpenyőben mesterségesen készítik. Nem a boltozatról lóg le, mint másutt láttam, hol igen könnyen jégcsapoknak tarthatnók.

Szkléno gr. Lippayé (Lippey) kinek, családjából származott a tudós Polycarpus Procopius Bocanus, kit a pozsonyi érsek hajdan az ország ritkaságainak leírásával bizott meg, halála azonban érdekes megfigyeléseinek közzétételét megakadályozta.

A Szklénótól 4 angol mérföldnyire és Selmecztől 5—6 mérföldnyire levő Vihnyén (Eisenbach) szintén vannak meleg fürdők. A feneke vörös és kővé változik, melyből én is hoztam néhány 4—5 hüvelyk átmérőjű darabot. E kővé változott vízből is hoztam egy nagy darabot, mely a csövön lefolyó vízből képződött, a cső, ámbár fából van, meg sem változott kővé, mivel a víz alatt van. A fürdő építésére fölhasznált fák is kővé változtak. Mindez nagyon tetszett nekem

és gyönyörködve szemléltem a művészet és természet összemüködését, így pl. a kővé változott nagy fenyőoszlopot. Nem csodálatra méltó körülmény, hogy a víz alatt levő fa nem változik meg, holott a víz fölött levő egészen más anyaggá lesz? A víz rendkívül forró. A Zöldoszlop-fürdőben Budán, a kigőzölgés a fürdő kupoláján és az oszlopok közt elhelyezett vasrudakon lerakódik és kővé változva, jégcsapokhoz hasonló darabok lógnak le. Angolországban számos ilyen barlang létezik, ilyenek az okeyi Somerset tartományban és a poolesi Darby tartományban. A meleg forrásokban igen sok kén is található, csakhogy nem a víznek elpárologtatása által. Ennélfogva azt hiszem, hogy nem a vízben, hanem a szélén kell keresni. Vihnyén két igen jó fürdő van, hová sok ember eljár; a harmadik fürdő szintén közlekedik a két első vizével. A harmadik fürdőt a benne található számtalan kigyóról kigyófürdőnek nevezik.

Márczius 30-án elindultunk Selmeczről és Szklénóra mentünk, azután a Garam folyón átkelve, a hegyek közt folytattuk útunkat és az egyik hegytől a másikig terjedő földhányást láttunk, melyet a törököknek Körmöcz ellen irányuló portyázásaik megakadályozására készítettek. Ezután az összes bányák mellett elfutó aranyfolyó mellett haladtunk el, mígnem végre a városba érkeztünk.

Körmöcz kis város, azonban igen nagy külvárosai vannak. Némelyek állítása szerint, a közelében levő Szt. János-templom Magyarország legemelkedettebb pontján áll. Körmöcz a legrégibb magyar bányaváros és leggazdagabb mind a hét közt, melyek következők: Selmecz, Körmöcz, Beszterczebánya, Újbánya (Koningsberg), Bakabánya (Bochantz), Libetbánya és Bélabánya (Tiln).

A körmöczi aranybányákat már 950 év óta ássák. A bánya hossza kilencz-tíz angol mérföld, mélysége 170 öl, lépcsők nincsenek, hanem egy vastag kötélre kötött, bőrből készült ülőhelyen kell leereszkedni. A bőr rendszerint igen széles, úgy, hogy igen kényelmesen lehet rajta ülni. Ily módon eresztik le mindazokat, kik az aknákon, vagyis az e czélra készített függőleges kutakon le akarnak menni a bányába. Az első a Rudolf-akna, a második az Anna-, a harmadik a Ferdinánd-, a negyedik a Mátyás-, az ötödik a Windschacht- és a hatodik a Lipót-akna. Én a Rudolf-aknán ereszkedtem le, ennek mélysége mintegy száznyolcz öl. Rövid ideig szétnéztem a bányában, azután pedig a százötven öl mély Lipót-aknán húztak föl. Midőn ez akna fenekén álltam, nem vesztettem el bátorságomat, hogy a föld gyomrába oly mélyen lehatoltam, hiszen még mindig három mérföldnyire voltam a föld központjától, ehhez képest a legmélyebb akna is egyszerű kút. Tetőtől talpig fenyőgerendákkal és deszkákkal van bevonva, mivel a nem sziklatalajba vájt bányákat csak így lehet nyitva tartani.

E bányában némely erek északi, mások pedig keleti irányban futnak. A bányászok a föld alatt kompasz szerint tájékozzák magokat, e kompaszon azonban nem harminczkét pont van, hanem csak huszonnégy, azaz ők az órák száma szerint osztják azt be. A bányából kikerülő aranyércz néha fekete, néha pedig vörös vagy sárga. A fekete foltost és a fehéret legjobbnak tartják, nemkülönben a fekete erek közelében találtakat. Az aranyat azonban előbb tisztítani kell. Ez érczből csak nagy mennyiséggel lehet próbát csinálni; tehát meglehetős tömeget megmérnek és a város közelében elhaladó kis folyóban megmosnak. E folyó számtalan apró patakra oszlik, melyek a bányák fölött folynak el és az érczeken levő földet lemossa, így tehát a tiszta folyó, miután annyi fémen és piszkon áthalad, annyira zavarossá lesz, hogy vize a város alatt feketének, sárgásnak és a hegyek földjéhez hasonlónak látszik. A bányászok egész évben csak hat napon át nem dolgoznak, ú. m. karácsony, pünkösd és husvét mindkét napján, a folyó tehát csupán ilyenkor marad tisztán.

E bányában már többször találtak nagy darab tiszta aranyat, néhányat láttam közülök a császári kincstárban. A szász választó kincstárában ökölnyi nagyságú darabot is láttam. Bizonyos fehér kövön is találnak tiszta aranydarabokat, azonban ez szerfölött ritka.

Körmöcz környékén, különösen pedig a keleti

oldalon, mindenütt sárga földet láttam. Ámbár ezt nem becsülik annyira, mint a bányákban találhatót, mind az által sok helyen ássák, megtisztítják és meglehetős hasznot szereznek belőle.

Dollinger Mátyás, körmöczi bányaigazgató, nem régen új érczzúzó-malmot talált föl, mely a bányából napfényre hozott anyagot sokkal finomabban dolgozza föl. E találmánynyal sokkal több aranyat termelhetni, mint ezelőtt. Házában különféle ásványfajokat láttam és kitünő fogadtatásban részesültem, midőn pedig a bányában lenn voltam, néhány üveg pompás bort küldött le, hogy a czászár egészségére igyunk.

E bányákban a sziklákba számos átjárót vágtak, de mivel hosszú ideig nem használták, az átjárók bedugultak. Ezen nincs mit csodálkozni, mivel ilyen nedves helyeken ez gyakran előfordul; az átjárókat nem fölülről lefelé, hanem egyik oldaltól a másikig csinálják.

A föld alatt az érczeket egyik helyről a másikra viszik és valamely akna fenekénél helyezik el, honnan azután a csillével tovább szállítják. A csillének, vagyis tolókocsinak négy kereke van, hátulja magasabb, mint az eleje, fenekére nyelv van alkalmazva, e vasnyelv az összes átjárók fenekére lerakott keskeny facsatornába szépen bele illik és megakadályozza, hogy a csille útat téveszszen vagy csak legkevésbbé is eltávolodjék attól. Ily czélszerű berendezés mellett, akármely gyermek tovagördíthet három-négyszáz font ér-

czet vagy földet tartalmozó tolókocsit és a kijelölt helyre szállíthatja azt. Meg kell vallanom, hogy midőn először szálltam le a bánya fenekére, alig birtam megszokni a folytonos zajt és a zajnak változását, midőn a bányászokhoz közeledtem vagy tőlök eltávolodtam. Még soha sem láttam ily embereket, kik a sziklák közül oly gyorsan előtüntek, csilléiket kiürítették, azután ismét oly gyorsan visszatértek a sötét üregekbe, pedig mindez csak néhány pillanatot vett igénybe.

A most leírthoz nagyon hasonló gép az érczeket a bánya fenekéről azon helyre huzza föl, hol az érczeket zúzzák és mossák. A vasnyelv helyett azonban nyolcz kereke van. Az út teljesen fenyőfával van burkolva, tehát a gördítő munkásoknak kevés fáradságot okoz. A kerekek oly jól illeszkednek, hogy a ládák sem jobbra, sem balra le nem bukhatnak, söt útat sem téveszthetnek, ennélfogva rendszerint gyermekeket vagy kutyákat alkalmaznak tovagördítésére. Hetenként három-négyszáz ilyen láda érczet (mindegyik láda három-négyszáz fontot tartalmaz) hoznak a zúzóhelyre.

Mint beszélik, e bányában négy földalatti helyen huszonnyolcz ember halt meg egyszerre a rossz gőzöktől; [1] a Lipót-aknában dolgozó bányászoknak is sok alkalmatlanságot okoztak e gőzök, ők azonban következőleg segítettek magokon,

[1] Itt bányalégrobbanásról van szó.

ugyanis az aknában végig csövet alkalmaztak és egy keresztbe fektetett deszkát gyorsan föl s alá húztak és bocsátottak le, miáltal a levegőt mintegy kiszivattyúzták. Mint mondják, ezt gyakran kellett ismételniök, hogy a sok bajt okozható rossz gőzöket eltávolíthassák. Jelenleg azonban már igen sok átjáró és folyosó van ez aknában, tehát a levegő kitünő, én a legcsekélyebb lélegzési nehézséget sem éreztem.

Az Alterman-tárna (hossza 500 öl) 1642-ben teljesen leégett, valamely kis fiú vigyázatlansága következtében; a fiú ugyanis lámpását tisztította és a belet a fára dobta. Ötven ember megfuladt, mindenkinek tetemét megtalálták, csupán egyet annyira szétszaggatott a bánya vize, hogy ruháinak foszlányain kívül, nyomtalanul eltünt.

E bányában fehér-, vörös-, kék- és zöldgálicz találtatik. Ezenkívül találnak itt az aranyra tapadva bizonyos anyagot, melynek számos hegyes csúcsa van, színe pedig ragyogó bibor, ez pedig a kénhez hasonló és aranydárdanynak nevezett anyagból képződik. Ezenkívül találnak itt még sárga színű kristályt is.

Az aranybánya közelében van a gáliczbánya. Ennek mélysége nyolczvan öl. A föld, vagyis jobban mondva a kiásott anyag vörőses, néha pedig csaknem zöld. E földet vízbe teszik, három nap múlva fölkavarják, ezután hét napig ólomtálban főzik, mígnem az megsűrűsödik és fehér szint kap. Végre a kemenczében kiszárítják és valami

mészfélét csinálnak belőle, melyet a Selmeczen szükséges választóviz készítésénél használnak.

A bányákból napfényre hozott érczet következőleg zúzzák szét: a földbe két rőfnyi mélységre fatörzseket raknak le, erre az alapra helyezik az aranyérczet, melyet vasrudakkal ellátott huszonnégy hatalmas gerenda porrá zúz, ezalatt az egészet viz borítja. A gerendákat négy kerék mozgatja, tehát hat gerendára egy kerék jut. A kijövő viz hét-nyolcz kútba folyik, ezekből a körülbelől egy holdnyi nagyságú gödörbe folyik, honnan később levezetik.

A még meg nem tisztított aranyat marának vagy mosacsnak nevezik és azt hiszik, hogy az a leggazdagabb tartalmú, melyet legelőször zúznak szét. A munka éjjel-nappal szakadatlanul folyik, a gyertyák fenyőből vagy más könnyen égő fából vannak.

A mosacsot vagy marát annyira kimossák, hogy száz fontból fél- vagy egy obon arany és ezüst maradt hátra, ezt azután kevés mészszel és salakkal vegyítik össze. Mindig több az arany, mint az ezüst, azaz arany két rész, ezüst egy rész; ugyanis a Körmöczön ásott arany mindig ezüsttel vegyülve találtatik. A selmeczi ezüst mindig egy nyolczad rész aranynyal vegyülve fordul elő.

Az egyszer fölolvasztott érczet olvanynak vagy kénetnek nevezik. Ezt azután köszénnel égetik. Az ércz ekkor pörknek neveztetik.

Midőn a tisztítással már ennyire előrehaladtak, homokot tesznek hozzá és még egyszer megolvasztják, azután a serpenyőbe teszik és úgy folytatják az eljárást, mint ezt az ezüstolvasztásnál láttuk.

Az aranyat még másféle eljárások szerint is tisztitják, csupán egyet akarok emliteni, mivel ennél nem használnak ólmot.

Az érczet több ízben kimossák, vásznakban porrá zúzzák, vizet eresztenek rá és folytonosan rázzák, a föld, valamint a könnyebb anyagok ezáltal eltávolíttatnak, a súlyosabb részek és a fémek visszamaradnak. Csaknem ez eljárást követik, midőn birkabőröket használnak. Ugyanis a bőröket a bányákból jövő vízbe vagy az aranytartalmú hegyekből fakadó apró patakokba mártják; a víz és egyéb könnyű anyag mellette vagy közte elhalad, a szilárdabb részek azonban a gyapjúban fönnakadnak; bátran elmondhatjuk, hogy ily módon sokan szereztek már aranygyapjút (Toison d'Or). Azonban a vászonnal való tisztítási mód leírását akarom folytatni, a vásznat, melyre az arany rátapadt, számos kádban kimossák, midőn a víz leülepszik, az üledéket kiveszik, megmossák, a kádakat és vásznakat gyakran változtatják, végre a maradékot higanynyal összevegyítik. Ezután egy vagy két óráig a vegyüléket jól meggyúrják és egy agyagedényben ismét kimossák; miután pedig a kénesőhöz nem tapadó részeket eltávolitották, az összevegyült aranyat

és kénesőt kiveszik. Ezután először durva vásznon, azután pedig finomabbon keresztül sajtolják a higanyt. A fönmaradó részt lyukacsos tányérba teszik, mely mély serpenyőre van helyezve, ennek fenekén higany van. Ezután a serpenyőt jól befödik és tüzet raknak alája, így az aranynyal összevegyült higanyt eltávolítják, a hátramaradt aranyat meg tűzbe teszik, hogy még jobban megtisztuljon.

Miután Körmöczön mindent jól megtekintettem, Beszterczebányára mentem. A Körmöcztől keletre emelkedő hegyeken áthaladva, más nevezetességet nem vettem észre, mint az út szélén álló hatalmas követ. E hegységek annyi fát szolgáltatnak, a mennyi az aranybányák kiaknázására szükséges. Ezután egy falu mellett haladtunk el, hol higanybányák vannak. Lassan-lassan a Garam folyóhoz értünk; ennek partján fekszik a város. A folyón híd látható, alatta pedig oly készülék, mely a város környékén vágott és leúsztatott fát megállítja, ez tehát a legolcsóbb szállítási eszköz, a fát az itteni rézbányáknál használják föl.

Beszterczebánya csinos város, melynek végén igen szép torony áll. A várkastély említésre méltó, mivel a benne levő templom egészen rézzel van födve; a templom belsejében számos fából készült alak és különféle ereklye létezik. Mivel jelenleg luteránusoké a templom, ezek nem sokra becsülik az említett tárgyakat, azonban mégis gondosan megőrzik. Ez nem valami rendkívüli dolog, számos németországi templomban láttam, hogy a luteránusok nem törték össze az ereklyéket, hanem mint ritkaságokat és nevezetességeket őrzik.

A városban és annak környékén vannak a legszebb és legnagyobb magyarországi rézbányák, de mivel a réz nagyon hozzátapad a bányában levő földhöz, igen nehezen választható el attól. Miután kiásták és napfényre hozták, tizennégyszer pörkölik és olvasztják míg használhatóvá lesz. Először kovanddal vagy kéneggel keverve olvasztják meg, azután a pörkölőhelyre viszik, itt nagy farakásokra helyezik és ez utóbbiakat meggyújtják. Ezt hét-nyolczszor ismételik és az így nyert anyagot pörknek nevezik, ezután még egyszer meg kell olvasztani a kemenczében. Ugyanitt kovandot is olvasztanak, melyet aztán az ezüstolvasztásnál használnak.

A várostól nem messze ezüsttel vegyült rezet találnak, a két fémet következőleg választják szét. Miután a rezet megolvasztották, ólmot kevernek közé és az egész olvasztékot vaskanalakba vagy tálakba teszik, ezután kihűtik és még egyszer tűz fölé teszik és vasrudakra helyezik, az ezüst és ólom azután a rudak között lecsurog. A vörösrezet óriási kalapácsokkal darabokra vagdalják, e kalapácsok oly súlyosak, hogy mindegyiknek mozgatására egy-egy malom szükségeltetik. A kalapácsok laposak vagy gömbölyük, a szerint, a mit a rézből készíteni akarnak.

A beszterczebányai bányaigazgató igen udvarias és előzékeny volt, ugyanis azonkívül, hogy minden nevezetességet megmutattatott, még madarakat és bort is küldött ajándékba, továbbá az úrvölgyi bányavezetőhöz levelet is írt, melyben megkérte, hogy az ottani látnivalókat mutassa meg nekem.

Úrvölgy (Herrngrundt) két hegy közt, emelkedett helyen épült kis bányaváros. A város annyira magasan fekszik, hogy a környékén még mindenütt hó volt, jóllehet sem a völgyekben, sem az úton nem volt többé látható. Midőn a bányába beléptem, a levegőt igen csipősnek találtam, mivel bányászruhába voltunk öltözve. Az öltözet következő: vászonkabát, vászonnadrág, karimátlan kalaphoz hasonló kerek sapka, hátul bőrkötény, a térdeken két bőrdarab. Lenn a bányában már elég meleg volt.

A bányában néhány óráig maradtam, hogy minden szépet és hasznost jól megszemlélhessek. Lépcsőkön kell leszállni, a bányavizek itt semmiféle alkalmatlanságot sem okoznak, mivel a bánya oly magas hegységben van, hogy a víz igen könnyen lefolyik, azonban annál több bajt okoznak a szerfölött gyakori veszélyes gőzök és a szájba nyomuló por.

A bányának legnagyobb részét sziklák veszik körül, ennélfogva nincs szükség gyámoszlopokra. Ilyenekre csak a sziklák és a föld közt elhúzódó néhány átjáróra van szükség, ennélfogva az egyik

oldalon fenyőgerendákat helyeznek el, a másik oldalon pedig a szikla magában véve is elegendő. Az átjárók nem oly szabályosak, mint a körmöczi bányákban és a bányában igen sok nagy gödör létezik. Az egyik haránt haladó átjárón, a bánya legnevezetesebb helyére akartunk lemenni, azonban a leomlott földtömeg miatt nem haladhattunk tovább, vezetőink egyike ennek daczára keresztül akart haladni, a folytonosan ráomló föld daczára útat vájt magának. Végre nagy fáradsággal mégis átjutott társaihoz, kik csilléiket oly gyorsan megrakták és tovagördítették, hogy egy pillanat alatt szabaddá lett az átjáró és a vezető értünk jött azon helyre, hol az imént elhagyott bennünket.

E bányának erei igen szépek, sokat közülök csomós ereknek (venæ cumulatæ) neveznek; az itt ásott ércz igen gazdag fémtartalmú, ugyanis száz fontra 40, 50, sőt néha 60 font réz jut. E fém legnagyobb része nagyon szilárdan tapad a sziklához és nehezen választható el attól; néhol a szikla és az ércz, csak egyetlenegy nagy követ képeznek, csupán az a különbség, hogy az egyik részéből kapnak vörösrezet, a másikból pedig nem. Egyébiránt színükről könnyen megkülönböztethetők; ugyanis a réz csaknem mindig sárga vagy fekete; a sárga igen jó, azonban a feketében némi ezüst is találtatik.

E bányában sokféle fehér-, kék-, zöld- és átlátszó vörösgáliczot találnak. Ezenkívül hegyi-

zöldnek nevezett bizonyos földfajt is ásnak, ezt a festők szokták használni. Végül bizonyos kék és zöld színű, igen szép kövek fordulnak elő, melyekben türkizt szoktak találni, miért ezt türkizanyának nevezik.

A bányában két gáliczvíz forrás létezik, melyekben a vas rézzé válik, ezek a régi és új czement források. A vasat rendesen 14 napig hagyják a vízben. E források igen nagy hasznot hajtanak, mivel az ócska vagy hasznavehetetlen vasat igen jó rézzé változtatják. Sőt az így nyert rezet többre becsülik a természetes réznél, mivel puhább és könnyebben olvad. Magam is olvasztottam ilyen rezet, mondhatom, semmi fáradságba sem kerül, holott a bányákból ásott réznek számos tüzön és kemenczén kell átmennie, míg valamire használhatóvá lesz. A régi czementforrásból sok rezet hoztam magammal; találtam itt egy szívalakú darabot is, melyet mintegy 11—12 nappal ezelőtt helyeztek a vízbe és ez a rézdarab most is megtartotta régi alakját.

A vasnak rézzé változása alkalmával némely részek leválnak és a vízben leüllepszenek; meg kell azonban jegyeznem, hogy e részek szintén elvesztik előbbi minőségüket, azaz rézzé lesznek. A forrásból kiszedtem egy kevés port és megolvasztottam, az eredmény kitünő réz volt, elmondhatjuk tehát, hogy ha a vas nem változik rézzé, nem tudhatni mi történik vele. Ezután mesterséges úton próbáltam utánozni azt, a mit a ter-

mészet e bányában véghez visz; azt hiszem jó sikerrel.[1]

A bánya legkiválóbb nevezetességeinek megtekintése után visszatértem az úrvölgyi bányafelügyelő lakására, hol ismét felöltöttem rendes ruházatomat. A házigazda igen nyájasan fogadott és jól megvendégelt, azután az általunk bejárt és megtekintett bányának térképét tette elém. Megmutatta az összes helyeket, a hol csak megfordultunk, a tárnákat, aknákat, átjárókat stb. E földalatti város igen tetszett nekem. Nem nevezhetem kicsinynek, mivel több építmény van benne mint sok másban. Kiterjedése és lakósainak száma egyaránt nagy. A bányászok igen szép rendet tartanak, nyugalmukat mi sem zavarja, ép úgy szeretnek dolgozni, mint üdülést szerezni; nyolcz órai munka után ugyanannyi ideig valamely sziklaüregben pihennek.

A térképen kívül, e bányában ásott számos érdekes ásványt mutatott, továbbá elmondta, hogy a fölmelegített rezet vízbe kell tenni, mi által a víz a közeli természetes fürdőkhöz hasonlóvá lesz. Midőn a czementvízről és annak a vasra gyakorolt hatásáról beszéltem, igen szép réz darabokat és egy lánczot adott nekem, hozzátevén, hogy ez mind vas volt. E rézből igen szép csészé-

[1] Az újbányaihoz teljesen hasonló czementforrás Szomolnokon is van. Ezeket már Franck Sebestyén (1534.) is említi.

ket készítenek, mi is ittunk egy ilyen szépen aranyozott csészéből, melynek középen levő ezüst darabjára, következő felirat volt vésve:

Eisen war ich, Kupfer bin ich,
Silber trag ich, Gold bedeckt mich.

Úrvölgyről, a Beszterczebányától három és Körmöcztől két magyar mérföldnyire levő Stubnyára mentünk. Egy kis folyó [1] mellett, híres és nagyon látogatott meleg fürdők vannak, a víz tiszta, kénszagú, feneke zöld. A fát zöldre és feketére festi, azonban a fémeket nem változtatja meg oly gyorsan, mint a többi ásványvizek, ugyanis néhány ezüstdarabot tettem bele és egész éjjel benne hagytam, másnap azonban csak nagyon csekély szinváltozást vettem észre. A források föld alatt fakadnak és a fürdőbe a feneken levő nyílásokon nyomulnak be.

E fürdők ép oly melegek, mint az angol királyéi. Hét fürdő van: az első a főnemeseké, a második a köznemeseké, harmadik a parasztoké, negyedik a parasztasszonyoké, ötödik a koldusoké, hatodik a ragadós betegeké, hetedik a czigányoké. A fürdők hegyekkel körülzárt síkságon vannak, a közeli hegyekben sok érczet találnak. Az egyik fürdőben én is megfürdöttem, azonban oly kitünő társaságba jutottam, hogy sokáig nem

[1] Túrócz folyó.

válhattam meg tőlök, ennélfogva a nagy hőségtől főfájást kaptam.

Stubnyafürdőből tovább útazva, átkeltünk a Nyitrafolyón, a szép Privigyét (Privitz) balfelől hagyva, Bajmóczra érkeztünk. Bajmóczon öt természetes fürdő létezik, ezek sem nem melegek, sem nem hidegek, tehát csupa élvezet bennök fürdeni. Gr. Pálffy magyar nádor, egészen befödette a fürdőket. Az első vagyis a nemesek fürdője egészen kőből készült és minden oldalon kőlépcsőkön lehet lemenni. A többi négy fából van ugyan, de azért ezek is eléggé csinosak; leginkább tetszett nekem, hogy a legények és lányok azonnal ügyesen a víz alá buktak, mihelyt valami csekélységet dobtunk nekik.[1]

Bajmóczról (Boinitz) Veszteniczre (Vestonitz), innen pedig Trencsénbe mentünk. Vesztenicztől Trencsénig csak négy magyar mérföldet számítanak, azonban azt hiszem, több is lesz, mivel mi napfölkeltekor indultunk el és csak este tíz órakor érkeztünk meg.

Trencsén igen szép város, a mellette elfutó Vág folyón csinos fahíd visz át. A főtér igen szép, a jezsuiták temploma szintén jeles épület, a vár pedig magas. A vár már messziről látható és gr. Illésházy (Jellhasey) tulajdonát képezi. A várostól egy mérföldnyire, két melegfürdő van,[2]

[1] A bajmóczi fürdő jelenleg igen alárendelt jelentőségü.

[2] Ezek a tepliczi és teplai híres fürdők.

egyébiránt az egész vidéken igen sok ásványvizforrás található. Trencsénben találkoztam gróf Rothallal, kit a császár Eperjesre küldött, hogy ott az erdélyi fejedelem követeivel alkudozásokat folytasson; a gróf kíséretéhez tartozó nemesek közül néhányat fölkértem, hogy az ottani sóbányákról tudakozódjanak, ezt készségesen meg is igérték és midőn visszatértek, az általam adott utasítások értelmében, igen jó adatokat közöltek velem.

Eperjes városától két mérföldnyire, igen nagy sóbánya létezik.[1] Ennek mélysége 180 öl. A bányászok először kötélen, azután pedig létrákon ereszkednek le. A bányát csaknem mindenfelől föld veszi körül.

A sóerek szerfölött vastagok, gyakran 100.000 fontnyi is fordul elő. A sót rendesen négyszögű darabokra vagdalják, egy-egy darab két láb hosszú és egy láb széles, használat előtt azonban két malomkő közt meg kell őrölni. A bánya hideg és nedves, ennélfogva a só őrlése sok fáradságba kerül; az ottani víz annyira sós, hogy ha azt kifőzik, feketés só marad hátra; ezt a háziállatoknak adják enni.

A kősó sem egészen fehér, hanem kissé szürkés, de porrá zúzva ép oly fehér, mintha egészben is az lett volna.

Az ott ásott só nem mind ugyanazon színű.

[1] Ez Sóvár volt.

A földdel kevertnek ép úgy van más színe, mint a kristályhoz hasonló legtisztább sónak. Egy darab kristálysó közepén, igen szép kék színt láttam, Rothal úr pedig átlátszó sárga darabot hozott Bécsbe. Vannak oly tiszta és oly kemény darabok, hogy különböző alakokat faragnak belőlük, akár csak a valódi kristályból. Mind e válfajokból vittem haza egy-egy darabot.

Azt hiszem, nem foglalkoztam nagyon hosszadalmasan a bányák leírásával, lesznek talán olyanok, kik mindezt haszontalanságnak tartják, azonban épen ezek megnyugtatására, csupán a legérdekesebbet és legnevezetesebbet vettem föl könyvembe. Hiszen e helyek teljesen ismeretlenek; a bányákról csak azt közlöm, a mi leginkább lekötötte figyelmemet, különben is tudtommal még angol ember nem is írt erről.

Útamat ezután a Vág folyó mentén folytattam és Vágújhelyre (Nove-mnesto) érkeztem, innen pedig Nagyszombatra mentem. A város igen szép, síkságon épült, tehát messze látható; hat évvel ezelőtt teljesen leégett, azóta azonban már szépecskén helyreállott. Másnap ismét a Dunához jutottunk és az éjszakát Pozsonyban töltöttük. Itt átkeltünk a Dunán, azután Haimburg és Schwechat érintésével Bécsbe érkeztünk.

Magyarország legnagyobb része és Ausztria közt, nagy különbség létezik. A tatárok és törökök, a legutóbbi háborúban csaknem minden várost fölégettek vagy kifosztottak; legtöbb város

adót is fizet a töröknek, ennél fogva a lakosoknak nyomorult életmódot kell folytatniok, nehogy gazdagoknak látszanak. Sok házban alig mernek bútort tartani, már az is sok, ha a házigazdának ágya van. Még a legáldottabb vidéken is, hol a lakosok a császár uralma alatt élnek, igen sokat szenvednek, mivel a nép legnagyobb része protestáns vallású. Ennélfogva folytonosan remegnek és az uralommal nincsenek megelégedve. Minthogy pedig igen elszántak és makacsok, végre még kétségbe fognak esni és ha a török ismét betör az országba, bizonyára nem fognak oly bátran küzdeni, mint hajdan. Az országban igen sok református és luteránus lakik. A bányavárosokban ezelőtt csak luteránusok laktak, jelenleg azonban a hivatalnokok kivétel nélkül katolikusok. Selmeczen igen szép templomot vettek el a luteránusoktól. Bajmóczon és az egész vidéken mindenütt panaszkodnak. Pálffy ugyanis megparancsolta, hogy a tőle függő lakosok tényleg, vagy legalább látszólag katolikus hitre térjenek, vagy pedig családaikkal és vagyonukkal távozzanak el. Anabaptisták is szép számmal vannak. Az unitáriusok Felső-Magyarországnak Erdély felé eső részében laknak és mint mondják, igen jól beszélnek latinul. De még a magyarországi katholikusok is elégületlenek, mivel sok németet küldenek nyakukra és igen sokat kell szenvedniök. Bizalmatlanok a bécsi udvar iránt, mivel azt hiszik, hogy nem becsülik őket annyira, mint

megérdemelnék és nem veszik tekintetbe az államnak tett szolgálataikat. Az képzelik, hogy megfosztották őket kiváltságaiktól; ennélfogva csak nagynehezen palástolhatják el elégületlenségöket; ki tudja, nem lesz-e ebből vészteljes forradalom.

XXVIII.

Pinxner A. útazása[1] Nagyszebenből Bécsbe. 1693.

1693 okt. 25-én indultam el Nagyszebenből, legelőször a magyarok által lakott Vizaknára érkeztem, itt nagy sóbánya létezik. Ezután következett Pókafalva, hol magyarok, szászok és oláhok laknak, kik jó bort termesztenek. Innen a Maros folyóhoz és a gyönyörű vidéken fekvő Nagyenyedre érkeztem, a város lakosai magyarok és leginkább reformátusok, kiknek itt derék iskolájok van; a lakosok inkább parasztokhoz, mint városiakhoz illő munkákkal foglalkoznak. A nagyszerű sóbányáiról híres Torda lakosai szintén magyarok és többnyire földmiveléssel foglalkoznak.

[1] L.: A. Pinxner, *Apodemia ex Transylvania per Pannoniam.* Wittemberg, 1694.

Kolozsvár, házainak és palotáinak szépségét tekintve, Erdély legelőkelőbb városai közé számítható. Erős falai, bástyái, tornyai, a tatár pusztítások ellen biztonságot nyujtanak. A Szamosban sok halat fognak. Környéke rendkívül kies, szántóföldek, rétek, ligetek stb. váltakoznak; gabona, alma, szőlő és egyéb gyümölcs, szóval minden, a mi jó és hasznos, megterem. Kolozsvár lakosai magyarok és szászok, kik jó egyetértésben élnek, az elöljárót fölváltva, évenként más-más nemzetből választják. Öt temploma közül kettő az unitáriusoké (Novi Ariani), egy a róm. katholikusoké, egy a reformátusoké, egy pedig a luteránusoké.

Kolozsvárról Mérán és Hidalmáson át Zilahra érkeztem. Zilah ugyan városi jogokat élvez, azonban külsejét tekintve, inkább falunak illenék be, jóllehet lakosainak száma a falvakét fölülmulja. A reformátusoknak magas tornyú, igen szép templomuk van. A város környékén jó bor terem. Innen Récsén (Reetschium) keresztül Sz.-Somlyóra jutottam, a város házai nádtetejűek, a reformátusok két temploma azonban említést érdemel. Hajdani vára romokban hever. Somlyóból eltávozva, Kémer (Kimbara) faluban háltam és másnap a boráról híres Margitára és innen Székelyhid faluba érkeztem, Székelyhid várát 1664-ben lerombolták.

Pályi falun keresztül, az óriási terjedelmű, de igen rondán épült Debreczenbe érkeztem. Ala-

csony házai majd a földbe sülyednek és a templom körül levők kivételével, mind náddal födvék. A város lakosai reformátusok és igen gazdagok, mivel a környék rendkívül termékeny. Debreczen két temploma közül az egyiket kőfal veszi körül. A várost falak és árkok védik a tatár portyázások ellen.

Debreczen után következik Böszörmény, elég nagy falu, hajdan háromszáz lakosa volt, jelenleg száz; ezután Nánás jelentékeny város, a házak vályogból épitvék; innen Szt.-Mihály faluba érkeztem.

Deczember elsején T.-Dobnál (Doppium) átkeltem a Tiszán, melyben annyi a hal, hogy szinte közmondássá vált: «A Tiszának fele viz, fele pedig hal.» Wernher szerint egy magyar forintért több ezer halat kaphatni. Termékeny szántóföldeken át Bőcs faluba érkeztem, hol a Hernádon átkelve és Ónod városnál elhaladva, a hasonnevü folyócska mellett levő Egerre érkeztem. A várost Szt. István alapította. Öt katholikus temploma van.

Egerből elindulva Verpeléttre jutottam, hol megháltam. Gyöngyös elég terjedelmes, de csúnyán épült város, négy temploma közül az egyiknek magas tornya van, a másik templom a jezsuitáké, a harmadik és negyedik a ferenczrendieké. Hatvan városa a Zagyva (Zagina) mellett terül el, hajdan erős vára volt, ezután Gödöllő falun áthaladva, Pestre érkeztem.

Pest falakkal körülvett nem épen kis város, hajdan szép épületekkel dicsekedhetett, jelenleg azonban nem sok nevezetessége van. Három temploma közül az egyik a pálosoké, a második a ferenczrendieké, a harmadik pedig a szervitáké. A piacztéren a Szentháromságot és szüz Máriát ábrázoló szobor látható, melynek két oldalát két kőből faragott és aranyozott angyal diszíti.

Pestről, a Dunán átkelve, Budára jutottam. Buda magyar és latin elnevezése Attila fivérétől keletkezett, német nevét pedig az itt létezett mészégető kemenczéktől kapta. Buda hajdan nagyszerü város volt, úgy hogy párját kellett keresni a keresztyén világban. Jelenleg három temploma van. A jezsuiták templomának tornya az ostrom alatt romba dőlt; a templom belsejét szép oltárok, régi emlékek és síriratok diszítik. A budai vár hegyen áll és erős kőfalai vannak.

Buda után következik Zsámbék, melynek vára és szép temploma romban hever. Tatának erős vára van. A vár mellett tó, hideg és meleg források léteznek. Tata kies síkságon terül el, hajdan a magyar királyoknak itt mulató kertjök volt. Tatáról Bána falun keresztül, Győrbe mentem, Győr püspöki székhely és erős vár. Székesegyházának nincs párja Magyarországon; belsejét számtalan kép és szobor diszíti, hét oltára és márványkövezete van, szóval valóban magasztos épület.

Ezenkívül nevezetes a jezsuiták temploma,

szép kerttel, a ferenczrendiek temploma hét oltárral. A város főterén Boldogasszony márványszobra látható. Három kapuja: a bécsi, fehérvári és vizi kapu.

Ezután Mosonyon és Magyar-Óváron át Bruckba érkeztem, hol elhagytam Magyarországot.

XXIX.

Simpert útazása Belgrádból — Orsován és Szvistovon át — Drinápolyba. 1699.[1]

A Dunának Dévénytől terjedő részét már Vratiszlávnál és Brownnál is láttuk, ennélfogva itt csak Belgrádtól kezdve közlöm a gr. Öttingen-féle követség útazásának leírását.

«1699 deczember 13 án éjfélkor trombitaszóval jelt adtak a továbbútazásra; reggel 5 órakor Szendrő alatt haladtunk el, a várból ágyúlövésekkel üdvözöltek.

Délben Rama (Thram) alá értünk, útközben Kulity (Coloza) rombadőlt vár tornyait pillantottuk meg.[2] Rama várát öt torony diszíti; ebéd

[1] Czíme: «*Diarium oder ausfürliche und curiose Reiss-Beschreibung Dess Hochgeborn Grafen und Herrn, Herrn Wolffgang zu Oettingen*, Beschrieben von Simperto.» Augsburg 1701.

[2] Kulity helyére (a Morava valódi torkolata) néme-

után folytatni akartuk útazásunkat, azonban a kedvezőtlen szél miatt nem mehettünk tovább. 14-ikén a szél még hevesebb lett, hajónkat tehát ki kellett kötnünk. Estefelé 5 órakor egy levágandó ökröt a kutyákkal lefogatni akartunk, az ökör azonban a fülébe kapaszkodó egyik kutyával együtt a Dunába ugrott; negyedórai úszás után végre a parthoz közeledett, ekkor hirtelen lelöttük.

Este 9 órakor, midőn a kíséret már nyugalomra tért, a hajósok óriási lármát csaptak és nem tudom mi okból, tovább útazni akartak, azonban csakhamar lecsillapodtak.

15-én még mindig vesztegelnünk kellett. Ramatól balra a Duna partján áll Újpalánka erőd,[1] melyet Rabutin tábornok néhány évvel ezelőtt megtámadott, fölgyújtott és kifosztott, a törökök azonban már mindent helyreállítottak.

16-án reggel 5 órakor az újpalánkai ágyúk dörgése mellett, eltávoztunk, ezután az Erdélyt körülzáró és elválasztó magas hegyek közt haladtunk, balfelől az Erdélyből, Karánsebes felől jövő Sebes folyó torkolatát,[2] jobbfelől pedig egy erődöt[3]

lyek Margus nevű római gyarmatot helyezik. Bővebbet: Milicsevics, *Knezs, Szrbija.*

[1] Itt állott hajdan Haram vára, lásd: Oláh Miklós leírását, a függelékben.

[2] Ez a Néra folyó volt, a Sebes folyó Karánsebesnél a Temesbe ömlik.

[3] Gradistye.

pillantottunk meg, ez utóbbiból ágyúlövésekkel üdvözöltettünk.

Fél tizenegykor Galambócz[1] (Colombatsch) vára alatt hajókáztunk el; a régi vár előtt, a Duna közepén meglehetős magas szikla áll, melyet a lakosok Öregapának hívnak,[2] miért, nem tudhattam meg. A tömérdek óriási szikla és a rendkívüli szorosság[3] miatt igen nehezen hajózhattunk. Délután 2 órakor a magas sziklafalak közt tovább mentünk, azonban a köd és szél miatt csak két órányi útat tehettünk meg; négy órakor Dobra erőd alá érkeztünk és itt töltöttük az éjszakát.

17-én ismét útra keltünk, azonban a számtalan szirt és örvény miatt csak nagy ügygyelbajjal haladhattunk előre, ezenkívül a szél is igen kedvezőtlen volt. Délután 3 órakor Porecs[4] (Boreth, Bereths) nevű és a Duna közepén álló erőd alá érkeztünk és másnap reggelig itt maradtunk.

[1] Galambóczról bővebbet: Broquière útleírásánál.

[2] A Babakaj szikla nevének keletkezését némelyek a szláv baba (öreg asszony) szóból származtatják mások pedig török mondákból igyekeznek megfejteni, — ugyanis törökül baba = atya, kaja = szikla. Bővebbet: Leger, *La Save, le Danube et le Balkan.* 157 l.

[3] Ez a Baziástól Kladovoig terjedő 135 kmnyi hosszú Kliszúra.

[4] Porecs kis sziget a szviniczai (Krassó-Szörénym.) határban.

1699 decz. 18-án reggel 7 órakor ágyúdörgés és keserves török zene hangjainál tovább hajóztunk. Éjjel egy szerb hajós megfagyott a hajón és reggel halva találták, társai azonnal eltemették. Egy órakor a sziklában nagy barlangot[1] pillantottunk meg, a kíséret néhány tagja bement az üregbe. Mint mondják, e barlang Erdély ki- és bejárata, mi annyival is inkább valószínű, mivel a végét még nem találták meg, jóllehet sokan már igen messze behatoltak. Délután négy órakor Orsova alá érkeztünk, Orsovát a császáriak gyakran földúlták és lerombolták; közelében a jobb parton igen szép kő látható a hegyben, a kőtáblán[2] ezen felirat olvasható:

Imp. Caes. Divi Nervae. Nerva Trajanus. Aug. Rom. . . . . German. Pont. Max. . . . . Triumph. H. . . . . Co . . . . tehát nem minden betű olvasható el, annyit azonban kivehettem, hogy az emléket két griffmadár tartja. Orsován alul a sáncz nevű palánkánál kikötvén, az éjszakát itt töltöttük.

Decz. 19-én a Duna folyásának legveszedelmesebb pontjához értünk,[3] a számtalan örvény

[1] Ez a híres Veteráni barlang volt, melyet hajdan Piszkabarának neveztek. A hozzá fűződő történelmi emlék bármely kézikönyvben föllelhető.

[2] Ogradinával szemben a szerbiai parton. A felirat egész szövegét lásd. Leger idézett művében 165 l.

[3] Ez az Uj-Orsovánál kezdődő 14 kmnyi hosszú, világhírű Vaskapu.

és szirt miatt a hajók csak nagy ügygyel-bajjal haladhattak előre; a követség nagy része, a tisztek, nemesek és lovagok többnyire a szárazföldi útat választották, részint pedig a kegyelmes úrral a könnyű török sajkákra ültek, melyek veszély nélkül siklottak tova. A kíséret egy része saját hajóinkon maradt és 8 órakor Isten nevében elindult a veszélyes útra; a hullámok az evezőt kiszakították a hajósok kezéből, a szirtek, örvények és hullámtorlódások óriási rémületet keltettek, mind az által Isten segedelmével 10 órakor Fetiszlam[1] (Vetislau) erődnél kikötöttünk, hová a kíséret többi tagjai is megérkeztek. A követ úr a várat is megtekintette, hol üdvlövésekkel fogadtatott. Tizenkét órakor az oláh fejedelem külön követe tisztelgett nála.

1699 decz. 20-án fél nyolczkor tovább hajóztunk és 9 órakor ama helyhez értünk, hol hajdan Traján hídja állott.[2] A kegyelmes úr itt partra szállott és a többnyire téglából álló falmaradványokat megtekintette. 12 órakor a jobb parton levő Grabovicza (Grabatiza) és a bal parton fekvő Burilla mare (Burlo) falvakat pillantottuk meg. Fél négykor a Duna folyam közelében levő erdőnél kötöttünk ki.

21-én öt órakor a nagy köd daczára tovább

[1] Ma: Kladovo (Szerbiában).

[2] Traján hídjának bővebb leírását l. Brown útazásánál.

haladtunk, 10 és 11 óra közt Nonas (Onotasch) falut pillantottuk meg, 2 órakor a szerbiai parton levő Szanatorm (Slanathyrn) nevű nagy helységnél haladtunk el, 5 órakor pedig a szép és erős Bodony alá érkeztünk.[1] A várat számtalan ágyú, néhány árok és paliszád védelmezi a hatalmas falakon kívül. A kíséret néhány tagja megtekintette a várat, melyet a mieink a legutóbbi háborúban 16 napi ostrom után elfoglaltak, azonban Belgrád elvesztése után ezt is kénytelenek voltak föladni.

Decz. 22-én a szerb hajósokat oláhokkal cseréltük ki; délután 3 órakor Lompalánka (Carolan, Lambgrad) terjedelmes városhoz értünk, ettől negyed óránnyira valamely keresztyén, még pedig a festmények után ítélve, katholikus templom romjai láthatók. Ez már Bolgárországban van és a levegőváltozás itt már érezhetővé lesz.

23-án éjjeli egy órakor rettenetes vihar támadt, 12 hajónk elsüllyedt, a többiek is veszélyben forogtak és emberfölötti fáradságba került megmentésök, hajóink másfél napig nem voltak lakhatók, ennélfogva kénytelenek voltunk szabad ég alatt enni és hálni.

24-én tovább folytattuk útunkat és este 6 órakor Rahova (Rakowa) alá értünk, itt már a nikápolyi pasa várakozott ránk, mivel ő rendeltetett ki az egész követséget Konstantinápolyig elkísérni. 7 órakor egyszerre megebédeltünk és megvacsoráltunk.

[1] Bodonyt Nagy Lajos királyunk elfoglalta és környékéből a hasonnevű bánságot alakította és annak élére Dénes erdélyi vajdát állította 1365-ben.

25-én, azaz karácsony első napján sem állapodtunk meg, mivel útunkat most már a jégzajlás is háborgatta, az óriási jégdarabok igen veszedelmessé tették a hajózást. Végre Nikápolyba érkeztünk; útközben azonban néhány hajó elmaradt és kénytelen volt a várostól néhány mérföldnyire kikötni, mivel az éj már utolérte.

Nikápoly régi és nagy város,[1] környékét gyönyörű szőlőkertek diszítik. Vára hegyen áll, melytől egy puskalövésnyire másik hasonló magasságú hegy emelkedik, melyen hajdan szintén létezett valami várféle. Nikápoly jelenleg Bolgárország fővárosa és a kormányzó pasa székhelye.

Mise és reggeli után tovább hajóztunk és este Szvistovba érkeztünk, innen Ruscsukig már csak egy napig kellett volna hajóznunk, azonban az időjárás nem kedvezett, ugyanis a nagy hideg

[1] A magyar és külföldi történetírók a legújabb időkig azt hitték, hogy a szerencsétlen nikápolyi ütközet (1396) a Duna melletti Nikápolynál ment végbe; azonban a Daszkalov által közzé tett szerb krónikában ezt olvassuk «na rjeczje Rozitje u Nikopolju» azaz: a Rozita folyó melletti Nikápolynál, ez tehát kétségtelenül a Trnovotól északra levő Nikup falu. A Rozita folyót ma Ruziczának nevezik.

folytán a jégzajlás még inkább elhatalmasodott, hajóink pedig a parthoz fagytak. Ennélfogva 27-én elhagytuk hajóinkat és Szvistovban (Suisto) szállásoltattunk be. A kapidzsi pasa kocsikról és szánokról gondoskodott; a hajót kiürittetvén, mindent a hegyen levő szállásunkra vitettünk.

28-án a föhajót az oláh fejedelemnek ajándékoztuk, a többieket pedig a pasák és a tisztek közt osztottuk szét. A törökök tehát mindjárt jobb kedvvel gondoskodtak az előfogatokról és szekerekről, melyeknek beszerzése miatt 29-én itt kellett maradnunk. Szvistov a török császárnéé, a kapidzsi pasa tehát mindent elkövetett, hogy e kamarai jószágról minél előbb elutazzunk, mi sem elleneztük ezt, mivel szerfölött kényelmetlen és rossz lakásunk volt és azt hittük, hogy másutt jobb szállásokat kapunk, azonban ebbeli reményünkben keservesen csalatkoztunk, a lakások minduntalan rosszabbak voltak, akármelyik németországi paraszthász valóságos palota e gyalázatos, lakásoknak csúfolt, dohos, sötét, piszkos és nedves lyukakhoz képest.

Decz. 30-án, a nagy hóban, ökrös szekerekkel útra keltünk, igen nehezen haladhattunk előre és éjjel 11 órakor Karmankői (Carmanku) nevű nyomorult helységbe jutottunk; itt egy daczos török házában kilenczünket gyömöszöltek be valamely sötét lyukba, a rossz úton néhány szekér eltört és csak másnap érkezett meg, ennélfogva 1699 utolsó napját, azaz decz. 31-ikét itt kellett töltenünk.

1700 jan. 1-én az istállóban tartott mise és ebéd után 2 órakor útra keltünk és este Khaszköibe (Chiausku) értünk. Jan. 2-án fél tízkor Khaszköi (Chiauske) nagy helységbe jutottunk, 12 órakor megérkezett a ruscsuki pasa, számos török lovassal, egy lófarkkal, néhány zászlóval és a fülsiketítő, kínos török zenével. Délután egy órakor tovább mentünk és este 6 órakor egy kis faluba érkeztünk.

Jan. 3-án reggel Zinzendorf, Károly Lajos lovászinasát, ki már két hét óta nyakdaganatban szenvedett, a lakás ajtaja előtt halva találták, a szerbek eltemették. Ezután tovább folytattuk útunkat, a sok hegy-völgy szerfölött kifárasztotta lovainkat és ökreinket. Mecskán át Bergaszba (Pirgus) érkeztünk.

Jan. 3-án alig haladtunk 2 óráig, midőn a nagy kísérettel elénk jövő ruscsuki béggel találkoztunk, ki a várostól mintegy fél órányira várakozott reánk. A gyönyörű szőlőkertek és a sorfalat képező janicsárok közt vonultunk be Ruscsukba, hol mindenki talpon volt és szájtátva bámulta a követség bevonulását, mert ilyesmit itt sohasem láttak.

Szállásunk a városon kívül a Duna mellett volt. Ruscsuk igen nagy, népes és szép város, a Drinápolyból Oláhországba irányuló kereskedelem központja. A Dunaparton álló vára

igen erős. Lakásunk meglehetősen kényelmes volt.

Jan. 5-én számos keresztyén fogoly jött a kegyelmes úrhoz, e szerencsétleneket részint kiváltottuk, részint elrejtettük és magunkkal vittük. Jan. 6-án az oláh követ jelent meg a kegyelmes úrnál, kit uralkodója nevében üdvözölt és gyönyörűen felszerszámozott lovat, továbbá bort, vadat, gyümölcsöt stb. hozott neki ajándékba. A helybeli görög püspök szintén tisztelgett a követ úrnál. Az isteni tisztelet után két drabant összeveszett, eleinte csak ökölre ment a tusa, később azonban kardot rántottak, az egyik drabant oly súlyosan megsebesült, hogy a rendkívüli vérvesztés következtében csakhamar kiadta lelkét, másnap a halottat a ragúzaiak temetőjébe helyeztük örök nyugalomra, a tettest pedig vasra verettük és szigorú őrizet alatt tartottuk. 7-én a kiváltott keresztyének meggyóntak és áldoztak.

Jan. 8-án kocsikat béreltünk, mindegyikért 60 tallért kellett fizetnünk Konstantinápolyba. A kapidzsi pasa és a többi török tisztek, dicséretre méltó szorgalommal igyekeztek mindent gyorsan beszerezni. Este öt török zenész kopogtatás nélkül állított be szobámba, hol játszani kezdtek és a keresztyéneknek boldog új évet kívántak. 9-én leginkább a foglyok kiváltásával voltunk elfoglalva.

Jan. 10-én fölkészültünk a fáradságos útra, a társzekereket előre küldtük, hogy annál könynyebben folytathassuk útunkat. Alberti György Éliás úr mintegy 30 kiváltott keresztyénnel Bukarestbe (Bugeresch), az oláh vajda székhelyére ment, hogy e keresztyén fejedelemtől segítséget kérjen a szegény foglyok továbbítására; ugyanekkor egy porosz származású renegát, ki néhány évvel ezelőtt Belgrádban mint janicsár szolgált, visszatért a keresztyén egyház kebelébe és katholikussá lett.

11-én ágyúdörgés és fényes kíséret mellett, útra keltünk; néhány órai keserves kínlódás után Csernavodába (Tschernowa) érkeztünk, a szépen épült és népes város előtt a görög érsek pompás lovon ülve várakozott reánk és a kegyelmes urat, lelkészei kíséretében üdvözölte. A görög keresztyéneknek hét templomuk, a törököknek pedig csak egyetlen mecsetjük van; itt jó lakásunk volt, minőt többé egész Konstantinápolyig nem kaptunk. Jan. 12-én a fülsiketítő török zene hangjainál tovább mentünk, a nagy hó és a rettenetes hideg miatt azonban csak Vetova faluig haladhattunk, hol megállapodtunk.

Jan. 13-án fél tizenkettőkor Razgrad török városba jutottunk, a számos mecset közül az egyik csupa terméskőből készült. Itt néhány keresztyén foglyot kiváltottunk, köztök volt egy müncheni is, kit megérkezésünk előtt, ura vasra veretett és sötét pincébe vettetett, ezt a kegyelmes úr kiváltatta és a Rusczukban elhúnyt drabant helyébe fölfogadta.

1700 jan. 14-én szétszórt házakból álló Bular (Pukhar) török faluba értünk, hol megállapodtunk. Útközben mindenütt parasztok voltak felállítva, kik az útat egyengették, a havat elhányták, a bokrokat kivagdosták és bennünket hegyenvölgyön átvezettek.

Jan. 15-én 10 órakor a Kamcsik (Cambshy) folyó mellett fekvő Jalambar (Lalemlar) faluba érkeztünk, tőlünk jobbra a hegyen régi épületet láttunk, ezt Konstantin császár építtette és Új-Konstantinápolynak nevezte el, azonban nem építtette föl egészen, jelenleg csak romok láthatók. Most már a Bolgárországot Trácziától elválasztó hegyekhez értünk, itt a lehető legnyomorultabb emberi lakok léteznek. Dragojevo (Trogoi) faluban néhány piszkos és szurtos lyukban húztuk meg magunkat, az ökrökkel, borjúkkal együtt kellett hálnunk és csak a kéményen kaptunk friss levegőt, mivel ablaknak híre-hamva sem volt. A podgyászt előre küldtük, nehogy a társzekerek lassúsága miatt föltartóztattassunk.

Jan. 16-án folytonosan a legzordabb hegyek közt haladtunk és este Csalikavak (Tiholackowa) faluba érkeztünk, a lakosok túlnyomólag görög vallású keresztyének, kik igen jó szívüek, de földhöz ragadt szegények, házaik pedig nyomorult viskók.

17-én még mindig az égnek meredező hegyeken mentünk át, végre délután két órakor búcsút vettünk tőlök és Trácziába érkeztünk; ez igen

szép tartomány, itt már csaknem tavaszi időjárás uralkodik, 4 és 5 óra közt Karanabad (Karnobat) török városba jutottunk, hol az előkelők zászlókkal fogadtak bennünket. Én egy kedélyes és udvarias török lelkészhez szállásoltattam be.

Jan. 18-án, mivel az emberek és állatok egyaránt kimerültek, továbbá sok kocsi eltört, melyeket ki kellett javítani, az egész napot pihenéssel töltöttük, a várost és a vásárt megtekintettük, valamint néhány keresztyén foglyot kiváltottunk. 19-dikén még nem készült el minden, ennélfogva megint itt maradtunk.

Jan. 20-án 11 órakor Pasakői (Baschkei) tatár faluba érkeztünk, itt a tatár szultán lakik,[1] ki egyszersmind a helység tulajdonosa. A szultán igen barátságosan fogadta a követ urat és szép lakást adott neki szerájában, a követségi kíséret azonban igen nyomorult szállást kapott.

Jan. 21-én mise után, a szultán kávéval, beföttel és alfával (mézből, dióból és tejfölből készült igen kedvelt eledel) vendégelt meg bennünket. Brand Vilmos követségi orvos szállása (kevéssel azután, hogy podgyászát onnan elvitette) lángba borult és porrá égett, ez csaknem mindennapi dolog, hiszen a házak elenyésző

[1] Tatárszultánok laktak Fundukliben (Jambol mellett), Sehlariban (Karanobad mellett), Kurudzsiban (Jeni Zagora mellett). Már II. Bajazed is telepített le tatárokat Tatár-Pazardzsikban, a Balkán legfőbb átjárójának védelmére.

csekély kivétellel egytől-egyig nád- vagy szalmatetejűek. Délben Aftanéba érkeztünk és itt háltunk, itt is kigyúlt egy ház.

Jan. 22-én már korán reggel elindultunk és 12 órakor Jeniköi (Genike) nevű, részben görög vallású keresztyének által lakott faluba érkeztünk. 23-án 10 órakor Papaszkői nagy faluba jutottunk, megérkezésünk előtt nagy fahidat épitettek, hogy az itt elterülő mocsarak daczára akadálytalanul folytathassuk útunkat.[1] A hajdan oly virágzó Tráczia ma nagyon is lakatlan és sivár; mindenütt csak falvak láthatók.

24-én 6 és 7 óra közt útra keltünk és 12 órakor Böjükdervent (Puikderwent) faluban voltunk, a környéken csak úgy nyüzsög a nyúl, száz-kétszáz darabból álló csoportok nem tartoznak a ritkaságok közé, a törökök és a követségi urak igen sokat zsákmányul ejtettek. 1700 jan. 25-én délben Jenidzsehbe (Genischke) értünk. Innen már látszik a drinápolyi nagy torony.»[2]

[1] Ehhez hasonló előkészületekről Brown E. is ír.

[2] A követség ezután Lüleh-Burgaszon és Csorlun át febr. 8-án Konstantinápolyba érkezett és onnan Filippopolon, Szófián és Belgrádon át tért vissza. Mindezen vidékekről és városokról már sokat olvastunk Brocquièrenél, Vratiszlávnál és Brownnál, ennélfogva a drinápoly-konstantinápolyi, valamint a drinápoly-szófia-belgrádi útrészletek leírását az ismétlés kikerülése végett egyszerűen elhagytam.

XXX.

Wortleyné, született Montagu Mária útazása. 1717.

Montagu Mária született 1690-ben, meghalt 1762-ben; férje Wortley, angol követ volt, kivel Törökországba útazott, honnan a védhimlőoltást hozta be Angolországba. Útazását levelekben írta meg: *Letters of the Lady M—y W—y, written during her Travels.* Páris, 1799.

XXI. Levél.[1]

X. grófnénak.

Bécs, 1717. jan. 16.

Jenő herczeg erőnek erejével rá akart venni, hogy várjak, míg a Duna jégkérge eltünik, akkor legalább a vízi úton kényelmesen eljuthatunk czélunkhoz. A magyarországi házak ugyanis az időjárás viszontagságai ellen oltalmat nem nyujthatnak, Buda és Eszék közt, a véghetetlen hó-

[1] E levélből csak a Magyarországra vonatkozó részletet közlöm.

sivatagon, egyetlen házat sem fogok találni, a rettenetes hidegtől pedig már sokan meghaltak. Megvallom, mindeme rémítgetések mély benyomást gyakoroltak reám, mivel a legilletékesebb embertől hallottam, ki ugyancsak jól lehet értesülve a magyarországi viszonyokról.

XXII. Levél.

Pope úrnak.[2]

Bécs, 1717. jan. 16.

Nagymérvű útazási előkészületekkel lévén elfoglalva, nem válaszolhatok levelére, azonban kötelességemnek tartom barátaimnak istenhozzádot mondani, még pedig ünnepélyeset, mintha valamely vár ostromára indulnék, ha ugyan hitelt adhatok a legkülönfélébb ijesztgetéseknek, valóban az időjárás rendkívül rossz. Az egyik azzal fenyeget, hogy meg fogok fagyni, a másik, hogy a hó el fog temetni, a harmadik, hogy a Magyarországon portyázó tatárok foglyul ejtenek. Jelentékeny kíséret ment velünk, tehát könnyen megeshetik, hogy még ütközetben is részt fogok venni.

[1] Pope Sándor, híres angol költő, született 1688-ban, meghalt 1744-ben. Legnevezetesebb műve: *Rape of the lock.* (Az elrablott hajfürt.)

XXIII. Levél.

X. grófnénak.

Pétervárad, 1717. jan. 30.

Kedves nővérem, végre valahára egész családommal szerencsésen és jó egészségben megérkeztem Pétervváradra. Oly keveset szenvedtünk az időjárás szigorától (mely ellen meleg bundákkal jól el voltunk látva) és az előregondoskodás folytán, mindenütt oly türhető ellátásban és fogadtatásban részesültünk, hogy alig állhatom meg nevetés nélkül, ha ez útazásról alkotott rémséges eszmékre visszaemlékezem. Ezeket pedig bécsi jó ismerőseim gyöngéd érzelmei kifolyásának tartom, mivel ily úton-módon akartak a tél folyamára visszatartóztatni. Azt hiszem, nem leszek alkalmatlan, ha rövid leírást közlök útazásomról, melyet előtted teljesen ismeretlen országon keresztül tettem meg, hiszen magok a magyarok is csak nagy ritkán választják ez útirányt, hanem általában a Dunát használják. Szerencsénkre a szokottnál enyhébb időjárás nagyon kedvező volt, hogy a kocsikat szántalpakra kellett helyeztetnünk, ezután oly gyorsan és könnyen útaztunk, mint a legelső rangú személyposta.

Másnap Győrbe érkeztünk, hol — miután W. úr a kormányzót megérkezésünkről előre értesítette — a város legjobb házába szállásoltattunk

be. A helyőrség tisztelgett, házunk elé őrséget rendeltek és egyéb tiszteletnyilvánításban részesítettek. A kormányzó és a többi tisztek azonnal fölajánlották szolgálatukat W. úrnak. A temesvári püspök is meglátogatott bennünket és udvariasan fölkért, hogy másnap nála ebédeljünk, mivel pedig útazásunk sürgőssége miatt ajánlatát el nem fogadhattuk, néhány kosár téli gyümölcsöt, különféle magyar borokat és egy frissen lött szarvasünöt küldött ajándékba. E főpap igen nagy tekintélynek örvend országában és az ősrégi Nádasdy- (Nadasti) családból származik, mely e királyságban már régi időktől fogva nagy szerepet játszik.[1] Igen udvarias, nyájas, kedves öreg úr, magyar nemzeti ruhát és övig érő tisztességes fehér szakállat visel.

Győr jól megerősített vár és hosszú ideig a Török- és Németbirodalom határa volt. A Rába folyó épen itt ömlik a Dunába. Győr vidéke teljesen róna. A törökök III. Murad uralkodása és Szinán pasa vezérlete alatt, 1594-ben elfoglalták. A német parancsnok árulással vádoltatott és a császár parancsára lefejeztetett. Schwartzenberg és Pálffy (Palsi) grófok azonban 1598-ban visszafoglalták, ezóta a németeké maradt, a törökök csak egyszer próbálták meg csellel bevenni

[1] Nádasdy László — a Wesselényi-féle összeesküvésben való részvétel miatt, 1671 ápr. 30-án lefejezett Nádasdy Ferencz fia — 1710-ben lett csanádi püspökké.

1642-ben. A székesegyház szép és nagy, ez a város egyetlen nevezetessége. Komáromot a folyam túlsó partján hagyva, jan. 18-án Neszmély (Nosmuhl) nevű kis faluba érkeztünk, hol csak nagy ügygyel-bajjal találhattunk szállást. E hely és Buda közt két napig a világ legszebb rónaságán útaztunk keresztül. E róna oly sík, mintha ki volna kövezve és a mi fő, szerfölött termékeny, azonban nagyobbrészt puszta, elhagyott és müveletlen, mit a hosszadalmas török háborúk és a protestáns vallásnak Lipót császár által elrendelt barbár üldözése miatt kiütött legkegyetlenebb polgárharczok okoztak. Lipót császár a természet által rendkívüli kegyességgel és könyörületességgel volt megáldva, azonban a jezsuiták körmei közé kerülvén, sokkal kegyetlenebb és hűtlenebb lett szegény magyar alattvalói iránt,[1] mint a török a keresztyének iránt; minden lelkiismeretmardosás nélkül megszegte koronázási esküjét és a közokiratokban számtalanszor ünnepélyesen adott szavát. Valóban nincs a világon szomorúbb, mint Magyarországon útazni,[2] kivált, ha meggondoljuk, hogy hajdan a lehető legnagyobb virágzásnak örvendett és ma ily nagy területen embert is alig láthatni.

[1] «he was more cruel and treacherous to his poor Hungarian subjects, than ever the Turk hasbeen to the Christians.»

[2] «Indeed nothing can be more melancholy than, in travelling through Hungary» stb.

Jan. 22-én Budára, a hajdani magyar királyok székhelyére érkeztünk; a királyi palota, mely egykor Európa legszebb épületeinek egyike volt, most teljesen rom, a legutóbbi ostrom óta csupán az erődítményeket állították helyre. A nagyérdemű kormányzó, gr. Ragule, azonnal értünk jött és saját kocsiján házába vitt, hol felesége a lehető legnagyobb udvariassággal fogadott és kitünő ellátásban részesitett. Buda a Duna déli oldalán levő alacsony hegyre épült. A vár magasabban áll, mint a város, a várból igen szép kilátást élveztünk. A falakon kívül számos apró házak, vagyis jobban mondva kunyhók tömege áll, melyet Ráczvárosnak neveznek és teljesen ráczok lakják. A kormányzó állítása szerint e nép 12,000 harczost állíthat sikra. Városaik nagyon furcsa külsejüek, házaik egymástól bizonyos távolságban és szép sorban állnak, messziről úgy néznek ki, mint a régi divatú sátrak.

Budát először a Nagy Szolimán szultán 1526-ban foglalta el, a következő évben azonban I. Ferdinánd cseh király visszavette. Szolimán azután árulás utján ismét visszakapta és János magyar királynak ajándékozta, kinek halála után, mivel fia még csecsemő volt, Ferdinánd ostrom alá fogta, az anyakirályné kénytelen volt Szolimánt segitségül hívni. Szolimán csakugyan fölmentette az ostrom alól, azonban a várat török helyőrséggel rakta meg, a királynét pedig máshová küldte, így került Buda 1541-ben török

kézre. A későbbi időkben sikertelenül ostromolták: a brandenburgi őrgróf 1542-ben, gr. Schwarzenberg 1598-ban, Ruszwurm (Rosworm) tábornok 1602-ben, a lotaringiai herczeg 1684-ben, végre ez utóbbi 1686-ban, makacs ellenállás után visszafoglalta, Abdi (Apti) pasa az ostrom hevében utolsó perczig küzdött. E város elvesztése oly jelentékeny volt és annyira elkeserítette a törököket, hogy a következő évben letették IV. Mohamed szultánjokat.

Útunkat jan. 23-án folytatva, Adonyon (Adam) és Földváron (Todowar) áthaladtunk, a török uralom alatt mindkettő jelentékeny volt, ma azonban romokban hever. Néhány török város romjaiból ki lehet venni hajdani állapotukat. Az ország e részét erdők borítják és emberek alig látogatják. Hihetetlen nagy számú vad madarakat láttunk, melyek a puskától nem háborgatva, csendes nyugalomban sokáig élnek.

Jan. 25-én Mohácsra értünk, melynek közelében Lajos magyar király hadseregét és életét vesztette, ugyanis Szolimán tábornoka, Balybeus elől menekülve, egy patakon akart átugratni, azonban belefuladt. A mohácsi ütközet útat nyitott a törököknek Magyarország szivébe. Nem szándékozom ama apró falvakat fölsorolni, melyeken áthaladtunk, annyit azonban mondhatok, hogy mindenütt volt meleg kemencze és élelmiszerekben, különösen vaddisznó- és egyéb vadhúsban sehol sem szenvedtünk hiányt. A Magyar-

országban lakó kevés nép elég jól él, pénzök ugyan nincs,[1] azonban az erdők és mezők bőségesen szolgáltatják az eleséget; minden szükségletet és lovat ingyen kellett szolgáltatniok, W. úr azonban nem akarta a szegény népet megkárosítani, hanem mindennek teljes értékét megfizette. Annyira meglepte őket e szokatlan és váratlan nagylelkűség, hogy távozásunkkor néhány fáczánt és más hasonlót adtak ajándékba. Ruházatok igen kezdetleges, csupa birkabőrből készül, még a sapka és csizma is.

26-án a befagyott Dunán átkeltünk és a túlsó parton Veterani tábornokkal találkoztunk, ki igen udvariasan meghivott bennünket, hogy az éjtszakát a néhány mérföldnyire levő kis kastélyban töltsük, mivel Eszékig még jó egy napi útat kell megtennünk. Biz ez igaz volt, az erdők a bennők tanyázó farkasok miatt szerfölött veszélyesek. Mind az által teljes épségben megérkeztünk Eszékre, hol egy napig maradtunk és Belgrádba futárt küldtünk a pasához; Eszék nem nagy, de kitünően megerősített város. A török uralom alatt igen gazdag és népes kereskedő város volt. Eszék a Dunába ömlő Dráva mellett fekszik, hídja hajdan a világ egyik legérdekesebb épitménye volt, hossza 8000 lépés és az egész híd tölgyfából épült. Lesly gróf 1685-ben fölgyujtotta, a törökök ugyan

[1] The few people that inhabit Hungary, live easily enough; theyhave no money.

újra fölépitették, azonban már 1687-ben elhagyták. 28-án Vukovárra (Bocorwar), a leírt módon épült nagy rácz városba érkeztünk. Itt X. ezredessel találkoztunk, ki nem akarta megengedni, hogy máshol mint az ő házánál szálljunk le. Itt találtuk feleségét, egy szép magyar hölgyet, unokahúgát és két leányát, kikkel csakhamar megismerkedtünk. A magyar hölgyek sokkal szebbek, mint az ausztriaiak. Az összes bécsi szépségek Magyarországból kerülnek ki.[1] A magyar nők általában szép testalkatúak és igen illedelmesen öltözködnek. E hölgy vörös bársony ruhát viselt, mely nagyszerűen simul testéhez. A ruhaújjak szintén feszesen szorítják a karokat és a ruhaderekat elől, két sor arany-, gyöngy- és gyémántgombok tartják össze. Itt pompás ebéddel vendégeltek meg, a társalgás igen művelt és kellemes volt. Egy darabig el is kisértek bennünket.

29-én Péterváradra érkeztünk, hol a parancsnok az összes tisztikar élén üdvözölt. A parancsnok házának legszebb szobáiba szállásoltattunk be és a császár parancsára, fényes fogadtatásban részesültünk. Itt megvártuk, míg a török határon leendő fogadtatásunk iránt mindent elintéztek. A W. úr által kiküldött futár ma reggel visszatért a pasa válaszával, melyet skárlátszínü atlaszban hozott, a tolmács azonnal lefordította. A legtisztességesebb fogadtatást igérte. Tudni akartam,

[1] «All the Vienna beauties are of that country.»

hogy hol fogunk találkozni a török fődözettel. A futárt tehát visszaküldte a Pétervárad és Belgrád közt fekvő Beska (Btsko) faluba. A válaszig itt kell maradnunk. Kedves nővérem, azt hiszem, elég részletes, vagy talán kissé unalmas leírást adtam útamnak e részéről. Nem olvasottságom fitogtatása végett közlöm a városok történetének főbb eseményeit. Mindig óvakodtam ezt olyan városokról elmondani, melyeknek történetét ép oly jól ismered, mint én. Azonban Magyarország a világnak előtted teljesen ismeretlen része lévén, azt hiszem némi élvezettel fogod olvasni ez útleírást. Mindazáltal

Maradok szerető nővéred.

XXIV. Levél.

Pope úrnak.

Belgrád, 1717. febr. 12.

Szándékomban volt hosszabb levelet írni Pétervárad ról, hol előreláthatólag három vagy négy napig kellett volna tartózkodnunk, azonban a pasa annyira óhajtott bennünket látni, hogy haladéktalanul visszaküldte a futárt, kit W. úr küldött hozzá a török kísérettel való találkozás idejének kitűzése végett. Leveleim nem voltak annyira fontosak, hogy miattuk félbeszakíthattuk

volna útazásunkat, ennélfogva másnap jelentékeny német és rácz fődözet kíséretében, eltávoztunk Pétervárad ról. A császárnak ugyanis van néhány rácz ezrede, azonban az igazat megvallva, ezek inkább fosztogatók mint katonák, zsoldjok nincs, sőt saját magoknak kell gondoskodniok fegyverről és lóról, inkább hasonlítanak kóbor czigányokhoz vagy bátor koldusokhoz, mint rendes csapatokhoz. Nem mulaszthatom el, hogy e népről néhány szót ne szóljak. Egész Magyarországon mindenütt találhatók, saját patriárkájok van, tényleg görög vallásúak, azonban végtelen tudatlanságuk folytán lelkészeik sok új tant csempésznek be. Ezek a nagyszakállú és nagyhajú lelkészek nagyon hasonlítanak az indián braminokhoz. Ők a világiak pénzének általános örökösei, ennek fejében pecséttel és aláírással ellátott formaszerű útlevelet adnak a menyországba; az özvegyek és gyermekek csupán a házat és lábas jószágot öröklik. Azonban a görög egyház buzgó hívei.

E kis kitérés után folytatom útleírásomat. Elhaladtunk Karlócza [1] mellett, hol Jenő herczeg legutóbbi diadalát aratta a törökök fölött. A dicsőséges de véres napnak jelei még nagyon frissek voltak, a csatamezőt temetetlen emberek,

[1] A pétervárad i (másként karlóczai) ütközet 1716 aug. 15-én ment végbe és a törökök teljes vereségével végződött.

lovak és tevék csontvázai és koponyái födték. Borzadálylyal néztem ennyi megcsonkitott emberi testre és eszembe jutott a háború igazságtalansága, mely a gyilkosságot nemcsak szükségesnek, hanem érdemteljesnek is tartja.

Beskánál (Betsko) egy janicsár agával és a németeket mintegy száz emberrel felülmuló török csapattal találkoztunk, jóllehet a pasa kötelezte magát, hogy épen annyit fog küldeni. Későn érkeztünk Belgrádba, a nagy hó igen megnehezitette a fölfelé menést. Igen erös városnak látszik, keleten a Duna, délen pedig a Száva mossa, hajdan Magyarország legfőbb védbástyája volt. Legelőször a nagy Szolimán szultán vette be, ezóta csak egyszer és akkor is csak két évre foglalták vissza a keresztyének a bajor választó vezérlete alatt.[1] Most a törökök minden tőlök telhető ügyességgel megerősitették; legderekabb janicsárokból álló helyőrsége, egy szeraszkier pasa parancsnoksága alatt áll. E csapatok rendkívül fegyelmetlenek.

Azt hittük, hogy másnap tovább útazhatunk, azonban a pasa visszatartott bennünket, míg Drinápolyból válasz érkezik. Ezalatt a legjobb házak egyikébe szállásoltattunk be és egész csapat janicsárt adtak mellénk őrségül. Egyetlen szórakozásom az Ahmet béggel való társalgás. Atyja nagy-pasa volt, ki fiát a legelőkelőbb keleti nevelésben részesitette, arab és perzsa nyelvekre tanittatta. E kiképzés a legnagyobb hivatalokra alkalmassá tette a béget, ki azonban a csendet és nyugalmat többre becsüli a fényes kapu veszélyes tisztségeinél. Minden este velünk vacsorál és fesztelenül iszik bort. Sokszor az arab verseket magyarázgatja nekem. Az arabok szerelmi kifejezései szenvedélyesek és élénkek. Igen szép könyvtára van, egész örömét a könyvekben leli. Néha a női szokásokról és viseletekről beszélgetünk. Házi gazdánk udvariasabb, mint némely előkelő keresztyén férfiú. Mondhatom, jó szórakozást nyujt. Azonban mindennek daczára nagyon szeretnék szabadulni e helyről, hol grönlandi hideg uralkodik. Nagy kályhánk daczára, a belső ablakok is be vannak fagyva. Isten tudja, mikor lesz alkalmam e levelet elküldeni, azonban lelkiismeretem megnyugtatásáúl irtam, nehogy szemrehányásokat tehess.

Isten veled.

[1] Belgrád 1688—90-ig volt a császáriak hatalmában.

XXV. Levél.

Ő királyi fenségének, a walesi herczegnőnek.[1]

Drinápoly, 1717 ápr. 1.

Most olyan útazást tettem meg, a minőre a görög császárok ideje óta keresztyén ember még

[1] A későbbi Karolina királyné.

nem vállalkozott, de nem is sajnálom a szenvedett fáradalmakat, mivel alkalmam nyílik királyi fenségedet a nálunk teljesen ismeretlen helyek és vidékek leírásával szórakoztatni; a császár követei és az angol utazók mindenkor a Dunán mennek le Nikápolyig. A folyam azonban be volt fagyva, W. úr pedig annyira buzgólkodik ő felsége szolgálatában, hogy nem akarta elhalasztani útazását. Áthaladtunk a csaknem teljesen erdővel borított Szerbián, mely igen termény ország, lakosai szorgalmasak, azonban a parasztok elnyomatása oly nagy, hogy házaikat elhagyni és a földmivelést elhanyagolni kénytelenek, mivel ha a janicsároknak úgy tetszik, mindent elhurczolhatnak. Kíséretünk 500 emberből állott, kik által a szegény parasztokon elkövetett garázdálkodás miatt, csaknem naponta könnyeztem.

Hét napig folytonosan sűrű erdőn haladtunk keresztül, mignem végre Szerbia hajdani fővárosába Nisbe érkeztünk, e város szerfölött termékeny vidéken, gyönyörű síkságon, a Nisava folyó mellett fekszik. Mint mondják, a legutóbbi szüret annyi bort eredményezett, hogy edények hiján kénytelenek voltak a földbe ásott gödrökbe önteni. — E rendkívüli bőséget azonban az elnyomatás a népre nézve csaknem értéktelenné teszi. Ismét alkalmam nyílt a szánakozásra. A szegény ördögöket, kik húsz kocsira menő podgyászunkat bizonyos kialkudott bérért idáig szállították, fizetés nélkül visszakergették, sőt

még elnyomorított és elpusztult lovaikért sem adtak kárpótlást. A szerencsétlen teremtések házunk köré gyültek, sírtak-rittak, szakállukat és hajukat tépték, azonban a szemtelen katonáktól ütésnél egyebet nem kaptak. Ki sem fejezhetem, hogy mennyire meghatott e látvány. — Szivesen kifizettem volna az összeget saját pénzemből is, azonban ez épen annyi lett volna, mintha az agának adnám, mivel ez minden lelkiismeretfurdalás nélkül azonnal elvette volna tőlök.

Ezután a hegyek közt útazva, négy nap mulva Szófiába érkeztünk, mely hegyektől környezett gyönyörű rónaságon, az Iszker (Isca) folyó mellett terül el.[1] Ily elragadó tájképet csak nagyon keveset láttam. A város nagy terjedelmű és igen népes. Az itteni meleg fürdők gyógyhatásukról is híresek. Négy napi útazás után Filippopolba érkeztünk, előbb azonban a hófedte Balkán és Rhodope[2] hegységeken kellett átkelnünk. Filippopol a Maricza folyó mellett, emelkedett helyen terül el, csaknem teljesen görögök lakják, kiknek itt püspökük és néhány régi templomuk is van. A görögök közt igen gazdagok vannak, azonban gazdagságukat nagyon ügyesen el kell titkolniok. Az innen Drinápolyig terjedő vidék talán

[1] Az Iszker mintegy 7 kmnyi távolságban folyik el Szófia közelében.

[2] Téves állítás, mivel a Rhodope Filippopoltól délre van.

legszebb az egész világon. Örökös tavasz uralkodik, a szőlő vadon is nő a hegyeken, minden üde és virágzó. Azonban bármily gyönyörű is legyen ez éghajlat, még is többre becsülöm Angolországot, melynek királya népének szabadságában és jólétében leli boldogságát és inkább atyának, mint úrnak tekinthető.

XXXI.

Br. Born Inigo útazása [1] a temesi Bánságban, Erdélyben stb. 1770.

I. Levél.

Temesvár, 1770. jun. 14.

Selmecztől Temesvárig nem sok olyant találtam, a mi a bányászt érdekelhetné. A Duna mellett elterülő csinos Vácz városkánál kezdődik ama síkság, mely megszakítás nélkül Temesvárig, balfelől pedig Debreczenig és az erdélyi határig terjed. Váczról három óra alatt Pestre érkeztem, hol egy napot töltöttem. E várost legújabban gyönyörű építményekkel kezdik ékesíteni. A követ a Duna túlsó partján emelkedő Buda melletti kőbányákból hozzák.

[1] L.: B. I. Born, *Travels through the Bannat of Temesvar* etc. London, 1777.

A budai hévvizeket minden földrajzíró leírta már. Stocker Lőrincz úr szerint azok mész-, kén- és vastartalmúak.

Budán túl kezdődik a híres Kecskeméti puszta (Ketskemite-heath). Itt gyakran hat-hét órai útazás alatt egyetlen fát sem láttam a postaállomásokon kívül. Mind az által ez ötven német négyszögmérföldnyi síkságon tömérdek szarvasmarhát tenyésztenek. Debreczen közelében a posványos talajon igen sok sziksót találnak, melylyel az egész országban ismeretes debreczeni szappant állítják elő.

Török-Kanizsánál (Turkish-Canisha) átkeltem a Tiszán. A talajt ettől fogva termékenyebbnek és míveltebbnek találtam. Egymást érik a faültetvények, szántóföldek és telepítvények, mindennek létesítése tömérdek költséget okoz a császári királynőnek.

A falvakat tervszerűen, szabályosan építik; a házakat fahiány miatt vályogból (unbaked bricks) készítik és náddal födik. Majdnem minden falunak van plébániája, iskolája, gabonaraktára és kasznárja vagy tiszttartója. Minden telepítvényes házat, mezőgazdasági eszközöket, néhány lovat és bizonyos nagyságú szántóföldet kap. Néhány év múlva a termés tizedét fizeti adó fejében és annyit törleszt, a mennyit bír, míg végre a teljes tulajdonjogot megszerzi.

A jó földmíves biztosan boldogulhat itt. Szerény véleményem szerint jobb volna kisebb falvakat építeni. Akárhány falunak három-négyszáz háza van, mivel pedig minden telepítvényesnek meglehetős nagy terjedelmű telke van, megesik, hogy némelyiköknek egy óra hosszat kell lovagolniok szántóföldjükig.

II. Levél.

Temesvár, 1770. jun. 17.

A Temesi bánság Magyarország egyik vidéke, melyet a Homann-féle térképen Csanádi- vagy Temesi grófság név alatt találhatunk föl. Az északi szélesség 45. és 46-ik foka közt terül el. Hosszúsága huszonkét német mérföld, szélessége pedig tizenöt-tizenhat német mérföld. Határai: északon a Maros, nyugaton a Tisza, délen a Duna, keleten pedig az Erdélytől és Oláhországtól elválasztó zord hegyek. Mivel csak az utóbbi oldalon függ össze a szárazfölddel, a többi oldalokat tekintve, félszigetnek mondható.

Fölosztatik tizenegy kerületre, ú. m.: Csanád, Csákovár, Szt.-András, Szt.-Miklós, Becskerek, Ujpalánka, Versecz, Orsova, Karánsebes, Lugos és Lippa. A kerületek ismét járásokra oszlanak. A kerületek a tartományi kormányzóság alatt állanak, ez pedig közvetlenül a bécsi cs. k. udvari kamara alá van rendelve.[1] A Bánság tel-

[1] A temesi bánság három megyére osztva, 1779-ben

jesen független a magyar államtól. A tartomány fővárosa és központja Temesvár, szabályosan épült, csinos és erős város, a környező mocsarak azonban igen egészségtelenné teszik. Hideglelés és mindennemű lázbetegségek folytonosan uralkodnak és az orvosoknak sok foglalkozást okoznak.

Itt székel a főkormányzóság, tartományi igazgatóság, tartományi főtörvényszék, a csanádi püspök és káptalan, továbbá az osztrák tengeri társulat ügynöksége. A tartomány keleti része hegyes és lakottabb; a nyugati rész pedig síkság és mocsaras. E míveletlen rónaságot a kormány sváb és rajnai németekkel telepíti be. A tartomány négy sarkán négy erősség áll, ú. m.: Kanizsa, Zimony, Mehádia és Lippa. Szeged és Arad a Tisza és Maros túlsó partján lévén, Magyarország tartozékai. Mind az által ezek ép úgy, mint Pancsova Orsova és Ujpalánka, egyaránt híresek voltak a török háborúban. A folyók közül legnevezetesebbek: a Temes és a Néra.

A talaj rendkívül termékeny. Némely helyen kitünő vörös bor terem. Őszi baraczk, cseresznye és szilva igen közönséges. A selyemtenyésztés is nagyszerű előhaladást tett Mercy d'Argenteau kormányzósága alatt.

Már korán reggel rémséges lánczcsörgés éb-

csatoltatott vissza az anyaországhoz. A határőrvidék azonban csak 1873-ban szabadult meg a katonai kormányzat alól.

resztett föl, ugyanis a sánczmunkára itéltek párosával haladtak el szállásom alatt. Az utczákon csupa sápadt és kisérteties alakok láthatók, a legszebb épületekből pedig mindenütt halavány és beesett arczok kukucskálnak ki. Az asszonyok és leányok pedig föl vannak puffadva a hidegleléstől. Hisz ez a halál országa, hol emberek helyett élő csontvázak járnak-kelnek! Ebédkor a körülöttem levő vendégek, söt az idegenek közül is némelyek, azt se tudták hová legyenek a hidegleléstől, egyik didergett, a másiknak a fogai vaczogtak, a harmadik a nagyfokú forró láztól keletkezett szomját alig győzte oltani. Délután az új csatornát néztem meg. Ennek közelében a réten néhány száz méhkast láttam.

III. Levél.

Temesvár, 1770. jun. 20.

A Bánság lakosai ráczok németek és oláhok.

A szerbek — így nevezik magokat a ráczok — szlavon vagy illir nyelvet beszélnek.

Az oláhok rumunyoknak nevezik magokat és nyelvökben igen sok olasz szó van, így például réz = olaszul rame, oláhul arama, eszik = olaszul mangia, oláhul manca stb. A szavak végzete és az igeragozás szintén hasonlít az olaszhoz.

A rácz és az oláh jellemzése közti különbség következő:

M.N. MUZEUM KÖNYVTÁRA

A rácz büszke, bátor, ravasz, vad, szereti a kereskedést és katonának termett. Papjaik ép oly tudatlanok, mint az oláhokéi.

Az oláhnak fogalma sincs a büszkeségről, jó földmíves, szereti a kényelmet és irtózik a katonáskodástól. Mindkét nemzet a görög ábécét használja.[1]

IV. Levél.

Oravicza, 1770 jun. 23.

Nem akarván megírni a Temesvártól Oraviczáig terjedő oláh falvak neveit, egyszerűen a vidék leírásához látok. Oravicza előtt már néhány órányira megkezdődnek a hegyek, észrevétlenül emelkednek, végre ama völgybe érkeztünk, hol a nevezett hegység terül el.

A Temesváron keresztül észak-déli irányban húzott vonal a tartományt két különböző részre osztja, a keleti teljesen hegyes vidék, hol igen sok bánya létezik. Temesvárhoz legközelebb fekszik Bogsán és Resicza, mindkettő vasbányáiról és vashámorairól nevezetes. Bogsántól délre van Dognácska rézbánya. Ettől délre Oravicza és Szászka, a Duna közelében pedig Új-Moldova. A Nera és Menes folyócskákban aranyat is mosnak.

[1] Itt a cyrill alphabet értendő, melynek túlnyomó része csakugyan görög eredetű, de van néhány valódi szláv betű is, pl.: b, cs, cz, i, stb.

Mindezen bányák négy kerületre osztatnak. A bánsági bányákat már a törökök is művelték, azonban igen lanyhán.

VII. Levél.

Szászka, 1770 jun. 30.

Oraviczától négy órányira van Szászka, hová néhány huszár és oláh fődözete alatt tegnap éjjel érkeztem meg. A két helység közt gyönyörű vidék terül el, gyümölcsösök, szántóföldek, rétek, hegyek és dombok folytonosan váltakoznak. A szászkai bányában 1746-ban régi aknákra bukkantak, tehát itt már a régi időkben is bányásztak. Néhány darab tiszta réz és ólomsalak arról is tanuskodik, hogy itt érczet is olvasztottak, jóllehet a fújtatók mozgatására nincs elegendő víz. Meglehet, talán kisebb kemenczékben kézi fújtatók segélyével olvasztották az érczeket, mint a finn és orosz parasztok.

A néhány, művelés alatt álló tárna, temérdek rezet és ólmot szolgáltat.

VII. Levél.

Új-Moldova, 1770 jul. 1.

Tizenkét bányatiszt és néhány bányász fődözete alatt útra keltem Szászkából. Két órai lovag-

lás után egy rézolvasztóhoz értünk, itt mintegy 30 fölfegyverzett bányász csatlakozott csapatunkhoz, mely most egész sereget képezett. Czélunkhoz érve, a Duna partján elterülő Ó-Moldova városkát tekintettük meg, hol néhány rablót láttunk, kiket a katonák összefogdostak. Este visszatértem Új-Moldovára, melyet Bosnyáknak is neveznek. A hegyekről gyönyörű kilátást élveztem, a török területbe is messze elláttam, azonban nem birtam kivenni a hegyeket, melyek a gazdag majdánpeki (Szerb a) rézbányákat rejtik magukban.[1]

X. Levél.

Lugos, 1770 jul. 7.

E levelet a postamesternek köszönheti ön. A lovakat reggel 4 órára rendeltem meg, azonban délelőtti 10 óránál előbb nem szerezhette meg. Tehát néhány órát töltöttem e mezővárosban és meglátogattam ismerőseimet, kik egészségesebb vidékre menekültek a temesvári lázfészekből.

Dognácskáról Bogsánba, innen pedig Lugosra igen különös módon útaztam. Br. Hegengarten ugyanis, mindennemű rablótámadást elkerülendő, különös intézkedést tett. Minden faluban 40 vagy 50 fegyveres oláh várakozott, ezek a legközelebbi faluig kisértek, hol ismét mások váltották fel őket. Ugyanekkor általános rablóvadászat tartatott, ilyent évenkint egyszer rendeznek, azonban többnyire sikertelenül, mivel a rablók már jól eleve értesülnek a titokról és szépecskén otthon maradnak. A Dognácskától négy óránnyira levő Bogsán kies völgyben fekszik és a Berzava folyik keresztül a helységen. Midőn Szerbia még császári uralom alá tartozott, itt igen sok vashámor létezett, a vaskereskedés azonban most pang, mind az által néhány vashámor és olvasztó ma is működik, a császári hadsereg számára pedig sok ágyúgolyót és bombát öntenek itt.

[1] Majdánpek kis bányaváros D. Milanovácztól délnyugatra, rézbányái ma is jelentékenyek.

XI. Levél.

Nagyág, 1770 jul. 2.

Lugostól Dobráig meglehetős sík úton haladtam, innen azonban Dévaig rettenetes kinokat kellett kiállnom. Az út a Maros folyó és a meredek hegyek közt oly meredeken emelkedik, hogy a négy ló elé még nyolcz ökröt kellett befogni. Dévára csak késő éjjel érkeztem. Erdély határán a két huszár, kiket Lugoson vettem magam mellé, elhagyott, mivel az utak biztonsága itt már sokkal nagyobb. Az erdélyi oláhok polgárosultabbak és szelidebbek a bánságiaknál, meglehet, hogy a kormány rettenetes szigora is nagyban előmozdítja ezt. Nemrégen három rablót húztak karóba

Déván, mivel a hátszegi gyönyörű völgyben több rendbeli gyilkosságot követtek el. — Ez kegyetlen és embertelen büntetés, mely Szlavóniában és a Bánságban is szokásban van, oly benyomást gyakorolt a lakosokra, hogy éjjel is mindenütt bátran útazhatunk.

Délután tovább útaztam Nagy-Ág felé. A Maroson átkelve, három órai lovaglás után, Nagy-Ág faluba érkeztem, ettől vette nevét a másfél órányira levő város, mivel ez volt a legközelebbi helység, midőn az aranybányákat fölfedezték. Itt ökröket fogattam kocsimba, mivel a síksághoz szokott magyar lovak sehogy sem birkózhattak meg a hegyes vidékkel. Már öreg este lett, midőn Szckerembre érkeztem, a Nagy-Ág elnevezés alatt ismert helységnek ez a tulajdonképeni neve. Itt vannak a zúzó malmok, mosóházak, bányahivatal és templom. A zord éghajlat és a magas fekvés miatt, a talaj nem művelhető. A lakosok főfoglalkozása a bányászat. A bánya és a lakosok faszükséglete, már annyira megritkitották az erdőt, hogy most már a Maroson leúsztatott fára került a sor. A földesuraknak semmi kifogásuk sincs ez erdőirtás ellen, sőt kecskenyájakat legeltetnek az irtványon, nehogy újra nőhessen. Minden földesúr koresmát tart birtokán, hol a bányászoknak bort adat el; a bányatulajdonosok hó végén mindig kifizetik a munkásaik által elfogyasztott bor árát, ennélfogva megengedték

nekik, hogy a bányákra és épületekre szükséges fát mindenkor vágathassák.

Az élelmiszerek szerfölött drágák Nagyágon, valamint a munkabér is sokkal nagyobb, mint másutt. Az összes költségek havonta 10,000 frtra rugnak, mind az által havonként 8, 10, sőt 20 ezer forint tiszta jövedelem osztatik ki a tulajdonosok közt, tehát húsz év alatt mintegy 4 millió forint értékű arany és ezüst termeltetett e helyen.

XII. Levél.

Zalatna, 1770 jul. 15.

Jul. 13-án Nagy-Ágról Zalatnára mentem, az ottani és környékbeli bányák megszemlélésére. Öt órai lovaglás után Zalatnára érkeztem, mely ma is az, a mi Traján idejében volt, nevezetesen a bányaigazgatóság székhelye.[1] Igen sok régi felirat hirdeti, hogy itt székeltek a «Collegia Aurariorum» és «Procuratores Aurariorum Daciæ». A feliratok közül igen sokat összegyüjtöttek Szamosi, Lazius, Köleséry és Fridvalszki. A város kies völgyben fekszik és az Ompoly (Ampoi) folyócska folyik keresztül. Az épületeket leginkább bányászati hivatalnokok lakják.

[1] A zalatnai aranybányákat a római birodalom bukása után beköltözött szláv népek is ismerték, miként ezt maga a név is bizonyítja, ugyanis arany = oroszul zoloto, szerbül zlato, lengyelül zloto, stb.

Az úgynevezett Zsigmond-tárna a hagyomány szerint Zsigmond király idejéből, azaz a XV. század elejéről való. A Zalatnától négy órányira levő Abrudbányán, bányászati szerszámok ábráival diszített római feliratot találtak, tehát a rómaiak itt is dolgoztak.

XV. Levél.

Kolozsvár, 1770 jul. 28.

Jul. 24-én éjfélkor Tordára érkeztem. A város az Aranyos folyó mellett terül el, félórányira a híres sóbányák láthatók. A sót egy és kétmázsás darabokra vagdalják és a Maroson Magyarországba szállítják.

Tordától két órányira van Kolozsvár, Erdély egyik legszebb és legnépesebb városa. Az itt talált római régiségek azt bizonyítják, hogy hajdan itt római város állott.[1]

XVI. Levél.

Nagy-Bánya, 1770 aug. 2.

Kolozsvárról két napig útaztam Nagy-Bányára, e szabadkirályi bányaváros magas hegyektől környezett kies völgyben terül el és hajdan a magyar királynék birtokát és tulajdonát képezte. A régi

[1] Ulpianum.

oklevelek Rivulus Dominarumnak, vagyis Asszonyunk patakának nevezik, a mellette elfutó patak[1] miatt. A bányákat már I. Lajos alatt, 1347-ben művelték, Mátyás király a pénzverdét és a bányákat 1468-ban 13.000 arany forintért a városnak bérbe adta.

XVII. Levél.

Nagy-Bánya, 1770 aug. 6.

A Nagy-Bánya környékén levő bányákat megtekintendő, legelőször az erdélyi határon, zord hegyek közt elterülő Kapnik-Bányára érkeztem. A hagyomány szerint az erdélyi fejedelmek a XVI. század végén nyitották meg az első tárnát, melyet még ma is Fejedelem-tárnának neveznek.

Felső-Bánya a legrégibb bányavárosok egyike, melynek szabadságlevele II. Lajos király idejéből származik. A bánya kiaknázása sohasem szakadt félbe. I. Lipót az egészet 25.420 forintért megvette és a lakosoknak örök adómentességet biztosított.

Fekete-Bánya Nagy-Bányához tartozik és 1645-ben 200 bányász ásta ott az aranyat, jelenleg elhagyott hely. Lápos-Bánya és Miszt-Bánya a Károlyi grófoké.

A Szamosban, mint mondják, heringet is fognak, egy szemtanú erősen állította ezt.

[1] Szászár.

XIX. Levél.

Selmecz, 1770 szept. 5.

Nagy-Bányáról Tokajon át Szomolnokra útaztam, hol már Zápolya idejében jeles rézbányák léteztek, azután a Csáky grófok, később pedig a kincstár birtokába mentek át. A közelében levő Stószon évenként 5000 mázsa vasat ásnak és a szomolnoki czementműveknél használják föl. Az ezüsttartalmú rézérczből évenként 1400 márka ezüstöt nyernek. Svedlér gyönyörű erdők közt fekvő mezőváros, szintén rézbányáiról nevezetes. A Szepesség nevezetesebb bányászhelyei még: Krompach, Merény és Remete. Az alsó- és felsőmeczenzéfi (Abaújvármegye) bányák a jászói szerzetesekéi. A gömöri Dobsinánál (Topshaw) szintén gazdag rézbányák léteznek. A Rozsnyó környékén levő arany-, ezüst-, réz- és dárdanybányák az esztergomi érsek tulajdonát képezik.[1]

[1] Ezután következik: a selmeczi, körmöczi, újbányai stb. bányák leírása, mindezt már Brownnál láttuk, tehát bátran elhagyhatjuk.

XXXII.

Townson Róbert[1] útazása Magyarországban. 1793.

(L.: R. Townson, *Travels in Hungary*, London 1797.)

«1793 május 5-én útra keltem Bécsből és Vimpácznál átmentem a magyar vámon. Útközben a stájerországi Máriaczellbe zarándokló férfiakkal, asszonyokkal és gyermekekkel találkoztam. Estefelé Sopronba érkeztem. Sopron ódon és szabálytalan város, de azért elég csinos házat láthatunk úgy a bel-, mint a külvárosokban. Télen igen sok nemes szokott itt tartózkodni. Lakosai számszerint mintegy 12 ezren,[2] igen élénk kereskedést űznek. Gr. Széchenyi igen barátságosan és nyájasan fogadott. Családjában alkalmam nyilt megfigyelhetni, hogy a magyar nemes-

[1] Townson útleírásából — Buda kivételével — csak ama városokat veszem tekintetbe, melyekről a többi útazók semmit sem szólnak.

[2] 1880-ban: 23.322.

seg mily kitünő nyelvészeti tehetséggel van felruházva. Ugyanis a grófnak 10 éves fiacskája folyékonyan beszélt magyarul, németül, francziául, latinul, olaszul és meglehetősen jól horvátul. Ebéd után a várostól négy mérföldnyire (angol mérföld) fekvő Czenkre mentünk. A gróf ugyanis meg akarta mutatni a magyar mezőgazdaságot és falusi életet. A czenki uradalom ugyan igen jelentékeny, de a kastély nagyon roskatag. A grófnak igen szép könyv- és térképtára, valamint becses régipénzgyüjteménye van.[1]

Másnap reggel hg. Eszterházynak, a leggazdagabb magyar főúrnak palotájához lovagoltunk. Mivel a herczeg többnyire Kismartonban lakik, e székhelye nem a legjobb állapotban van, ugyanis a bútorzat és egyéb berendezés legnagyobb részét Kismartonba vitték.

A herczeg évi jövedelmét 80—90.000 font sterlingre becsülik, az 1793-iki termés azonban szerfölött jól ütvén ki, ez évben 107,057 font sterling, azaz 1.070,573 forint jövedelme volt, ezt megbizható és illetékes forrásból tudom. Harminczhárom uradalmának kezelési költségei 36.745 fontra rugnak. Ezután a Fertőtó partján tovább haladtunk és Balf fürdőn át Sopronba értünk vissza.

A várostól 5—6 mérföldnyire (angol mfd.) dél-

[1] Ez Széchenyi Ferencz gr. volt, ki 200.000 frtra becsült gyönyörű könyvtárát és gyüjteményét 1802-ben a nemzetnek ajándékozván, megalapította a nemzeti múzeumot.

nyugati irányban kőszénbánya létezik;[1] a kőszén igen jó minőségű. A bányát csak néhány év óta művelik, jelenleg 12 ember dolgozik benne; egy mázsa kőszén ára a bányánál öt penny.[2] A kőszenet különféle előitéleteknél fogva házi tüzelő anyagul egyáltalában nem használják, hanem csak a gyáraknál veszik igenybe.

Sopronban búcsút vettem Széchenyi barátomtól és Fertő-Szt.-Miklóson, Bogyoszlón és Egyeden keresztül Győrbe utaztam. Győr csinos és szépen épült város, lakosainak száma 12—13.000. Jó vendégfogadója és kedélyes kávéháza van. A székesegyházat nem rég alakitották át.

Győrből Tatára, innen pedig Esztergomon, Visegrádon és Szt.-Endrén át Budára utazott. Lássuk tehát fővárosunk száz év előtti képét.

Mi, ha fővárosunkról beszélünk, a három várost egynek tekintjük,[3] tehát Buda és Pest városokat is egynek tekinthetjük, hiszen csak a Duna választja el őket, a folyamon pedig derék hajóhid visz át. Pestnek 16.000, Budának pedig 22.000 lakosa van.[4] A legszebb köz- és magánépületek

[1] Az angolországi kőszénbányákról már 853-ból találhatunk említést. A zwickaui kőszéntelepeket a X. században a liègeieket pedig a XII-ikben fedezték föl. Agricolanál érdekes adatokat találhatunk a dudweileri égő hegyről. (1546.)

[2] Egy penny = 4¼ krajczár.

[3] Itt a Londonnak magvát képező: City, Westend és Southwark városrészek értendők.

[4] Pestnek lakossága 1780-ban: 13.550, 1799-ben:

Pesten és a várban vannak. A királyi palota terjedelmes és pompás épületsorozat. A jelenleg kaszárnyának használt «rokkantak palotája» óriási terjedelme daczára, igen szép és czélszerüen berendezett épület, közönségesen 4000 emberre van szánva, szükség esetén azonban kétszer annyit is befogadhat.

A kórházakról semmi jót sem mondhatunk. Az egyetemi kórház ugyan kifogástalan, itt azonban csak 12—15 személyre van hely. A városi vagyis polgári kórház, azt hiszem, a legrosszabb egész Európában. Ha nem láttam volna, nem hinném el, hogy ilyen is létezik e városban. Épület, bútorzat, szolgaszemélyzet, szóval minden nyomorult, büdös és piszkos. Egy kis dohos szobába nyolcz ágy volt betuszkolva, az egyetlen ablak is be volt téve, pedig a hőség különben is elviselhetetlen volt.

Az egyetemnek az alapítványokból 20.000 font sterling évi jövedelme van, ebből a tanárok fizetésére 4000 font sterling jut.[1] A minden egyetemen létező rendes tanszékeken kívül, vannak még természetrajzi, növénytani és gazdasági tanszékek is.

29.870, 1819-ben 41.188 volt, Budáé pedig 1836-ban: 34.893.

[1] Egy font sterling = 10 frt 21 kr. Az egyetem fenntartása az 1889/90. tanévben 608.190 frtba került, melynek fedezéséhez az egyetemi alap 228.754 forinttal járult, míg az állam 379.436 frtot szolgáltatott hozzá.

A természettudományi eszközök és gépminták gyüjteménye elég jó; a természetrajzi múzeum pedig, mely Piller tanár gyüjteményét is magában foglalja, Európának legkitünőbb e nemű intézményei közé sorolható.

A könyvtár igen szép és tágas csarnokban van elhelyezve; ujabb tudományos könyvek csaknem teljesen hiányoznak; daczára annak, hogy a közönség számára könnyebben hozzáférhető, mint a legtöbb nyilvános könyvtár, mégis kevesen látogatják.

A füvészkert is jó, csakhogy igen kis üvegháza van. A csillagda a királyi palota egyik tornyában van elhelyezve.

Két szinház közül az egyik Budán van. Ez hajdan templom volt és József császár alakíttatta át e czélra. A pesti szinház igen kicsiny, szinpadja nyomorult, díszletei még silányabbak. Mindkettőben közönségesen németül játszanak, azonban néhány év óta egy-két darabot magyar nyelven is adnak elő.

Vasárnapokon, valamint nagyobb ünnepeken, a közönséget ép úgy mint Bécsben, «hecczekkel» mulattatják. Midőn e látványosság szemlélésében én is részt vettem, a porondra egyidejüleg egy vadbikát és egy magyar ökröt bocsátottak ki, ez utóbbi megtámadta a vadbikát, azonban azonnal földre terittetett; azt hiszem a mi angol bikáink már jobban megállották volna a sarat. Ezután következett a medveviadal. Egy kiéheztetett med-

vét neki uszítottak egy másiknak, melyet gyönge testalkatánál fogva azonnal legyőzött és odujába hurczolt. A fehér jegesmedve sokkal mulatságosabb volt. A küzdtér közepén levő kis tócsában kácsa úszkált. Mihelyt a medve a tócsa széléhez közeledett, a rucza a víz fölszinén mozdulatlanul megállapodott, a medve erre utána ugrott, a rucza azonban a víz alá bukott, a medve is a víz alá merült, mind az által a rucza megmenekült, mert jobban értett a bukdácsoláshoz. Egyéb nyilvános mulatság nem igen létezik. Nyáron ugyanis a vagyonosabbak nincsenek a városban, a magyarok, az angolokhoz hasonlóan, az év nagy részét földbirtokaikon töltik. Télen bizonyára többet élvezhettem volna, mivel ilyenkor tartatnak a bálok, hangversenyek, összejövetelek, stb. A polgárok nyáron a kies fekvésű mulatóhelyekre rándulnak ki, hol vasárnapokon néha bál is van.

Kávéházakban nincs hiány; a híd átelleneben levő kávéháznak, — azt hiszem, — nincs párja Európában. Az igen tágas és gyönyörűen földiszített, nagy billiárdtermen kivül, van még egy külön billiárdterem a nem-dohányzók számára, két vagy három társalgó terme szintén igen diszes; itt kifogástalan ebédet lehet kapni. A szárazföldi (continental) szokás szerint, minden rangosztály és mindkét nem együtt van; a púderos kabátos fodrász és a vén kofa ép úgy eljön ide kávézni, mint a báró vagy gróf likőrözni.

Mivel Ó-Buda Sicambria nevű római város

helyen áll, föltételezhető, hogy sok római régiséget találnak itt. Bécsben azt mondták nekem, hogy itt külön épületben vannak elhelyezve a pannoniai római régiségek. Ez csak ámítás, a régiségek szégyenteljesen szétszórva heverésznek. A tiszttartó házának tűzfala a legszebb gyűjtemény, mivel a falba néhány igen szép feliratos kő van befalazva. Közelében néhány évvel ezelőtt meglehetős jókarban lévő izzasztót fedöztek föl, ez körülbelől tizenkét röf (yard) hosszú és tíz röf széles. Ó-Budán kivül még egy római vízvezeték is látható.

A római romokon kivül egyéb romok is vannak keletkezőben, — azaz a selyemgyár romjai. E nagyszerű épületet néhány évvel ezelőtt építették, a gyár azonban csak egy vagy két esztendeig működött, de hét vagy nyolcz év óta szünetel és düledezni kezd. A gyár tétlenségét, valamint a magyar ipar pangását, mindenki a bécsi udvarnak tulajdonítja, mivel ez Magyarországot gyarmattá akarja tenni.

Épen ekkor volt a híres pesti vásár, mely nyolcz-tíz napig tart. Bécsből ilyenkor igen sok kereskedő jön és egész boltokat hoznak magokkal. Legfőbb czikkek azonban: ló, ökör, juh és egyéb háziállatok. Ezenkivül dohány, melynek legkiválóbb válfajai: a szegedi, pécsi és debrői.

A kézművesek itt, valamint egész Magyarországon, csekély kivétellel németek. Úrnapján nagy körmenet volt, melyben kiváltképen a külön-

bözö czéhek vettek részt, a németek közönséges ruhát viseltek, a magyarok pedig nemzeti viseletökben jelentek meg, utóbbiaknak nemcsak szebb ruházatok van, hanem már magokban véve is csinosabb emberek, azonban hasonlíthatatlanul kevesebben voltak. A magyar nemzeti viselet nagyon drága. Maga a kócsagtoll-bokréta gyakran néhány gvineába kerül.[1] A kereskedelem a zsidók, görögök és örmények kezében van.

A törökök 1541-től 1686-ig uralkodtak Budán, ennélfogva azt hittem, hogy néhány török épületmaradványt vagy egyéb emléket fogok itt találni, a fürdőkön kívül[2] azonban hosszú uralkodásuknak egyéb nyoma nem maradt fönn.

A Rákosmező (Field of Räkosh) a pesti oldalon, a várostól 2—3 mérföldnyire terül el. A régi magyarok itt tartották országgyűléseiket és itt választották királyaikat. Néha 80,000 sátor is volt itt fölállítva. A végzetteljes mohácsi ütközet óta nem tartottak ilyen gyűléseket. E mező folytonosan emlékezteti a magyar nemzetet régi szabadságára, a lelkes magyar nép a szabadság oltárának tekinti, hol vitéz őseik gyakran megesküdtek jogaik védelmére.

Ugyancsak a pesti oldalon, még pedig a Du-

[1] Egy gvinea = 12 frt.

[2] A budai melegfürdők leírását már Vratiszlávnál és Brownnál láttuk, tehát fölöslegesnek tartom a Townson-féle leírást is közölni.

nához közel emelkedik egy óriási terjedelmű épület, melyet a magyarok letünt szabadságuk sírkövének tekintenek. Legközönségesebben Bastillenek nevezik.[1] Ez József császár útálatos és gyűlöletes uralkodása alatt épült, még pedig a magyar szabadság elnyomására, czéljának és rendeltetésének mivoltát kétségtelenül bizonyitják a kicsiny és szűk szobák. József császár ugyanis előre tudta, hogy az újitások nagy elégületlenséget fognak előidézni, tehát már idejekorán gondoskodott állambörtönről.

Jun. 8-án útra keltem Gyöngyös felé. Útközben Graszalkovics herczeg szép palotáját és Hatvan városát láttam. Gyöngyös után következik Eger, mely egészben véve nem valami szép város, hanem bora annál kitünőbb és igen hasonlít a bourgogneihez. Jeles csillagdáját londoni műszerekkel látták el. A püspöki palota kivül rideg, belől pedig szegényes és minden kényelmet nelkülöz, a síri csend kiállhatatlanul nyomasztólag hat.

Az akadémia gyönyörű épület, a belső berendezéssel együtt 200,000 font sterlingbe került. A tanárok lakásai, a könyvtár, a kápolna és a tantermek díszesek és kényelmesek.

[1] Ez a magyar nemzet történetében örökké gyászos emlékű Újépület, Townsonnak sejtelme ötvenhat év múlva rettenetesen beteljesedett, midőn 1849-ben halomra lőtték és tömegesen akasztották föl ott a magyar szabadságharcz bajnokait.

Jun. 16-án tovább folytattam útamat, az éjt Hidvégen (Hedwig) töltöttem. Másnap Poroszlón mentem át, itt óriási sóraktár létezik. Délután átkeltem a Tiszán és T.-Füredre érkeztem, a város, vagyis jobban mondva nagy falu négy-ötszáz össze-vissza elhelyezett, földszintes, nádtetejü házból áll. Lakosai híres nyeregkészitők. Az egész helységben, az orvoson kívül senki sem tud németül.

Innen egyenesen Debreczenbe mentem, egész napi járóföldön egyetlen falu sincs, csupán az út közepén láttam egy elég jó csárdát.[1]

Micsoda körülménynek köszönheti Debreczen létrejöttét, azt nem tudom, de azt sem fejthetem meg, mi birhatott rá 30,000 embert, hogy olyan vidéket válaszszon magának lakhelyül, hol sem forrás, sem folyó, sem tüzelő, sem épitöanyag nincs. Debreczen ugyan városnak neveztetik és városi jogokkal is föl van ruházva, azonban falunak tekintendő, ennélfogva talán legnagyobb falu egész Európában. Ha pedig városnak tekintjük, akkor a legutolsók közé kell számitanunk, jóllehet lakosai nem a legszegényebbek. A várost sövény veszi körül, a városkapukat pedig tüske és szederbokor borítja. A házak csekély kivétellel földszintesek, náddal födöttek és tüzfallal fordulnak az útczára. Az útczákon kövezetnek hirehamva sincs, csupán a legélénkebbeken vannak lerakva gerendák, a gyalogjárók számára.

[1] Ez a magyar népköltészetben annyit emlegetett Hortobágy.

A lakosság túlnyomó része református; ezeknek életmódja, sötét ruházata és a tartózkodásom alatt szünni nem akaró borongó időjárás együttvéve igen rideg benyomást keltettek. E vallásfelekezetnek itt van legnagyobb kollégiuma. Az épület szabálytalan, ódon és roskatag, nagyon hasonlít a mi szegényházainkhoz. A tanulók száma igen nagy: a bennlakók, vagyis a tógátusok négyszázan vannak, ezek közül nyolczan laknak egy-egy kis szobában, azonban mindenki külön ágyban alszik. A kisebb deákok csak a tanidő alatt tartózkodnak az épületben. A fiatalabb tanulók mintegy ezren lehetnek. A tanórák száma hat, délelőtt három, délután három. Mivel csak négy tanárjok van, kilencz tógátus is segédkezik a fiatalabb deákok oktatásánál; fáradságokért a tanulók szüleitől némi tiszteletdíjat kapnak, ugyanis szerény ebédjökhöz egy-egy tál ételt. A tanárok évi fizetése 60 font sterling. A könyvtár az intézettel teljesen összhangzik. Klasszikus, hittudományi és bölcsészeti könyveken kívül alig van egyéb. Ugyanitt két vagy három elefántzápfogat, továbbá egy jávorgimkoponyát és szarvakat láttam. Ezeket állitólag a Tiszában találták. Végül fölemlítem, hogy az itteni történelemtanár kilencz évi előadása után, csak a középkor történetéig jutott el.

A kollégiumon kívül a városnak legfőbb ne-

vezetességei: a debreczeni pipa, guba, kenyér és a négy országos vásár. Ezenkívül a keresetforrások közé sorolhatjuk még a kerületi tábla, vagyis főtörvényszék tagjainak az igazság eladásából eredő jövedelmét.

Nagyon meglepett, midőn Debreczenben négy vagy öt olyan úrral találkoztam, kik kedves szigethazámban voltak. A református lelkészek ugyanis körútat szoktak tenni valamely protestáns országban, némelyek Hollandiába, mások Svájczba vagy Nagybritanniába mennek. Benedek úr, ki igen jártas a czigány nyelvben, azt állította, hogy Angolországban gyakran beszélt czigányokkal és igen jól megértette őket. Dr. Veszprémy, a város legöregebb orvosa, egy ideig Edinburghban tanult.

Debreczennek türhető vendégfogadója van. A városon kívül szőlőkertek is vannak, de nagyon silány bort szolgáltatnak. A lakosoknak körülbelől negyed mérföldnyire kell menniök ivóvízért, követ pedig Tokajról vagy Nagy-Váradról szállítanak ide.

1793 jun. 23-án eltávoztam a rideg és komor Debreczenből és Nagy-Váradra útaztam; Hajdúbagós (Bogash) és Kismarja közt elterülő egyik mocsár közelében a híres Bocskai egyik vára volt. Kismarján megállapodtunk és a birónál ebédeltünk.

Nagy-Várad Magyarország legszebb városainak egyike és minden tekintetben Debreczen megfordítottja. Itt mindennek vidám külseje van, minden házból zene és táncz hallatszott. Szebbnél-szebb hintók és kocsik száguldoztak végig az utczákon; hiszen vasárnap volt és a lakosok katholikusok.

Másnap délelőtt a megyei gyülésre hívtak meg, hol igen udvarias és előzékeny fogadtatásban részesültem. Ez valóban ragyogó és fényes gyülekezet volt, a nemesek mindnyájan pompás díszmagyarban jelentek meg. A tárgyalások magyar nyelven folytak; nehány szónok beszédközben folytonosan bajszát pödörte. Két órakor mindennek vége volt és az alispánnál kedélyes ebédre gyültünk össze.

Itt is, mint másutt egész Magyarországon, német konyha, német divat és német szokás az uralkodó. Ebéd előtt és ebéd után mindenki magában imádkozik.

Másnap a püspöknél ebédeltem. A püspök igen derék embernek látszik és koresmáit egészséges, jó borral látja el. Elődje annyira tönkretette a püspöki uradalmakat, hogy ma alig folyik be azokból ötezer font sterling tiszta jövedelem.

A fürdők után megtekintettem a börtönöket is, melyek a megfuladásig túl voltak tömve. Az oláhok az egész országban a legműveletlenebbek és legvadabbak, ezekkel szemben az igazságszolgáltatásnak rémséges eszközökkel kell fellépnie. Papjaik, vagyis pópáik kimondhatatlanul állatiasak; kiszámitották, hogy húsz kivégzésre egy

pópa jut. A kerékbetörés és karóbahúzás napirenden van.

Nagy-Váradról Tokajra mentem; útközben ismét érintettem Kismarját és a rideg Debreczent, hol megháltam. Még a debreczeni szappanról és kenyérről akarok nehány szót szólani. A szappan hófehér és szivacsszerű, az előállitott mennyiségre nézve elég legyen annyit fölemlíteni, hogy Debreczenben hetven szappanfőző van. Könynyebb, fehérebb és ízletesebb kenyeret sehol a világon nem ettem, mint itt. Egy-egy kenyérnek nagysága — ne higyék, hogy ez talán tréfa — fél köbről (half a yard cubed). Debreczenből eltávozva, a hajdúkerületen haladtam keresztül. A vidék mindenütt teljesen róna, buza és kukoricza szépen díszlik itt, legtöbb azonban a legelő.

Az útszélen mindenütt sok czigányt láttam. Magyarországot e nép főfészkének tekinthetjük. Itt is, mint mindenütt, kóbor életmódot folytatnak, üstfoltozásból, muzsikálásból és ha szerit tehetik, lopásból élnek. Néhány évvel ezelőtt Hontvármegyében egész czigánycsapatot ítéltek el és végeztek ki emberevés miatt, csak midőn már késő volt, jöttek rá, hogy a birák elhamarkodták az ítéletet. 1418 előtt nem ismerték őket Magyarországon.

Tokaj nyomorult kis mezőváros, vendégfogadója oly rossz, hogy a kir. sóraktár igazgatója saját házában szállásolt be engem. Tokajon csak csekély része terem a róla elnevezett világhirű

bornak, melyet XVI. századbeli Oláh Miklós földrajzíró liszkainak és szántóinak nevez. Tokaj a Rákóczyak uralma alatt nyerte el mai kiváló megtiszteltetését. Tokajról Mádon, Tályán, Tolcsván, S.-A.-Ujhelyen átútazva, Kassára, Felső-Magyarország fővárosába érkeztem; a főutcza igen széles és néhány csinos ház diszíti. Lakosainak száma mintegy 6000.[1] Egyetlen nevezetes épület a gótstílű főtemplom. Azonban az útast leginkább érdekli a «fekete sas» szálloda, hol az éhes útas ennivalót kaphat, mivel a falusi korcsmákban gyakran koplalnia kell.

[1] 1880: 26,097.

FUGGELÉK.

Magyarország többrendbeli leírása a XV. és XVI. századból.

I.

A velenczei, modenai és pápai követek jelentései.[1] Dainero Tamás (1501) modenai követ jelentései.

Dainero Tamás modenai követ 1501 jan. 28-án érkezett Budára. A magyar határra jutván, így írja le útazását;

«Stájerországból Magyarországba léptünk be és Vasváron, Veszprémen, Székes-Fehérváron keresztül Buda felé haladtunk. Ő felsége a király a szerémi püspököt nagy kísérettel és számos kocsival küldte elénk. Igen fényes fogadtatásban részesültünk és a király költségén útaztunk to-

[1] L.: *Descrizione dell' Ungheria nei secoli* XV. e XVI., edita nell occasione del congresso geografico internazionale, a Venezia 1881. Nyomatott Budapesten 1881-ben,

vább.[1] Székes-Fehérvárott nehány napig pihenőt tartottunk, kíséretünkhöz ismét számos főúr csatlakozott, ezután mintegy 100 lovasból álló csapatunk ismét útra kelt, útközben a velenczei követtel, azután a fővárostól négy mérföldnyire, a veszprémi püspökökkel és számos főurral találkoztunk. Budától egy mérföldnyire ő felsége az esztergomi bibornok-érsekkel és temérdek főúrral jött elénk, azt hiszem lehetett vagy ezer lovas.»

Magyarország leírása.

«Magyarország fővárosa Buda, melynek nincs püspöke, hanem a veszprémi püspökség alá tartozik; a város a hajdani Aquincum helyén, vagy attól északra fekszik; Budával átellenben terül el Pest, hol a hajdan metanaszta jászok által lakott vidék kezdődik. A Duna folyam Magyarország egyik legerősebb védbástyája a törökök ellen. Már sokan mondták nekem, hogy a törökök a Dunát Magyarország legjobb hadvezérének, a Drávát és Szávát pedig két legderekasabb parancsnokának nevezik.

Budáról a Dunán fölfelé haladva, 16 mérföldnyi távolságra, a Rába torkolatánál találjuk Győr püspöki várost; ettől nem messze a Duna túlsó partján van Pozsony (Possonio), erődített

[1] «andasseme da li avante a spese del Re.»

város, az osztrák határtól egy mérföldnyire; a határtól Bécsig még hat mérföldet kell megtenni; tehát Buda az osztrák határtól 130 olasz mérföldnyire (26 magyar m.), Bécstől pedig 160 mérföldnyire fekszik, ezen útat a kocsi[1] (cocia) nevű és négy egyénre való járművön,[2] egy nap és egy éjjel szokták megtenni, útközben csak egyszer váltanak lovat (télen azonban kétszer), ezt azért említem föl, mivel igen gyors útazásnak tartom.

A Dunán lefelé haladva, 16 mérföldet kell megtenni Tolnáig, hol a mult hónapban országgyűlés volt;[3] innen pedig tizenhat mérföldnyire van a Duna és Száva egyesülésénél levő Nándor-Fehérvár. Ettől négy mérföldnyire találjuk Szendrő török várat. A Duna ezentúl még az Olt folyóig tartozik Magyarországhoz, az Olt (Alveatus) Erdély,[4] Oláhországtól választja el. A Dunának magyarországi folyása 500 mérföld.

Magyar- és Lengyelországot a Kárpáthegység választja el egymástól. Magyarország magában foglalja még a Duna és Tisza közt elterülő vidéket, — hol hajdan metanaszta jászok laktak, — továbbá Dácziának a Tisza és Olt közt elterülő részét. Ez ma négy részre oszlik; az egyiket a

[1] «uno carro da cocia.»

[2] A kocsi magyar eredetét illetőleg lásd Herberstein útazását és az ott előforduló spanyol jegyzetet.

[3] Ezenkívül 1463-ban, 1518-ban.

[4] A szörényi bánságot.

Tisza és a Rucconiumtól (Rucovium)[1] a Duna kanyarulata mellett levő Tiernáig (Dierva)[2] húzott vonal határolják, e terület lakosai magyarok, mivel magyarul beszélnek, legnevezetesebb város: Nagyvárad, Budától 32 mérföldnyire, püspöki székhely. Dácziának a Magyar- és Oláhországot elválasztó Olt folyóig terjedő része Erdélynek neveztetik, hol gazdag arany- és ezüstbányák vannak, Erdélynek egyházi fővárosa: Gyula-Fehérvár, a legjobb magyar lovak e tartományból kerülnek ki, legelterjedtebb nyelv a német, az északi és keleti vidéket azonban székelyek lakják. A harmadik, vagyis déli rész, a temesi vidék, melynek fővárosa Temesvár, kormányzója pedig a temesi gróf. A negyedik részt Havasalföldnek hívják. A temesi vidéket alvidéknek is nevezik. A Duna mellett van Szörény vár, a túlsó parton pedig Bodony török vár és egész Bolgárország fővárosa.

A Dráva és Száva közt Szlavonia terül el,[3] ennek lakosai szlávok, a Szávától délre, csaknem

[1] Ruconniumra vonatkozólag Mannertnél ezt olvashatjuk: «Ulpianum sokkal távolabb van Salinaetől (Torda), semhogy Kolozsvárnak tarthatnók, Rucconium pedig, még inkább északra, körülbelől a magas hegyek közelében feküdt, Dés irányában.»

[2] Tierna a mai Ó-Orsovától északra, egy mérföldnyire a Cserna folyó mellett feküdt. A rómaiak «Colonia Zernensium»-nak is nevezték.

[3] Itt a mai Horvátország értendő.

az Adriai tengerig terjedő vidék is ide tartozik, a tengermellék azonban a velenczeieké (azt hiszem, csupán Zengg a magyaroké), itt is mindenütt szlávul beszélnek. Szlavonia tehát Pannonia legdélibb részét foglalja magában. Ettől délre, az Adriai-tenger felé találjuk Horvátországot, ez utóbbitól keletre pedig az Una (Vuna) folyóig terjedő Korbaviát.[1] Az Una a szebenikói hegyekben ered és a Szávába ömlik. Az Unától keletre eső vidék Boszniának neveztetik, ennek azonban csak legészakibb része a magyaroké, kiknek legfőbb váruk Jaicze.

Boszniától keletre terül el Szerbia vagy Ráczország, melynek lakosai szerbek, a már emlitett Belgrád és Szendrő várak Szerbiában vannak. Ettől keletre van Bolgárország, melyet a Duna, a Fekete-tenger és a Hémusz-hegység határolnak, ez egészen a törökké.

A törököknek Havasalföldön tizenkét vára van, a havasalföldi és moldvai vajdák a töröknek adót fizetnek.[2]

[1] Korbávia a Krbava folyócskától (a föld alatt eltünő f.) kapta nevét, jelenleg az 1882-ben alakított Lika-Krbava megyének képezi alkatrészét.

[2] Havasalföld 1396-ban és végleg 1496-ban került török fenhatóság alá, Moldva azonban csak 1511-ben.

A velenczei követ jelentése. A XVI. század elejéről.

Erdély arany-, ezüst, só-, és egyéb bányái 3000 munkást foglalkoztathatnának és ha a király akarná, annyi jövedelmet szerezhetne belőlök, mint többi országaiból összevéve.[1] Az abrudbányai (Abrugania), zalatnai és verespataki bányákban rendkivül sok aranyat és ezüstöt ásnak. Az abrudbányai hegyekben nagy darabokban színaranyat is találnak.

A tartomány többi bányái és sóaknái: Gyula-Fehérvártól nyugatra, a hegyek közt terülnek el a bányavárosok, hol az aranyat és ezüstöt ássák; legnevezetesebbek: Abrudbánya, a káptalan tulajdona, Gyula-Fehérvártól öt mérföldnyire. Zalatna (Scotten) és Offenbánya (Altemburg) mellett olasz diónagyságú darabokat találnak. Néhány folyócska aranyat hord, már fél fontnyi rögöket is leltek. Erdély az aranyon, ezüstön, rézen, ólmon, vason és ónon kivül, mindennemü gabonában, szarvasmarhában és egyéb állatokban is szerfölött bővelkedik. A magyar király kincstárának neveztetik.

A tordai (Tordoch) hegyekben kősót ásnak, ugyanitt aranyat, rezet, szurkot stb. is találnak.

[1] «quando il Re volesse fare trovorebbe tanta entrata che non fad'altri suoi stati.»

A Marosból aranyat mosnak. Vajdahunyad (Eti semberch) mellett vasbánya létezik. Gabona, bor, gyümölcs stb. elegendő terem. Enyed (Nentunis) környékén igen sok bor terem, miért is e vidéket borterméknek nevezik.[1]

Buza, rozs, árpa, köles, zab és mindenféle hüvelyes vetemény az összes szükségletet fedezi. A Sajó (Tajso) folyóból sok halat fognak. Ökör, bárány, ürü, disznó és ló szintén szép számmal fordul elő.

A sófalvi bányából hófehér só kerül napfényre. A Borgo melletti N.-Demeter (Ader bel) sóaknából ásott sót Brassóba szállítják. Kolozsvár mellett szintén létezik sóbánya.[2] Tordánál gyönyörü kősót találnak, Szebentől egy mérföldnyire van a a vizaknai (Wijzagna) sóbánya, vagyis jobban mondva sófőző kemencze.

A tartományt Traján császár alapitotta és Dácziának nevezte. Legelső lakosai a Szászországból kivándorolt szászok voltak. A székelyek Szczithiából jöttek és tulajdonképen régi magyarok. Az oláhok Olaszországból jött latin gyarmatosok utódai.[3] Erdélyt Hétvárnak (Sette

[1] «Per questo quella Regiona sichiama Vinifero»; a Maros völgyének Nagy-Enyedtől Sárd faluig terjedő részét, ma is «Erdélyi Hegyaljának» hívják.

[2] Kolozs.

[3] Ennek megczáfolását lásd: Réthy László, *Az oláh nyelv és nemzet megalakulása.* II. javitott kiadás. Nagy-Becskerek, 1890.

Castri) is nevezik, hajdan a géták és triballok lakták.[1]

A székelyek igen erős és edzett emberek. Az oláhok is izmosak, azonban vadak és müveletlenek, csaknem kizárólag hússal táplálkoznak, ha barmaik nincsenek, akkor egyszerűen lopnak. A szászok németül beszélnek, nyelvök a kölnivel teljesen azonos,[2] a svájcziak és svábok azonban nehezen érthetik meg.

Úrnapja Budán.[3] *1501.*

(Irta: Dainero Tamás.)

Az úrnapi körmeneten, — melyen az óriási néptömegen kivül ő felsége is részt vett, — érdekes látványosságot adtak elő, ugyanis valamely jóslat szerint, a mohamedán hitnek akkor lesz vége, ha Mohamed koporsója szétromboltatik. Ezt következőképen adták elő: Mohamed mecsetjét házunk előtt állitották föl, a mecsetben a koporsó függött, melyet a szultán és számos pasa vett körül. Midőn ő felsége és a körmenet a mecset elé ért, óriási tüzsugár sújtott le[4] a koporsóra és ezt, valamint a körülálló törökök nagy részét lángba

[1] A triballok Szerbiában laktak.

[2] Ezzel az alnémet szójárást akarta kifejezni.

[3] Czíme: «La Festa del Corpus Domini a Buda.»

[4] «se spicò da alto uno gran raggio de fuocho.»

borította. A mi pedig el nem égett, azt a magyarok óriási tömege megrohanta, botokkal, kövekkel izzé-porrá zúzta, sőt fogaival is szaggatta. Valóban kiváló élvezet volt e roham szemlélése. A főtér közepén igen csinos szökőkút állott, melyből egész napon át kitünő bor folyt.[1] A temérdek nép egész nap zarándokolt e csodaforráshoz. Bögrékkel, fazekakkal, kalapokkal merítettek a jeles italból, sőt némelyik csak a száját tartotta oda a borsugárhoz. Ütötték, verték egymást, csak úgy repült és tört a sok fazék, pohár, bögre. Soha életemben ily nagy ünnepélyt nem láttam. A földön temérdek részeg hevert szanaszét, kiket azután lassanként hazaszállítottak. De az ünnepély koronája még csak ezután következett, a legsűrűbb tolongásba kappanyokat, ludakat és galambokat dobáltak, melyeket a tömeg óriási dulakodás közt ezer meg ezer darabra szaggatott.

Magyarország leírása, vagyis a pápai követ jelentése Magyarországról és a király jövedelmeiről. 1480.[2]

Magyarország határai: délkeleten Oláhország, Szerbia és Szlavonia, délen részint Szlavonia, részint Bosznia, délnyugaton részint Szlavonia,

[1] Ilyen kút Visegrádon is volt, lásd Oláh Miklós leírását.

[2] Lásd az olasz szöveget: Engel, *Geschichte d. ung. Reichs* II. 6. lap.

részint Németország. Nyugaton és északnyugaton szintén Németország, északon részint Csehország, részint Lengyelország, keleten pedig Lengyel-, Tatár- és Oláhország.[1]

Az ország hosszúsága keletről nyugatnak számítva, körülbelől száz magyar mérföld, azaz ötszáz olasz mérföld. Keletről jöve az első magyarországi város Brassó (Jasonia), az oláh határszélen. Magyarország legnyugatibb városai pedig Nedőcze vagy Nedelicz (Nadalizza) és Ogulin (Ongelines), hol részint németek, részint szlávok laknak.[2] Az ország szélessége délről, azaz Belgrádtól északnak, azaz Kassáig, sőt azon is túl számítva, 70—80 magyar, azaz 380—400 olasz mérföld. E birodalomhoz tartoznak: Nagy- és Kisoláhország,[3] Szerbia, Bolgárország, Dalmáczia és Horvátország. Nagy- és Kisoláhországot keleten a Fekete-tenger határolja, ennek partján több jeles kikötő városa terül el, legnevezetesebbek: Moncastro, Licostomo és Bailigio.[4] Oláh-

[1] A világtájak a szövegben az illető szelek olasz neveivel vannak megjelölve, ú. m.: délkelet = scirocco, dél = austro, délnyugat = garbino, északkelet = greco, északnyugat = mæstro vagy mæstrale.

[2] Föltételesen elfogadandó meghatározás.

[3] Nagyoláhország alatt itt a tulajdonképeni Oláhország vagy Havasalföld, Kisoláhország alatt pedig Moldva értendő. Később az Olt folyótól nyugatra elterülő részt nevezték Kisoláhországnak.

[4] Moncastro, Visconti P. szerint Maurocastro, Beni-

ország délen Szerbiával és Bolgárországgal, északkeleten Lengyelországgal, nyugaton pedig Erdélylyel határos. Szerbia északon és északkeleten Magyarországot, keleten Bolgárországot, délen pedig Boszniát és Albániát érinti. Horvátország határai, a tenger, Magyar- és Németország, továbbá Dalmáczia, Bosznia és Isztria.

Magyarország fekvése kitünőnek mondható, mivel részint sikság, részint hegység; a hegyek azonban nem terméketlenek, sem nem zordak. Az ország nagyobb részét sikság foglalja el, melyen megmunkálható és mívelhető dombok emelkednek. A talaj mindenütt termékeny, mind az által a gyér népesség miatt még igen sok vidék parlagon hever. Az olajfán, czitromon, fügén és hasonló fákon kívül az emberi élet szükségletei mind megteremnek, a háziállatok minden faja nagy bőségben tenyésztetik. Az ország egyik leghasznosabb része Erdély, mivel ez az egész országot ellátja sóval, miből a koronának évenként 100,000 arany jövedelme van. Ezenkívül egymást érik az arany-, ezüst-, réz-, vas-, ólom- és higanybányák. Marha, ló, juh és egyeb hasznos állatok szintén nagy bőségben fordulnak elő. Erdélyt

casa szerint Moncastro. E város a Dnyeszter-Liman nyugati partján feküdt, a mai Akkerman helyén. Akkerman és elöbbi neve Bjelgorod, egyaránt Fehérvárat jelentenek. Licostomo, Benicasa szerint Lichostoma, az északi Duna-torkolat, Kilia-ág.

igen harczias nép lakja. Az ország kőfallal keritett, városai közül említésre méltók ezek, Erdélyben kettő, ú. m.: Brassó (Driasonia), ez Magyarország legszélső városa, lakosai túlnyomólag németek. Brassó annyira meg van erősítve, hogy három, sőt öt havi ostromot is kiállhatna, míg az országból segély érkeznék; a másik Nagyszeben (Sabinum), mely szintén rendkívül erős. Ezenkívül nevezetesek még: Beszterczе (Bestrizza), Déva, Hunyad (Ungiat) és Görgény (Cheorgin). Lengyelország felé legfontosabb város Kassa, többékevésbbé nevezetesek még: Zólyom (Zolun), Beszterczebánya és Trencsén (Trincinium). Délen Belgrád és Valkóvár (Vallaterra). A többi városok és várak említésre sem méltók. A király székhelye Buda, mely azonban három napi ostromot sem állna ki.

Legfőbb folyója a Duna, mely hasonlíthatatlanul nagyobb a lombardiai Ponál. A Duna az országot Szerbiától és Bolgárországtól választja el. A Duna mindkét partján hatalmas várak emelkednek, a szerbiai oldalon levők azonban mind török kézen vannak, így pl. Keve (Choi) a magyar parton, vele szemben Szendrő a szerb parton, Szt-Lászlóvár magyar, Galambócz (Colombarra) szerb részen, Szörényvár (Scusin) a magyar, Bodony vagy Vidin (Bordon) pedig a túlsó parton és így tovább a Fekete-tengerig. Másik folyó a Németországban eredő Száva, mely nagyobb a Veronanál elfutó Adigenél, Szlavónia

határán folyik keresztül és Belgrádnál ömlik a Dunába. Ugyancsak Németországból jön a Dráva is, melyen sehol sem lehet lóval átgázolni. Ennek mellékfolyója a Mura. Északkeleten ered a nagy Tisza folyó; ugyancsak északkeletről jön a Temes (Turnisinum), mely keresztülfolyik Erdélyen és délen a Dunába ömlik.

Magyarországban sokféle nemzet lakik. A magyar nemesek harcziasak és folytonosan fegyverforgatásban gyakorolják magokat, ha az ellenség földén nem rabolhatnak, egymást fosztogatják. Szerfölött tékozlók és pompaszeretők, ha tehát saját jövedelmökből ki nem telik, a kisebb rangúaktól rabolnak.

A németek igen szorgalmasak, kereskedéssel, kézműiparral és bányászattal foglalkoznak. Városaik csinosak és kőfallal vannak körülvéve. Falvakban nagyon kevesen laknak közülök.

Az ország némely vidékén tatárok is laknak, kik ősi hitöket megőrizték és kúnoknak neveztetnek. Szlávok és szerbek szintén laknak itt, ezek Szerbiából és Szlavoniából költöztek be ide, hol a többi lakosoktól elkülönített vidéket kaptak. Czigányok is meglehetős számmal vannak, ezek folytonosan kóborolnak, lopásból, mindennemű ravasz csalásból, az asszonyok pedig jövendőmondásból élnek.

Laknak még ezenkívül belgák is, kik tisztán és helyesen beszélnek francziául, ezek még a régi

időkből maradtak itt, midőn Károly király elfoglalta az országot.[1]

Mátyás király rendes évi jövedelme 200,000 aranyra rúg és a következőkből áll. Legfőbb jövedelmi forrás a só, melyet Erdélyben ásnak, egy vagy két mázsás darabokra vagdalnak és az ország minden részébe szétküldenek. Ebből évenként 80—100,000 arany jövedelme van.

A király minden városban levő háztól évenként egy aranyat szed, ez a rendes adó, ha azonban a törökök vagy csehek ellen harczol, még két vagy három aranyat követel. Ezután következnek a pénzverő házak, hol az arany-, ezüst- és rézpénzek veretnek. Ilyen pénzverde négy létezik. Először Erdélyben Nagybányán (Rivo Dominarum), hol arany- és ezüstpénzek készülnek;[2]

[1] Itt az egri völgyben létezett liègei (lüttichi) franczia vagy jobban mondva vallon gyarmatosokról van szó, ezek Foullon, franczia krónikás szerint I. Endre alatt jöttek be és az egri püspökség területén telepedtek le. Létezésükre nézve még egy adatot hozok föl. I. Lajos király idejéből fönmaradt egy oklevél, melyben ezt olvashatjuk: a borsodi alispán két megbizottat küldött Egerbe bizonyos királyi pénzügyi dolgok elintézése végett. Miklós, Márton fia, az egri völgy főispánja, a fenhatósága alatt állókkal, kiváltképen a nevezett völgyben lakó franczíákkal (Gallicis de eadem valle), a megbizottakra rohant, ezeket, valamint az esztergomi érsek embereit és a kincstárnokot agyonütötték stb. Lásd Oláh Miklós leírását.

[2] Nagybánya latin nevének magyarázatát lásd Br. Born J. útazásánál.

innen évenként körülbelöl 20,000 arany kerül ki; másodszor ugyancsak Erdélyben, Szebenben, ez évente 6000 aranyat szolgáltat. Harmadszor Körmöczön (Cremonizza), hol 12,000 aranyat vernek; negyedszer Budán, mely évenként 6000 aranyat szolgáltat. A pénzverő házak tehát összesen 44—50,000 aranyat jövedelmeznek.

A harminczadból, vagyis a be- és kivitt árúk után fizetett öt százaléknyi vámból, évenként 80—100,000 arany jövedelme van. A fölsoroltakon kívül hasznot húz még a rézből és a zsidóktól is, ez ntóbbiak 30,000 aranyat fizetnek évenként.

Guidoto Vincze, velenczei követ jelentése. 1525.[1]

E jelentés is leírja Magyarország földrajzi, állami, kulturai stb. viszonyait, azonban az általam közölteken kivül semmit sem tartalmaz, a mi a többi jelentésekben elő ne fordulna, itt tehát csak a püspökségek akkori jövedelméről szóló részletet akarom leirni.

»Az esztergomi érsek évi jövedelme 35,000 arany, a kalocsai érseké 20—22,000, az egri püspöké 22,000, az erdélyié 24,000, a zágrábié 18—20,000, a váradié 26,000, a pécsié 25—26,000, a

[1] Az olasz szöveg föllelhető: V. Guidoto, *Gesandschaft am Hofe d. K. Ludwig.* 69 lap. Bécs, 1848.

veszprémié 10—12,000, a győrié 13,000, a váczié 4—5000, a nyitraié 4000, a csanádié 3000, a szerémié 5—6000 szokott lenni, azonban a török pusztítások következtében alig 2500—3000 arany, a boszniai püspökség csak névleg létezik, mivel a török egész Boszniát elfoglalta.

Magyarországnak hajdan 72 vármegyéje volt, jelenleg azonban csak 52 van még. Legfőbb méltóságok: a nádor, a horvát bán, az erdélyi vajda és a temesi gróf.

II.

Kivonat Franck S. Világleírásából. 1534.

(*Weltbuch*, nyomatott Tübingenben 1534.)

Magyarországról és e népnek életmódjáról.

Magyarországot (Hungerland) hajdan Alsó-Pannoniának nevezték.[1] Az ide költözött hunokról később Magyarország nevet kapott. Ez országnak határai keleten Galiczia (Gallacia), délen Görögország, nyugaton Dalmáczia és Olaszország északon pedig Ausztriának nevezett Németország.

[1] Pannonia római tartomány, a Dunántúlt, Szlavoniát, továbbá Bosznia, Horvátország és Krajna legészakibb részét, végül Stájerország és Alsó-Ausztria keleti szegélyét foglalta magában. Kr. u. 9-ben teljesen leigáztatott. Bővebbet Mannert jeles művének III. köt.

E termékeny, aranydús, gazdag és jól őrzött királyság, márványban, érczekben, állatokban, legelőkben, sóban, vadakban, különösen pedig pompás borokban szerfölött bővölködik. Ez országban nemcsak nyelvre, hanem szokásokra, életmódra és vallásra nézve is különböző népek laknak, mint Herodot mondja. Az országnak három nagy folyója van: Duna (Thonaw), Száva (Sona) és Tisza (Titia). Isidorus 15-ik könyvében ezeket mondja: Pannonia határai: keleten Mösia, nyugaton Gallia Belgica,[1] délen Isztria (Histria). Mások szerint Pannonia a Dunán túl északfelé egész Lengyelországig terjedt.

Magyarországot kilencz kerités veszi körül, a keritések tölgy- és egyéb keményfából vannak; mindegyik kerités húsz lépés magas és húsz lépés széles. Az első kerités az egész Magyarországot körülövezi, ettől húsz mérföldnyi távolságban a második következik, szintén az egész ország körül, ezután húsz német mérföldnyire a harmadik, ez kerületre nézve kisebb ugyan, de magasságra és szélességre nézve épen olyan mint az előbbiek, így megy ez a kilenczedikig. A keritések kívülről vastag gyeppel vannak födve és falhoz hasonlítanak. A kerités tetején sürü bokrok és tüskék léteznek, melyeken nem könnyü lenne áthatolni. Köztök, azaz mindegyik kerités vagyis fal közt elterülő húsz mérföldön, városok, mezővárosok

[1] Ilyféle tévedés a régi íróknál gyakran előfordúl.

es falvak egymást érik, úgy hogy az emberi hangot az egyik helytől a másikig hallani is lehet. Városaikat és házaikat hatalmas falak veszik körül, a kapuk száma rendkivül nagy, hogy a rablásra mindenütt ki- és bejárhassanak. A falak közt levő körök, vagyis területek, az országban törtentekről tárogatóval jelt adhatnak egymásnak.[1]

E királyságot hajdan a pannonok vagy peonok lakták. Azután a szittya származású hunok foglalták el. Nemsokára pedig a gótoknak nevezett szigetnép vette birtokba. A gótok után a longobardok jöttek Skandinávia szigetéről. Végre a magyarok egy Szczithiában levő másik Magyarországból vándoroltak be ide és az országot mai napig is bírják. Meglehet, hogy még ki is fognak üzetni innen, úgy a barátok, mint az ellenségek által.

Szóljunk néhány szót az elhagyott régi Magyarországról is.[2] E szegény elhagyott ország hideg égalj alatt, a Don folyó közelében terül el,

[1] Az itt leírt keritésekről vagy falakról a középkori írók mit sem tudnak, ilyesminek kigondolására ugyancsak merész fantázia kellett.

[2] Szczithia, vagy Nagymagyarországot Rubruquis és Plan Carpin XIII. századbeli útazók Pascatirnak nevezik és a Jajk (ma Ural folyó) felső folyásához helyezik, szerintük a lakosok magyarul beszéltek. A IV. Béla által Nagymagyarország fölkeresésére kiküldött szerzetesek egyike, 1236-ban találkozott a Volga és Vjatka közti vidéken, a mai Kazán környékén a magyarokéval azonos nyelvet beszélő lakosokkal.

a muszka királynak adót fizet és Jugriának[1] (Juhra) neveztetik. Jelenlegi lakosai se nem szántanak, se nem vetnek, ennélfogva sem gabonájok, sem kenyerök nincsen, hanem csak vadakból és halakból élnek, lakóhelyeik pedig az erdőkben épitett nyomorult viskók. Ennélfogva sem posztóról, sem vászonról fogalmok sincs, hanem az elejtett vadak pompás bőréből készítik ruházatokat. Vizen kívül semmiféle italt nem isznak, a napot és holdat imádják, külön nyelvet beszélnek, melyet új Magyarországba is bevittek és ott megtartottak. Korált és bálnát halásznak, mely utóbbinak bőréből zacskókat és egyéb tárgyakat készítenek elárúsítás végett; ezenkívül még egy különös halat esznek és csontjait, különösen pedig agyarait (ebből nagyszerű nyeleket és egyéb eszközöket készíthetni) jó áron eladják a kereskedőknek.

A mai Magyarország azonban délen az Adriai tenger felé elterülő Illiria által, keleten pedig Szerbia által határoltatik, ez utóbbiban most tribulok és möziaiak laknak.[2] Ez országot most Zagorjének (Sagaria) nevezik.[3] Észak felé a Du-

[1] Herberstein, ki 1514-ben útazott Oroszországban, szintén említést tesz a jugriczokról, kikről azt mondja, ezek az igazi magyarok és tölök származnak a többiek is. Erről majd többet fogok írni *Régi útazások Oroszországban* czímű könyvemben.

[2] Tribulok vagy triballok = szerbek.

[3] Zagorje nevű vidék több is létezik így pl. Bolgárországot a középkorban gyakran Zagorjének nevezik,

nán túl, mint már említettük, Lengyelország határolja. E tájék, t. i. a Lengyelország felé eső vidék, aranyban, ezüstben és gabonában bővölködik. Az itteni lakosok állitása szerint, az egyik folyóban a vas vörösrézzé válik. Az ország fővárosa Buda.

A magyarok kivágott, szűk ruhát viselnek, bélése közönségesen vászonból van, hajtókája és gallérja azonban csupa selyem és aranyszövet. Fodorított hajukat vászonkalappal födik be, nem pedig nemezkalappal mint mi. Úgy az asszonyok mint a férfiak csizmái vagy czipői igen különösek és bocskorhoz hasonlók.

Az asszonyok annyira befödik arczukat, hogy csak orruk és szemeik láthatók, mind az által sok drágakövet és gyöngyöt viselnek. A női ruhák széle és hajtókája igen gazdag diszitésű. Az összes ruházat fölött még hosszú kabátot viselnek. Halottaikat többnyire egy, sőt némelyek két évig is gyászolják. Szakállukat lenyirják, csupán orruk alatt növesztenek hosszú bajuszt.

Római keresztyének, törvények szerint itélnek, ha a két fél ügye el nem dönthető és el nem intézhető, akkor fegyvert fognak és párbajt vívnak, az Isten az igazságosnak segiteni fog, tehát a győző részén van az igazság. Ha az egyik fél

erről bővebbet Brownnál. A másik Zagorje Varazsd megyében, az Ivaneczi Szlyeme és Kosztely hegységek közt terül el. Van még Boszniában és Albániában is.

ezt nem akarja megtenni, vagy a küzdtérről megfutamodik, vagy pedig mélabúsan megy a küzdelembe: az az igazságtól elüttetik. Kik azonban bátran nekimennek: először lándzsával, azután pedig gyalog és csaknem meztelenül karddal küzdenek.

A cseh nyelvhez hasonló saját külön nyelvet beszélnek.[1] Ezenkívül saját írásuk is van. Rendkívül harczias nép. Tömegekben és rohammal szoktak harczolni, úgy magok mint lovaik pánczélt viselnek. A törökökkel már sokszor megütköztek, azonban 1526-ban vereséget szenvedtek és királyukat elvesztették.

Magyarország, hajdan Alsó-Pannonia az Alpok (Welschengebirg) az Adriai tenger, az Inn (Yn) és a Duna folyók közt terül el. Keletfelé a Száváig (Saw), a tribalok és móziaiak terjednek. Pannonia azonban az osztrák tartományok nagy részét is magában foglalja, hol németek laknak. Ugyancsak benne foglaltatik Stájerország vagy Valeria[2] is; jóllehet Magyarország Alsó-Pannoniának csak a Lajta és Száva közti részére terjed ki, mind az által Magyarország a Dunántúl északra Lengyelországig, keletre pedig a dákok által lakott vidékig terjed. A magyar népnek uralma sokkal nagyobb, mint Magyarország, ugyanis a

[1] Sie haben ir eygen sprach schier auff Behemisch art.

[2] Valeria a Dunántúlt foglalta magában.

dalmátok vagy vendek, a boszniaiak, a tribalok vagy móziaiak, a ráczok, a géták vagy oláhok magyar uralom alá kerültek, mígnem három évvel ezelőtt a török szultán Magyarországot elrontotta, elpusztította, kirabolta, Budát, a fővárost bevette, mindent kegyetlenül levert és nemcsak az országot meghóditotta, hanem királyukat életétől is megfosztotta. Magyarországi lakosai gazdagok, különösen háziállatok tekintetében, azonban hűtlen, hitszegő és állhatatlan nép, miként ezt mindenkor tapasztalhatjuk. 1529-ben a törökök ismét betörtek és mindent pusztítva Bécsig nyomultak.

Oláhország vagy Flaccia vagy Dacia.

Oláhország Erdélytől a Fekete-tengerig terjedő, vízszegény és sik, de azért elég széles vidék. Határai délen a Duna, északon az oroszok és tatárok. Ez országban hajdan a harczias géták laktak, kiket a rómaiak legyőztek, kiirtottak és saját népökkel helyettesitették. Ez pedig Flaccus római hadvezér alatt történt, a kiről az országot Flacciának vagy Oláhországnak nevezik a lakosok; ezeknek neve pedig flacci, vallaci vagy oláhok. Ezt bizonyítja az ország nyelve is, mely nagyobbrészt római, azonban annyira elváltozott, hogy a római alig érthetné meg. Részint magyar, részint török uralom alatt élnek. Ez országot illetőleg a történészek nem értenek egyet, tehát

igen bajos valamit írni rólok. Ugyanis országuk rendkívül sok változásnak volt kitéve. Mind azáltal annyit tudok Oláhországról, hogy Trácziában fekszik; ugyanis Plinius Trácziát 50 tartományra osztja és a gétákról Gétikának nevezett rész Flaccusról Vallaciának hivatik, mivel Flaccus az országot elfoglalta, leigázta és saját népével telepítette be.

Az isteni tiszteletet görög módon tartják. Egykor a dákok is lakták e vidéket, ennélfogva Dácziának is neveztetett. Most pedig a németek, székelyek és oláhok lakják. A németeket Szászországból Nagy Károly küldte ide. A hét városról vagy hegyről siebenbürgereknek (erdélyiek) neveztetnek. A székelyek, kik legrégebben jöttek be a magyarok közül, szintén itt laknak.

Oláhországban általában két nép létezik, ú. m.: a drágulok és dánok [1] vagy dávok. A drágulok a törököket hívták segítségül, a dánokat kiakarván üzni, megtámadták őket, azonban Hunyady (Huniader) János segítségökre sietett, az ellenséget megfutamította és az országot birtokba vette.

Az oláhok béke idején főkép állattenyésztéssel

[1] E föltevésre következő körülmény szolgáltatott okot: Hunyadi János idejében 1446-ban Drákul török segítséggel Dánt a vajdaságból elűzte, erre Hunyady gyorsan Oláhországban termett, Drákult megverte és Dánt a vajdaságba visszahelyezte.

és földmíveléssel foglalkoznak. A királynak adót fizetnek, azonban csak egyszer, mihelyt új király lép a trónra, mindegyik ház egy marhát vagy ökröt ad adó fejében, az összes mintegy hatvanezerre rúg. Oláhország Erdélylyel határos, némelyek egy országnak számítják. Az Alduna (Yster) felé eső vidéken szerfölött sok erdő létezik és házak nélkül élő durva nép tartózkodik. Jelenleg Oláhországot régi, de máshitü, t. i. mohamedán vallású nép lakja. Van azonban néhány római keresztyén is, mások pedig a görög valláshoz szítnak.

Dáczia Európa egyik szczíta vidéke Trácziа és Németország közt terül el, a németektől a Duna választja el. A dákokat vagy daunokat jelenleg oláhoknak vagy erdélyieknek nevezik. E nép hajdan nagy területen uralkodott és sok népnek bajt okozott.

Isidorus szerint a dákok a gótoktól származnak, e nép az ártatlanok iránt barátságos és békülékeny valamint jámbor és istenfélő, azonban ellenségeivel szemben kegyetlen.

Plinius (IV. könyv, 12. fejezet) azt mondja, hogy a görögök a dákokat gétáknak nevezték, a XXII. könyv első fejezetében pedig állítja, hogy arczukat és testöket különféle színekkel befestették.

Besszarábiát délen Bolgárország és Trácziа, nyugaton pedig a havasontúli Nagyoláhország határolják. E tartományt a török 1484-ben elfog-

lalta. Erdélyből a török 1521-ben kikergette a vajdát, 1522-ben azonban visszahelyezte.[1]

Mözia, vagy Bolgárország, vagy Bosznia.

Mözia a Duna mellett Tráczia és Dáczia közt terül el. A régiek ezt Ceres gabonavermének vagy csűrének nevezték, a gabonaboségről e vidék Boszniának (Bossina) vagy boszniai királyságnak is neveztetik.[2] Ez országnak hatalmas népe és számos városa van, ezenkívül érczekben is bővelkedik. Ez országban van Nikápoly, hol a törökök Zsigmond császárt legyőzték és a keresztyén sereget fölkonczolták. Plinius (III. könyv, 26. fejezet) e tartományt Möziának nevezi.

Kétféle Szlávország.

Szlávország, Mözia egy része Dalmácziának is tartatik, számos népet és országot foglal magában, ú. m.: lengyeleket, cseheket, korontánokat, oroszokat és vendeket (Wandalos). Mindezek szlávoknak neveztetnek, e név alatt szokásokra és nyelvre hasonló több népet értünk, kik tehát

[1] Ez Havasalföldre vonatkozik.
[2] Itt, miként a következőkből is kitünik, Bolgárország értendő.

megértik egymást. Vallásra nézve azonban különböznek egymástól, némelyek ugyanis pogányok, mások görög és római keresztyének, végül mohamedánok. Ez országok igen termékenyek, bor, méz, gabona, marha és legelő schol sem hiányzik. A nagyobbik Szlávország magában foglalja Szerbiát, Dalmácziát és Karintiát, valamint sok más nemzetet. A lakosok szerfölött vadak és rablók, kiváltképen a tengermellékiek.

Illyria, Vendország.

Albánia után következik Illyria, ennek lakosait jelenleg részint vendeknek, részint boszniaiaknak, dalmátoknak, isztriaiaknak, részint horvátoknak és krajnaiaknak nevezik. A bosnyákok hátul, Magyarország felé laknak. A többiek a tengermelléken, a timani kútig terjednek. E vidék lakói manikeus eretnekek, kik nem ismerik el a római egyház főhatalmát. Krisztust sem ismerik el az Atyával egyenlőnek, de azért mégis keresztyének akarnak lenni. Kolostoraik elhagyott vidékeken, vagy valamely vadon közepén állnak. Ez eretnekség sem fegyverrel, sem átokkal nem volt kiirtható.[1]

[1] Itt a bogomilokról vagy patarénokról van szó. E felekezetre vonatkozó legkitünőbb munka: Racski, *Bogomili i patareni.* Rad jugoszl. Akad. VII., VIII., IX. köt.

Dalmáczia, Szlavonia, Liburnia, Horvátország.

Dalmáczia Európa egyik vidéke Vendország körül, Magyarország és Maczedónia közt, Szlavoniának is neveztetik. A Dalmáczia végénél és kezdeténél levő Liburnia,[1] Horvátországnak neveztetik. Szlavonia részének is tekinthető. Lakosai harcziasak és rablók.

Albánia Európa egyik hatalmas tartománya.

Albániának lakosai fehér hajúak, mivel az ország igen hideg éghajlatú. Az itteni népnek sokszinű szemök van.

Albánia Maczedónia része és tartozéka volt, legnevezetesebb városai Dyrrhachium (Didrachium) és Apollónia.[2] E népnek nyelve sem a göröghöz, sem a szlávhoz nem hasonlít. Az ország határai keleten a tenger, nyugaton Iberia hegyes vidék,[3] lakosai pásztorok és oly bárgyúk voltak, hogy a pénzt nem ismerték és száznál

[1] Liburnia a magy.-horv. tengermellék területét foglalta magában.

[2] Dyrrhachium ma = Durazzo. Apollonia az ó-korban nevezetes tengeri kereskedő város volt; romjai a Vojucza torkolatától északra, Polina kolostor mellett.

[3] Itt a Kaukázus és Káspi tenger közt létezett Albániával tévesztetett össze.

tovább nem tudtak számlálni. Csak egymás közt érintkeztek, sem mértéket, sem súlyt nem ismertek, a földmívelésben is járatlanok voltak, csak harczolni szerettek, napot és holdat imádtak. Az ország tele van kígyókkal, skorpiókkal és mérges pókokkal. Strabo szerint huszonkét nyelv divatozik náluk. Az ország először a perzsák, később a maczedónok, azután pedig a rómaiak uralma alá került, most pedig a törököké.

Tráczia.

Tráczia vagy Rumili (Rhomania) széles és nagy szczitiai vidék, Európában, Maczedóniától északra terül el. Határai keleten az Alduna, Fekete-tenger, délen az Égei-tenger, nyugaton Scython. Pomponius szerint e vidék nem igen termékeny, minek oka a nagy hideg, ennélfogva a gyümölcs vagy gabona ritkán érik meg egészen. Szőlő azonban megterem. Legnevezetesebb városai: Enos, Nicopolis, Perinthos, Caliopolis, Apollonia,[1] Bizancz, melyet Konstantinról Konstantinápolynak neveznek, ez jelenleg a török császár székvárosa.

Most az egész ország a töröké, ennélfogva a

[1] Caliopolis = Gallipoli, tör. Gelibolu. Apollonia (megkülönböztetendő az albániai Apolloniától), a mai Szizepoli helyén a Fekete-tenger nyugati partján feküdt.

régi szokások és erkölcsök teljesen megváltoztak. Plinius és Strabo szerint a Hémusz hegység az országot ketté választotta; ugyancsak szerintök hajdan itt a dardanok, tribalok, möziaiak laktak. A tribalok ott laktak, hol ma a szerbek (Syruen) vagy ráczok (Retzen) tartózkodnak. A möziaiak azonban a tribaloktól a Fekete-tengerig terjednek.

III.

Oláh Miklós, Magyarország leírása. 1536.

(L.: Nicolai Olahi, *Hungaria et Atila*, Bécs. 1763.)

Magyarország folyói.

A Duna Magyarország területén a következő folyókat veszi föl: Pozsony közelében a Morvát, Vizkelet (Wizkele) közelében a Tirnavát,[1] Komárom (Comaricium) fölött, Guttánál az északi hegyekből jövő Vágot, Komáromnál a Nyitrát, Esztergomnál a Garamot, mely Murányvár közelében ered, Beszterczebányát, Zólyomot és Szt.-Benedeket érinti. Ugyancsak Esztergom közelében az Ipolyt. Végre Titelnél, vagy jobban mondva Zalánkeménynyel átellenben, a számtalan folyóval bővült Tiszát. A Duna déli mellékfolyói a Magyaróvárnál beömlő Lajta. Györnél fölveszi a Rábát. Báttánál a Sárost, Dárdánál (Drazad) a Drávát és Belgrádnál a Szávát.

[1] Tulajdonkép a Dudvágba ömlik.

A Duna számos szigete közül kettő válik ki nagysága és termékenysége által. Az egyik Pozsonynál kezdődik és Komáromig terjed, ennek hossza 13 mérföld, szélessége gedig 2, 3, 4 sőt öt mérföld. Földje szerfölött termékeny, búzát, árpát és mindennemű hüvelyes veteményt bőven megterem. A szigeten fekvő Komáromról nevezetik el.[1] Legnevezetesebb helyei: Eberhard, Püspöki, Somorja, Ásvány, Süly, Megyer, Padány stb. A másik sziget Buda alatt kezdődik és Csepelnek neveztetik. A szigeten királyi palota és számos városka létezik, nevezetesebbek: Csepel, Tököl, Szt.-Márton, Keve, hol ráczok laknak.[2] Ez a magyar királynéké szokott lenni. Fáczán, fogoly, rigó, fajd, szarvas, dámgím, nyúl, vaddisznó stb. bőven tenyészik. Ezenkívül erdők, ligetek, szőlőkertek, legelők, szántóföldek stb. gyönyörüen váltakoznak. A sziget szélessége ket-három mérföld, hosszúsága pedig kilencz mérföld.

Az összes folyók közt legha'dúsabb a Tisza,

[1] Ma: Csallóköz.

[2] R.-Kevét hajdan Szt.-Abrahám telkének hívták, Zsigmond király az Aldunánál fekvő Keve (ma Kubin mv. Temesm.) város szerb lakosait ide telepítvén, ekkor kapta mai nevét.

Mármarosban ered, forrásától nem messze öt folyócska által bővülve, aztán pedig Felső-Magyarország és Erdély számos hajózható folyóit fölvéve, Zalánkeménynél a Dunával egyesül.

A Dráva Magyarországot Szlavoniától elválasztja és Eszék alatt a Dunába ömlik, legnagyobb mellékfolyója a Mura. A Száva Szlavonia, Bosznia, Szerbia, Magyar- és Horvátország számos folyóival bővülve, Szabácsot érintve, Zimony (Semplinium) és Nándor-Fehérvár közt a Dunával egyesül. E négy folyó és a zöld halomból kiemelkedő kettős kereszt, Magyarország czímerét képezi.

Nyugati Magyarország. Buda és a budai könyvtár.

Nyugati Magyarországnak két nagy és haldús tava van, az egyik a Fertő, Nezsider és Ruszt mellett, a másik pedig a Veszprém és Somogy megyéket elválasztó Balaton.

Buda, Magyarország fővárosa és a magyar királyok székhelye észak-déli irányban elnyuló magaslaton áll, déli oldalán kitünően fölszerelt vár emelkedik. Ugyanitt van a remekkivitelű királyi palota is; szobrai, ívezetei, rakott művei csak úgy csillognak a sok aranytól. Legnevezetesebb azonban Hollós Mátyás király világhírű könyvtára, mely két teremben volt elhelyezve, az egyik Görögországból és Keletről nagy gonddal és még nagyobb költséggel összehordott

görög köteteket, a belső terem pedig minden tudományágakra vonatkozó latin códexeket foglal magában; mindez külön tokban és tartóban van elhelyezve, mindegyik darab selyembe van kötve, tábláján gyönyörű arany- és egyéb színű diszítmények láthatók. A kötetek legnagyobb része selyemmel összevart hártyákból áll, az aranycsatok valóban ragyogóvá teszik azokat. Hallottam az öregektől, hogy Mátyás király mindig harmincz könyvfestőt tartott, kik egyszersmind a könyveket másolták is. Ezeknek felügyelője Ragúzai Dalmata Bódog[1] volt, ki nemcsak latinul, hanem görögül és arabul is tudott, ezenkívül a festészethez is értett; kötelessége volt felügyelni, hogy a leírásnál hiba ne történjék. Ezenkívül volt még két kisebb könyvtár is. A törökök a mohácsi ütközet után 1526 szept. 8-án mindezt részint szétszaggatták, részint szétszórták.

A Dunán átkelve, a síkságon elterülő Pest városába jutunk, melynek falai alatt a Rákosmező kezdődik. Itt szokták választani a királyt és a nádort, valamint az országgyűléseket is itt tartják. Budától délre emelkedik a Gellérthegy, honnan a szent püspököt letaszitották. E hegy tövében a Dunától mintegy 20 lépésnyire a gyógyerejű, híres meleg források fakadnak. A hegy nyugati oldalát és a tövében elhúzódó völgyet

[1] Valódi néven Petanesics.

gyönyörű királyi kertek borítják. A többi hegyeken pedig szőlők díszlenek.

Budától északra van a Nyéknek nevezett és három magyar mérföldnyi kerületű vadaskert, mely mindenféle vadakban bővelkedik és nemcsak az erdős hegyeket, hanem a messze elterülő réteket is magában foglalja. Közelében az Ulászló király által építtetett terjedelmes palota látható. A Sz.-Pál hegyen álló kolostorban Remete sz. Pál teste őriztetik.

Ugyancsak az északi oldalon más hegyek is emelkednek, melyeknek tövében a Fehéregyház (Alba Mária) nevű kolostor áll.[1] Ettől délre a Duna felé van Ó-Buda, hol társas káptalan és prépostság létezik, a város közelében pedig meleg források fakadnak. Buda felé terül a Sz.-Háromság városa, melyet magyarul Felhéviznek neveznek; társas káptalan és szép fürdőépület. Ugyanitt még három vagy négy meleg gyógyforrás létezik, némelyik a Dunaparttól alig tíz lépésnyire terül el, ezekben a parasztok és szőlőmunkások szoktak fürödni. Fehéregyház közelében Sicambria romjai láthatók.

Buda az olasz, német, lengyel, török kereskedők gyűlhelye és egész Magyarország kereskedelmének góczpontja. A vár belől és kívül egyaránt nagyszerű, pompás épületei, büszke tornyai stb. elragadó látványt nyújtanak. A város környéke pedig épenséggel elbájoló és lélekemelő. A várhegy belseje a számtalan borpincze miatt egészen üres.

[1] Fővárosunk régi helyrajzának tárgyalásába a helyszűke miatt nem bocsátkozhatom. Erre vonatkozólag legjobb mű: *Budapest helyrajzi története*, írta Rupp J. Pest 1868.

Buda környéke.

A Budától délkeletre nyolcz mérföldnyire levő Székes-Fehérvárt a Sárvíz mocsarai környezik. A Boldogasszony székesegyházban sz. István, sz. Imre és számos magyar király sírja látható. A királyoknak és királynőknek itt kell felkenettetniök és megkoronáztattatniok, mivel különben nem tekintetnek törvényes uralkodóknak. Fehérvár bor- és marhavásárairól is híres.

A Vértes hegységben találjuk Csókakő, Oroszlánkő és Palota várakat. Ugyanitt ered a 60 malmáról nevezetes Sárvíz (Sáros) folyócska.

Visegrád (németül Plintenburg) Budától nyugatra öt mérföldnyire fekszik. A környékén levő erdőkben párduczok és egyéb vadak tartózkodnak. A visegrádi udvar számos büszke palotából és egyéb pompás épületből áll, háromszázötven szobája és terme egy és ugyanazon időben négy királyt fogadhat be, azoknak összes kíséretével és szolgaszemélyzetével. A palotákat szebbnél szebb kertek veszik körül; csodálatraméltó remekmű a múzsák kútja is, melyből vörös és fehér bor folyt.

A virágok és hársak rendkívül kellemes illatot terjesztenek; Mátyás király gyakran nyaralt itt. A hegy tövében levő kápolnában gyönyörű mozaikmű, ezüstözött sipokból álló orgona, három aranyozott alabástrom oltár stb. ragadja meg figyelmünket. Az alabástromból kibugyogó forrás körül márványoszlopok által föntartott csarnokban elbájoló sétahelyet találunk, e forrás a hosszú palota előtt van. A paloták ablakai mind a Dunára nyílnak, a Duna túlsó partján fekszik N.-Maros német városka, mögötte hosszan elnyúló hegyek emelkednek.

A visegrádi udvar, kétségtelenül fölülmúlja a többi országok efféle épületeit, jóllehet sok országot bejártam, de ily díszes és fényes palotákat sehol sem láttam. A párisi parlamentben csak egyetlen termet láttam, mely aranyozott deszkákkal és gerendákkal volt kirakva, holott nálunk Budán és Visegrádon temérdek ilyen pompás szoba létezik. A visegrádi hegy ormán áll a csaknem hozzáférhetetlen sziklavár. Itt őrzik a szent koronát; a koronaőröket az ország választja. A koronát csak a király vagy királyné koronázása alkalmával szabad kimozditani helyéből. A két koronaőrt két várnagy helyettesíti, ezek félévenként fölváltva őrzik a koronát, ez idő alatt halálbüntetés terhe alatt tilos a várat elhagyniok.

Nyugati Magyarország leírásának folytatása.

A visegrádi erdő két mérföld hosszú, ennek közepén van a dömösi prépostság. Nem messze innen terül el az esztergomi érsek vadaskertje; azután következik Esztergom, Magyarország legfőbb papjának székhelye.

Itt született sz. István első királyunk. A hegyen álló várban találjuk a pompás érseki palotákat.[1] A káptalan gyönyörű épületeit az 1532. ostrom idejében földig rombolták. A székesegyház számos kápolnája közül különösen kettő említendő: az egyiket Bakocs Tamás bibornok csiszolt vörös márványból építtette, ennek kupolája aranyozott vörösrézből készült Az északi oldalon levő másik kápolnát számos festmény díszíti, itt van elhelyezve a gazdag tartalmú könyvtár. A hegy tövében a Duna partján áll az úgynevezett vizi torony, az itt eredő források malmot hajtanak.

A vártól 400 lépésnyire elterülő városban szintén meleg források bugyognak a földből. A város alatt kezdődik a Vértes erdő, melynek folytatása a Bakonyerdő. Esztergomtól nyugatra, a kies Pannonhalmán áll a roppant gazdag sz.-

[1] Az esztergomi érseki palota, székesegyház stb. leírását bővebben adja elő Vratiszláv cseh útazó, lásd ott.

Márton apátság, melynek környékén viruló mezők, termékeny szántóföldek, szőlőkertek és csinos városkák váltakoznak. Az apátságot szent István király alapította.

Ettől délnyugatra van Szombathely, sz. Márton szülővárosa; a prépostságról nevezetes Vasvár, Monyorókerék vár és Körmönd város, Németújvár és Felső-Lendva várak, továbbá Mura-Szombat város. A Mura és Dráva közt: Stridó, sz. Jeromos szülővárosa és Csáktornya erős vár. Felső-Lendva közelében van Sz.-Gotthárd; Alsó-Lendva vár, Németi,[1] Buzasziget,[2] Berzencze. Ezektől keletre Babócsa vár, Kálmáncsa város, közelében Dobsza nevű három falvam. Veszprém közelében van a dúsgazdag lövöldi kartauzi apátság.

A Balaton közelében van Vázsony vár, ettől nem messze Dörgicse nevű városkám és öt falvam, melyeknek lakosai — mint tiszttartóm jelentette — egyszerre húsz szekér halat fogtak a Balatonból. Ugyanitt kitünő, zamatos borok teremnek. A tihanyi (Ticonium) apátság elbájoló fekvéséről nevezetes; Szigliget vár, Zalavár gazdag apátság és igen erős vár. Kapornak nevezetes zárda. Vázsonytól északra van Veszprém, püspöki székhely; Berenhida.[3] Közelökben: N.-Ladány, Urhida, Lepsény; Ozora és Simontornya várak. Bikád,[1] Szerdahely[2] városok. A Balaton keleti partján: Szántód,[3] Csepely, Tard; Somogyvár gazdag apátsággal és jeles bortermeléssel; Korpád, Osztopán stb.

[1] Ma: Kerka-Németfalu.
[2] Buzasziget a Hevenesi-féle térképen Rada, Z.-Apáti, Pölöske, Kányavár, Galambok és Karós helységek közt van feltüntetve.
[3] Ma: Berhida.

Bécstől tíz mérföldnyire a Fertő közelében van Sopron, részint völgyben, részint hegyen épült város. Lakosai németek (Alemanni). Környéke szerfölött termékeny, különösen boráról híres; Lándzsér. Soprontól északra, mintegy nyolcz mérföldnyire van Magyaróvár, sánczokkal, falakkal, kettős árokkal és pocsolyákkal megerősitett vár, a Lajta torkolatánál. A Duna itt három szigetet képez, melyeknek eredeiben igen sok vadkan tanyázik. A vár árkaiba Mária királyné dunavizet vezettetett, miáltal a levegő igen sokat javult.

A Duna déli partján a Rába (ez Abdánál a Rábczát veszi föl) torkolatánál fekszik Győr — hajdan Bregetium[4] — püspöki székhely. Győr és Esztergom közt találjuk Tatát, Mátyás király mulatóhelyét. Keleti falánál egy mérföldnyi hosszú, haldús halastó terül el. A vártól délre levő hegyen (kitünő vörös márványt tartalmaz) áll a

[1] Puszta a miszlai határban.
[2] Szennához tartozó puszta.
[3] Zamárdihoz tartozó puszta.
[4] Bregetio (nem pedig Bregetium, mint Oláh irja) nem Győr, hanem Szőny helyén feküdt, bővebbet Brown útazásánál.

város. Budától délre a Duna nyugati partján vannak: Tétény, Érd, Adony, Paks, Tolna, Szegszárd (híres apátsággal) és Bátta városok, ez utóbbi város szintén apátságáról nevezetes, ugyanitt a Sárvíz a Dunába ömlik. Báta és Pécs közt találjuk a hírneves és gazdag pécsváradi apátságot.

Pécs püspöki székhely, a terebélyes tölgyekkel borított Mecsekhegy tövénél terül el. Székesegyháza valóban fényes és büszke építmény, az ettől északra levő Szűz Mária-kápolnában Miklós pécsi püspöknek, a püspökök mintaképének sírja látható. A vár alatt terül el a gyönyörű város, itt laknak a kanonokok és a többi lelkészek. A hegy északi oldalán levő püspöki kertben eredő forrás negyven malmot hajt; a hegyből még több forrás is fakad, melyeknek vizét csatornákon a városba vezetik; bora is híres. Pécstől három mérföldnyire van Siklós, igen erős várral, keletre pedig a Duna mellett, királyomnak gyászos haláláról szomorú emlékezetűvé lett Mohács városa.

Magyarország szávánineni és szávántúli része.

E vidék a Száva és Dráva folyók által határoltatik, néhol azonban Száván túl is terjed. A Száván túl találjuk Horvátországot,[1] Boszniát és Belgrádot vagy Nándor-Fehérvárt, Szerbia fővárosát. A Száva e vár alatt ömlik a Dunába. Belgrád ezelőtt Magyarország védbástyája volt. A Száva déli partján következő várak léteznek: Szabács, Ujvár,[1] Barka,[2] Mihalócz,[3] Árki,[4] Dobor,[5] Dubocsácz, Szloboczina; Árkitől számítva Boszniában pedig: Gradacsácz, Maglaj, Szrebernik.

A Száva és Dráva közt elterülő vidék jelenleg kétfélekép neveztetik. A nyugati rész Krajnáig és a cilli-i grófságig terjed, itt a következő megyék leteznek: Zágráb, Varasd, Pozsega, Valpó, Valkó és mások. E vidék magyar Szlavónia nevet visel. Itt vannak: a zágrábi rendkívüli gazdag püspökség, a császmai és pozsegai társas káptalanok, melyek szintén igen jövedelmezők; továbbá a következő várak: Varasd, Sz.-György, Rahócza,[6] Monoszló,[7] Sz.-Demeter,[8] Valpó a Dráva déli partján, Eszék ugyanitt, Erdőd a Duna mellett.

A Dráva és Száva torkolatainál elterülő keleti részt pedig Szerémségnek nevezik. Legfontosabb

[1] A mai Horvátország a XVIII. század elejéig Szlavóniának neveztetett. Lásd: Pesty, *Száz politikai levél Horvátországról.*

[1] Hevenesinél a Drina torkolatánál, a mai Batun falu helyén.

[2] Hevenesinél a mai Breskának felel meg.

[3] Hevenesinél Mihalovácz.

[4] Hevenesinél a Boszna torkolatánál, a mai Prud falu helyén.

[5] Megkülönböztetendő Dobojtól.

[6] Hevenesinél Szopje, Bukavicza, Miklós és Vocsin közt.

[7] Ma: Moszlavina.

[8] Hevenesinél Ó-Gradiska és Jaszenovácz közt.

várai a hegyen álló Ujlak (fekvésre nézve nagyon hasonlít Budához), gyönyörű épületekkel és Kapisztrán János sírjával. Szuszek, Bánmonostora[1] a szerémi püspök székhelye, Kamenicza (Kamáncz), Pétervárad, Karom,[2] Zalánkemény; mindezek a Duna partján állnak. A Szávától északra következő várakat találjuk: Diakovár a boszniai püspök székhelye, Sz.-Lőrincz,[3] Marót,[4] Rácsa, Száva-Sz.-Demeter,[5] Bánez,[6] Zimony (Semplinium) stb.

Magyarországnak a Duna és Tisza közt elterülő része.

A Tisza és Duna közt fekvő vidéket északon a Kárpátok, északnyugaton Morvaország, keleten pedig a Tisza határolja. Ptolomeus szerint a a Duna-Tisza közét hajdan metanaszta jászok lakták.

A leírást Pest városával kezdem, ez, mint már említettem, a Duna keleti partján fekszik, a várost kőfal övezi, melynek két vége a Dunáig ér. Pestnek külvárosai terjedelmesek, lakosai magyarok és németek. Kereskedelme jelentékeny, a lengyelek, sziléziaiak stb. sok bort vásárolnak itt össze. Pest környéke homokos, de azért a tök, répa és retek jól megterem. Mindenütt síkság terül el. A Buda és Pest közt folyó Duna csaknem évenként befagy, körülbelől deczember végén vagy január elején. A vastag és szilárd jégkéreg ilyenkor egy vagy két hónapig a legnagyobb szekereket is elbírja, tehát valóságos hídat képez.

[1] Ma: Banostor.
[2] Karlócza és Zalánkemény közt.
[3] Racsától északra. (Hev.)
[4] Jankovczi és Nemczi közt. (Hev.)
[5] Ma: Mitrovicza.
[6] Ma: Banovczi.

Vácz, püspöki város, szintén a Duna mellett. A folyam itt középszerű szigetet képez. Vácznak igen kies fekvése van, egyik oldalán erdős hegy emelkedik, a másikon pedig virányos síkság terül el. Váczról a Duna mellett elhúzódó szűk és kanyargós úton haladva, a Visegráddal szemben fekvő N.-Maros városba jutunk, innen az Ipolyon, Garamon és Nyitrán átkelve, a Vág torkolatától nem messze levő Gutta városkába érünk. Ugyancsak a Vág partján áll Thurzó Elek rendkívül erős vára, Sempte, melynek aljában Szered és Sempte városkák fekszenek.

Innen a posványos és sáros vidéken áthaladva, Pozsonyba jutunk. A város a Duna északi partján terül el. Hegyen álló vára igen erős. Épületei pompásak és fényesek. A várnak nyugati fala húsz láb széles; a város felé ereszkedő hegyoldalt gyönyörű sétakertek borítják. A hegyről a dunántúli síkságokra gyönyörű kilátás nyílik. Pozsonytól mintegy két mérföldnyire, az ország határán áll Dévény sziklavára.

Pozsonytól északra, a hegyek közt találjuk Stomfát és Máriavölgyet, ez utóbbi híres kolostor. Azután következnek a kitünő édes boráról nevezetes Sz.-György, továbbá Bazin, Vereskő.[1] Ezektől keletre Nagyszombat erődített város. A város falai mellett elfutó Tirnava folyócska itt nagy halastavat képez és Vízkeletnél a Dunába ömlik. A város lakosai magyarok, németek, csehek.[2] Nyitra püspöki székhely, a hasonnevü folyó mellett, erős vára van. Ettől kilencz mérföldnyire a Vág mellett áll Trencsén vára gyönyörü vidéken. Galgócz és Temetvény[3] szintén jó karban levő várak. Trencséntől északra találjuk Illavát, az erdős bérczek aljában pedig Beszterczét, azután a Turócz folyócska mellett Bajmóczot.[4] Ettől északra Lietava, még inkább északra Sztrecsén, Árva, Likava, Szucsán, Szklabinya várakat.

Innen az erdős és zord hegyeken átmenve, a bányavárosokba jutunk, melyek a következők: Beszterczebánya, Selmecz, Körmöcz, Ujbánya, Bélabánya, Libetbánya és Bakabánya; ugyanitt vannak Zólyom, Saskő, Dobrona, Végles, Lipcse várak; a vidék lakosai magyarok, németek és tótok, az arany-, ezüst- és egyéb bányák igen sok hasznot hajtanak.

[1] Vereskő a csesztei határban.
[2] Itt tótok értendők.
[3] Temetvény, elpusztult vár, Hradek (Vágújhely közelében) mellett.
[4] Bajmócz nem a Turócz, hanem a Nyitra folyó közelében fekszik.

A bányavárosokat körülzáró hegyek az Ipoly folyó és az egri erdő közt, nevezetesebb városok: Rimaszombat, Ózd stb. jelentékenyebb várak, Losoncz, Salgó, Tarján, Fülek, Kalonda, Drégely. Ugyanitt vannak még a bozóki prépostság, Korpona, Litava, Hidvég várak; a sági prépostság az Ipoly mellett; Oroszi[1] városka, melynek lakosai mindnyájan szabadok, mindenféle tehertől mentek, csupán a királynál és királynénál ajtónállók gyanánt szerepelnek. Annyira megbizhatók és hűek, hogy a király és királyné szobáiban és termeiben szabadon járhatnak kelhetnek.

Mindezektől északkeletre fekszik Kassa, igen szép és erős vár, lakói nyájasak és udvariasak; Kassa jelentékeny kereskedelmi pont, hova nemcsak magyarok és lengyelek, hanem más népek is összesereglenek. A kassaiak a szászokéhoz hasonló nyelvet beszélnek. A városnál elfutó Hernád, a Sajóval egyesülve, a Tiszába ömlik.

Kassa közelében vannak még a következő szabad királyi városok: Eperjes, Lőcse, Bártfa, K.-Szeben, mindezek hegyek közt terülnek el, lakosaik a kassaiékkal azonos nyelvet beszélnek. Ezektől északra találjuk Szepesvárat és Tarkő-

[1] N.-Oroszi lakosainak elődeit Kálmán telepitette ide Oroszországból, kiváltságukért a királyi udvar kapuit őrizték.

várat. A Vágon innen van Késmárk. A Hernád és Sajó közt Rozsnyó és Szomolnok (Smilnicia) közelében ezüstbányák léteznek; ugyancsak itt találjuk Vámost, Szikszót és Kassa felé Garadnát, Szinát, Tornát és N.-Idát (Nagy-Hida); ezektől nyugatra emelkedik Murányvár. Kassa közelében van még Osva. A Hernád és ama folyó közt, mely az északi hegyekben különböző forrásokból ered és Bodrog név alatt[1] a Tiszába ömlik, északról délnek haladva, következő várakat találjuk: Sóvár, Csicsva,[2] Ungvár, T.-Terebes, a hegyek körül Tarczal, Füzér, S.-A.-Ujhely, Sárospatak, Bodókő (Buldokő), Tálya városokat; Szántó és Ó-Liszka mellett pedig kitünő bor terem. Tokaj vára a Tisza és Bodrog összefolyásánál, kies vidéken emelkedik. Ezektől északkeletre, a Bodrogba ömlő Laborcz, Ung és Latorcza (Lazaza) folyók környékén, következő várak vannak: Varano (Wrano), Ráska, Pinkócz, Pálócz stb., mindezek erdős vidéken állnak.

Ezektől keletre pedig, a Latorcza mellett Munkács, kies vidéken, jeles bortermeléssel, disznótenyésztéssel és erős várral, mely a királynéé. Közelében Beregszász, derék plébániatemplommal.

[1] A Bodrog a Tapoly, Ondava, Laborcz és Latorcza folyókból alakul; elnevezése csak Zemplén mezővárosnál kezdődik.

[2] Csicsva várrom, Szedliczke mellett.

A Sajón átkelve Diósgyőrhöz jutunk, melynek vára nem annyira erősségéről, mint inkább kies fekvéséről nevezetes, erdőkkel borított hegyoldalon emelkedik. A közeli fákon tartózkodó fülemilék és egyéb éneklő madarak vidám danájában, a várbeliek kellemesen gyönyörködhetnek.[1] A vár alatt pisztrángokban és egyéb ízletes halakban bővölködő hegyi patak folyik.[2] Diósgyőr közelében van Miskolcz (lakosai hajdan híres tánczosok voltak), jeles boráról nevezetes.

Eger, püspöki székhely, nemcsak óriási jövedelmeiről, hanem fekvéséről és gazdag környékéről is híres. Emelkedettebb helyen álló várában a székesegyház látható, alatta pedig a síkságon a káptalani épületek és a város házai terülnek el. A Tisza nyugati partján vannak: Szolnok, Várkony, Körtvélyes,[3] Szeged városok, ez utóbbi helyen nagy sóraktár létezik, ugyanis a Maroson Erdélyből szállított sót itt teszik partra, Szeged környéke szerfölött termékeny. A Duna keleti partján — a többieket elmellőzve — említésre méltók: Pataj (Pathal) és Körtvélyes[4] városok.

[1] A diósgyőri völgyet szépségéért és kiességéért «Magyar Tempének» nevezik.

[2] Szinva patak.

[3] Körtvélyes puszta a hódmezővásárhelyi határban. Hódmezővásárhely már 1209-ben (váradi regesztrum) említtetik, 1332-ben (pápai tizedlajstrom) ismét előfordul.

[4] Körtvélyes hajdan Patajtól délre.

Továbbá Kalocsa érseki székhely, Szeremle, Bátmonostor, Bodrog,[1] Apatin (Apátby). Azután Bács a kalocsai érsek másik székhelye, mindenben, de kiváltképen halakban rendkívül bővölködő vidéken. Szavahihető emberektől hallottam, hogy ezer darab rőfnyi csukát és pontyot egy aranyért kaphatni Bács környékén. A Tisza torkolatának közelében van Titel, melynek prépostsága hajdan 4000 aranyat jövedelmezett. Továbbá Kisdi[2] és Kabd,[3] valamint egyéb várak részint a Duna mellett, részint attól nem messze.

Ezektől északra terül el a Kúnság, hol a kúnok számos helységei találhatók, legnevezetesebb Halas városa. A lakosok marha- és lótenyésztésből nagy gazdagságra tesznek szert, vízben és fában azonban szükölködnek. A talaj különösen töktermelésre alkalmas. — Tüzelő anyagul nádat, szalmát és messziről szállított fát használnak.

A bácsi vidék szintén teljesen róna és számos város létezik itt; buza, hüvelyes vetemények stb. gyönyörűen díszlik. Lovai gyorsaság és kitartás tekintetében tünnek ki. A lakosok szerémi bort isznak.

[1] Bodrogvára Vörösmart átellenében, Monostorszeg mellett állott.

[2] Kisdi, Zalánykeménynyel szemben, a Duna partján állott.

[3] Ma: Kovil, Újvidék és Titel közt.

Tiszántúli Magyarország.

Magyarország negyedik része, mely a Tiszán túl terül el, Ptolomeus szerint Dácziának nevezetett. Ez északon Szármácziával határos és a Kárpátoktól a Dnyeszterig terjed. Délen a Duna, nyugaton a Tisza és a metanaszta jászok határolják és a következő tartományokat foglalja magában: Nagyoláhországot vagy Havasalföldet, Moldvát, Erdélyt, Mármarost, Szamosközt, Körösközt, Nyirséget, Temesközt.

Havasalföld.

Havasalföld, melyet Flaccusról, ki az országot rómaiakkal telepítette be, hajdan állítólag Flacciának is neveztek, az Erdélytől elválasztó hegyektől, a Fekete-tengerig terjed. A talaj róna és vízben szükölködik. Északon a roxanokkal, vagyis a ruténekkel, délen pedig Magyarország ama részével határos, mely Temesvárt és a Maxons-mezőt[1] foglalja magában; keleten a Duna folyam választja el Alsó-Móziától.

Az ország fejedelmét vajdának nevezik. Jelenlegi uralkodója Radul, ki Tirgovistben (Targawystya) székel. Szükség esetén negyvenezer harczost állíthat sikra. Alávetettje a királynak, kihez követeket küld a hűségesküt letétele végett.

[1] Erről a Temesköz leírásánál fogok bővebben szólni.

Moldva.

Moldva keleten: Havasalfölddel, északnyugaton: Lengyelországgal, északon: Podoliával határos, tehát az Azovi-tenger (Pontus Maetidos) mellékén lakó tatároktól nem messze terül el. E tartomány fejedelmét szintén vajdának nevezik, ez is hűségesküt tesz le a magyar királynak. Jelenlegi vajda Péter. A moldvaiak nyelve és vallása teljesen megegyez a havasalföldiekével, ruházatuk azonban némileg különbözik. A moldvai lovak híresek. A vajda 40,000 fegyverest állíthat ki. A moldvaiak és a többi oláhok hajdan latinul beszéltek, mai nyelvök azonban nagyon különbözik a régi rómaiakétól, mivel a szavak nagy része érthetetlen a latinul tudók előtt.

Erdély.

Erdélyt mindenfelől hegyek környezik, legmagasabbak a Havasalföldtől elválasztó hegyek. Magyarországból Erdélybe három nehezen járható és döczögős út vezet. A Szamos melletti útat Meszesnek, a Körös (Keüres) mellettit Körösnek (Keres), a Maros mellettit pedig Vaskapunak nevezik.[1] Havasalföldről szűk és meredek

[1] A Vaskapu nem a Maros mentén, hanem Karánsebes és Hátszeg közt köti össze Magyarországot Erdélylyel.

útak vezetnek ide, ennélfogva a törökök, kik gyakran betörtek Erdélybe, sokszor vereséget szenvedtek. A harmincz mérföld hosszú és ugyanolyan széles Erdélyből, egész Magyarországot rövid idő alatt könnyebben leigázhatnák, mint Magyarországból Erdélyt, mivel ez utóbbinak útai és átjárói fatörzsekkel könnyen eltorlaszolhatók.

Erdély lakosai edzettek és harcziasak. Az erdők, hegyek és síkságok szépen váltakoznak. A folyók keresztül-kasul szeldelik az egész országot, szántóföldei termékenyek, bor, arany, ezüst, vas bőven fordul elő. Lovak, halak, ökrök, medvék és egyéb vadak szintén nagy mennyiségben találhatók, a természet tehát minden életszükséglettel gazdagon megáldotta ezen vidéket. Erdélyt négyféle nemzet lakja, ú. m.: magyarok, székelyek, szászok és oláhok, legharcziatlanabbaknak a szászokat tartják. A magyarok és székelyek egy és ugyanazon nyelvet beszélik, csakhogy a székelyek számos sajátságos szót használnak. A szászok állítólag Nagy Károly által telepíttettek ide Németországból, nyelvök teljesen megegyez a németekével. Az oláhokat a római gyarmatosok utódainak tartják. Ennek legfőbb bizonyítéka, hogy az oláhok nyelve sokban megegyezik a rómaiakéval, és Erdélyben igen sok római pénz találtatik, mindez kétségtelenül hatalmas bizonyítéka a római uralom itteni régiségének.

Erdély legnevezetesebb folyói: a Kis- és Nagy-

Küküllő (Kikelő), Sajó, Beszterce,[1] Nagy- és Kis-Szamos, melyet Visszafolyónak is neveznek, Fehér- és Sebes-Körös, melyet hajdan Cususnak neveztek, Maros, hajdan Amorrois, Marisus, Morossus, továbbá az Aranyos és Ompoj. Ezek számos apró folyóval, erősbödve, részint Erdélyben, részint azonkívül, hajózhatókká válnak. A Sajó északon a székely határon ered, a gazdag és népes Beszterce városánál a hasonnevű folyóval egyesülve, a sóbányáiról nevezetes Deésnél a Szamosba ömlik. A Nagy-Szamos a moldvai határnál ered, Deésnél fölveszi a Kalota hegységből Gy.-Vásárhely fölött fakadó Kis-Szamost, azután meredek hegyek közt útat törve, Vás.-Námény alatt, Naddi falu[2] közelében, a Tiszába ömlik. A Kis-Szamos és Sebes-Körös forrásai, valamint az Oláhhavasok és a Nagy-Szamos közt, következő várak emelkednek: Gyalu, B.-Hunyad és H.-Almás; ugyanitt vannak: Szék, Oláh-Vásárhely, Iklód, Németi, Alparét (Alpreth), Ö.-Keresztúr, Sz.-Mibálytelke és Zsombor (Ciobor) helységek. Gyalu közelében Körösfőnél ered a Sebes-Körös, mely szűk hegyek közt, ezerszeres kanyarulatokat képezve és a sziklák közt nagy zuhogást okozva, először Feketetónál, azután Erdélyen kívül N.-Rév és Te-

[1] Megkülönböztetendő az erdély-moldvai határon eredő és Bákó vagy Bakeu közelében a Szeretbe ömlő Aranyos-Beszterczétől.

[2] Naddi Hevenesinél Mező-Várival átellenben van feltűntetve; a Szamos Olesva-Apátinál ömlik a Tiszába.

legd váraknál, továbbá Nagyvárad városánál elhaladva, délfelé folyik, a Feher- és Fekete-Körössel egyesülve, Csongrádnál a Tiszába ömlik. A Fekete-Körös forrása a belényesi hegyek közt, Fekete-Bátor várától nem messze látható. A Fehér-Körös Abrudbánya közelében ered, Körösbányánál, Feltótnál,[1] Gyulánál és Békésnél elhaladva és a két Körössel egyesülve, a nevezett helyen a Tiszába ömlik.

A Maros Székelyföldön ered, a Görgény és egyéb patakok által erősbödve Erdély belsejébe nyomul, Gerendnél fölveszi az Abrudbánya környékén eredő Lupsa, Toroczkó[2] és Torda mellett elfutó Aranyost, mely nevét a benne található aranyfövenytől vette. Torda közelében nagy sóbánya létezik. A Maros ezután Gyulafehérvár mellett halad el. E város az erdélyi püspök székhelye és székesegyházában Hunyady János sírja látható. Fehérvár közelében felveszi a Küküllő és Ompoj folyókat, ezután Alvinczet és Borbereket elválasztva, Szászváros és Rápolt mellett folyik el, ezektől délre mintegy két mérföldnyire, a déli havasok tövében emelkedik V.-Hunyad erős vára. A Maros ezután Déva (Demia) magas sziklavára, Kaprucza (Kaproncza) és Váralja mellett, magas

[1] Feltót fekvését a Körösköz leírásánál fogom meghatározni.

[2] Toroczkó, az Aranyostól mintegy négy kmnyire fekszik.

és meredek sziklák közt elhaladva, Lippa vára alá érkezik, továbbá érinti még a prépostságáról és társas káptalanjáról nevezetes Aradot (Orodium), Nagylak várát és Szegednél a Tiszába ömlik.[1]

Az Aranyos forrása és torkolata közt következő városok és falvak léteznek: Décse (Detze) P.-Sz.-Király (Sanctus Rex), Décsénél állomásoznak a sószállító hajók, Miriszló, Toroczkó, Nagy-Enyed, Diód, Sz.-Mihályfalva, Lupsa, Podsága (Polsaga), Zalatna, Bakonya (Bakay), Köbölkút, Somkerék, Bonczhida, M.-Ludas, a sóbányáiról híres Kolos és mások, Kolozsvár, hajdan Zeugma,[2] fekvéséről, gazdaságáról és kiterjedt kereskedelméről nevezetes város. Kolosmonostor apátsággal, Torda város, közelében gazdag sóbányák.

Ezután következik Székelyföld; a keleti és déli határhegyek közt legnevezetesebb helyek: Sz.-Régen, M.-Vásárhely, Terem, Nagylak, Sáros, Sz.-Udvarhely, Küküllővár. Városok: Medgyes, Brassó, hajdan Zemigethusa,[3] Erdély keleti határán, jól megerősített, népes kereskedő város,

[1] Helyesebben Tápénál.

[2] A Kolozsvár helyén létezett római város nevét illetőleg igen eltérők a vélemények, legtöbben Ulpianum mellett kardoskodnak, az ellenvéleményt l.: Mannert, *Geographie*, IV. 207. lap.

[3] Sarmisegetusa nem Brassó, hanem a hunyadmegyei Várhely falu helyén állott.

Havasalföld számára legfőbb lerakodó hely. Közelében Törcsvár, Erdély egyik legerősebb kapuja, zord vidéken.

A szász székeknek nevezett hét város következő: Szeben, Szászsebes, Segesvár, Szászváros, Alvincz, Berethalom és Holczmány.

Szeben a hét szászszék fővárosa, a Székelyföld északi részéből jövő Olt folyóba ömlő Czibin folyócska[1] mellett terül el, a Czibin számos malmot hajt. Szeben népes, nagy és hatalmas város, pompás épületekkel büszkélkedik, kereskedelme és ipara mindenfélére kiterjed. Kőfalai vastagok, tornyai erősek, árkai szélesek és mélyek. A város tehát csak kiéheztetés által vehető be. N.-Szeben közelében, a havasok aljában, a rendkivül erős Vöröstorony áll, mely a Havasalföldre vezető átjárót védelmezi.

Szeben közelében van Vizakna, sóbányákkal. Szászváros közelében, körülbelől egy mérföldnyire terül el, a Kenyérmező, mely a magyarok győzelméről nevezetes. A szászok a királynak meghatározott adót fizetnek. Néha azonban a törvényes adónál többet követelnek tőlük. A földmivelést és egyéb foglalkozásokat nagyon kedvelik, ennélfogva a gazdagok, a vendégeket szívesen fogadják és mindennel bőven tartják.

Fogaras, a Havasalföldet elválasztó hegyek aljában emelkedő erős vár, melynek környéke kis

[1] Előbb azonban a Hortobágygyal egyesül.

herczegséget képez, ugyanis alája vannak . . delve az oláh bojárok, kik a vár urát fejedelmöknek tekintik.[1]

Erdély és a Tisza közt elterülő Magyarország.

A hegyek közt áttörő Szamostól északra találjuk Nagybányát és Felsőbányát, melyek a környékükön létező arany- és ezüstbányakról nevezetesek. Ezektől délre, a Tisza és Szamos közt elterülő Szamosközben jelentékenyebb helyek: Velétę, Szinyér-Váralja, Aranyos-Medgyes, Sár köz-Újlak, Egri, Palád, Forgolány, Dabolcz.

Az ezektől északkeletre elterülő Mármaros megyében, Rónaszék mellett, sóbánya létezik, a sót kövekhez hasonlóan vágják. A Tisza mellett emelkedik Huszt vára; ugyanitt vannak még Visk, N.-Szőlős derék plebániatemplommal és várral, Dolha, Salánk, M.-Vári.

A Szamos és az erdélyi hegyek közt terül el a Szilágyság, hol számos oláh falu létezik, az itteni városkák közt legnevezetesebb Zilah (Zehota). A Szamos keleti partján Szatmár, a nyugatin pedig Németi városokat találjuk.

A Tisza, Szamos, Debreczen és a váradi hegyek közti vidéket Nyirköznek nevezik. Legnevezetesebb helységek: K.-Darócz, Domahida, Nagy-Károly, Ny.-Bátor, Káló, Margitta, K.-Béltek,

[1] A fogarasi oláh fejedelemségre nézve felvilágosítással szolgál: Hurmuzaki, *Fragmente*. I. köt.

S. kelyhid, Böszörmény, Guta,[1] Szalárd, Esztár, Szántó. Ezektől keletre, N.-Várad püspöki székhely. Székesegyházában sz. László király és Zsigmond császár sírjai láthatók, melyeknél éjjel-nappal Dávid zsoltárait éneklik. Vára rendkívül erős. A Turzó Zsigmond püspök által épített palóták mindmegannyi remekművek, mindezekfelé nevezetesebb azonban sz. László királynak óriási lovas szobra. N.-Váradot északról a B.-Hunyad és Sebes közelében eredő Sebes-Körös, délről pedig a Pecze folyócska érinti.

Közelében vannak: Bihar, Püspöki és M.-Keresztes városkák. Váradtól nyugatra óriási rónaság terül el, itt találjuk a gazdag Debreczent, melynek hat országos vására és kiterjedt marhakereskedése van. Ismertem itt egy Biró Gáspár nevű gazdag polgárt, kinek 10,000 eladó ökre volt. A lakosok nádat, tüskéket és messziről ideszállitott fát használnak tüzelő szerűl. Debreczen közelében vannak Angyalháza,[2] Hosszupályi (Ostupal), Nádudvar és egyéb helységek.

A Tisza keleti partjan vannak: Balla,[3] Sz.-Miklós,[4] Varsány. A S.-Körös partján pedig Sz.-András, Fehéregyháza,[5] Túr stb.

[1] Ma N. és K.-Gút puszta.
[2] H.-Szoboszlóhoz tartozó puszta.
[3] Puszta a t.-sz.-miklósi határban.
[4] T.-Sz.-Miklóst a török hódítás ideje előtt Bala-Sz.-Miklósnak hívták.
[5] Puszta az öcsödi határban.

A Sebes-, Fekete- és Fehér-Körös közt elterülő vidék Köröskőznek neveztetik. A hegyek tövében találjuk Feketebátor várat; ettől nyugatra Cséffa, Zsadány, Mezőgyán, Kölesér,[1] F.-Gyarmat és Sarkad városokat, továbbá az erős gyulai várat, Telek, Miske, Talpas és Feltót[2] városokat.

A Fehér-Körös és Maros által körülzárt vidék Marosköznek neveztetik. A bortermő Makra hegység tövében vannak: Solymos, Lippa és Világos várak, a Fehér-Körös partján Pankota, Zaránd, Kerek. Ezektől délre: Simánd és Paulis (Paly) városok, az aradi prépostság, Nagylak jelentékeny vár, végre M.-Bodzás, Kutas,[3] Pereg, Sz.-László,[4] Csongrád stb.

A temesi tartomány.

A Karánsebes fölött emelkedő hegyekből ered a Temes folyó, mely legelőször Lugos városánál és váránál halad el. Lugos lakosai csaknem mindnyájan lovasszolgálatot végeznek; ezután Possa-

[1] Puszta a n.-szalontai határban.

[2] Feltót a Hevenesi-féle térképen Talpastól keletre van feltüntetve.

[3] Ez nem a hódmezővásárhelyi határban, hanem Kurtics és Kevermes közt fekvő Kutas p.

[4] A szentesi határban; Szentes már 1239-ben említtetik, ekkor a N.-Kúnsághoz tartozott.

vár[1] mellett, tovább folyva Temesvár alá érkezik. Temesvár a világ legerősebb várainak egyike. Szendrő (Samandria) elvesztése óta ez védi Magyarország déli vidékeit a török betörések ellen. A Temes vidéke igen népes, mindennemű élelmiszerekben, de különösen halban rendkívül bővelkedik. A Temes folyó részint a Dunába ömlik Belgrád és Szendrő közt, részint számos apró szigetet (melyek a rajtok termő nádasok miatt, viharos időben ide-oda mozogni és úszni látszanak) képezve, Titel átellenében a Tiszába ömlik.[2] A Maros és Temes közt elterülő vidéket Temesköznek nevezik.

A Temes nyugati partján vannak: Sarád,[3] Beregszó, Csenej (Tzona), Czokoan,[4] Aracsa,[5] Temesvártól keletre pedig Rékás és Iktár; nevezetesebb várak: Becse és Becskerek. A Maros déli partján következőket találjuk: Bizere,[6] Zöldin,[7] (Zevoldin), Egres, Sz.-Mihály,[8] Csanád,

[1] Hevenesinél Rékás és Lugos közt a Temestől északra.

[2] Az író itt a Begát a Temes egyik ágának tartotta és Temesvárt is a Temes mellé helyezte. A Temes Pancsovánál a Dunába, a Bega pedig Titellel szemben a Tiszába ömlik.

[3] Hevenesinél Temesvártól északra.

[4] Becskerektől délnyugotra. (Hev.)

[5] Beodrától délre fél órányira.

[6] N.-Ság és Lippa közt. (Heven.).

[7] N.-Ság és Zádorlak közt. (Hev.).

[8] Bárány szerint a mai N.-Sz.-Miklós helyén.

püspöki székhely, szép és régi székesegyházzal; Zombor, Deszk, Szöreg; ezektől délre pedig: Szécsény,[1] Zákány,[2] Knéz (Kenetz), Horogszeg,[3] Szenthely,[4] Oroszlámos, Galád,[5] Monostor, Csóka.

A temesi tartományban rendkívül sok halat fognak, mivel három haldús folyó közt terül el. Scepper Kornél, Károly császár követe, a török szultántól Magyarországon keresztül jött haza Belgiumba, a látottakról kérdeztetvén, így válaszolt: a Temesközt a törökök teljesen elpusztították, de azért a Temes folyóban annyi halat látott, hogy a víz egészen fekete volt tőlük. Valamely molnár a folyóba vetette hálóját és annyi halat húzott ki, mintha halastó lett volna és a háló majd elszakadt a nagy teher alatt. Azonban a temérdek halból csak egyetlen egyet választott ki, a többit a partra dobta.

A Temes és Duna között terül el a Maxonsmező,[6] melynek közepén, erdős vidéken Érsomlyó vára,[7] Temesvár felé pedig M.-Somlyó[8] vára

[1] A szövegben Zetzen, Hevenesinél Zeten, Knéztől északkeletre van feltüntetve.
[2] Hevenesinél nem fordul elő.
[3] Csenej és Zsombolya közt.
[4] Merkátornál, Mokrin helyén.
[5] Hevenesinél Temesvártól nyugatra.
[6] A Berzava, Duna és a krassói hegyek közt terült el.
[7] A mai N.-Semlak helyén, Temesmegye keleti határán.
[8] Hevenesinél nem fordul elő.

emelkedik. E 12 magyar mérföldnyi széles vidéken gyakran láthatók szarvas-őz és dámgímcsordák, ezeknek vadászata azonban a portyázó csapatok miatt igen veszélyes, hacsak egyszerre háromszáz lovas nem vonul ki.

A Duna északi partján következő várakat találjuk: Keve,[1] Dombó,[2] Haram,[3] Butoczin,[4] Sz.-László,[5] Pet.[6]

Ezektől keletre Szörényvár[7] emelkedik, alája vannak rendelve Orsova, Pet és Miháld.[8] E vidék Szörényi bánságnak[9] neveztetik és mintegy 16 év óta török uralom alá jutott; a bánságot hajdan a bán kormányozta. Szörényvár közelében látható a csodálatos Szent-Kereszt forrás, mely a beledobott állati hullákat csakhamar kidobja, éjjel pedig lángot lövel ki. E sajátságai miatt a törökök is tiszteletben tartják; ezeket Bélay Barnabás szörényi bán hitelt érdemlő szolgáitól hallottam.

[1] Ma: Kubin.
[2] Dubovácz helyén volt.
[3] A Karas és Néra folyók torkolatai közt O-Palánka helyén állott.
[4] Pozsezsena helyén állott.
[5] Másként Lászlóvár, Coronini helyén. Galambóczczal általellenben.
[6] Pet vára Dubova és a Veteráni barlang helyén.
[7] Ma: Turn-Szeverin.
[8] Ma: Mehádia.
[9] A szörényi bánság az Olt alsó folyása, az erdélyi havasok, a Cserna folyócska és a Duna közt terül el, II. Endrétől II. Lajosig Magyarország kiegészítő részét képezte.

Ugyancsak Szörényvárnál állott hajdan a világhirű Trajánhíd,[1] melynek romjaiból néhány oszlop mai napig fönmaradt.

Magyarország különféle természeti viszonyairól.

Kötelességemnek tartom az e leírásban előrebocsátottakat összegezni, egybefoglalni és szemlélhetővé tenni. Magyarország az összes emberi szükségletekkel gazdagon meg van áldva. Földje fekete, kövér és termékeny; csekély munkával is bő termést hoz létre, a trágyázás sem a szántóföldeken, sem a szőlőkertekben nincs szokásban, kivételt csupán a mostohább hegyes vidékek képeznek.

Bor Magyarország minden vidékén terem (a bácsmegyei és tiszántúli, valamint egyéb csekély vidékeket kivéve). Nemes, erős, tüzes, édes, könnyű, középszerű stb. borok mindenféle válfajban előfordulnak, de több a fehér, mint a vörös bor. A sört a nagy borbőség miatt, az országnak csak csekély része ismeri. A Kúnságban az odahozott boron kívül, a kúnok kölesből és vízből készült boza nevű italt is isznak. Bőtermésű években alig van elegendő hordó, saját szemeimmel láttam, midőn Baranyamegyében Pécsett időztem, hogy a bort más használatra szánt edényekbe is

[1] Bővebbet: Brown útleírásánál.

öntötték és az üres edényért annyi bort adtak, a mennyi az illető edénybe belefért. Legnemesebb és legjobb borok teremnek: a Szerémségben, azután Baranya, Somogy, Soprony, Pozsony, Eger, Borsod, Abauj, Veszprém és Zala megyékben, végül Erdélyben és Szlavoniában.

A dinnyét és tököt számtalan válfajban a szántóföldeken tenyésztik; nyáron a bor, víz és gyümölcs behütésére, — a hol hideg pinczék nincsenek, — jégveremben tartott jeget használnak. Fáczán, erdei és mezei fogoly, rigó, fajd és egyéb szárnyas állat mindenütt nagy bőségben fordul elő. A Belgiumban, Franczia országban és másutt oly sokra becsült szalonkát, nálunk semmibe sem veszik, sőt nem is vadászszák. A kövér és terjedelmes legelők sok ezer lovat, ökröt, juhot és kecskét táplálnak. Erdő pedig annyi van, hogy a jobbágyok is ingyen láthatják el magokat a szükséges tüzifával, sőt a szomszédos városokba is szállítanak fát, melyet ott olcsó áron eladnak. Méh és méz szintén bőven kapható. A lovak szépek és gyorsak, legtöbbre becsültetnek az erdélyi, székelyföldi és oláhországi lovak. A temérdek szarvasmarha, kecske juh stb. nemcsak a belszükségletet fedezi, hanem még más országoknak is jut belőlök. Olaszország velenczei tartományát Ausztriát, Morva-, Cseh-, Sváborszagot és Németországnak a Rajnáig terjedő részét Magyarország látja el szarvasmarhával. Többször hallottam a vámszedőktől, vagyis a harminczadosoktól, hogy

a Bécsben évenként kétszer tartott marhavásárok mindegyikére harminczezernél több marhát viszsznek ki az országból; ezenkívül ugyanennyit, sőt többet is hajtanak Olaszországba és Morvaországba. Mindenféle kisebb nagyobb vad szintén oly nagy bőségben fordul elő, hogy mindenki szabadon vadászhat és madarászhat.

A halak nevezetesebb válfajai: a csontnélküli halak, ú. m. a viza, kecsege és tok, ezek porczogós halaknak neveztetnek, továbbá a harcsa, süllő, pisztráng stb.; mindez oly kimondhatlan bőségben tenyészik, hogy árvizek után a viz a mederbe visszafolyván, a halak teméntelen száma a parton marad, hol azután a levegőt megfertőztetve, gyakran különféle ragályos kórokat okoznak. A kinek hálója van, annak hala is van. Rák szintén elegendő található. Magyaróvár mellett a jobbágyok annyit fognak, hogy szekereken szállítják Bécsbe.

Hévizek az egész országban lelhetők; némelyek malmot is hajtanak. A meleg fürdők mindennemű betegségek gyógyítására igen hasznosak; legnevezetesebbek: a budaiak, trencséniek, nagyváradiak és szlavóniaiak.

Magyarországon egymást érik az arany-, ezüst-, vas-, réz-, ón-, gálicz-, vörösés fehér márványbányák; ezekenkívül alabástromot és ólmot is ásnak, ez utóbbi azonban nem elégíti ki az összes szükségletet, ennélfogva Lengyelországból is kell behozni. Számtalan ércz- és vashegyet nem

is bányásznak. Az arany- és ezüstbányák közül legnevezetesebbek a körmöczi, selmeczi, beszterczebányai, rozsnyói, szomolnoki és nagybányai. Nagyszebenben, Kassán és Körmöczön aranypénzt, ugyanezen és más helyeken pedig tiszta ezüstpénzt vernek.

Háromféle arany létezik. Az egyik a színarany, ezt a kövek közt tisztán és különféle darabokban találják. Nekem is volt egy tyúktojásnagyságú arany göröngyöm, mely 100 aranypénzt ért. Minap értesültem Gherendy Miklós erdélyi püspöktől, hogy 300—350 aranypénzt érő darab birtokába jutott, ugyancsak Erdélyben Abrudbányán, valamely jobbágy czipónagyságú aranyat talált, e darabnak értéke körülbelül 1600 aranyra rúghat. Legtöbbnyire azonban dió- vagy kavicsnagyságú darabok fordulnak elő. A második válfajt, az aranyat, ezüstöt és rezet tartalmazó érczekből állítják elő. A harmadik a mosott arany vagy aranyföveny, melyet az Aranyoson kívül, más folyókból is mosnak. Az első Erdélyben, a második pedig Magyarországnak említett részeiben fordul elő. Némelyek állítása szerint a Szepességben létezik egy patak, mely a beledobott vasat rézzé változtatja. Magyarországban ezenkívül találnak még bizonyos viasznemű ragadós földet, melyből kellemetlen szaggal égő gyertyát és fáklyát csinálnak.

Kősóbányáink közül legjelentékenyebbek, Erdélyben: a vizaknai, tordai, dési, széki és kolozsi,

Mármarosban pedig a rónaszéki. Az erdélyiek a kincstárei, a mármarosi pedig a királynéé. A többi sóbányák aknázása súlyos büntetés terhe alatt tilos. Az erdélyi sót a Maroson és Szamoson a Tiszához, innen pedig az ország különféle vidékeibe szállítják. A mármarosi sót pedig részint tizenhatökrös szekereken, részint hajókon Felső-Magyarországba viszik. A magyar só Boszniába, Szerbiába, Bolgár- és Törökországba kivitetik. Kolozs közelében sópatakok is léteznek, ezeknek vizét a parasztok ételeik készítésénél fölhasználják.

A Maros és a Fehér-Körös közt van egy Simánd nevű helység, ennek lakosai csaknem kivétel nélkül sánták, vakok, bénák vagy másféle nyomorékok. Ezek egészséges embert nem engednek magok közé, mivel rendkívül büszkék nyomorékságukra. Ezek nem születnek ily nyomorék állapotban, hanem az újszülötteket ellopják szüleiktől, azután megvakítják vagy csontjokat kificzamítva és eltörve elnyomorítják őket. A többi lakosoktól egészen elütő és csak általok érthető nyelvet beszélnek, melyet más meg nem érthet és vakok nyelvének nevezvek. Mindennemű adótól és egyéb tehertől mentek, az egész országot koldulva bejárják és így tengődnek.[1]

[1] Simánd mezőváros Aradmegyében fekszik. Hajdan Ápásnak hívták és az ónodi káptalané volt. Oláh Miklóson kívül senki sem említi meg a föntebbieket.

Magyarországot különféle nemzetek lakják, ú. m.: magyarok, németek (Alemanni),[1] csehek, szlávok, horvátok, szászok, székelyek, oláhok, jászok, kúnok, ráczok, rutének végül törökök. Mindezek külön nyelvet beszélnek, azonban a folytonos érintkezés folytán számos szó átment egyik nyelvből a másikba. Az egri völgyben néhány faluban eburonok azaz liègeiek (büttichiek) laknak, kik mai napig is francziául beszélnek, beköltözésök idejét ki nem fürkészhettem.[2]

E mende-monda valószínüleg a következő tényen alapul: Simándnak akkor híres vásárai lévén, ezeket a vándorló czigányok, mint koldusok seregestől ellepték. Más országokban is léteztek ilyféle különös emberek, ilyenek pl. a cagot-k (olv. kagok), a franczia Pirénékben, kiket a nyugati gótok utódainak tartottak és a középkorban minden emberi jogokból kizártak; legfurcsább sajátságuk, hogy nincs fülczimpájuk, tehát kerek fülük van. Bővebbet: Michel, *Histoire des races maudites de la France et de l'Espagne.*

[1] A francziák, spanyolok, portugálok, továbbá a törökök, perzsák stb. szintén alemannoknak nevezik a németeket.

[2] Az egervölgyi francziákról lásd a pápai követ 1463-iki jelentését és ottani jegyzetemet.

TARTALOM.

		Lap
	Előszó	3
I.	Sz. Lietbert cambrai-i püspök és 3000 zarándok útazása a Szentföldre. 1054	13
II.	Otto freisingeni püspök átútazása. 1147	16
III.	Ansbert osztrák lelkész átútazása. 1189	19
IV.	Szemelvények az első és második keresztes hadjáratok korabeli útleírásokból. 1096—1147	23
V.	Tudelai Benjámin útazása. 1173	31
VI.	Akropolita György útazása Szalonikiből Durazzóba 1257 és Gregorasz Niczefor útazása Szkopjébe 1326	37
VII.	A brugesi itinerarium XIV. sz. végéről	43
VIII.	Schiltberger János útazása 1394—1427	45
IX.	Bertrandon de la Brocquière útazása 1433	48
X.	Nápolyi Beatrix útazása Budára 1476	100
XI.	Harff Arnold útazása 1496—1499	109
XII.	Faber F. és Salignac B. útleírásai 1479 és 1522	128
XIII.	Candalei Anna útazása Zenggből Budára 1502	131
XIV.	Br. Herberstein Zs. útazása 1518—38	147
XV.	Gr. Nogarola Lénárd útazása Laibachból (Boszniián át) Nisbe 1532	151
XVI.	Chéneau János útazása Ragúzából Nisbe 1547	158

Lap

XVII. Útazás Lengyelországból Konstantinápolyba 1569 ... 160
XVIII. Bongars J. útazása Bécsből (Erdélyen át) Konstantinápolyba 1585 ... 163
XIX. Br. Vratiszláv útazása 1591 ... 183
XX. Thevet András útazása 1594 ... 231
XXI. Strassburg Pál útazása Erdélyen át Sztambulba 1632 ... 234
XXII. Bolgárország leírása 1598 ... 242
XXIII. Neitzschitz Kristóf útazása 1634 ... 245
XXIV. Baksics Péter útazása Bolgár- és Oláhországban 1640 ... 260
XXV. Reychersdorf Gy. Moldva leírása 1550 280
XXVI. Tollius J. útazása 1660 és 1687 ... 284
XXVII. Brown E. útazása 1669—70 ... 290
I. Fejezet. Magyarország általános leírása ... 291
II. Fejezet. Útazás Bécsből Larisszába 317
III. Fejezet. Larissza és Tesszália leírása 354
IV. Fejezet. Az egész útazás alatt tett megfigyelések és előfordult események ... 375
V. Fejezet. Útazás Komáromból a magyar bányavárosokba ... 392
XXVIII. Pinxner A. útazása N.-Szebenből Bécsbe 1693 ... 426
XXIX. Simpert útazása Belgrádból (Orsován és Szvistovon át) Drinápolyba 1699 ... 431
XXX. Wortleyné, született Montagu Mária útazása 1717 ... 445
XXXI. Br. Born Inigo útazása 1770 ... 461
XXXII. Townson Róbert útazása 1793 ... 475

FÜGGELÉK.

Magyarország többrendbeli leírása a XV. és XVI. századból.

Lap

I. A velenczei, modenai és pápai követek jelentései ... 490
II. Kivonat Franck S. világleírásaiból 1534 ... 505
III. Oláh Miklós. Magyarország leírása 1536 ... 518